قەدىمكى ھندى دانىشمەنلىرى تەرىپىدىن تۈزۈلگەن دۇنياۋى مۇقەددەس ئەسەر

بەش نامە

شىنجاڭ ياشلار-ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى

پىش نامە

مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: غالىب شاھ

خاتتات: ئابلىكىمجان زۇنۇن جاۋلانى

شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى

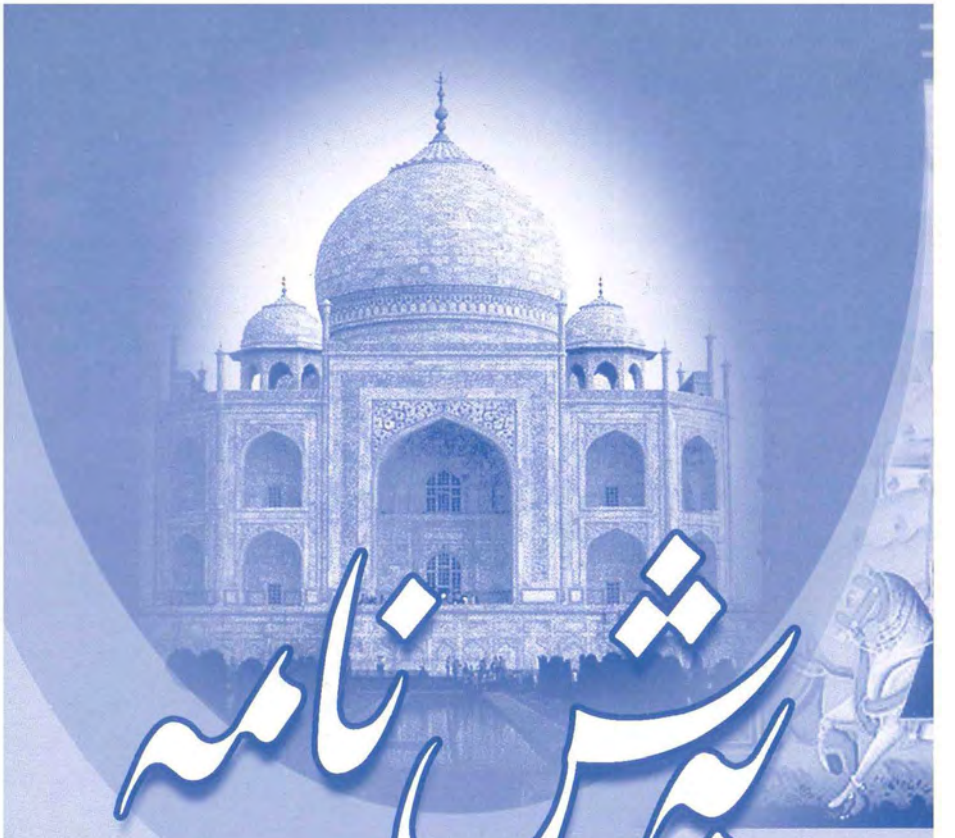
ISBN 978-7-5371-5603-5

9 787537 156035 >

باھاسى: 18.00 يۈەن

قەدىمكى ھندى دانىشمەنلىرى تەرىپىدىن تۇزۇلگەن دۇنياۋى مۇقەددەس ئەسەر

بەش نامە

نەشرگە تەييارلىغۇچى: توختى ھاجى تىللا

شىنجاڭ ياشلار-ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى

مەسئۇل مۇھەررىدىرى: ئابلىكىم ھەسەن
مەسئۇل كوررېكتورلىرى: ئىبادەت ياسىن
دىلدار مۇھەممەد
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: غالىب شاھ

بەش نامە

نەشرگە تەييارلىغۇچى: توختى ھاجى تىللا

*

شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى غالىبىيەت يولى 2 ـ كوچا، 1 ـ قورۇ، پ: 830049)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ رەڭلىك بېسىش زاۋۇتىدا بېسىلدى
ئۆلچىمى: 1168×850مم، 32 كەسلەم، باسما تاۋىقى: 12.25
2007 ـ يىل 11 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
2007 ـ يىل 11 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى
ISBN978—7 — 5371 — 5603 — 5
سانى: 1—3000
باھاسى: 18.00 يۈەن
بېسىلىشتا، تۆپلەشتە خاتالىق بولسا نەشرىياتىمىزغا ئەۋەتىلگە، تېگىشىپ بېرىمىز

تەييارلىغۇچىدىن

قەدىمىي شەرق ئەدەبىياتى ئىنسانلارغا هاياتلىق يولىنى ئۆگىتىدىغان، ئالىيجانابلىق، ئىنسانپەرۋەرلىك ۋە ياخشى خىسلەتلەرنى تەرغىب قىلىدىغان مۇقەددەس كىتابلارغا باي. بولۇپمۇ قەدىمىي هىندى ئەدەبىياتى كىشىلەرگە قۇتلۇق بىلىملەرنى بەرگۈچى كىتابلارنىڭ تۇنجىسى - پۈتمەس خەزىنىسى بولغانلىقى بىلەن مەشهۇردۇر.

«بەش نامە» ئىنسانلارغا هاياتلىق يولىنى ئۆگىتىدىغان مانا شۇنداق مۇقەددەس كىتابلاردىن بولۇپ، مەزكۇر كىتابنىڭ مۇئەللىپى نامەلۇم. ئۇنىڭ تۇنجى نۇسخىلىرى مىلادىيىدىن ئاۋۋالقى 3 - 4 - ئەسىرلەردە مەيدانغا كەلگەن بولۇپ، «پەنجەتانترا» (بەش كىتاب) دېگەن نام بىلەن ئاتالغان. ئۇ شەرق بەدىئىي پروزىسىنىڭ دەسلەپكى گۈزەل نەمۇنىلىرىدىندۇر. «بەش نامە» نىڭ دەسلەپكى نۇسخىلىرى تېپىلمىغان، لېكىن ئۇنىڭ كېيىنكى چاغلاردا هەر خىل يەرلەردە يارىتىلغان هەر خىل خاراكتېردىكى نۇسخىلىرى مەۋجۇت بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە راهىب پۈرنابهادرا مىلادىيە 119 - يىلى بارلىق نۇسخىلار ئاساسىدا تۈزگەن بۇ نۇسخا ئەڭ مۇكەممەل هېسابلىنىدۇ.

«بەش نامە» مىلادىيە 6 - ئەسىردە سۇرىيە تىلىغا تەرجىمە قىلىنغان. شۇنىڭدىن كېيىن ئەرەب ۋە پەهلىۋى تىلى (قەدىمكى پارس تىلى) غا تەرجىمە قىلىنغان. شۇ تەرىقىدە ئۇ تىللاردىن تىللارغا، مەملىكەتلەردىن مەملىكەتلەرگە تارقىلىپ، ئۆزىنىڭ ئۇزۇن ۋە شەرەپلىك يوللىرىنى بېسىپ ئۆتكەن. «بەش نامە» نىڭ ئەرەب تىلىغا تۇنجى تەرجىمىسى «كەلىلە ۋە دىمنە» دەپ

ئاتالغان. ۋاقتىنىڭ ئۆتۈشى بىلەن تىللاردىن تىللارغا كۆچكەنسىرى «بەش نامە»نىڭ شەكلىمۇ، مەزمۇنىمۇ ئۆزگىرىپ، يېڭىدىن - يېڭى ۋاريانتلىرى مەيدانغا كەلگەن. ھەربىر تەرجىمان ئۇنىڭغا ئۆزىدىن كۆپ نەرسىلەرنى قوشقان. شۇنىڭ بىلەن ئەسلىي نۇسخىلار بىلەن باشقا تىللارغا ھەر خىل دەۋرلەردە قىلىنغان تەرجىمىلىرى ئارىسىدا ناھايىتى چوڭ پەرقلەر كېلىپ چىققان.

«بەش نامە» مىلادىيە 1717 - يىلى قەشقەرنىڭ ھېكىمبېگى ئىمام مۇھەممەدنىڭ تەۋسىيىسى بويىچە موللا مۇھەممەد تۆمۇر تەرىپىدىن پارس تىلىدىن ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىنىپ، «ئاساری ئىمامىيە» دەپ قوشۇمچە ماۋزۇ قويۇلغان. مەزكۇر كىتابنى نېمەتۇللا ئەبەيدۇللا يۈز نەچچە يىلنىڭ ئالدىدا يارىكەندە موللا نىيازئاخۇن كۆچۈرگەن قولىيازما ئاساسىدا نەشرگە تەييارلاپ، 1985 - يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلدۇرغان.

«بەش نامە»نىڭ ئەڭ مۇكەممەل نۇسخىسى بولغان پۈرنابھادرا نۇسخىسى 1972 - يىلى موسكۋادا قەدىمكى ھىندى ئەدەبىي تىلى بولغان سانسكرىت تىلىدىن رۇس تىلىغا تەرجىمە قىلىنغان ۋە 1993 - يىلى ئىبراھىم غافۇرۇف تەرىپىدىن رۇس تىلىدىن ئۆزبېك تىلىغا تەرجىمە قىلىنغان.

پۈرنابھادرا نۇسخىسىنىڭ تۈزۈلۈشى، شەكلى، بەدىئىي ئالاھىدىلىكلىرى پۈتۈنلەي باشقىچە بىر گۈزەللىككە ئىگە بولۇپ، ئۇنىڭدىكى ئۇسلۇب ۋە ئۇسۇللارمۇ تامامەن ئۆزگىچىدۇر. ئۇنىڭدا ھېكايەتلەردىن ھېكايەتلەر كېلىپ چىقىدۇ. ھەربىر ھېكايەت گۈزەل ۋە چوڭقۇر ھېكمەتكە ئىگە بولغان بېيىت بىلەن باشلىنىدۇ ۋە شۇ بېيىت بىلەن ئاخىرلىشىدۇ ۋە ھېكايەتلەر ئىچىدە يەنە ھېكايەتلەر بېرىلىپ، ئۇلارنىڭ ئۆزىگە خاس قاتلاملىرى ھاسىل بولىدۇ.

مەزمۇن جەھەتتىن، بۇ مەسەل - چۆچەكلەردىكى رىۋايەتلەر ھايۋاناتنىڭ سۆھبىتى ئارقىلىق ئادەمزاتقا جاھاندارچىلىق يولىنى كۆرسىتىدۇ. كىتابتىكى ھەربىر مەسەلنىڭ ئېتىكىلىق تەپسىرى ۋە ئەخلاقىي تەربىيىۋى ئەھمىيىتى بار. ئۇ ئەسىرلەر بويى ئىنسانلار ئۆز قىممىتى ۋە ئەھمىيىتىنى قىلچە يوقاتماي كەلگەن ھېكمەت - پەزىلەتلەر كىتابىدۇر، توغرا ياشاش، توغرا ئىش قىلىش سەنئىتىنى ئۆگەتكۈچى كىتابتۇر.

«بەش نامە»نىڭ ئەسلىي نۇسخىسىنىڭ گۈزەللىكىنى ھېچنەرسىگە سېلىشتۇرغىلى بولمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن قولىڭىزدىكى بۇ كىتاب ئېسلىي نۇسخا ئاساسىدا ئۆزبېكچىگە تەرجىمە قىلىنغان نۇسخىدىن ئۈيغۇرچىلاشتۇرۇلدى. شائىر ئابلىز ھوشۇر ئەپەندى ئەسەرنىڭ نەزمىي قىسىملىرىنى ۋەزىنگە سېلىپ قايتا ئىشلەپ چىقتى.

ئەسەرنى تەييارلاشتا كۆرۈلگەن كەمچىلىكلەرگە تەنقىدىي پىكىرلىرىڭلارنى بېرىشىڭلارنى قارشى ئالىمەن ۋە كىتابتىكى ھېكمەتلەردىن تولۇق بەھرىمەن بولۇشۇڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن.

2004 - يىل، ماي، غۇلجا

مۇندەرىجە

مۇقەددىمە 1

بىرىنچى نامە دوستلارنىڭ جۇدا بولۇشى 5

ئىككىنچى نامە دوستلارنى كۆپەيتىش 161

ئۈچىنچى نامە قاغىلار ۋە ھۇۋقۇشلار ھەققىدە ... 227

تۆتىنچى نامە نەسەبىدىن مەھرۇم بولۇش 297

بەشىنچى نامە نائەقىل ئىشلار 341

مۇقەددىمە

مەرىپەت ۋە ناتىقلىق مەبۇدىسى سەرەسۆزەتگە شەرەپلەر بولغاي!

زېمىندا بار مۇبارەك سۆز ئىچىدىن،
ئايرىدى ۋىشنۇشەرمان[1] چىن ماغزىنى.
ياراتتى كۆڭۈللەرگە ھۇزۇر بەخش -
ئەتكۈچى پەنجەتانترا— بەش نامىنى.

جەنۇب دىيارىدىكى ماخىلاروپىيە[2] دېگەن شەھەردە جاھاندىكى پۈتۈن ئىلىملەردىن خەۋەردار بولغان پادىشاھ ئامارەشەكتى ياشايتى. نۇرغۇن شاھلارنىڭ تاجىلىرىنى بېزىگەن جاۋاھىرلار ئۇنىڭ تاجىسىنىمۇ جۇلالاندۇرۇپ تۇراتتى. ئۇ پۈتۈن ھۇنەرلەرگە مىسلىسىز كامىل ئىدى. پادىشاھنىڭ ۋاسۇ شەكتى، ئۇگرە شەكتى، ئانانتە شەكتى ئىسىملىك ئىنتايىن ئەقىلسىز ئۈچ ئوغلى بار ئىدى. پادىشاھ ئوغۇللىرىدا ئىلىم - ھۇنەرگە رىغبەت يوقلۇقىنى كۆرۈپ، ۋەزىر - ۋۇزرالىرىنى چاقىرتىپ ئۇلارغا:

— مەلۇم بولغايكى، ئوغۇللىرىم ئىلىم - ھېكمەتتىن يىراق، ئۇلارغا قارىسام، ھەتتا دۇشمەنلەرنىڭ يوقلۇقىمۇ مېنى خۇشال قىلمايدۇ.

كەلمىگەن دۇنياغا ۋە ئەتكەن تەركىتىن نە زىيان،
بارچىنى ئەيلەر خاراب تۇغما ئەقىلسىز ھەر زامان.

---

① ۋىشنۇشەرمان — «بەش نامە»نىڭ غايىبانە تۇزگۇچىسى.
② ماخىلاروپىيە — مادراسنىڭ يېنىدىكى شەھەر، ھازىرقى مەلىئانپۇر.

سۇتى يوق قىسىر ئىنەك بەرمەس كىشىگە زەررە نەپ،
ئىلمى يوق نادان ئۇغۇلدىن خەيرلىك كەلمەس ھامان.

دەپ ھەقىقەتەن توغرا ئېيتقانىكەن. ئىشقىلىپ بىر يولىنى تېپىڭ-لاركى، ئۇلارغا ئەقىل كىرسۇن! — دېدى.
— ئى ئالەم پاناھى! — دېيىشتى ۋەزىرلەر، — كىشىلەر ئىلىم ئۆگىنىشكە ئون ئىككى يىل سەرپ قىلىدۇ. ئۇنى تولۇق بىلىپ بولغاندىن كېيىن، كىشىگە دانالىق ئاتا قىلغۇچى مۇبارەك بىلىملەرنى ئۆگىنىدۇ. مانا شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلارغا ئەقىل كىرىدۇ.
— ئى ئالەم پاناھى! — دېدى ۋەزىر سۆزىنى، — ئۆمرىمىز بىباھادۇر، نۇتۇق ئىلمىنى ئۇزۇن يىل ئۆگىنىشى كېرەك. پەرزەنتلىرى قانچە تېز ئاقىل بولۇپ يېتىشسە شۇنچە ياخشى.

بىلىمنىڭ چېكى يوق، ئۆمۈر قىسقىدۇر،
يەتسەڭ گەر تەكتىگە پەقەت شۇ بەستۇر.
سۇتكە سۇ ئارىلاشقان بولسا، ئۆردەكنىڭ—
پەرق ئەتمەكلىكى مۇشكۇل ئەمەستۇر.

دەپ بىكار ئېيتمىغان. ئارىمىزدا ۋىشنۇشەرمان دېگەن براخمان[1] بار. ئۇ نۇرغۇن ئىلىملەردە ئالىم ۋە ئاقىل. شاھزادىلەرنى تەربىيىلەشنى ئۇنىڭغا تاپشۇرغايلا. شۇبھىسىزكى، ئۇ زات ئۇلار-غا ئەقىل كىرگۈزۈپ قويغۇسى.
بۇنى ئاڭلىغان پادىشاھ ۋىشنۇشەرماننى چاقىرتىپ ئۇنىڭغا:
— ئەي مۆھتەرەم زات! شۇنداق قىلغايسەنكى، پەرزەنتلە-رىم پۈتۈن ئىلىم ـ ھېكمەتتە باشقىلاردىن ئېشىپ كەتكەي. مەن ساڭا تىلىگىنىڭچە ئىنئام بەرگەيمەن، — دېدى.
— ئى ئالەم پاناھى! — دېدى ۋىشنۇشەرمان پادىشاھىغا، —

---

① براخمان — ئالىي دەرىجىلىك كاھىن (روھانىي) لارغا مەنسۇپ زات.

ئۆزلىرىگە گەپنىڭ راستىنى ئېيتسام، مەن ئۆز بىلىملىرىمنى ھېچقانداق ئىنئامغا تېگىشمەيمەن، ئەمما ئەگەر ئوغۇللىرى ئالتە ئايدا مۇبارەك بىلىم ئىگىلىرى بولۇپ يېتىشمىسە، ھازىرغىچە ئۆسۈپ كېلىۋاتقان شۆھرىتىمدىن ۋاز كەچكەيمەن. ئارتۇق گەپ قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق، بوپتۇ، مېنىڭ شەرتىمنى ھۆركىرىگەنىمنى جاھان ئاڭلىسۇن. بۇنى تەمەخورلۇق بىلەن ئېيتىۋاتقىنىم يوق. يېشىم سەكسەنگە كىردى، پانىي دۇنيانىڭ نەپسى ـ ھەۋەسلىرىنى تاشلىدىم. ئۆز مەنپەئىتىمنى كۆزلەپ نېمە قىلاي، پەقەت ئۆزلىرى ئۈچۈنلا ئىلىم ـ پەن ۋە ناتىقلىق ئىلاھىنىڭ ھۇنىرىنى ئادا قىلاي. ئالىيلىرىغا سۆزۈم شۇكى: ئەگەر مۇشۇ سائەتتىن ئېتىبارەن ئالتە ئايدىن كېيىن ئوغۇللىرى دانا بولۇپ يېتىلمىسە، پېقىرنى خۇدا ئىختىيارىغا تاپشۇرغايلا.

براخمانىڭ بۇ كارامەت سۆزىنى ئاڭلىغان پادىشاھ دۆلەت ئەربابلىرى ئالدىدا ئوغۇللىرىنى ئۇنىڭغا تاپشۇرۇپ، كۆڭلى ئارام تاپتى. براخمان پادىشاھنىڭ ئوغۇللىرىنى ئۆز ئۆيىگە ئەكەتتى. ئۇزۇن ئۆتمەي ئۇ «دوستلارنىڭ جۇدا بولۇشى»، «دوستلارنى كۆپەيتىش»، «قاغىلار ۋە ھۇۋقۇشلار ھەققىدە»، «نەسەبىدىن مەھرۇم بولۇش»، «ئائەقىل ئىشلار» دېگەن بەش كىتابنى يېزىپ، ئۇلارنى شاھزادىلەرگە ئۆگەتتى. ئۇلار بۇ كىتابلارنى ئوقۇپ دانىشمەن بولۇشتى. شۇ چاغلاردىن بېرى مۇبارەك بىلىملەر خەزىنىسى بولغان بۇ بەش كىتاب «پەنجەتانترا» («بەش نامە») دەپ ئاتىلىپ كەلدى. ياشلار ئۇنىڭدىن ئەدەپ ـ ئەخلاق ئۆگەنگۈسى. قىسقىسى:

كىم مۇشەققەتتە تاپسا ئىلمى قۇت،
شاھىنشاھ شەكرا[1]مۇ قىلالماس نابۇت.

مەزكۇر كىتابنىڭ مۇقەددىمىسى مانا شۇدۇر.

---

① شەكرا — «قۇدرەتلىك» مەنىسىدە بولۇپ، جەڭچى ئىلاھ ئىندرانىڭ نامىلىرىدىن بىرى.

بسنچی نامه

«دوستلارنىڭ جۇدا بولۇشى» دەپ ئاتالغان بىرىنچى نامە، ئۇنىڭ دەسلەپكى بەيىتى مانا بۇدۇر:

دوستلاشتى شىر ۋە ئۆكۈز ئورمان ئىچرە،
ئايرىۋەتتى دوستلارنى ۋەھشىي چىلبۆرە.

جەنۇب ئەللىرىدىكى بۇراندارا[1] شەھىرى بىلەن رىقابەتلەشكۇچى ئاۋات بىر شەھەردە ماخىلاروپىيە مەۋجۇت ئىدى. بىر چاغلاردا ئۇ يەردە ۋاردخامانە دېگەن بىر سودىگەر ياشايتتى. ئۇ ئۆمرىنى تەقۋادارلىق بىلەن ئۆتكۈزۈپ، كاتتا دۆلەتمەن بولغانىدى. بىر كۈنى كەچىسى ئۇ قاتتىق خىيالغا چۆمدى. ئۇنىڭ خىيالى مۇنداق ئىدى: «ئىسراپخورنىڭ قولىدا ھەتتا تۇغمەس ـ پۈتمەس دۆلەت-مۇ كۆزگە سۇركەلگەن سۇرمىدەك يوقلىپ كېتىدۇ. ۋاھالەنكى، مۇبادا جاپا چېكىپ تەر تۆكۈلسە، ھەتتا زىغىردەك نەرسىمۇ چۈمۈلىدەك كۆپىيىپ كېتىدۇ. شۇنداق ئىكەن، جان كۆيدۈرۈپ بايلىق توپلاش كېرەك. يوقنى بار قىلىش، بارنى ئاسراش، ئاسرالغاننى كۆپەيتىش، كۆپەيگەنگە ئىگىدارلىق قىلىش لازىم. لېكىن ھايات كۈلپەتلەر بىلەن تولغان بولىدۇ. مال ـ مۈلۈكنى ئاسراش ئۈچۈن ھەرقانچە ئۇرۇنساڭمۇ، ئۇنى يوقىتىش خەۋپى بار. باشقا كۈلپەت كەلگەندە دۆلىتىڭدىن پايدىلانمىساڭ، سەندە دۆلەت يوق دېگەن گەپ. شۇ سەۋەبتىن، بايلىق توپلاپ، ئۇنى ئاۋايلاپ ساقلاش، كۆپەيتىش ۋە ئۇنىڭدىن پايدا ئۇندۇرۇش كېرەك.

---

① بۇرانداراـ — «شەھەرلەرنى بۇزغۇچى» دېگەن مەنىدە بولۇپ، جەڭچى ئىلاھ ئىندرانىڭ ئاملىرىدىن بىرى.

تايانساڭ گەر ئەقىلگە ئاشقاي دۆلىتىڭ،
سۇغا قانسا بولۇر مول هوسۇل - نېمىتىڭ.

دېيىلگەن ئەمەسمۇ؟

ئۇ ئويلا - ئويلا قىممەت باهالىق تاۋارلارنى تەييارلاپ، ئۇلارنى مەتخۇرا[1]غا ئەۋەتمەكچى بولدى. بەخت يۇلتۇزى پارلىغان بىر كۈنى سودىگەر ئاتا - ئانىسىنىڭ رازىلىقىنى ئېلىپ، شەھەر-دىن چىقتى. ئۇنى ئۇرۇق - تۇغقان، قېرىنداشلىرى ۋە يار - بۇرادەرلىرى كاناي - سۇناي، داقا - دۇمباقلارنى چېلىپ ئۇزىتىپ قويۇشتى. سودىگەر دەريا بويىغا يېتىپ كەلگەندىن كېيىن ئۇلار بىلەن خوشلىشىپ، يولىغا راۋان بولدى.

ئۇنىڭ هارۋىسىنى نەزداكە ۋە سەنجىۋاكە دېگەن ئىككى ئۆكۈز سۆرەپ كېتىۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ ئىككىلىسى بۇلۇتتەك ئاپئاق، جابدۇقلىرى ئالتۇن قوشۇراقلار بىلەن بېزەلگەن ياخشى ئۆكۈزلەر ئىدى. كارۋان بىرئاز ماڭغاندىن كېيىن، دخاۋا[2]، كخادرا[3]، شالا[4]غا ئوخشاش كىشىنىڭ كۆزىنى قاماشتۇرىدىغان خىلمۇخىل دەرەخلەر بىلەن قاپلانغان زىچ ئورمانزارلىققا يېتىپ كېلىشتى. ئورمانزارلىق پىل، قوتاز، كېيىك، بۆكەن، بۇغا، چوشقا، يولۋاس، بۆرە، ئېيىقلار بىلەن تولغان بولۇپ، قىسقىسى كىشىنىڭ يۈرىكى يېرىلغۇدەك قورقۇنچلۇق ئىدى. يول يۈرۈش قىيىن بولغان سازلىقلاردىن ئۆتەتتى. يول ياقىسىدا سانسىز غارلار بار ئىدى. كۇتۇلمىگەن يەردىن ئۆكۈزلەردىن بىرى — سەنجىۋاكەنىڭ پۇتى شارقىراتما ئالدىدا هاسىل بولغان پاتقاقتا پېتىپ قالدى. سۇنغان هارۋىنى تارتىپ، يۈك ئېغىرلىقىدىن

---

① مەتخۇرا — جامنا دەرياسى بويىغا جايلاشقان هىندىلارنىڭ يەتتە مۇقەددەس شەھىرىنىڭ بىرى.
② دخاۋا — پېلىم ئېلىنىدىغان دەرەخ.
③ كخادرا — شەرقىي هىندىستاندا ئۆسىدىغان ئاكاتسىيە دەرىخىنىڭ بىر تۈرى.
④ شالا — ئېگىز ئۆسىدىغان دەرەخ.

هالسىزلانغان ئۆكۈز نوختىلىرى ئۇزۇلۇپ يىقىلىپ چۈشتى. بۇنىڭدىن قورقۇپ كەتكەن هارۋىكەش سودىگەرنىڭ ئالدىغا بېرىپ، تەزىم قىلىپ:

— ئەي مۆھتەرەم زات! سەنجىۋاكە هالىدىن كېتىپ، پاتاقتا يېتىپ قالدى، — دېدى.

بۇنى ئاڭلىغان سودىگەر ناهايىتى خاپا بولدى ۋە بەش كېچە شۇ يەردە قونۇشقا مەجبۇر بولدى، لېكىن ئۆكۈز ئوڭشىلالمىغاندىن، ۋاردخامانە خىزمەتكارلىرىغا:

— سەنجىۋاكە ئورنىدىن تۇرسا ئېلىپ بارارسىلەر، ئەگەر ئۆلسە مۇشۇ يەرگە كۆمۈۋېتىپ ماڭا يېتىشۇالارسىلەر، — دەپ ئۇلارغا يېتەرلىك ئوزۇق - تۇلۇك قالدۇرۇپ ئۆزى يولىغا راۋان بولدى. خىزمەتكارلار بولسا خەتەرلىك ئورمانلىقتا قېلىشتىن قورقۇپ، ئەتىسىلا كارۋانغا يېتىشۋالدى.

— سەنجىۋاكە ئۆلۈپ قالدى، بىز ئۇنى كۆيدۇرۇپ يەرگە كۆمۈۋەتتۇق ۋە قىلىشقا تېگىشلىك بارلىق رەسىم - قائىدىلەرنى بەجا كەلتۇردۇق، — دەپ يالغان ئېيتىشتى ئۇلار.

بۇنى ئاڭلىغان سودىگەر بىر هازا هەسرەتلەندى ۋە ئۆكۈزگە جىنازا نامىزى ئوقۇپ، باشقا رەسىم - قائىدىلەرنى قىلدى. ئاندىن يولغا راۋان بولۇپ، ئۇزۇن ئۆتمەي ئامان - ئېسەن مەتخۇراغا يېتىپ كەلدى.

بۇ ئارىدا مادارىدىن كەتكەن سەنجىۋاكە تەقدىر تەقەززاسى بىلەن تىرىك قالغانىدى، شارقىراتما يېنىدىكى كۆلچەكتىن قېنىپ سۇ ئىچىۋالغاندىن كېيىن، ئاستا يامۇنا[1] ساهىلىغا چىقتى. بۇ يەردىكى ياپيېشىل چۆپلۇكلەردە ئوتلاپ، سەمرىپ، ۋۇجۇدى كۈچ - قۇۋۋەتكە تولدى.

بۇ چاغدا پىنگالىكە ئىسىملىك شىر سۇ ئىچكىلى يامۇناغا چۈشكەنىدى، سەنجىۋاكەنىڭ قاتتىق مۇرىگەن ئاۋازىنى ئاڭلاپ،

① يامۇنا — هازىرقى جامنا دەرياسى.

ئالاقزادىلىك بىلەن ئەتراپقا قاراپ، قورقۇنچنى بىلدۈرمەي، يوغان بىر تۈپ ئەنجۈر دەرىخى ئاستىغا مۆكۈنۈپ ياتتى.

ھايۋانات شاھىنىڭ يېنىدا قارا تېكە ۋە دەمانېكە دېگەن ئىككى چىلبۆرىمۇ بار ئىدى. ئۇلار خىزمەتلىرىدىن بوشتىلغان ئەمەلدارلارنىڭ ئوغۇللىرى ئىدى. ئۇلار شاھنىڭ قېيىن ئەھۋالدا قالغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۆزئارا مەسلىھەتلەشتى.

— قەدىرلىك قارا تېكە، — دېدى دەمانېكە، — شاھىمىز پىنگالېكە دەريانىڭ سۇ ئىچكىلى چۈشكەنكەن، قانداقتۇر تەشۋىشلىنىپ قالدى.

— قەدىرلىكىم، ھەرگىز كارىڭ بولمىسۇن.

كىمكى چات كەرسە بىراۋنىڭ ئىشىغا تارتقاي جازا،
جاندىن ئايرىلغان كەبى مايمۇن ھامان ئويناپ پانا.

دېگەننى ئاڭلىمىغانمىدىڭ؟ — دېدى قارا تېكە.

دەمانېكە ئۇنىڭدىن:

— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سورىغاندى، قارا تېكە مۇنداق ھېكايە قىلدى:

بىرىنچى ھېكايە

— بىر مەملىكەتتىكى مەلۇم شەھەردىن يىراق بولمىغان دەرەخزار ئىچىگە بىر سودىگەر ئېھرام شەكلىدە ئىمارەت ياستىدۇاتاتتى، مىمار ۋە ئۇستىلار ھەر كۈنى پېشىن ۋاقتىدا شەھەرگە چۈشلۈك تاماققا كېلەتتى. بىر كۈنى ئۇستىلار يوق ۋاقتىدا، ياسىلىۋاتقان ئىمارەتكە بىر توپ مايمۇنلار كېلىشتى. ئۇستىلارنىڭ بىرى يوغان بىر لىم ياغاچقا پانا ئۇرۇپ قويۇپ كەتكەنىدى، مايمۇنلار شوخلۇق قىلىشىپ، دەرەختىن دەرەخكە سەكرىشىپ

قۇرۇلۇش ئەتراپىدىكى جانلىق ئۇستىگە چىقىپ ئالىتوپىلاڭ قىلىشقا باشلىدى. مايمۇنلاردىن بىرى ئويىنىشىپ لىم ياغاچقا مىنىۋالغانىدى. ئۇ، «هوي، بۇ يەردە پانا نېمە قىلىدۇ؟» دېگىنىچە ئۇنى تارتىپ چىقارغىلى تۇردى ۋە پاننىنى تارتىۋالغان هامان خادا ياغاچلار ئارىسىدا قېلىپ ئۆلدى.

مانا شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى، ئەقىللىق كىشى باشقىلارنىڭ ئىشىغا ئارىلاشمايدۇ.

كېيىن ئۇ يەنە:

— يادىڭدىن چىقارمىغىنكى، بىز باشقىلارنىڭ قالغان - قاتقان تاۋاملىرى بىلەن كۇن كەچۈرىمىز، — دېدى.

— ئەپسۇسكى، سېنىڭ قورساقتىن باشقا غېمىڭ يوقمۇ؟ سەنزە، باشقىلاردىن ئايرىلىپ تۇرۇشنى خالىمامسەن؟ — دېدى دەمانېكە جاۋابەن.

ئېغىر كۇندە دوستلارغا شەپقەت بىلەن باقىدۇ،
دۇشمەنلەرنىڭ جېنىنى جەھەننەمگە ئاتىدۇ،
نەپسى بالا ئۇستىدىن غالىب كېلىپ هەمىشە،
دانا كىشى شاهىغا سادىق بولۇپ ئۆتىدۇ.

ئۇستاز، خىزمەتكار، بىمار ۋە دوستقا،
باقمىساڭ زەررە شەپقەتتە ئەگەر،
مەنسىز ئۆتەر دۇنيادا ئۆمرۇڭ،
سارقىن[1] يەيدىغان قاغىدىن بەتتەر.

دېگەنلەرنى ئاڭلىمىغانمىدىڭ؟

— بەربىر بۇ بىزنىڭ ئىشىمىز ئەمەس. ئەسلىي زاتىمىزنىڭ ئۆزى شۇنداق پەس، — دېدى قارا تېكە جاۋابەن.

① سارقىن — ئاشقان - تاشقان.

— قەدىرلىكىم، — دېدى دەمانېكە ئېتىراز بىلدۇرۇپ، — ۋاقتى كېلىپ، تېگى پەسلەرمۇ يۇقىرى مەرتىۋىگە كۆتۈرۈلۈشى مۇمكىن.

ئىشىنىپ تەندە كۈچكە ھېچبىر كىشى
جاھاندا ئەزىز يا خار بولغان ئەمەس.
ھەر كىمسە قىلغان ئەجىر ـ ئىشى بىلەن
يا بولۇر ئەھلى ئىززەت ياكى ناكەس.

دېگەننى ئاڭلىمىغانمىدىڭ؟ يەنە مۇنداق دېگەن گەپمۇ بار:

يۈكنى تاغقا ئېلىپ چىقىش مۇشكۈلدۇر، غۇلاتماق ئاسان،
ئەجىر بىلەن يۈكسىلەر دۇنيادا ئىنسان، گۈناھ بىلەن گۈمران.

— بۇنىڭ بىلەن نېمە دېمەكچىسەن؟ — دەپ سورىدى قارا تېكە.
— شاھىمىز قورقۇپ كەتتى، دېمەكچىدىم، — دېدى دەمانېكە جاۋابەن، — بۇ قورقۇنچ ئۇنىڭ ئەمەلدارلىرىغىمۇ ئۆتۈپ، ئۇلارنى ساراسىمىگە سالغۇسى.
— نېمىشقا بۇنداق ئويلايسەن؟ — دەپ سورىدى قارا تېكە.
— ناھايىتى ئېنىق ئەمەسمۇ؟ — دەپ خىتاب قىلدى دەمانېكە:

ئادەمنىڭ سۆزىنى ئالار ھەم ئۆكۈز،
تونۇيدۇ ئۇنىڭدىن پىل ۋە ئات سېنى.
نە ھاجەت ئاقىلغا ئارتۇقچە گەپ ـ سۆز،
چېھرىڭگە قاراپلا بىلەر ھەممىنى.

قىلىق ۋە قىياپەت، يۈرۈش ۋە تۇرۇش،
كۆزۈڭدىن سېزەر ئۇ جىمى مەنىنى.

مەن بۇگۈن ئۇنى ئەقلىمنىڭ كۈچى بىلەن ئۆزۈمگە مايىل قىلىۋالىمەن.

— سەن شاھلارغا خىزمەت قىلىشنىڭ نازۇك تەرەپلىرىدىن بىخەۋەر. قېنى چۈشەندۈرۈپ بەرگىنە، ئۇنىڭ قانداق قىلىپ ئۆزۈڭگە بويسۇندۇرماقچىسەن؟

— قەدىرلىكىم، — دەپ جاۋاب بەردى ئىكىكىنچى چىلبۆرە، — ئەپسۇسكى سەن بۇنىڭغا مېنى تەجرىبىسى يەتمەيدۇ دەپ ئويلامسەن؟ كاتتا دانىشمەن ۋىياسە[1] ساناپ كۆرسەتكەن شاھقا خىزمەت قىلغۇچىلار ھەققىدىكى بارلىق خۇسۇسلارنى ئۆگىنىۋالغانمەن. ئۇ بۇلارنى ھاڭۋاقىتلارنىڭ ۋىتارا شەھىرىگە كىرگەنلىكى توغرىسىدا ھېكايە قىلغىنىدا دەپ ئۆتكەنىدى.

— ئۆزۈڭگە مۇناسىپ بولمىغان جايغا ئېسىلغىنىڭ ئۈچۈن، ئۇ سەندىن نەپرەتلىنىپ، ھەزەر ئەيلەپ يۈرمىسۇن يەنە، — دېدى قارا تېكە.

— راست ئېيتىسەن، — دەپ جاۋاب بەردى دەمانېكە، — لېكىن مەن بۇنى ئۇنىڭغا ئېيتىشنىڭ مۇۋاپىق پەيتى ۋە ئورنىنى تاپىمەن.

بولسىمۇ برخاسپاتى[2]، گەر ئورۇنسىز بولسا گەپ،
تەرك ئېتىپ ھۆرمەتنى، تاپقۇسى ئارادا ئىختىلاپ.

ھەرقانچە ئىشەنچكە بولساڭمۇ نائىل،
زىنھارکى ئارامىنى بۇزما شاھنىڭ.

---

① ۋىياسە — «ماخابخاراتا»نى ئىجاد قىلغان دانىشمەن.
② برخاسپاتى — ئىلاھ ئىندارانىڭ ۋەزىرى، ئەپسانىۋى دانىشمەن، ئىلاھلارنىڭ مەسلىھەتچىسى.

تۇرغاندا قەھرى تېشىپ كىرمە ئاندا،
كۆرمەي ھەم جىسمى پەيزىن سەرپاسىنىڭ.

مالاللىق يېتەر بەلكىم بىئەقىلدىن،
ھەمسۆھبەت، سىرداشلارنىڭ سۆھبىتىگە.
يا ۋىسال پەيتى ئۇچۇن جابدۇنغاندا،
سۇرگەندە ئىشق پەيزىن نۆۋتىدە.

دېگەننى ئاڭلىمىغانمىدىڭ؟
شاھلارغا قانداق خىزمەت قىلىش كېرەكلىكىنى ئاڭلا:

مەلىكە ھەم شاھزادە، شاھ ئانىسى، باش ۋەزىر...
قورغانىدۇر دۆلەتنىڭ، قىلغىن ئۇنى چىن ھۆرمەت.
كىم جەسۇر بوپ جەڭلەردە، بولسا يۇرتتا كەمتەرىن،
قىلسا ئوردا ئىززەتىن، شاھتىن ئاڭا مەرھەمەت.
شاھتىن كۆرۈپ ئىنايەت، پۇلنى چېچىپ مۇناسىپ،
ئەلدە تاپسا ئىناۋەت شاھتىن ئاڭا مەرھەمەت.
شاھ سۆزىنى يىرمىسا، قىلمىسا ھەم قۇرۇق گەپ،
بولسا ئۇندا چىن ئەدەپ، شاھتىن ئاڭا مەرھەمەت.
سالماي نەزەر ھارامغا، كۆز قىسمىسا جانانغا،
چېقىلمىسا چۆرىگە، شاھتىن ئاڭا مەرھەمەت.
دوستلارغا چىن دوست بولۇپ، دۇشمەنلەرگە ئوق بولۇپ،
خىزمەت قىلسا جان تىكىپ، شاھتىن ئاڭا مەرھەمەت.

— گەپ تېگىدىن گەپ چىقار، سۆز تۇغۇلار سۆزلەردىن،
كۆپەيگەندەك دان گويا يەر كۆكسىدە دانلاردىن.

— ھۆكۈمدارنىڭ ئىشەنچىگە ئېرىشىش ئاسان ئەمەس, —

دېدى قارا تېكە، — مۇنداق دەپ بىكار ئېيتمىغان:

شاھلار گويا يىلاندۇر، مەككار، ياۋۇز، سوغ كېلۇر،
پەقەت سېنىڭ راست دەپلا، دولىغا ئۇرساڭ خوپ بولۇر.

قەھرلىك شاھ بەئەينى ئوخشايدۇ تىك چوققىغا،
ئېتەكلىرى چوققىنىڭ جىنايەتلىك ماكاندۇر.

— توغرىدۇر، لېكىن ھەر ھالدا، — دېدى دەمانېكە جاۋابەن،
رەپتارىغا كىرىۋېلىپ بىلىۋالساڭ سىرىنى،
ئەقلىڭ بىلەن مايىللىق تاپقۇزارسەن دىلىنى.

يەنە مۇنداق دېگەن گەپ بار:

ماختاش بىلەن ئۇچۇرساڭ، غەزىپىدىن يانار شاھ،
دوستلىرىنى سۆي ھامان، رەقىبىدىن بول ئاگاھ.
كۆرسەتكەندە مەرھەمەت، قىلغىن شۈكرى ـ قانائەت،
چىقماس شۇندا سۆزۈڭدىن، ئۆتكەي ساڭا ئېرادەت.

يەنە مۇنداق دېگەن گەپمۇ بار:
ياۋ كۆچىنى مۆلچەرگە ئالالمىساڭ نە پايدا،
چۈشەر ھامان ئاي نۇرى قارلىق، سوغۇق تاغلارغا.

— تەلىپىڭ شۇنداق ئىكەن، — دېدى قارا تېكە جاۋابەن، — بار، ئامان بېرىپ، ئېسەن كەل! ياخشى نىيەت يولدىشىڭ بولسۇن!
شۇنىڭدىن كېيىن دەمانېكە ئۇنىڭ بىلەن خوشلىشىپ پىنگا-

لېكەنىڭ ھۇزۇرىغا قاراپ يول ئالدى. ئۇنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن شىر مۇھاپىزەتچىلىرىگە:

— پوپوزاڭنى قوي. بۇ دەمانېكە، ئۇ ئىلگىرىكى ۋەزىرىمىز-نىڭ ئوغلى بولىدۇ. بۇ يەرمۇ ئۇنىڭ ئۆز ئۆيىدەك، — دېدى.

دەمانېكە كىرىپ، پىنگالېكەگە تەزىم قىلدى ـ دە، كۆرسەتىلگەن جايغا بېرىپ ئولتۇردى. شىر چاقماقتەك چاقنىغان دەھشەتلىك پەنجىسىنى ئۇنىڭ بېشىدىن ئايلاندۇرۇپ ھۆرمەت كۆرسەتتى:

— ئامانمۇسەن، ئۇزۇندىن بېرى كۆرۈنمەيسەنغۇ؟— دەپ سورىدى.

— ئالىيلىرى، — دېدى دەمانېكە جاۋابەن، — مېنىڭ مەسلىھەتىمگە موھتاج بولمىسىلىمۇ، بەربىر ئۆز پىكرىمنى ئېيتىشىم كېرەك. جاھاندىكى ھەممە نەرسىلەرنىڭ پادىشاھقا پايدىسى تېگىدىغان بىر تەرىپى بولىدۇ.

شاھلارغا بىكېرەك، دېمە ئوت ـ خەسنى،
لازىمدۇر كولاشقا قۇلاق، چىشىنى.
ۋە لېكىن قانچىلاپ ئاقىل ۋە ناتىق،
دوست ـ يارى چۆرگىلەپ كېتەلمەس ئۇنى.

دەپ بىكارغا ئېيتمىغان. ئاتا ـ بوۋىلىرىمۇ ئۆمرىنى ئالىيلىرىغا خىزمەت قىلىش بىلەن ئۆتكۈزگەن. مەن ھاياتىمنىڭ ئاچچىق ـ چۈچۈكىنى ئۆزلىرى بىلەن بىللە تېتىشنى خالايمەن. مېنىڭ شۇنىڭدىن باشقا مۇددىئايىم يوق.

ئەقىلدارلا ئەمەس ئۆي ۋە بىساتمۇ جايىدا[1] ياخشى.
خۇنۇك، پەسكەش كۆرۈنگەي بىئەقىل پۈتىغا كىيسە تاج.

① جايىدا — مۇۋاپىق، لايىقىدا.

تەخت ئۇستىدە شاھ گەرچە كۆرۈنسۇن قانچىكى ھەيۋەت،
قاچار مەھرەملىرى[1] بىر - بىر مەگەر كىم قەدرى بولسا كاج.
قەلەيدىن ئەڭگۈشتەر ياساپ ئاڭا گۆھەردىن قويسا كۆز،
قەدرىدىن گۆھەر قېلىپ، زەركار بولۇر شەرمەندە يۈز.

دېيىلگەن ئەمەسمۇ؟ پادىشاھىئالەم، مېنى ئۇزۇندىن بېرى
كۆرۈنمەيسەن دېدىلە. شۇنى بىلىپ قويغايلىكى:

پەرق ئېتىلمەسكىم قەيەردە ھەق بىلەن ناھەق ناگاھ،
بىلگۈچى ئۆز قەدرىنى تۇرماس ئۇ يەردە بىرزامان.
ھەق - ئادالەت كۆرمىسە گەر كىم خوجايىن ئالدىدا،
تەركى غەيرەت بولغۇسىدۇر ئەڭ سادىق قۇلمۇ ھامان.
ئۇستا — زەركار بىلمىسە ھېقىق بىلەن ئوشۇق پەرقىنى،
ئىزدىمەس ھاجەت ئۇچۇن ئەھلى خېرىدار ھېچقاچان.

ئۇنىڭ ئۇستىگە خىزمەتكارنىڭ قانداق بولۇشى ھاكىمنىڭ ئۆزىگە باغلىق. دەرۋەقە:

بىلىمسىز ۋە پىچاق، ئاتتىن
كېلۇر پايدا، كېلۇر زىيان.
ئۆتەر كىم ئىلكىگە، شۇندا،
قىلۇر ئۇ ئەسلىنى ئايان.

مېنى چىلبۇرىكەن دەپ يامان ئاتاقلىق قىلماڭلار. مۇنداق گەپ بار ئەمەسمۇ:

ئىنەكلەرنىڭ ساغرىسى مايسا بولۇر مۇقەددەس،
ئۆتى ھەم خۇشپۇراق ئەنبەر،

---

① مەھرەم — يېقىن، سىرداش، ئۇلپەت، قانداش.

نېلۇپەرلەر گۈل ئاچار پاتقاق ئىچرە بەسمۇ بەس.
تاشتىن ئالتۇن — زەر ئۇنەر.
يىپەك بېرەر پىلە ھەم يىلان بېرەر ئەڭگۈشتەر،
ياغاچ يالقۇن چىقارغاي.
شۇنداق ئىكەن، ئىشلارغا باھا بەرسۇن مۇناسىپ،
نەسەبلەرگە قارىماي.

— ئۇنداق دېمە، سەن بولساڭ سابىق ۋەزىرىمىزنىڭ پەرزەنتى، — دېدى پىنگالىكە.
— ئالىيلىرى! ئۆزلىرىگە سۆزۈم بار، — دېدى دەمانىكە جاۋابەن.
— قەدىرلىكىم، كۆڭلۈڭدىكى ھەممە گەپلىرىڭنى ئېيتقۇر، — دېدى پادىشاھ.
— نېمە ئۈچۈن شاھىم ئۆز تەشنالىقىنى قاندۇرماي دەريا بويىدىن قايتىپ كەلدى؟ — دەپ سورىدى دەمانىكە.
پىنگالىكە قورقۇنچىنى يوشۇرۇپ جاۋاب بەردى:
— شۇنداق، ئۆزۈم...
— ئالىيلىرى! — دېدى چىلبۆرە، — ئەگەر دېگىلىرى كەلمىسە، ئەسلا ھاجىتى يوق.

پەقەت بىرلا سىرىڭنى ئېيت ئايالىڭغا،
ئۇنىڭدىن باشقىسىنى دوست ۋە پەرزەنتىكە.
لېكىن يايما سىرىڭنى غەيرىگە ھەرگىز،
ساڭا سىرداش بولۇشقا ئەرزىسۇن قانچە.

شۇ چاغدا پىنگالىكە: «ئۇنىڭ ساڭا پايدىسى تېگىپ قېلىشى مۇمكىن. كۆڭلۈمدىكىنى ئۇنىڭغا ئاچاي.

دەردىڭنى ئېيت دوستۇڭغا،
سادىق قۇل، سىردىشىڭغا.
ئېيتقىن قۇدرەتلىك شاھقا،
بەختىڭ كۆلەر بىگۈمان.

دەپ راست ئېيتقان» دەپ ئويلىدى.

— ھەي، دەمانېكە! — دەپ سورىدى شىر، — يىراقتىن كېلىۋاتقان نەرە ئاۋازىنى ئاڭلاۋاتامسەن؟

— ئاڭلىدىم شاھىم، ھېچقانداق ئەجەبلىنەرلىك يېرى يوق، — دەپ جاۋاب قايتۇردى چىلبۆرە.

— قەدىرلىكىم، — دېدى پىنگالېكە، — مەن بۇ يەردىن كەتمەكچىمەن.

— نېمىشقا؟ — دەپ سورىدى دەمانېكە.

— ئورمانزارلىقىمىزغا قانداقتۇر دەھشەتلىك بىر مەخلۇق كەپتۇ. ھۆركىرەۋاتقان نەرسە شۇ! ھۆركىرىشىگە قارىغاندا، نامايىتى ھەيۋەتلىك بولسا كېرەك. يوغان بولغاچقا، كۈچىمۇ ئۆزىگە لايىق بولىدۇ، — دېدى پىنگالېكە.

ئەمما دەمانېكە ئېتىراز بىلدۈردى:

— ئەپسۇسكى شاھىم، شۇ ھۆركىرەشتىن ھېيىققان ئوخشىماملا؟

تۆھمەت بۇزار دوستلۇقنى، كەلكۈن بۇزار تۈغاننى،
تىترەك باسار دۈشمەننىڭ ھەيۋىسىدىن قورقماقنى.

دېگەن ئەمەسمۇ؟ شاھىم ئۆز ئاتا ـ بوۋىلىرىدىن مىراس قالغان ئورمانىنى تاشلاپ كەتمىگەيلا. بۇ يەرلەردىن نېمىلەرنىڭ ئاۋازلىرى كەلمەيدۇ دەيلا. تاراق ـ تۇرۇق ئاۋازلار ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ، ناغرا ـ كاناي، داپ ـ دۇمباقلار چېلىنىدۇ، ھارۋىلار تاراقلايدۇ،

ئىشكلەر غىچىرلايدۇ، بۇلاردىن چۆچۈپ ئولتۇرۇش ھاجەتسىز.

دانا باسسا بىر قەدەم، ئويلار يېڭى قەدەمنى،
بىر سەۋەبى بولمىسا، كۆچمەس قەدىم ماكاندىن.
تاشسىمۇ گەر غەزىپى ياراتقۇچى ئىلاھىنىڭ،
قورقۇش دېگەن يىراقتۇر باھادىر، مەرد - مەردانىدىن.

قىزىتقاندا قۇياش بەك قۇرۇپ كېتەر ساي - سايلار،
لېكىن ھىندى دەريالىرى سۈيى كۆۋرەپ تاشقىنلار.
ئەرزىيەت ۋە ئەلەمگە بەرداش بەرگەن يىگىتلەر،
جەڭگاھلاردا باتۇردۇر، ئەل ئىچىدە بەختىيار.

ئۇچ ئالەمنىڭ[1] سەھىنىسىگە يارىشىملىق زات ھامان،
تۇغۇلمايدۇ ھەر كۈنى، كېلۇر بەلكىم كەم - ناگان.

— دېيىلگەن ئەمەسمۇ؟ شۇنداق ئىكەن، شاھىم مەرد ۋە ھەيۋەتلىك بولغايلا، شاھلارغا ھەر خىل نەرسىلەردىن قورقۇش ياراشماس.

قۇيرۇق تاپتىم، دېگەنتىم، ئۇممىدىم چىقتى يوققا،
تۇرۇپتىمەن ئىگە بوپ قۇرۇق تېرە - ياغاچقا.

دەپ توغرا ئېيتقانىكەن:
پىنگالىكە ئۇنىڭدىن:
— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سورىغانىدى، دەمانىكە مۇنداق ھېكايە قىلدى:

---

① ئۇچ ئالەم — ئاسمان، زېمىن ۋە زېمىن تەكتى.

ئىككىنچى ھېكايە

بىر مەملىكەتتە ئاچلىقتىن ئۆلەي دەپ قالغان بىر چىلبۆرە ياشايدىكەن. كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇ ئورمانلىقتا قورساق تويدۇرۇش غېمىدە يۈرگىنىدە قانداقتۇر بىر خىل گۈمبۈرلىگەن ئاۋاز-نى ئاڭلاپ، قورقۇپ ئۆتى يېرىلىپ كەتكۈدەك بولۇپ ئۆز-ئۆزىگە:

«ئۇھ، ئەمدى ئۆلدۇم! بۇ قانداق مەخلۇقنىڭ ئاۋازىدۇر، قەيەردىن كېلىۋاتقاندۇ؟» دەپتۇ.

چىلبۆرە، يەنە بىرئاز ماڭغانىكەن، تاقىر تاغقا ئوخشاش بىر ناغرىنى ئۇچرىتىپتۇ ۋە «ئۇ نېمىشقا گۈمبۈرلەيدۇ؟» دەپ ئويلاپ-تۇ. ئەسلىدە شاخ - شۇمبىلار شامالدا تەۋرىنىپ ناغرىغا ئۇرۇلۇ-شى بىلەن شۇنداق ئاۋاز چىقىۋاتقانىكەن. چىلبۆرە يېقىنراق كې-لىپ، ناغرىنىڭ ئۈياق - بۈيىقىغا ئۆتۈپ، ئۇنى داراڭلىتىپ ئۇرۇشقا باشلاپتۇ ۋە ناھايىتى خۇرسەن بولۇپ: «مانا، ئاخىر يېمەكلىك تاپتىم. بۇنىڭ ئىچىدە ئەلۋەتتە گۆش بىلەن قۇيرۇق بولسا كېرەك!» دەپ ئويلاپ، ناغرىنىڭ قاتتىق تېرىسىنى غا-جاشقا باشلاپتۇ. چىشلىرى سۇنۇپ كېتەي دېگۈچە غاجاپ، ناغرى-نى تىتما - تالاڭ قىلىۋېتىپتۇ، لېكىن ئىچىدىن ھېچنەرسە چىقماپتۇ. شۇ چاغدا ئۇ ئۇمىدى يوققا چىققانلىقىنى كۆرۈپ مۇنداق دەپتۇ:

قۇيرۇق تاپتىم دېگەنتىم، ئۇمىدىم چىقتى يوققا،
تۇرۇپتىمەن ئىگە بوپ قۇرۇق تېرە، ياغاچقا.

مانا شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى، گۈمبۈرلىگەن ئاۋازدىن قورقۇپ كەتمەسلىك كېرەك.

— ئەپسۇس! — دېدى پىنگالىكە، — ياساۋۇللىرىم شۇنچە-

لىك قورقۇشۇپ كېتىپتۇكى، ئۇلار ئالدى - كەينىگە قارىماي قېچىپ كېتىشكە تەييار تۇرغان يەردە، مەن ئۆزۈم يالغۇز چىدام ۋە جاسارەت كۆرسىتەلەرمەنمۇ؟

— شاھىم، — دېدى دەمانىكە جاۋابەن، — ياساۋۇل - باقا-ۋۇللىرىدا گۇناھ يوق. ئەسلىدە خىزمەتكارلار ھۆكۈمدارىدىن ئىب-رەت ئالىدۇ.

بىلىمسىز ۋە پىچاق، ئاتتىن،
كېلۇر پايدا، كېلۇر زىيان.
ئۆتەر كىم ئىلكىگە، شۇندا،
قىلۇر ئۇ ئەسلىنى ئايان.

دېگەن ئەمەسمۇ. چىداملىق ۋە باتۇر بولغايلا، ھازىرچە بۇ يەردىن مىدىرلىمىغايلا. ئاڭغىچە مەن قانداق مەخلۇق ئىكەنلىكىنى بىلىپ كېلىمەن. كېيىن ئەھۋالغا قاراپ بىر ئامال قىلارمىز.

— بېرىشقا جۇرئىەت قىلالامسەن؟ — دەپ سورىدى پىنگالىكە.

— ياخشى خىزمەتكار خوجايىنىنىڭ سۆزىنى يېرمايدۇ.

ۋاپادار قۇل تەۋرەنمەس، شاھىنىڭ ئەمرى ئالدىدا،
ئوتقا كىرگەي، سۇ كەچكەي، قايتماس ئەسلا كەينىگە.
ئىش قىيىنمۇ، ئاسانمۇ، بۇنىڭ بىلەن كارى يوق،
ئۇمىدىنى شاھىنىڭ يەتكۈزىدۇ ۋەسلىگە.

دەپ توغرا ئېيتقان ئەمەسمۇ، — دەپ جاۋاب بەردى دەمانىكە.

— قەدىرلىكىم، سەن ئۇ مەخلۇقنى كۆردۈڭمۇ؟ — دەپ سورىدى پىنگالىكە.

— شاھىمنىڭ مەرھەمەتلىرى زىيادە بولغاي، كۆردۈم، —

دەپ جاۋاب بەردى دەمانبىكە.
— راست شۇنداقمىكەن؟
— شاھمىنىڭ تەختى ئالدىدا ئولتۇرۇپ قانداقمۇ يالغان سۆزلەي؟

خۇدا، شاھ ۋە ئۇستازغا زىنھار يالغان سۆزلىمە،
كەچۈرۈلمەس گۇناھ ئۇ، چوڭ ۋە كىچىك ئايرىلماس.

دانىشمەنلەر دېگەنىكەن: شاھ خۇدانىڭ سايىسى،
ھازىر بولساڭ يېنىدا بولغىن سادىق ـ ئاينىماس.

شاھ خۇدانىڭ دوستىدۇر، كۆزلەر ھامان خەيرلىك،
جازا بېرەر يامانغا، ياخشىلاردىن ئايانماس.

دېگەن ئەمەسمۇ! — دېدى دەمانبىكە.
— سەن ئۇنى راست كۆرمىگەن بولساڭ كېرەك. ئۇلۇغلار يوقسۇل بىچارىلەرگە غەزەپ ئوتىنى چاچمايدۇ.

غادايغان دەرەخنى بوران قومۇرار،
يەر ئوپقان مايسا ئۆز جايىدا قالار،
ئۇلۇغلار لايىقىنى تېپىپ ئۇرۇشار.

دېگەننى ئاڭلىمىغانمىدىڭ؟ — دېدى پىنگالبىكە.
— شاھىم، شۇنداق ئويلايدىغانلىقلىرىنى بۇرۇنلا بىلگەنىدىم، ئارتۇق گەپنىڭ نېمە پايدىسى؟ مەن ئۇنى شاھمىنىڭ ھۇزۇرىغا ئۆزۈم باشلاپ كىلەي، — دېدى دەمانبىكە.
بۇ سۆزنى ئاڭلىغان پىنگالبىكەنىڭ چېھرىسى نىلۇپەردەك ئېچىلىپ، ئىنتايىن مەمنۇن بولدى.

دەمانىكە بولسا سەنجىۋاكەنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئۇنى كۆزگە ئىلمىغان ھالدا چاقىردى:

— ھەي ياردىماس، بۇياققا كەل! سېنى ھۆكۈمدارىمىز پەنـ گالىكە ئۆز ھۇزۇرىغا چاقىردى. سەنزە، ئۇنىڭدىن قورقۇپ كەتـ كىنىڭدىن تىنماي ھۆركىرەۋاتامسەن، نېمە؟

— قەدىرلىكسىز، پىنگالىكە دېگىنىڭ كىم؟ — دەپ سورىدى سەنجىۋاكە.

دەمانىكە ھەيران بولدى:

— تېخى سەن ھۆكۈمدارىمىز پىنگالىكەنىمۇ بىلمەمسەن؟ — دېدى ئۇ دەرغەزەپ بىلەن، — ئۇ ساڭا ئۆزىنىڭ كىملىكىنى ھېلى كۆرسىتىپ قويىدۇ. پۈتۈن ئورمان مەخلۇقلىرى پىنگالىكەگە تەۋە. ئۇ ئەنجۇر كۆچىتى ئاستىدا ياشايدۇ. ئۇنىڭ قەلبى ئۇلۇغـ ۋار ۋە مەغرۇر. ھەممىزنىڭ ھايات ـ ماماتىمىز ئۇنىڭ ئىلكىـ دە. ئۇلۇغ پادىشاھىمىز پىنگالىكە مانا شۇنداق!

بۇنى ئاڭلىغان سەنجىۋاكە «ئەمدى ئەجىلىم توشۇپتۇ ـ دە» دەپ ئويلاپ مەيۈسلەنگەن ھالدا:

— قەدىرلىكسىز، سېنىڭ سۆزۈڭ شېرىن، مۇئامىلەڭ يېـ قىملىق. شۇنىڭ ئۈچۈن، مەن ھۆكۈمدار ئالدىغا بېرىشىم كېـ رەك ئىكەن، سەن مېنى خەتەردىن قۇتقۇزۇپ، شاھىنىڭ كۆڭلىـ نى يۇمشاتقايسەن، — دېدى.

— خوپ، راستىمۇ شۇنداق:

سۇ بويىدا بولىمىز، تاغ ئىچىگە كىرىمىز،
لېكىن شاھىنىڭ ئەقلىنى بىلەلمەستىن كېلىمىز.

سەن مۇشۇ يەردە تۇرۇپ تۇر، مەن شاھىتىن ساڭا رەھىم ـ شەپقەت تىلەپ، ئاندىن سېنى ئۇنىڭ يېنىغا ئېلىپ باراي، — دەپ جاۋاب بەردى دەمانىكە.

دەمانبكە پىنگالبكەنىڭ ئالدىغا كېلىپ مۇنداق دېدى:

— شاھىم، بۇ غەلىتە مەخلۇق ئۇلۇغ ماخبىشۇارە[1]نىڭ ھار-ۋىسىغا قوشۇلغان ئۆكۈز. ئۇ ماڭا: «مەرھەمەتلىك ماخبىشۇارە ماڭا كالىندى[2] ئەتراپلىرىدا ئوتلاپ يۈرۈشكە ئىجازەت بەرگەن، گەپنىڭ قىسقىسى ياخشى، جاھان پاناھى بۇ ئورمانزارلىقنى ماڭا ئوينىاپ يۈرۈشكە تارتۇق قىلغان» دېدى.

— خۇداۋەندى كەرىمنىڭ ئىنايىتى بىلەن ئەمدى بىلدىم، — دېدى پىنگالبكە قورققىنىدىن.

— شاھىم، — دېدى دەمانبكە، — مەن ئۇنىڭغا: «بۇ ئورمانزارلىق چاندىكەنىڭ[3] ئۇلىغى بولغان پىنگالبكەنىڭ دەخلى-سىز مۇلكى بولىدۇ. سەن بولساڭ بۇ يەرگە مېھمان. شاھىنىڭ يېنىغا بېرىپ، بۇرادەر بولۇپ بىللە ياشاڭلار. يەڭلار، ئىچىڭ-لار، دۇنيانىڭ پەيزىنى سۈرۈڭلار» دېدىم. ئۇ ماقۇل بولدى. لېكىن: «شاھ مېنى قوغدىسىكەن» دەپ تەلەپ قىلدى. ئەھۋال مانا شۇ، قانداقلا بولمىسۇن ئىختىيار شاھىمدا.

بۇنى ئاڭلىغان پىنگالبكە خۇرسەن بولۇپ:

— ئەقلىڭگە باركاللا! خۇددى مېنىڭ كۆڭلۈمدىكى گەپلەر-نى قىپسەن. مەن ئۇنى قوغدايمەن، لېكىن ئۇ ئاۋۇال ماڭا ۋەدە بەرسۇن. ئۇنى بۇ يەرگە تېزرەك ئەكەل.

ئىشەنچلىك كېڭەشچى شاھقا يۆلەك بولغاي،
سەلتەنەت يۈكىنى يۈكسەككە ئالغاي.

دېگەننى ئاڭلىمىغانمىدىڭ؟ — دېدى.

دەمانبكە سەنجىۋاكەنىڭ ھۇزۇرىغا قاراپ يول ئالدى. ئۇ،

---

① ماخبىشۇارە — «ئۇلۇغ ھۆكۈمدار» مەنىسىدە بولۇپ، شۇئانىڭ نامى.
② كالىندى — كالىندا تېغىدىن باشلىنىدىغان يامۇنا دەرياسىنىڭ نامى.
③ چاندىكە — «قەھرلىك» مەنىسىدە بولۇپ، شۇئانىڭ خوتۇنى، قىساس ئىلاھى دورغانىڭ نامى.

«مېنىڭ ئامىتىم كەلگەنىكەن. پادىشاھ ماڭا مەرھەمەت كۆرسەتتى، سۆزلىرىمنى ئىلتىپات بىلەن ئاڭلىدى» دەپ ئويلىدى. ئۇ سەنجىۋاكەنىڭ يېنىغا كېلىپ ئىززەت - ئىكرام بىلەن دېدى:

— ئەي دوستۇم! مەن شاھىمدىن ماڭا مەرھەمەت قىلىشنى سورىدىم. ئۇ سېنى قوغدايمەن دېدى. قورقماي بېرىۋەر، بىراق شاھتىن زور ئىلتىپاتلار كۆرسەڭ، مېنىمۇ يادىڭدىن چىقارما. مەن ۋەزىر بولغىنىمدىن كېيىن سېنىڭ رازىلىقىڭ بىلەن مەملىكەتنىڭ پۈتۈن يۈكىنى ئۆز زىممەمگە ئالىمەن. شۇ چاغدا ئىككىلىمىز ھاكىملىقنىڭ پەيزىنى سۈرىمىز.

بايلىق كەينىدىن قوغلاپ تالان - تاراج قىلىشار،
بىر ئۆۋچى تۈزاق قۇرسا، بىزنى ئوق بىلەن ئاتار.

كېرىلىپ كەتسە ئەگەر ھەددىدىن ئېشىپ نادىم[1]،
بوشتار خىزمىتىدىن خۇددى دەنتىلە ئوخشاش.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ؟...

سەنجىۋاكە ئۇنىڭدىن:

— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سورىغاندى، دەمانىكە مۇنداق ھېكايە قىلدى:

ئۇچىنچى ھېكايە

يەر يۈزىدە ۋاردخامانا دېگەن شەھەر بار. بىر چاغلاردا ئۇيەر-دە دەنتىلە ئىسىملىك بىر سودىگەر ياشاپ، شەھەرگە ھاكىم بولغان، پادىشاھلىق ھەمدە شەھەر ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىپ، خەلقنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولغانىدى. قىسقىسى، بۇنداق

① نادىم — شاھ ئوردىسىدىكى مەسلىھەتچى.

داق ئاقىل ئادەمنى دۇنيا بىنا بولۇغانىدىن بېرى ھېچكىم كۆرمىگەنىدى.

خىزمەت قىلسا شاھلارغا، ئەل سۆيمەيدۇ نادىمنى،
خىزمەت قىلسا پۇقراغا، ئەل سۆيمەيدۇ نادىمنى.
ھۆكۈمدار بىلەن نادىم خىيالى باشقا - باشقا،
تېپىپ بولماس شاھقا ھەم ئەل كۆڭلىگە ياققانىنى.

دەپ توغرا ئېيتقانكەن.

كۇنلەرنىڭ بىرىدە سودىگەر قىزىنى ياتلىق قىلدى. ئۇ پۇتۇن شەھەر خەلقى ۋە ئوردا ئەھلىنى تويغا تەكلىپ قىلىپ، ئۇلارنى ئىززەت - ئىكرام بىلەن كۇتۇپ كاتتا زىياپەت بەردى ۋە ئاجايىپ تونلار كىيدۇرۇپ، سوۋغا - سالاملارنى قىلدى. تويدىن كېيىن پادىشاھنى ئاياللىرى بىلەن قوشۇپ ئۆيىگە چاقىرىۋالدى.

پادىشاھنىڭ گورابىنى ئىسىملىك خىزمەتكارى بار ئىدى. ئۇ دەستىلەنىڭ ئۆيىگە كېلىپ، ئۆزىگە مۇناسىپ ئورۇن تاللىماي، ۋەزىرنىڭ ئالدىدا ئولتۇرغانىدى، بۇ ھالنى بايقىغان دەستىلە دەرھال ئۇنى ئورنىدىن تۇرغۇزۇۋەتتى. بۇ خورلۇققا چىدىيالمىغان گورابىنى كېچە - كۇندۇز قانداق قىلىپ ئۆچ ئېلىشنى ئويلىدى: «سودىگەرنى قانداق قىلىپ شاھنىڭ نەزىرىدىن چۈشۈرسەم بولار؟ ئەگەر ئۇنىڭدىن ئۆچۈمنى ئالالمىسام، ھاقارەتنى ئىچىمگە يۇتۇپ كېتىشىم كېرەك. دەرۋەقە مۇنداق دەپ توغرا ئېيتقان:

قىساسنى ئېلىشقا قۇربى يەتمەس كىشىلەر،
ئەلىمنى ئىچىدە پىنھان تۇتار ھەمىشە.
ھەرگىز تېشىپ ئۆتەلمەس تۇۋ - تېگىنى تاۋىنىڭ،
مەيلى قانچە سەكرىسۇن نوقۇت تاۋا ئۈستىدە.

بىر كۈنى پادىشاھنىڭ ھۈجرىسىنى سۈپۈرۈپ تازىلاۋاتقان گورابها خۇددى ئۆزى بىلەن ئۆزى سۆزلەشكەندەك:

— بۇ ئەدەپسىز دەنتىلەگە قاراڭلار، پادىشاھنىڭ چوڭ خوتۇنىنى قۇچاقلاپ يۈرىدۇ، — دېدى.

مۇگدەپ ياتقان پادىشاھ ئۇيقۇ ئارىلاش بۇ گەپنى ئاڭلاپ، دەرغەزەپ بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ:

— ھەي، گورابها! نېمىدەپ ۋالاقلاۋاتىسەن؟ سەن دەنتىلەنىڭ مەلىكىنى قۇچاقلىغانلىقىنى كۆردۈڭمۇ؟ — دەپ ۋارقىراپ كەتتى.

— پادىشاھىئالەم! — دەپ جاۋاب بەردى گورابها، — مەن كېچىچە ئوشۇق ئويناپ چىققانىدىم، ھۈجرىنى سۈپۈرۈۋېتىپ كۆزۈم ئۇيقۇغا ئىلىنىپتۇ، نېمە دېگىنىمنى ئۆزۈم بىلمەيمەن.

ھەسەت ئوتىدا كۆيگەن شاھ: «گورابها بىلەن دەنتىلە ئىككىسى ئوردامغا بىمالال كىرىپ ـ چىقىپ يۈرۈشىدۇ. خىزمەتكار راستتىن مەلىكىنى دەنتىلەنىڭ قۇچىقىدا كۆرۈپ قالغان بولۇشى مۇمكىن.

كۆز ئوڭۇڭدا كۆرگىنىڭ، قىلغانلىرىڭ، ئىنتىلگىنىڭ، تۇنده ئۇيقۇ ئىلكىده بولغاي چۈشۈڭده زاھىرەن.

دەپ توغرا ئېيتقان. خوتۇنلاردىن كېلىدىغان ۋاپا شۇ ـ دە،

قىلسا چاقچاق بىرسىگە ئاغزىدا، كۆزى ئۆزگىده،
يات ـ يوچۇن ئارزۇسىدا ئۆتكەي خوتۇن خەق ھەر زامان.

ھېچ تويۇنماس ئوتقا يانغىن، سۇغا ھەم ئوكيان ـ دېڭىز،
بۇ جاھاندا ئەرگە تويمايدۇ خوتۇن زاتى ھامان.

بولمىسا پۇرسەت ۋە ياكى كۆرمىسە ئەر زاتىنى،
بولغۇسى ئىپپەت ـ نومۇس تېنىدە پاكىزلىق راۋان.»

دەپ ئويلىنىپ قالدى.

شۇنداق گۈمان ۋە ئازابلار ئىچىدە قالغان پادىشاھ دەنتىلەنى ئۆزىدىن يىراقلاشتۇردى. قىسقىسى، سودىگەرنىڭ ئوردىغا كىرىشى مەنئى قىلىنىدى.

دەنتىلە بولسا شاھنىڭ مۇئامىلىسى ئۆزگىرىپ قالغانلىقىدىن ئازار يەپ:

«ئۆمرىدە ئاق قاغىنى كىم كۆرۈپتۇ،
ئىشقسىز ئايال بارمۇ بۇ جاھاندا.
يات ھامان نامەھرەملىك شاھلار ئۈچۈن،
جاسارەت بولماس ئەمما ئاختا قۇلدا.

دەپ بىكار ئېيتمىغان. نە چۈشۈم، نە ئوڭۈمدا بىرىگە زىيان يەتكۈزگىنىم يوق. ئالەم پاناھى نېمە ئۈچۈن مەندىن يۈز ئۆرىدىكىن؟» دەپ ئويلايتتى.

بىر كۈنى گورابها قاراۋۇللارنىڭ دەنتىلەنى ئوردىغا كىرگۈزمەيۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ:

— ھەي دەرۋازىۋەنلەر! ئۇنى توسۇماڭلار، دەنتىلە شاھىمىزنىڭ ئىشەنچلىك كىشىسى، خالىسا جازالايدۇ، خالىسا مۇكاپاتلايدۇ. ئۇنىڭ ئالدىنى توسۇپ قوپاللىق قىلماڭلار، كېيىن خۇددى مېنى چەتكە قاققاندەك سالەرنىڭمۇ ئەدىپىڭلارنى بېرىدۇ، — دېدى.

بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغان دەنتىلە: «مېنى گورابها يامان كۆرسەتكەنىكەن ـ دە،

زاتی پەس، بىئەقىل بولسىمۇ چاكار،
شاھقا سادىق ئىشلىسە تاپار ئېتىبار.

دەپ توغرا ئېيتىپتىكەن» دەپ ئويلىدى.
دەنتىلە بۇ سەتچىلىكتىن تەشۋىشكە چۈشۈپ، يۈرىكى ئۆر-تەنگەن ھالدا ئۆيگە قايتتى. قاراڭغۇ چۈشكەندە ئۇ گورابھانى چاقىرتىپ، ئۇنىڭغا بىر قۇر كىيىم - كېچەك كىيدۈرگەندىن كېيىن :
— قەدىرلىكىم! مەن سېنى ئورنىڭدىن تۇرغۇزۇۋەتمەكچى ئەمەس ئىدىم، لېكىن ئۆزۈڭ مۇناسىپ يەردە ئولتۇرماي، ۋەزىر-نىڭ ئالدىغا ئۆتۈۋاپسەن. سېنى شۇنىڭ ئۈچۈن ئورنىڭدىن تۇرغۇ-زۇۋەتكەنىدىم، — دېدى.
كىيىم - كېچەكلەرنى كىيىۋالغان گورابھا ناھايىتى خۇر-سەنلىكتە ئۆزىنى يەتتە قات ئاسماندا تۇرغاندەكلا ھېس قىلىپ، سودىگەرگە:
— ئى سودىگەر بېشى! ئەمدى سىزدىن خاپا ئەمەسمەن. ماڭا قىلغان ياخشىلىقىڭىز ئۈچۈن تېز ئارىدا شاھنىڭ مەرھەمىتى ۋە تەقدىرىگە سازاۋەر بولغايسىز، — دېدى.
شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ خۇرسەن بولۇپ قايتىپ كەتتى.

گاھ كۆتۈرسە مەرتىۋەڭنى، چۆكۈرەر تەقدىر گاھى،
تارازىنىڭ چوكىسىدۇر ئادەم دېگەن بەئەينى.

دەپ ناھايىتى توغرا ئېيتقانىكەن.
ئەتىسى گورابھا ئوردىغا بېرىپ، شاھ مۇگدەپ ياتقان ۋاقىتتا ئۇنىڭ ئۈخلايدىغان خانىسىنى سۈپۈرگەچ، ئاۋازىنى قويۇۋېتىپ:
— قاراڭلار! شاھىمىز ئەقلىنى يوقاتقان ئوخشايدۇ. نېمە ئۈچۈندۇر تەرەتخانىدا تەرخەمەك يەپ ئولتۇرىدۇ، — دەپ غوتۇل-دىدى.

ئۇيقۇ ئارىلاش بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ قالغان شاھ ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ:

— ھەي، گورابھا! نېمىدەپ بىلجىرلاۋاتىسەن؟ خىزمىتىمىنى ياخشى قىلىۋاتقىنىڭ ئۈچۈن گۈناھىڭنى كەچۈردۈم. لېكىن ئېيتقىنە، مېنىڭ قاچان شۇنداق قىلغىنىمنى كۆردۈڭ؟ — دېدى.

— ئەي ئالەم پاناھى! — دېدى خىزمەتكار جاۋابەن، — مەن كېچىچە ئوشۇق ئويىنغانىدىم. كۆزۈمنى ئۇيقۇ بېسىپ، ئاغزىمدىن نېمە چىققانلىقىنى بىلمەيمەن. بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچكەيلا، شاھىم.

پادىشاھ: «مەن ھېچقاچان ھاجەتكە ئولتۇرغىنىمدا تەرخەمەك يېگەن ئەمەس. دەرۋەقە، دەنتىلە ھەققىدىمۇ بۇ تەلۋە شۇنداق بىمەنە گەپ قىلغان بولسا كېرەك. بىچارىنى مەرھەمىتىمدىن ئايرىپ ئازابلاپتىمەن. ئۇ ئەسلا شۇنداق قىلمىغان ئادەمۇ؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇنىڭسىز پادىشاھلىق ۋە شەھەرنىڭ ئىشلىرى سۇغا چىلاشتى...» دەپ ئويلىدى.

شاھ شۇنداق ئويلاپ، دەنتىلەنى چاقىرىپ، ئۇنىڭغا شاھانە ئىنئامىلار بېرىپ، لىباسلار كىيدۈردى، يەنە ئاۋۋالقى خىزمىتىگە كۆتۈردى.

شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى:

كېرىلىپ كەتسە ئەگەر ھەددىدىن ئېشىپ نادىم،
دەنتىلەدەك بىر يولى مەھرۇم بولار خىزمەتتىن.

— قەدىرلىكىم، راست ئېيتىسەن، دېگىنىڭدەك قىلاي، — دەپ جاۋاب قايتۇردى سەنجىۋاكە.

شۇنىڭدىن كېيىن دەمانىكە ئۆكۈزنى پىنگالىكەنىڭ ھۇزۇرىغا ئېلىپ بېرىپ:

— شاهىم! مانا بۇ سەنجىۋاكە، نېمە قىلسىلا ئىختىيار ئۆزلىرىدە، — دېدى.

سەنجىۋاكە بولسا شىرنىڭ يېنىدا ھۆرمەت بىلەن تەزىم قىلىپ، بېشىنى ئېگىپ تۇردى. پىنگالىكە تىرناقلىرى ئۆتكۈر ۋە كۈچلۈك ئوڭ پەنجىسىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ:

— ئامانمۇسەن؟ بۇ جىمجىت ئىپتىدائىي ئورماندا نېمە قىلىپ يۈرىسەن؟ — دېدى.

سەنجىۋاكە سودىگەر ۋاردىخامانانىڭ كارۋىنىدىن قانداق قېچىپ قالغانلىقى ۋە ئۇنىڭدىن كېيىن بېشىغا كەلگەن ۋەقەلەرنى سۆزلەپ بەردى. پىنگالىكە سەنجىۋاكەنىڭ ھېكايىسىنى ئاڭلاپ دېدى:

— قورقما دوستۇم! بۇ ئورماننى مەن قوغدايمەن. بىمالال يۈرىۋەر، لېكىن ماڭا يېقىنراق بول، چۈنكى ھەممە ياقتا يىرتقۇچلار تىنىتىپ يۈرۈشىدۇ، ھەر قەدىمىڭ خەتەرلىك.

— شاھىمنىڭ دېگەنلىرى ۋاجىپتۇر، — دېدى سەنجىۋاكە.

مەخلۇقلارنىڭ شاھى ساھىلغا چۈشۈپ سۇغا چۆمۈلۈپ، سۇ ئىچىپ يەنە ئورمانغا قايتىپ كەلدى.

شۇ كۈندىن باشلاپ ئۇلار بىر ـ بىرىدىن زادى ئايرىلمايدىغان بولۇشتى. دانالىق بىلەن پىكىر يۈرگۈزگۈچى، ئىلىم ـ ھېكمەتتىن خەۋەردار سەنجىۋاكە ئەخمەق پىنگالىكەگە كۆپ نەرسىلەرنى ئۆگەتتى. پىنگالىكە ئورماندا ئۆگەنگەن قىلىقلىرىنى تاشلاپ، خۇددى يېزا ئادەملىرىدەك ياشاشقا باشلىدى. قىسقىسى، سەنجىۋاكە بىلەن پىنگالىكە بىر ـ بىرىدىن زادى ئايرىلماي ئەتىدىن ـ كەچكىچە خىلۋەتتە سۆھبەتلىشىپ ئولتۇرىدىغان بولدى.

بۇ ئارىدا باشقا بارلىق ئورمان ھايۋانلىرى ئۇلاردىن ئۆزىنى يوشۇرىدىغان بولۇپ قالدى. چىلبۆرىلەر پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرىشكىمۇ جۈرئەت قىلالمايتتى. شىرنىڭ ئىنايىتى بولمىغانلىقى ئۈچۈن ھەممىسى توپلىشىپ ئولتۇرۇشاتتى ۋە ئاچلىق ۋە بىتاپلىقتىن ئازاب چېكىشەتتى.

دەرەخ قاقشالغا ئايلانسا شاخلىرىغا قۇش قونماس،
شاهى ئىنئام بەرمىسە، نادىملىرى ھېچ تۇرماس.

دېگەن ئەمەسمۇ! دەرۋەقە بىرى يەنە بىرىنى يەپ كۈن كۆرىدىغان بۇ دۇنيانىڭ تۆت ئاساسى[1]مەۋجۇت. ئۇلاردىن بىرى دوستلۇق-تۇر.

شاھ دۆلەتنىڭ بېشىدا، تېۋىپ بىمار قېشىدا،
ئەخمەق بارکى ئاقىل بار، سودىگەرگە خېرىدار.
ئىسراپخور بار، خەسىسى بار، گۈلزارلىقتا ئوغرى ھەم،
بۇزۇق خوتۇن قېشىدىن كەتمەس ئېرى گۇناھكار.
كېچە ـ كۈندۈز، ئۆزئارا تۇزاق قۇرۇپ تىنىشماس،
بىلىق بىلىق يېگەندەك بىر ـ بىرىنى پايلىشار.

ھۆكۈمدارنىڭ شەپقەت، مەرھەمەتلىرىدىن قۇرۇق قېلىپ، ئاچ-لىقتىن جۇدەپ كەتكەن قارا تېكە بىلەن دەمانېكە ئەمدى قانداق قىلىمىز دەپ مەسلىھەتلەشتى.

— ھۆرمەتلىك قارا تېكە! — دېدى دەمانېكە، — بىز بىراۋغا قارام بولۇپ قالدۇق. سەنجۇاكەنىڭ گەپ ـ سۆزلىرىگە مەھلىيا بولغان پىنگالېكە باشقا بارلىق ئىشلارنى يىغىشتۇرۇپ قويدى. نۆكەرلەر ھەر تەرەپكە تارقىلىپ كېتىشتى. ئەمدى قان-داق قىلىمىز؟

قارا تېكە جاۋابەن مۇنداق دېدى:

— ھۆكۈمدار ئاڭلاشنى خالىمىغان تەقدىردىمۇ سېنىڭ ۋەزى-پەڭ ئۇنىڭغا ھەقىقەتنى ئېيتىش. شۇ چاغدا گۇناھنى بوينۇڭدىن ساقىت قىلغان بولىسەن. نېمە ئۈچۈن سەن بۇ ئوتخورنى شاھى-

① تۆت ئاساس — دوستانە مۇئامىلە، سېخىۋىلىش، ئارىغا زىددىيەت سېلىش ۋە كۆچ ئىشلە-تىش.

مىز بىلەن يېقىنلاشتۇرۇپ قويدۇڭ؟ بۇ يالقۇنجاپ تۇرغان چوغنى ئالماندا كۆتۈرگەن بىلەن باراۋەر ئەمەسمۇ!

— راست دەيسەن، — دېدى دەمانبكە، — ئەيىب شاھىمىزدا ئەمەس، مەندە.

ئۆلتۈردى قوي چىلبۆرىنى، كەتتى بۇلاپ ئوغرى مېنى،
دەللالغا بۇيرۇلدى جازا، بىلسەڭ، ئەيىبلىك ئۆزىمىز.

دەپ بىكار ئېيتىلمىغانىكەن...

قارا تېكە ئۇنىڭدىن:

— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سورىغانىدى، دەمانبكە مۇنداق ھېكايە قىلدى:

تۆتىنچى ھېكايە

— بىر مەملىكەتتە خىلۋەت بىر جايدا بىر خانىقا بار ئىدى. ئۇ يەردە تەركىدۇنيا بولغان راھىب دىۋە شەرمان ياشايتتى. تاۋاپ قىلىپ كەلگۈچىلەر ئۇنىڭغا ئېسىل لىباسلارنى ھەدىيە قىلىشاتىتى. ئۇ بولسا لىباسلارنى سېتىپ پۇل يىغاتتى. ئۇ ھېچكىمگە ئىشەنمەي كېچە - كۈندۈز پۇللىرىنى ساقلاپ ئولتۇراتتى.

پۇل تېپىش، توپلاش ۋە ساقلاش، بەرمەسلىك تەس قەرزىگە،
يېتسە گەر ھالىڭغا ۋاي، دۇشمەن پۇل ئىنسان بەختىگە.

دەپ دەل جايىدا ئېيتقانىكەن.

بىر كۈنى ئەشەد خەبخوتى دېگەن ئوغرى راھىبنىڭ قولتۇقىغا پۇل يوشۇرۇۋالغانلىقىنى كۆرۈپ قالدى. «پۇللارنى قانداق ئوغرىلىۋالسام بولار؟ تامنى تېشەي دېسەم، مۇمكىن ئەمەس،

ناھايىتى تەس. دەرۋازىنىڭ ئۈستىدىن چۈشەي دېسەم، ناھايىتى ئېگىز. ئەڭ ياخشىسى شېرىن سۆزلەر بىلەن ئۇنىڭ يېنىغا كىرىپ، ۋاقتىنچە ئۇنىڭغا شاگىرت بولاي. ئۇنىڭ ئىشەنچىنى ئالغىنىمدىن كېيىن پۈل قولۇمغا چۈشىدۇ» دەپ ئويلىدى ئۇ.

ئوغرى شۇ خىيال بىلەن دۇڭە شەرمانىنىڭ يېنىغا كېلىپ شۇنداق خىتاب قىلدى:

— شۇڭا شان ـ شەرەپلەر بولغاي! — دەپ خىتاب قىلدى ڭە ئۆزىنى راھىبنىڭ ئايىغىغا تاشلاپ، — ھەزرىتىم، بۇ دۇنيا باقىي ئەمەس. بالىلىقىمىز تاغدىن شارقىراپ چۈشكەن سۇغا ئوخشايدۇ بالاغەتكە يەتكىنىمىزدە خۇددى يالقۇنجىغان ئوتقا ئوخشايمىز. لەززەتلىرىمىز گويا بۇلۇتلاردىن چۈشكەن سايە. بىزنى پەرزەنتلەر، دوستلار، خىزمەتكارلار ڭە خوتۇنلىرىمىز بىلەن باغلاپ تۇرغۇچى يىپلار خۇددى چۈشتەك ئاسان ئۈزۈلۈپ كېتىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسىنى مەن چۈشىنىپ يەتتىم. سەنسەر دېگىزىدىن ئۈزۈپ ئۆتۈش ئۈچۈن قانداق قىلىشىم كېرەك؟

— بوتام! — دېدى دۇڭە شەرمان ناھايىتى مەمنۇن بولغان ھالدا، — ياشلىق چېغىڭدىن بۇ پانىي دۇنياغا بېپەرۋا قاراپ توغرا قىپسەن.

بولمىسا، دانىش بولۇر، كىم كۆڭلىدە ئىشق ـ ھەۋەس، كۆچ ـ ماداردىن قالغىنىدا پاك ياشار ئۇ دەخلىسىز.

دېگەن ئەمەسمۇ!

بۇنى ئاڭلىغان ئەشەدفە بخوتى ئۇنىڭ ئايىغلىرىنى قۇچاقلاپ:

— ماڭا رەھىمىڭىز كەلسۇن، ھەزرىتىم، مېنى سىناپ كۆرگەيسىز، — دەپ يالۋۇردى.

دۇڭە شەرمان ماقۇل بولدى.

— ئوغلۇم! ساڭا ياردەم بېرەي. بىراق سەن كېچىسى

خانىقاغا كىرمەسلىكىڭ كېرەك. چۈنكى تەقۋادارلار سەن بىلەن ماڭا ئوخشاش تەنها قېلىشنى خالايدۇ.

ئاياللارنى بىغەملىك،
ئىشق ئوتىنى جۇدالىق،
دەرۋىشلەرنى، دوستلارنى
ئارىدىكى نائىشەنچ،
هالاك قىلار ئاقىۋەت.
بەڭۈاش بالىنى شوخلۇق،
كاهىنلارنى هۇرۇنلۇق،
توقلۇقنى ئىسراپخورلۇق،
ئار - نومۇسنى ياۋۇزلۇق،
ئامەتنى ئامەتسىزلىك،
خانداننى باشباشتاقلىق،
ئېكىنزارنى بوشاڭلىق،
شاهنى بىمەنە كېڭەش
هالاك قىلار ئاقىۋەت.

دېگەننى ئاڭلىمىغانمىدىڭ؟ سىناقتىن ئۆتكەندىن كېيىن خانىقا دەرۋازىسى ئالدىدىكى كەپىدە ئولتۇرىسەن، — دېدى ئۇ.

— هەزرىتىم! — دېدى ئوغرى، — بوپتۇ، سىز دېگەندەك بولسۇن. سىزنىڭ رەھبەرلىكىڭىزدە مەن چىن ئالەمنى تاپاي.

ئەشەدخەبخوتىنىڭ قەيەردە تۇرىدىغانلىقى هەل بولغاندا، دېۋە شەرمان ئۇنى ئۆز مەرهەمىتى سايىسىگە ئېلىپ، شاگىرت قىلىدى. شاگىرتى شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭ قول - پۇتلىرىنى تۇتىتى، يېزىش ئۇچۇن خورما ياپراقلىرىنى تېپىپ كەلدى. پىرنىڭ كۆڭلىنى ئالىدىغان يەنە باشقا نۇرغۇن ئىشلارنى قىلدى. بىراق ئۇ قانچە جېنىنى پىدا قىلمىسۇن، راهىب هامان پۇللارنى

قولتۇقىدىن چىقارمىدى.

كۈنلەر ئۆتۈپ، بىر كۈنى ئەشەدخەبخوتى: «توۋا! راھىب ماڭا قىلچە ئىشەنمىدى. ئۇنى پىچاقلاپ ياكى زەھەرلەپ ئۆلتۈر-ۋەتسەم قانداق بولار؟» دەپ ئويلىدى.

شۇ ئارىدا يېزىدىن دۇھەشەرمان مۇرىتلىرىدىن بىرىنىڭ ئوغ-لى كېلىپ ئۇنى پاۋتراروخانا[1] بايرىمى مۇناسىۋىتى بىلەن مېھ-مانغا تەكلىپ قىلىپ كەتتى.

بۇنى ئاڭلىغان دۇھەشەرمان ئەشەدخەبخوتنىي يېنىغا ئېلىپ يولغا چىقتى. ئۇلار يولدا بىر دەريانىڭ دۇچ كەلگەنىدى. راھىب پۇللىرىنى قولتۇقىدىن ئېلىپ، يېشىۋەتكەن كىيىملىرى تېگىگە يوشۇرۇپ قويدى، بۇنقا چوقۇنغاندىن كېيىن:

— ئەشەدخەبخوتى، پىرىڭنىڭ كىيىملىرىگە قاراپ تۇر، مەن تەرەت قىلىپ كېلەي، — دېدى.

ئەشەدخەبخوتى پىر نېرى كېتىشى بىلەن پۇللىرىنى ئېلىپ قېچىپ كەتتى.

دۇھەشەرمان بۇ ئارىدا شاگىرتقا پۇتۇنلەي ئىشەنگەن ۋە ئۇنىڭ ياخشى پەزىلەتلىرىدىن كۆڭلى خۇشاللىققا تولغان ھالدا بىمالال ئۆز ئىشى بىلەن شۇغۇللانغانىدى. شۇ چاغدا ئۇ بىردىن پادا ئىچىدە ئىككى قوچقارنىڭ بىر ـ بىرى بىلەن ئۇرۇشۇشقا باشلە-غانلىقىنى كۆردى. قوچقارلار كەينىگە داجىپ بېرىپ، ئاندىن شىددەت بىلەن ئېتىلىپ ئۇسۇشكەندە مۈڭگۈزلىرىدىن قانلار شار-قىراپ ئاقاتتى. بۇ ئارىدا قانداقتۇر قوچقارلارنىڭ سوقۇشۇۋاتقاند-لىقىنى كۆرگەن بىر چىلبۆرە ئاچلىقتىن غال ـ غال تىترىگىنىچە ئوتتۇرىغا چۇشۇپ، ئاققان قانلارنى يالاشقا باشلىدى. بۇنى كۆر-گەن دۇھەشەرمان: «ئەخمەق بۆرە ئىكەن، ئىككى قوچقارنىڭ ئارىسىدا قالسا ئۆلىدۇ!» دەپ ئويلىغانىدى. خۇددى شۇنداق بولدى. بۇ چاغدا دۇھەشەرمان:

① پاۋتراروخانا — دورغا شەرىپىگە ئۆتكۈزۈلىدىغان بايرام.

— قوي ئۆلتۈردى چىلبۆرىنى... ، — دېدى ۋە يۈز بەرگەن ئىشقا ئېچىنىپ، كەينىگە قايتتى.

راھىب قايتىپ كەلگەندە ئەشەدخەبخوتىنىڭ قارىسىنىمۇ كۆرەلمىگەنىدى. ئۇ ئالدىراپ ـ سالدىراپ يۈيۈندى ـ دە، كىيىملىرىنى سىلكىشتۈرۈپ قارىدى. پۇل يوق! شۇ چاغدا ئۇ: «ئاھ پەرياد، مېنى بۇلاپ كېتىپتۇ» دەپ يىغلامسىرىغىنىچە هوشىدىن كېتىپ يىقىلدى. ئۇزۇن ئۆتمەي ئېسىگە كېلىپ ئورنىدىن تۇرۇپ ۋارقىراپ ـ جارقىراشقا باشلىدى.

— ھەي ئەشەدخەبخوتى! نەگە قاچتىڭ، يالغانچى! جاۋاب بەر! — دەپ قاقشىغان ھالدا شاگىرتىنىڭ ئىزىنى قوغلاپ يولغا چىقتى.

دۇھشەرمان يولدا كېتىۋېتىپ، خوتۇنى بىلەن قوشنا يېزىغا ئاچچىق شاراب ئىچكىلى كېتىۋاتقان باپكارنى ئۇچراتتى. راھىب ئۇنىڭغا:

— قەدىردانىم! كۇن ئولتۇرۇپ كەچ بولدى، مېنى مېھمان ئورنىدا قويۇل قىلغايسەن، مەن بۇ يېزىدا ھېچكىمنى تونۇمايمەن. مېھماندوستلۇق ئادىتىمىزدىن يۈز ئۆرۈمىگەيسەن. دەرۋەقە مۇنداق دېگەن گەپ بار:

مېھمان كەلسە كېچىدە كۇتۇۋالغىن خۇشچىراي،
ئاچساڭ ئاڭا كەڭ قۇچاق دۇنيا ساڭا تايانغاي.

دېدى. بۇنى ئاڭلىغان باپكار خوتۇنىغا:

— سۆيۈملۈكۇم، مېھمانىنى ئۆيگە ئېلىپ بېرىپ، ئاياغلىرىنى يۇيۇپ غىزالاندۇر. ياتىدىغان ئورۇن سېلىپ بەر ۋە نېمە تەلەپ قىلسا ئورۇنداپ بېرىپ ئۆيدە ئولتۇرۇپ تۇر، مەن ساڭا گۆش بىلەن شاراب ئېلىپ كېلەي، — دېدى.

باپكار خوتۇنى بىلەن مېھمانىنى ئۆيگە يولغا سېلىۋېتىپ،

ئۆزى يولىغا راۋان بولدى. ئۇنىڭ بۇزۇق خوتۇنى دۇھەشەرمانىنى ئۆيىگە ئېلىپ كېتىۋېتىپ يول بويى ئاشنىسى دۇھەدەتتەنى ئەسلەپ، مىيىغىدا كۈلۈپ ماڭدى.

قاراڭغۇ كېچە، ھاۋادا بۇلۇت،
كوچىلار سوغۇق - سۆرۈن، كۆڭۈلسىز.
ئەرلىرى سەپەر قىلسا يىراققا،
بۇزۇلغان خوتۇن ئويىنار تىنىمسىز.

تەنە ۋە تاپا، دوق ۋە ئاسارەت،
غەم ۋە ئەندىشە كەلسۇن گەر يېتىپ.
ھەتتا ھالاكەت چۈشسۇن بېشىغا،
كېتەلمەس زىنھار ئاشنىدىن كېچىپ.

دەپ دەل جايىدا ئېيتقان.

ئۇلار ئۆيگە يېتىپ كەلگەندە، باپكارنىڭ خوتۇنى دۇھەشەرمانىگە قىيىسىق كارىۋاتنى كۆرسىتىپ:

— تەقسىر! ئۆز ئۆيلىرىدەك كۆرگەيلا. مەن قوشنىمىزدىن خەۋەر ئېلىپ كېلەي، ئۇلار جاڭزىسىغا كەتكەنىدى. كەلدىمەكىن، ھازىرلا كېلىمەن، — دەپ قويۇپ، زىبۇ زىننەتلىرىنى تاقاپ، ياسىنىپ، دۇھەدەتتەنىڭكىگە كەتكەنىدى، يولدا توساتتىن ئېرىگە ئۇچراپ قالدى. ئېرىنىڭ قولىدا بىر كوزا شاراب، ئۆزى غىق مەست، چاچلىرى پاخپايغان بولۇپ، ئۆزە تۇرالمايدىغان ھالەتتە ئىدى. خوتۇنى ئېرىنى كۆرۈپ، دەرھال كەينىگە قايتتى. ئۆيگە كېلىپ زىبۇ زىننەتلىرىنى ئېلىۋەتتى - دە، ھېچنەرسىنى بىلمىگەن ۋە كۆرمىگەن بولۇپ ئولتۇردى. باپكار ئۇزۇندىن بېرى خوتۇنى ھەققىدە ھەر خىل يامان گەپ - سۆزلەرنى ئاڭلاپ يۈرەتتى. بايا ئۇنىڭ ياسىنىپ - تارىنىپ كېلىۋاتقىنىنى كۆرۈپ

گۈمانلىرىنى راستقا چىقاردى. ئۆيگە كەلگەندىن كېيىن خوتۇنىغا غەزەپلىنىپ:

— ھەي، شاللاق! قەيەرگە كېتىۋاتاتتىڭ؟— دېدى.

— سىز كەتكەندىن كېيىن مەن ھېچ يەرگە بارغىنىم يوق. كۆپ ئىچىپ قويغان ئوخشايسىز، ئاغزىڭىزدىن ناھايىتى بىئەدەپ گەپلەر چىقىۋاتىدۇ.

ئاياغىدا مادار يوق، تۇرالمايدۇ بىر جايدا،
ھاراقكەشنىڭ ھالى شۇ، مەست ـ ئەلەستىن نە پايدا؟!

دەپ توغرا ئېيتقانكەن، — دېدى خوتۇنى جاۋابەن.

خوتۇننىڭ دەرھال ئۇستۇبشىنى ئۆزگەرتىۋالغانلىقىنى كۆرگەن باپكار ئۇنىڭ ئېغىر گەپلىرىگە جاۋابەن:

— سەن بۇزۇق توغرۇلۇق ئۇزۇندىن بېرى قۇلىقىمغا خىلـ مۇخىل گەپلەر كىرگەندى، بۇگۈن ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرـ دۈم. ئەمدى سېنى باشقىلارغىمۇ ئىبرەت بولىدىغان قىلىپ جازالايمەن! — دېدى.

ئۇ مۇشۇنداق دېگەچ خوتۇننىڭ تاياق بىلەن دۈمبالاپ، تۇڭـ رۇككە ئارغامچا بىلەن باغلاپ قويۇپ، ئۆزى كەيىپ بىلەن ئۇخلاپ قالدى.

توساتتىن شۇ ئاردا ئۇلارنىڭكىگە ساتىراش قوشنىسىنىڭ خوتۇنى كىرگەندى، باپكارنىڭ ئۇخلاۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ دوسـ تىغا:

— جان دوستۇم، دۇھەدەتتە سېنى ۋەدىلەشكەن جايدا كۈتۈپ تۇرۇپتۇ، تېزرەك بارغىن، — دېدى.

— ئەھۋالىمغا قارىمامسەن؟ بۇ ھالىدا قانداق بارىمەن؟ ئۇنىڭغا بۈگۈن چىقالمايدىغىنىمنى ئېيتىپ قويغىن، — دېدى باپكارنىڭ خوتۇنى.

— جان دوستۇم، — دېدى ساتىراشنىڭ خوتۇنى، — ئۇنداق دېمە! مەشۇقە خوتۇنلار مۇستەقىل ئىش قىلىدۇ.

نار تۆگىدەك چارچىماي
لەززەت ئىزدەپ چاپقانلار،
ۋەھىمىنى، قورقۇشنى
بىلمەس دۇئا تاپقانلار.

گۇمانغا باي بۇ دۇنيا،
ھېچكىم قالماس غەيۋەتتىن.
ئويناپ ـ كۈلمەي ياشلىقتا،
كىممۇ كېچەر لەززەتتىن؟

دېگەننى ئاڭلىمىغانمۇسەن؟

— قانداقچە بارىمەن؟ — دېدى باپكارنىڭ خوتۇنى، — مېنى باغلاپ قويدى، ئۇنىڭ ئۇستىگە يېنىمدا يارىماس ئېرىم ئۇخلاپ ياتىدۇ.

— ئېرىڭ كەيىپلىكتە ھېچنېمىنى بىلمەيدۇ، ئەتىگىچە ئويلىغانمايدۇ. سېنى يېشۋېتىپ، ئورنۇڭغا مەن تۇرۇپ تۇراي. سەن ئويۇنۇڭنى ئويناپ تېزرەك قايتىپ كەل، — دېدى ساتىراشنىڭ خوتۇنى ئۇنىڭغا.

ئۇلار شۇنداق قىلىشتى. لېكىن خېلى ۋاقىت ئۆتكەچكە، باپكار ئويغاندى. ئۇنىڭ ئاچچىقى بىرئاز يېنىپ قالغانىدى. ئورنىدىن تۇرۇپ خوتۇنىغا:

— ھەي يۈزسىز! ئەگەر بۇگۈندىن ئېتىبارەن ئۆيدە ئولتۇرمەن، يۈزسىزلىك قىلمايمەن دەپ ۋەدە بەرسەڭ بوشىتىۋېتىمەن، — دېدى.

ساتىراشنىڭ خوتۇنى ئاۋاز چىقارسام سىر ئاشكارا بولۇپ

قالمدۇ دەپ ئۇندىمەي تۇرىۋەردى.

باپكار ئۆز سۆزىنى يەنە بىر قېتىم تەكرارلىدى. لېكىن بۇ قېتىممۇ جاۋاب ئالالماي دەرغەزەپ بولدى ۋە ئۆتكۇر پىچاقنى ئېلىپ، خوتۇننىڭ بۇرنىنى «شارت» قىلىپ كېسىپ تاشلىدى.

— مانا ساڭا، ئېپلاس! ئەمدى قىلچە ئاياپ قويمايمەن!

باپكار شۇنداق دەپ يەنە ئۇيقۇغا كەتتى. دۇۋەشەرمان مەيۇسلىنىپ ئاياللارنىڭ بۇ شېرىن سۆھبىتىنى تاماشا قىلىپ ئولتۇراتتى.

بۇ ئارىدا دۇۋەدەتتە قوينىدا ئىشقىنىڭ مەپتۇن قىلغۇچى لەززىتلىرىگە تويغان باپكارنىڭ خوتۇنى قايتىپ كېلىپ ساتىراشنىڭ خوتۇنىدىن:

— سادىغاڭ كېتەي، زېرىكىپ قالمىغانسەن؟ ماۋۇ تېتىقسىز ئويغانمىدىمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— ھەممە ئىش جايىدا، — دېدى ساتىراشنىڭ خوتۇنى، — لېكىن مەن بۇرنۇمدىن ئايرىلدىم. ئۇ ئويغانماستىن بۇرۇن مېنى تېزرەك يېشۇەت، بولمىسا يەنە قۇلاق ـ پۇلىقمىنىمۇ كېسىۋېتىمسۇن يەنە.

باپكارنىڭ خوتۇنى ئۇنى بوشىتىپ، ئۆز ئورنىنى ئالدى ۋە نەپرىتى قوزغىلىپ:

— ساڭا ئوخشاش ئەخمەقلا سادىق خوتۇننىنى مۇشۇنداق قىلىدۇ. قىلغان نالىلىرىم پەرۋەردىگارغا يەتكەي.

ئالەم قۇياشى، ئاي ۋە يۇلتۇزى،
سۇ، ئوت، قۇرۇقلۇق، ئاسمان گۈمبىزى،
كۈن، تۈن، يورۇقلۇق، كېچە ـ كۈندۈزى،
دىراخما[1]غا ئايان ئىنسان قىلمىشى.

---

① دىراخما — ياغشىلىق ئىلاھى.

ئىلاھىم، مەن پاك ۋە ئىپپەتلىك ئايالدۇرمەن. ئۆز بۇرنۇمـ
نى قايتۇرۇپ بەرگەيسەن. مۇبادا مەن بىرەر ئەر كىشىنى خىيا-
لىمغا كەلتۈرگەن بولسام، مېنى ئوتتا كۆيدۈرۈپ، كۈلۈمنى
كۆككە سورۇغايسەن، — دېدى.

ئۇ مۇشۇنداق ناله قىلىپ تۇرۇپ يەنە دېدى:

— مانا، ھەي يارىماس مەخلۇق، قارىغىنە، ھالاللىق دېگەن
مانا شۇنداق بولىدۇ. بۇرنۇم ئىلگىرى قانداق بولسا، شۇنداق
ئەسلىي ھالىغا كەلدى.

باپكار مەشئەل يورۇقىدا ھەقىقەتەن خوتۇنىنىڭ بۇرنى جايىدا
ئىكەنلىكىنى كۆردى. خوتۇنىنىڭ ئاياغلىرىدا قان كۆل بولۇپ
كەتكەنىدى. باپكار قاتتىق تەئەججۇپلىنىپ خوتۇنىنى ئارغامچىدىن
بوشاتتى ۋە ئۇنى ئەركىلىتىشكە باشلىدى. دۇئەشەرمان بۇ غوۋغا-
نى كۆرۈپ ھەيران بولۇپ ئويلىدى:

كۆپ بىرىلمە خوتۇنغا،
قويما ھەمدە ئەركىگە.
قويۇپ بەرسەڭ ئەركىگە،
قىلار سېنىڭ شەرمەندە.

لېۋى خۇددى ھەسەلدۇر،
دىلدا قاينار ئوغىسى.
لەۋنى لەۋگە ياققاندا،
كۆكسىدە ئەر پەنجىسى.

شەرمەندىلىك پاتقىقى ئۇ،
تەلۋىلىكنىڭ دەرگاھى.

ریا، گۈمان ماكانىدۇر،
ئالدامچى قىبلىگاھى.

باتۇرلارغا ئاپەت ئۇ،
ھىيلە ـ مىكىرنىڭ كانى.
غوۋغا سېلىپ ئالەمگە،
كىم ياراتتى ئۇلارنى.

يىغلار، كۈلەر خالىسا،
ئىشەن دەيدۇ، ئىشەنمەس.
يىراق تۇرساڭ ئۇلاردىن،
ھەرگىز قارا سۇر كەلمەس.

تەقۋادار راھىب شۇنداق خىياللار ئىچىدە كۆز يۇمماي تاڭ ئاتقۇزدى.

بۇرنىدىن ئايرىلىپ قالغان دەللە ئايال بولسا ئۆيىگە كېلىپ: «ئەمدى قانداق قىلارمەن؟ بۇ جاراھەتنى قانداق يوشۇرارمەن؟» دەپ بېشى قاتتى. ئۇ كېچە ئۇنىڭ ئېرى ئىشى چىقىپ قالغاچقا ئوردىدا تۇنەپ قالغانىدى، ئەتىسى سەھەردە قايتىپ كەلدى. ئۇنىڭ شەھەردە قىلىدىغان ئىشلىرى كۆپ بولغاچقا، ئۆيگە كىرمەي ئىشىك ئالدىدا تۇرۇپلا خوتۇنىغا:

— قەدىرلىكىم، ئۇستۇرا ـ بىلەيلىرىمنى چاپسان ئېلىۋەتكىنە، شەھەرگە كىرىپ چىقاي، — دېدى.

خوتۇنى ھېچنەرسىنى بىلمىگەندەك، ئۇستۇرا ـ بىلەيلەرنى ئېرىگە ئېلىپ بەردى. ئۇ ئۇستۇرىنى غىلاپسىز ئېلىپ بەرگەنلىكى ئۈچۈن ساتىراشنىڭ ئاچچىقى كېلىپ، ئۇستۇرىنى خوتۇنىغا ئاتقانىدى، يۈزسىز ئايال داد ـ پەريات قىلىپ، قوللىرىنى پۇلاڭلاتقان ھالدا كوچىغا قاراپ يۈگۈرۈپ:

— ۋاي داد، ئادەم بارمۇ؟ مېنى قۇتقۇزۇۋېلىڭلار! ئېرىم دېگەن ئەسكى بۇرنۇمنى كېسىۋەتتى. پاك، ھالال خوتۇنىغا زور-لۇق قىلدى. ۋاي داد، ياردەم قىلىڭلار! — دەپ جار سالدى.

شۇ ئەسنادا پادىشاھنىڭ خىزمەتچىلىرى كېلىپ ساتىراشنى تۇتۇپ، كالتەكلەپ قولىنى باغلاپ، بۇرنىدىن ئايرىلغان خوتۇنى بىلەن بىللە قازىغا ئېلىپ باردى.

قازىلار ساتىراشتىن:

— نېمە ئۈچۈن خوتۇنۇڭغا بۇنداق جەبىر قىلدىڭ؟ — دەپ سوراشتى.

ئۆزىنى يوقاتقان ساتىراش نېمە دېيىشىنى بىلمەي يەرگە قاراپ تۇردى. ئاخىر قازىلار مۇنداق ھۆكۈم چىقاردى:

چىرايىنىڭ قېنى يوق، تەرگە چۆمۈپ ئولتۇرار،
تىترەپ تۇرار تەن- تېنى، قولاشمايدۇ گەپ - سۆزى.
خىجىللىقتىن ئەتراپقا قارالمايدۇ كۆزلىرى،
ھەر كىشىگە ئايىندۇر ئەيىبكارنىڭ بۇ ھالى.

بۇنىڭ ئەكسىچە:

كىم گۈناھتىن يىراقكى، چاقناپ تۇرار كۆزلىرى،
شىجائەتلىك چېھرىسى، دادىل، چاققان سۆزلىرى.

ساتىراش يامان ئادەم بولسا كېرەك. خوتۇنىغا زوراۋانلىق قىلغانلىقى، ئۇچۇن ئۇنىڭغا ئۆلۈم جازاسى بېرىدىغان ۋە ئۇنى قوزۇقتا ئولتۇرغۇزىدىغان بولغانىدى. ساتىراشنى قەتلە قىلىشقا ئېلىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن دىۋەشەرمان قازىلارنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

— قۇلاق سالغايسىلەر! بۇ بىچارىنى ناھەق ئەيىبكە بۇيرۇپ-

سىلەر، ئۇ يامان ئادەم ئەمەس، — دېدى.
— بىزگە چۈشەندۈرۈپ بەرگەيسەن، ئەي مۆھتەرەم زات، بۇ قانداق ئىش؟ — دەپ سورىدى قازىلار.
دىۋەشەرمان ھەممە ئەھۋالنى بىر باشتىن سۆزلەپ بەردى.
قازىلار ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ھەيران بولغان ھالدا ئاڭلاپ، ساتىراشنى قويۇپ بەردى ۋە:

كاھىن، دەرۋىش، نارەسىدە، ئايال، كېسەللەر،
ئېغىر گۇناھ قىلسىمۇ گەر، ئامان قالغايلەر،
پۈت - قولىنى كېسىپ ئۇنىڭ مېيىپ قىلغايلەر.

ساتىراشنىڭ خوتۇنى ئۆز ئەيىبى بىلەن بۇرنىدىن ئايرىلىپ-
تۇ. ئەمدى ئۇنىڭ قۇلىقىنى كېسىڭلار، — دەپ ھۆكۈم قىلدى.
ھۆكۈم ئىجرا قىلىندى. دىۋەشەرمان بۇ ئىبرەتلىك ۋەقەلەر-
دىن ھۇزۇرلىنىپ ئۆز خىلۋەتخانىسىغا قايتىپ كەتتى.
مانا شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى،
ئۆلتۈردى قوي چىلبۆرىنى، كەتتى بۇلاپ ئوغرى مېنى،
دەللالغا بۇيرۇلدى جازا، بىلسەڭ، ئەيىبلىك ئۆزىمىز.

بۇ چاغدا قارا تېكە:
— بۇ ئەھۋالدىن قۇتۇلۇش چارىسى بارمۇ؟ — دەپ سورىدى.
— قانچىلىك مۇشكۈل بولمىسۇن، مەن ئۆز ئەقلىمنىڭ كۈچى بىلەن سەنجىۋاكەنى ھۆكۈمداردىن ئايرىشقا ھەرىكەت قىلە-
مەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە شاھىمىز يامان قىلىقلارنى چىقە-
رىۋاتىدۇ، — دەپ جاۋاب بەردى دەمانېكە.
— شاھىمىز قانداق يامان قىلىق چىقاردى؟ — دەپ سورىدى قارا تېكە.

— شاهمىز سەنجىۋاكەنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ، نە ۋەزىر - ۋۇزرا، نە قووۋم - قېرىنداشلىرىغا قارىمايدۇ. يەنە ئۆزىنى خۇدىدى ئوتخۇر مەخلۇقلاردەك تۇتىدۇ. قىسقىسى، قانداقلا بولمىسۇن. پىنگالىكەنى سەنجىۋاكەدىن ئايرىۋېتىش كېرەك، — دەپ جاۋاب قايتۇردى دەمانىكە.

— سېنىڭ كۆچۈڭ نېمىگىمۇ يەتسۇن؟ ئۇلارنى قانداق ئايرىيالايسەن؟ — دېدى قارا تېكە.

— قەدىرلىكىم، — دېدى ئۇ جاۋابەن، — بۇ ھەقتە مۇنداق گەپ بار:

كۆچۈڭ ئەگەر يەتمىسە، ئىشلەت ھىيلە - مىكىرلەر،
زالىم قاغا يىلاننى زەنجىر بىلەن ئۆلتۈرگەن.

قارا تېكە ئۇنىڭدىن:

— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سورىغانىدى، دەمانىكە مۇنداق ھېكايە قىلدى:

بەشىنچى ھېكايە

بىر يۇرتتا ناھايىتى چوڭ باناڭ دەرىخى ئۆسەتتى. قاغا ئۇنىڭدا ئۆز ئائىلىسى بىلەن ماكان تۇتقانىدى. ھەر قېتىم قاغىلار بالا چىقارغاندا، دەرەخ كاۋىكىدىن قارا يىلان چىقىپ ئۇلارنى يەۋېتەتتى. قاغىلار بۇ پالاكەتتىن ھەرقانچە بىزار بولسىمۇ، ئۇزۇن زامانلاردىن بېرى ياشاپ كەلگەن قەدىردان ئۇۋىلىرىنى تاشلاپ كېتىشنى خالىمايتتى. چۈنكى:

قاغا، ئاھۇ قورقۇنچاق، سەپەر قىلماس يىراققا،
لېكىن باتۇر ئەر ۋە پىل كېزىپ يۈرەر يۈزتمۈيۈرت.

كۆنلەرنىڭ بىرىدە قاغىنىڭ خوتۇنى ئېرىنىڭ ئايىغىغا تىز پۈكۈپ:

— غوجام، بۇ قانخور يىلاننىڭ دەستىدىن جېنىمىزدىن جاق تويدۇق. ئۇ ھەممە بالىلىرىمىزنى يەپ كەتتى. مېنىڭ سەۋر - تاقىتىم قالمىدى. بۇ يەردىن باش ئېلىپ كەتسەك دەيمەن. باشقا دەرەخكە كۆچەيلى.

يوقتۇر پەقەت جاھاندا تەن ساقلىقتىن ئارتۇق دوست،
كىسەللىكتىن ئارتۇق ھەم ياۋۇز دۈشمەن يوق ئەسلا.
يەتمەس بالا مېھرىگە بۇ ئالەمدە مېھىر ھېچ،
ئاچلىق سالغان كۆلپەتتەك كۆلپەت بولماس زادىلا.

دەپ توغرا ئېيتقان. ئۇنىڭدىن باشقا:

بولالامدۇ خاتىرجەم ئېتىزىنى سۇ باسقان،
ئۆيىگە يىلان كىرگەن، خوتۇنى بۇزۇق چىققان؟

ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۆز ھاياتىمىزمۇ خەۋپ ئاستىدا قالماقتا، — دەپ يالۇۋردى.

قاغا خوتۇنىدىنمۇ ئارتۇق ئەلەم چەككەن بولسىمۇ، مۇنداق دېدى:

— ئۆگەنگەن قەدەم جايىمىزنى تاشلاپ نەگە بارىمىز؟ ماڭا ئىشەنگىن. ئۇ ئەشەددىي دۈشمىنىمىزنى مەن ئەلۋەتتە ھىيلە بىلەن يېڭىمەن.

— بۇ يىلان ناھايىتى زەھەرلىك، — دېدى خوتۇنى ئانچە ئىشەنمەي، — ئۇنى قانداق يېڭىسەن؟

— ئۇنىڭغا يالغۇز ئۆزۈمنىڭ كۈچى يەتمەيدۇ، — دېدى ئېرى، — لېكىن مېنىڭ دانىشمەن دوستلىرىم بار. ئۇلاردىن

ياخشى مەسلىھەت سورايمەن. ئۇلارنىڭ ياردىمى بىلەن زالىمدىن ئۆچ ئالىمەن.

قاغا قەھر - غەزىپى بىلەن شۇنداق دېگەچ، تۇۋدە ئۆزىنىڭ سۆيۈملۈك دوستى چىلبۆرە ياشايدىغان دەرەخكە ئۇچۇپ كېلىپ، ئىززەت - ھۆرمەت بىلەن سالاملاشقاندىن كېيىن ئۇنىڭغا ئۆز بېشىغا كەلگەن قايغۇ - ئەلەملەرنى سۆزلەپ بەردى ۋە ئاخىردا:

— قەدىرلىكىم، بىزگە توغرا يول كۆرسەتكەيسەن! بالىپاد-لىرىمىزنى يىلان يەپ كېتىۋاتىدۇ. بىز دەرد - ئەلەمدىن ئۆلەي دەپ ئولتۇرۇپمىز، — دەپ ئىلتىماس قىلدى.

— قانداق قىلىش كېرەكلىكىنى بىلىمەن، — دېدى چىلبۆ-رە، — غەم قىلما، بۇرادەر. زالىم قارا يىلان پەسلىكى تۇپەيلە-دىن ئەلۋەتتە ئۆلۈمگە مەھكۇم.

قىرغىن قىلدى بۇلبۇلارنى لەيلەك قىلىپ ئاچ كۆزلۈك، قىسقۇچپاقا شۇملۇقتا چىقتى ئۇنىڭ بېشىغا.

دېگەننى ئاڭلىمىغانمۇسەن! ...

قاغا ئۇنىڭدىن:

— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سورىغاندى، چىلبۆرە مۇنداق ھېكايە قىلدى:

ئالتىنچى ھېكايە

چوڭ كۆلنىڭ بويىدا بىر چاغلاردا لەيلەكلەر ياشايتتى. بىر لەيلەك قېرىپ مادارى قالمىغاندى. ئۇ ئاچلىقتىن ئۆلمەسلىك ئۈچۈن مۇغەمبەرلىك يولىغا ماڭماقچى بولدى ۋە كۆلنىڭ بويىدا ئولتۇرۇپ ئۆزىنى قاتتىق تەشۋىشكە پاتقان قىلىپ كۆرسەتتى. ئۇ ھەتتا يېنىدىلا ئۇزۇپ يۈرگەن بۇلبۇلارنىمۇ كۆرمەسكە سېلە-

ۋالغاندى. كۆلده بىلىقلاردىن باشقا قىسقۇچپاقمۇ ياشايتتى. ئۇ لەيلەكنىڭ يېنىغا كېلىپ ئۇنىڭدىن:

— چوڭ ئانا، نېمە ئۈچۈن ئولجىلىرىڭىزنى تۆتماي جىممىدە ئولتۇرىسىز؟ نېمىشقا شۇنچە مەيۈسلىنىپ قالدىڭىز؟ — دەپ سورىدى.

— بىر چاغلاردا مەن تويۇپ غىزالىناتتىم ۋە سەن بىلەن ۋاقىتلىرىمنى خۇش ئۆتكۈزەتتىم. لېكىن ئەمدى بېشىمىزغا يامان بىر خەۋپ كېلىدىغان ئوخشايدۇ. مەنمۇ شۇ ۋەجىدىن قېرىغان چېغىمدا قىينىلىپ قالارمەنمىكىن دەپ ئويلايمەن. شۇنىڭ ئۈچۈن بۈگۈن ئىچىمگە بىر قاراڭغۇچىلىق كىرىۋالدى، — دەپ جاۋاب بەردى لەيلەك.

— سىزنى قانداق نەرسە قىيناۋاتىدۇ، چوڭ ئانا؟ — دەپ سورىدى قىسقۇچپاقا.

— بۈگۈن كۆل بويىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان بىلىقچىلارنىڭ قىلىشقان سۆزلىرى قۇلىقىمغا كىرىپ قالدى. ئۇلار: «چوڭ كۆلدە بىلىقلار كۆپ، بۈگۈن شەھەرنىڭ يېنىدىكى كۆلدە بىلىق تۇتايلى، ئەتە يا ئۆگۈن بۇ كۆلگە تور تاشلايلى» دەيىشتى. ئەگەر ئۇلار راستتىن شۇنداق قىلسا، ھەممىڭلار ھالاك بولىسىلەر. ئۇ چاغدا مەنمۇ ياشىيالمايمەن. چۈنكى ھايات ئاۋۋالقىدەك بولمايدۇ. مانا شۇنىڭ ئۈچۈن بۈگۈن قاتتىق خاپىمەن. ئىشتىھايىم يوق، — دېدى لەيلەك.

بۇ قورقۇنچلۇق خەۋەرنى ئاڭلىغان كۆل ئەتراپىدىكى كىشىلەر جان قايغۇسىغا چۈشۈپ، لەيلەككە يېلىنىشقا باشلىدى:

— چوڭ ئانا، جان ئانا، دانا ئانا! بەختسىزلىكنى بىلگەن ئۇنىڭ چارىسىنمۇ بىلىدۇ. بىزنى ئۆلۈم چاڭگىلىدىن قۇتقۇزغايسىز.

— مەن قۇش تۇرسام، ئادەملەر بىلەن قانداق ئۇرۇشىمەن؟ — دېدى لەيلەك، — سىلەرنى پەقەت باشقا چوڭقۇرراق

كۆلگه ئۆتكۈزۈپ قويۇشۇم مۇمكىن.

شۇ چاغدا ئۇنىڭ يالغان سۆزلىرىگە ئۇچۇپ كەتكەن ئامبار ئەھلى ئۇنىڭغا يالۋۇرۇشتى:

— چوڭ ئانا، جان ئانا، مېھرىبان ئانا! مېنى ئاۋۇال قۇتقۇزغايسىز، مېنى ئاۋۇال قۇتقۇزغايسىز.

كىمكى تۆتسا بەرداشلىقنى يار،
نىيىتى پاك، سۆزى بىغۇبار.
دوست بېشىغا خەتەر يەتكەندە،
قۇتقۇزۇشقا ئۇ هامان تەييار.

دېگەن گەپ بارغۇ!

ياۋۇز نىيەتلىك لەيلەك ئىچىدە كۈلۈپ: «تازا بابلىدىم، ئەمدى بېلىقلارنى مەززە قىلىپ يەيدىغان بولدۇم» دەپ ئويلىدى. ئۇ بېلىقلارنىڭ ئىلتىماسى بويىچە ئۇلارنى تۇمشۇقىدا كۆتۈرۈپ ئۇچۇپ، ئېگىز قىيا تاشلارنىڭ ئۈستىگە ئېلىپ بېرىپ يەيتتى. هەر كۈنى تويۇپ غىزالىنىپ، يەنە كۆلگە قايتىپ كېلىپ بېلىقلارنى يالغان ـ ياۋىداق گەپلەر بىلەن تىنجىتاتتى.

ئاخىرىدا قىسقۇچپاقىمۇ جېنىنى قۇتقۇزۇش غېمىگە چۈشۈپ، لەيلەككە يېلىنىشقا باشلىدى:

— چوڭ ئانا! مېنىمۇ ئۆلۈم گىردابىدىن قۇتقۇزغايسىز! — دېدى ئۇ.

لەيلەك ئۇنىڭغا قاراپ تۇرۇپ: «بېلىقنى يەۋېرىپ، ئاشقازىنىڭغا هەزىم قىلىشى ئاجىزلاپ كەتتى. قىسقۇچپاقىمۇ يەپ كۆرەي، ئۇنىڭ تەمى پۈتۈنلەي باشقىچە بولسا كېرەك» دەپ ئويلىدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ قىسقۇچپاقنى كۆتۈرۈپ ئۇچۇپ، بىرنەچچە كۆللەردىن ئۆتتى. ئولجىسىنى قۇياشتا يالتىراپ تۇرغان قىيا تاش ئۈستىگە تاشلىماقچى بولۇپ تۇرغاندا

قىسقۇچپاقا بىردىن:

— ھېلىقى چوڭقۇر كۆلنىڭ قېنى، چوڭ ئانا؟ — دەپ سورىدى.

— يالتىراپ تۇرغان ئاۋۇ قىيا تاشنى كۆردۈڭمۇ، كۆلدىكى بېلىقلارنى شۇ يەرگە ئەكېلىمەن. ئەمدى نۆۋەت ساڭا كەلدى، — دەپ جاۋاب بەردى لەيلەك كۈلۈپ تۇرۇپ.

قىسقۇچپاقا پەسكە قاراپ، ئۇستى بېلىق قىلتىرىقلىرىغا تولغان دەھشەتلىك قىيا تاشنى كۆردى ـ دە: «ھە، مۇنداق ئىكەن ـ دە...

پاسىق دوستقا ئىشەنمە ئەسلا،
جاھالەتكە ئۆزىنى ئۇرغان.
خەۋپسىزدۇر دۈشمەن ئۇنىڭدىن،
ياخشىدۇر ھەم يىلان ئويىنىغان.

ئەھۋال ئېنىق، لەيلەك بارلىق بېلىقلارنى يەۋەتكەن، ئۇلارنىڭ قىلتىرىقلىرىلا قالغان. قانداق قىلغۇلۇق؟ ئۇزۇن ئويلاپ ئولتۇرۇشقا ۋاقىت يوق.

خەتەر كەلسە يېقىنلاپ، زىيان سالماس قورقۇنچ،
ئاپەت بېسىپ كەلگەندە چارىسىنى قىلغۇلۇق.

لەيلەك مېنى قىيا تاشقا تاشلىغۇچە قىسقۇچلىرىم بىلەن ئۇنىڭ بوينىغا يېپىشاي» دېدى.

ئۇ شۇنداق قىلدى. لەيلەك نېرىراقتا ئۇچماقچى بولغانىدى، ئەخمەقلىقىدىن قىسقۇچپاقىنىڭ قىسقۇچلىرىدىن قۇتۇلالمىدى. قىسقۇچپاقا ئۇنىڭ كاللىسىنى ئۇزۇۋالدى. ئاندىن ئۇنىڭ نېلۇپەر يىلتىزىغا ئوخشاش بوينىنى كۆتۈرۈپ، كۆلگە، بېلىقلار ھۇزۇرلىغا قايتتى.

بىلىقلار ئۇنىڭدىن:
— نېمىشقا قايتىپ كەلدىڭ، بۇرادەر؟ — دەپ سوراشقاندى. قىسقۇچپاقا لەيلەكنىڭ بوينىنى ئۇلارغا كۆرسىتىپ:
— لەيلەك كۆلدىكى بىلىقلارنى ئالداپ، ئۇلارنى قىيا تاش ئۈستىگە تاشلاپ يەۋەتكەندىكەن. بۇنىڭدىن خەۋەردار بولۇپ قالدىم - دە، ئۇنىڭغا ھۇجۇم قىلىپ، بوينىنى ئۈزۈپ تاشلىدىم. مانا ئۇ. قورقماقلار ئەمدى كۆل ئەھلى تىنچ - ئامان ياشايدۇ، — دېدى.

بەشىنچى ھېكايىنىڭ داۋامى

مانا شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى:

قىرغىن قىلدى بىلىقلارنى لەيلەك قىلىپ ئاچ كۆزلۈك، قىسقۇچ پاقا شۇملۇقتا چىقتى ئۇنىڭ بېشىغا.

— قەدىرلىكىم، — دېدى قاغا، — چۈشەندۈرگىنە، بۇ زالىم يىلاندىن قانداق قىلسام قۇتۇلارمەن؟
— پادىشاھ ئوردىسىغا بار. ئوردا ئەھلىدىن بىرەر كىشىنىڭ ئالتۇن زەنجىرى ۋە ياكى بىر تىزدىق مارجىنىنى ئوغرىلاپ ئېلىپ، يىلاننىڭ ئۇۋۇسىغا ئاپىرىپ تاشلا. مانا شۇ چاغدا يىلان ئەبلەختىن قۇتۇلسەن، — دەپ جاۋاب بەردى چىلبۆرە.
قاغىلار دەرھال ئوردىغا قاراپ ئۇچۇشتى. ئۇ يەردە پادىشاھنىڭ خوتۇنلىرى كىيىم - كېچەك، زىبۇ زىننەت بېزەكلىرى، ئۇنچە - مەرۋايىت، ئالتۇن زەنجىرلىرىنى ئېلىۋېتىپ، كۆلدە سۈغا چۆمۈلۈشۈۋاتاتتى. قاغا ئالتۇن زەنجىرنى ئېلىپ، ھاۋاغا پەرۋاز قىلىپ ئۇۋۇسىغا قاراپ كەتتى. بۇنى كۆرگەن ھەرەم ئاغىلىرى ۋە ئاختا قىلىنغان قوللار كالتەكلەرنى كۆتۈرۈپ قاغا

ئوچقان تەرەپكە قاراپ يۈگۈرۈشتى. قاغا بولسا ئالتۇن زەنجىرنى يىلاننىڭ ئۇۋىسىغا تاشلىدى ـ دە، ئۆزى نېرىغا ئۇچۇپ بېرىپ قاراپ تۇردى. پادىشاھنىڭ خىزمەتكارلىرى دەرەخ ئۈستىگە چىقىپ، ئۇۋىدا قارا يىلاننىڭ ھالسىراپ ياتقانلىقىنى كۆردى. ئۇلار يىلاننى كالتەكلەپ ئۆلتۈرۈپ، ئالتۇن زەنجىرنى ئېلىپ قايتىشتى. شۇنىڭدىن كېيىن ئەر ـ خوتۇن قاغىلار بەختلىك تۇرمۇش كەچۈرۈشتى.

شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى:

كۆچۈڭ ئەگەر يەتمىسە، ئىشلەت ھىيلە ـ مىكىرلەر،
زالىم قاغا يىلاننى زەنجىر بىلەن ئۆلتۈرگەن.

شۇنداق، ئەقىل ھەرقانداق توسۇقلارنى يېرىپ ئۆتىدۇ.

ئاقىل كۆچى ئەقلىدە، ئەخمەق كۆچتە ھالسىزدۇر،
ھايۋانلارنىڭ شاھىنى تەدبىرلىك توشقان يەڭگەن.

دەپ توغرا ئېيتقان...

قارا تېكە ئۇنىڭدىن:

— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سورىغانىدى، دەمانېكە مۇنداق ھېكايە قىلدى:

يەتتىنچى ھېكايە

ئورمانلىقتا ئۆز ھۆكۈمرانلىقىدىن كۆرەڭلەپ كەتكەن مەندە-مەتى دېگەن شىر ياشايتتى. ئۇ ئورمان مەخلۇقلىرىنى ئايماي قىرىپ، ھېچقايسىغا شەپقەت قىلمىغانىدى. كۈنلەرنىڭ بىرىدە شۇ ئورمانلىقتا تۇغۇلغان، لېكىن جېنىدىن تويغان قۇلان، چوشقا،

قوتاز، چىلبۆره، توشقان ۋە باشقا نۇرغۇن جانۋارلار جەم بو-
لۇپ، باشلىرىنى تۆۋەن سېلىپ تىز پۈكۈپ، هايۋانلار هۆكۈمدا-
رىغا يېلىنىشقا باشلىدى:

— ئى پاناهسىز! نېمىشقا سىز هايۋانلارنى بىكاردىن -
بىكارغا قىرىۋېرىسىز؟ بۇ ناهەقلىق ۋە شەپقەتسىزلىك ئەمەسمۇ!

ئىش قىلغاچقا غەرەزلىك،
ئەبلەخ پاتار گۇناهقا.
كۆلپەت چېكەر مىڭ قېتىم،
مىڭ رەت كەلسە دۇنياغا.

بىزنى نابۇت قىلماڭ، جېنىمىزغا رەھىمسىز كەلسۇن.
سىزگە هەر كۈنى ئىچىمىزدىن بىر بۇرادىرىمىزنى بېرەيلى.
سىزمۇ توق بولۇڭ، بىزمۇ ئارام تاپايلى. پادىشاه ئەمرى ۋاجىپ-
تۇر!

شاهلار قىلار هەمىشە ئۆز خەيرىنىڭ غېمىنى،
پالاكەتتىن ساقلىغاي باغۋەندەك ئۆز بېغىنى.
هۆكۈمدارنىڭ دۆلىتى، شەۋكىتى، خەزىنىسى،
يېمەك، كىيىمەك... پارچىسى — پۇقرالارنىڭ تۆھپىسى.
پۇقرالارغا ياخشىلىق شاهقا شۆهرەت كەلتۈرەر،
ئەلگە زۇلۇم سالغاننى چوقۇم هالاكەت كۈتەر.

دېگەن ئەمەسمۇ؟

بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغان مەندەمەتى مۇنداق دېدى:

— بۇ تەلىپىڭلارنى ماقۇل كۆردۈم. بىراق ماڭا هەر كۈنى
بىردىن هايۋان ئەۋەتىپ بەرمىسەڭلار، هەممىڭلارنى پۈتۈنلەي
قىرىپ تاشلايمەن.

شۇنىڭدىن كېيىن مەخلۇقلار ئورماندا قورقماي يۈرىدىغان بولدى. ھەر كۈنى نۆۋەتتى كەلگەندە شىرغا قېرىپ ھالىدىن كەتكەن، چۈشكۈنلۈككە چۈشكەن ھايۋاندىن بىرى ئوزۇقلۇققا ئەۋەتىلىپ تۇردى. بۇ ئىش شۇنداق داۋاملىشىۋەردى.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە نۆۋەت توشقانغا كەلدى. بۇرادەرلىرىدىن بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان توشقان: «قانداق قىلغاندا زالىم شىرنىڭ ئۆزىنى ھالاك قىلغىلى بولار؟

ئاقىل ماھىر ھەر ئىشقا،
نۇسرەت قۇچار تىرىشچان.
كىمگە ياقماس شېرىن سۆز؟!
بەرداش كېلەر يېڭىشچان.

دېگەن ئەمەسمۇ؟ مەن بۇ شىرنى يەڭمەي قويمايمەن» دەپ ئويلىدى.

توشقان ۋاقىتنى كەينىگە سۈرۈش ئۈچۈن ئالدىرىماي مېڭىپ كېتىۋېتىپ، شىرغا نەسىھەت قىلىش يولىنى ئويلىدى. ئۇ ئورمان شاھى ھۇزۇرىغا كەچ كىرىپ قاراڭغۇ چۈشكەندە يېتىپ باردى. ئېچىرقاپ كەتكەن شىر: «خەپ، تاڭ ئاتسىنچۇ، ھەممە ھايۋانلارنىڭ ئەبجىقىنى چىقارمىسام...» دەپ غەزەپلىنىپ ئولتۇرغىنىدا توشقان يېتىپ كەلگەنىدى. ئۇ تەزىم قىلىپ شاھ ئالدىدا بېشىنى تۆۋەن سېلىپ تۇردى. ئۇنىڭ كېچىكىپ كەلگەنلىكىدىن دەرغەزەپ بولغان شىر قاتتىق ھۆركىرەپ:

— ھەي، شۇمتەك! مۇشتۇمدەك بىر نەرسىكەنسەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۆزۈڭ يالغۇز كەپسەن، ئۇنى ئاز دەپ كېچىكىپ كەلدىڭ. سېنى ھازىر يەيمەن، ئەتە ھەممە مەخلۇقلارنى قىرىپ تاشلايمەن! — دېدى.

— شاھىم، بۇنىڭغا مەنمۇ، باشقىلارمۇ ئەيىبلىك ئەمەس.

ئەگەر خالىسلا، بولغان ۋەقەنى ئېيتىپ بېرەي، — دېدى توشقان ئۇنىڭغا يەنە بىر قېتىم ھۆرمەت بىلەن قوللۇق قىلىپ.

— ئاغزىمغا چۈشمەستە تېزرەك ئېيت، — دېدى شىر.

— شاھىم، — دەپ ھېكايە قىلدى توشقان، — بۈگۈن نۆۋەت ماڭا كەلگەنىدى. ئورمان ئەھلى مەن بىللە ئۆزلىرى-گە يەنە بەش توشقاننى ئەۋەتكەنىدى، بىراق يولدا كېلىۋاتساق، بىر ھاڭنىڭ ئىچىدىن قانداقتۇر بىر شىر چىقىپ كەلدى ـ دە: «نەگە كېتىۋاتىسىلەر، پاناھىڭلار كىم؟» دەپ سورىدى. مەن ئۇنىڭغا: «ئەھدىگە بىنائەن بىز بۈگۈن پاناھىمىز شىر مەندەمەتى ھۆزۈرىغا يەم بولغىلى كېتىۋاتىمىز» دېدىم. ئۇ: «بۇ ئورمان مېنىڭ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئەھدىمىزگە بىنائەن بارلىق ھايۋانلار ماڭا بويسۇنىدۇ، سەن ئېيتقان مەندەمەتى ئۈچىغا چىققان قاراڭ-چى، بار، ئۇنى چاقىرىپ كەل. كىم كۈچلۈك بولسا، شۇ پادىشاھلىق قىلسۇن، يەمگە ئايرىلغان ھايۋانلار غالىبقا تەئەللۇق بولسۇن» دېدى. ئۇنىڭ ئەمرى بىلەن بۇ يەرگە كېلىپ، ئالدىلا-رىدا تۇرۇپتىمەن. شاھىم، شۇڭا كېچىكىپ قالدىم. نېمە قىلا-سىلا ئىختىيارلىرى.

بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغان مەندەمەتى:

— ئۇكام، مېنى شۇ ھىيلىگەر ئالدامچىنىڭ يېنىغا ئېلىپ بار. مېنىڭ غەزىپىمنىڭ قانداقلىقىنى بىلىپ قويسۇن. مېنىڭمۇ كۆڭلۈم ئۆز ئورنىغا چۈشسۇن.

دۆلەت، يەر، سۇ، ئادەملەر غەلىبىدىن مۇددىئا،
كۆزلىمىسەڭ پايدىنى جەڭ قىلىسەن نېمىشقا.

دېگەن ئەمەسمۇ؟ — دېدى.

توشقان ئۇنىڭ سۆزلىرىگە قوشۇلۇپ دېدى:

— راست ئېيتىدىلا شاھىم، جەڭچىنى ھاقارەت قىلسا، ئۇنىڭ تۇغۇلغان يۇرتىنى تارتىپ ئالماقچى بولسا، كېچىكتۇرمەي

جەڭگە كىرىش كېرەك. بىراق ھېلىقى شىر مۇستەھكەم جايدا ياشايدىكەن. شۇ چاغدا بىردەم تاشقىرىغا چىققانىكەن. قەلئەدىكى ياۋنى يېڭىش ئاسان ئەمەس.

بولسىمۇ گەر مىڭلاپ پىل، مىڭلاپ ئاتلىق لەشكەرلەر،
نۆۋەتتىدە ھەممىسى بىر قەلئەگە ئەرزىمەس.

قەلئە ئىچىدە ئوقياچى دۇشمەننى كۆپ يىقىتار،
ئاقىللارنىڭ: «قەلئە سال» دېگىنى بىكار ئەمەس.

دېگەننى ئاڭلىمىغانمىدىلە؟
بۇ سۆزنى ئاڭلىغان مەندەمەتى مۇنداق دېدى:
— ئۇكام، ماڭا ھېلىقى نەيرەڭگۈازنى كۆرسەتكىن، قەيەردە بولسۇن بەربىر ئۇنى ئۆلتۈرىمەن.

كېسەللىك ۋە دۇشمەنلىك تۇر ئورنۇڭدىن، بەك خەتەر،
ھالاك قىلار ئۇ سېنى ئۆز مەيلىگە قويساڭ گەر.

دېگەننى ئاڭلىمىغانمۇسەن؟
— راست، — دېدى توشقان، — شۇنداق بولسىمۇ، ھەر ھالدا ئۇ ماڭا ناھايىتى قۇدرەتلىك كۆرۈنىدۇ. ۋاھالەنكى، دۇشمەننىڭ كۈچىنى بىلمەي تۇرۇپ ئۇرۇشقا كىرىش ئەقىلسىزلىق.

توغرا مۆلچەر قىلمىساڭ دۇشمەن بىلەن ئۆز كۈچۈڭ،
جەڭدە مەغلۇپ بولۇرسەن، پەرۋانىدەك ئوت ئىچىدە.

ئۇرۇش قىلسا ئاجىزلار قارشى كۈچلۈك دۇشمەنگە،
چىشى سۇنغان پىل كەبى بەدەر قاچار كەينىگە.

دېگەننى ئاڭلىمىغانمىدىلە؟
— بۇنىڭ بىلەن سېنىڭ ئىشىڭ بولمىسۇن، — دېدى مەندە-

مەتى، — ئۇنى ماڭا كۆرسىتىپلا قويساڭ بولغىنى، قەلئىدە بولسىمۇ تۇتۇۋالىمەن.

— ئۇنداق بولسا، شاھىم، مەن بىلەن ماڭغايلا، — دېدى توشقان.

توشقان شىرنى بىر قۇدۇقنىڭ بېشىغا باشلاپ بېرىپ:

— شاھىم، ئۆزلىرىنىڭ شان ـ شەۋكەتلىرىگە كىممۇ تەڭ كېلەلىسۇن؟ ئۇ ساختا پادىشاھ ئۆزلىرىنى كۆرۈشى بىلەن قەلئى-سىگە كىرىپ كېتىپتۇ. يېقىنراق كەلگەيلا، ئۇنى كۆرسىتىپ قويايلى، — دېدى.

— جان ئۇكام، چاپسانراق كۆرسەت، — دېدى مەندەمەتى تاقەتسىزلىك بىلەن.

توشقان ئۇنىڭغا قۇدۇقنى كۆرسەتتى. سۇنىڭ تېگىدە ئۆز ئەكسىنى كۆرگەن شىر قاتتىق نەرە تارتتى. قۇدۇقتىن تېخىمۇ قاتتىق ئەكس سادا ئاڭلاندى. بۇنى ئاڭلىغان مەندەمەتى: «ناھايى-تى كۇچلۇك شىر ئىكەن» دەپ ئويلاپ، ئۆزىنى قۇدۇق ئىچىگە ئاتتى. شىرنىڭ ھالاك بولغانلىقىنى كۆرگەن توشقان ۋەقەنى ئورمان مەخلۇقلىرىغا ئېيتماي ـ تېمىتماي ھېكايە قىلىپ بەر-دى. شۇنىڭدىن كېيىن بارلىق ھايۋانلار ئورمانلىقتا شاد ـ خۇرام ياشىدى.

شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى:

ئاقىل كۇچى ئەقىلدە، ئەخمەق كۇچتە ھالسىزدۇر،
ھايۋانلارنىڭ شاھىنى تەدبىرلىك توشقان يەڭگەن.

— بۇ قاغا بىلەن خورما ھەققىدىكى چۆچەككە ئوخشايدىكەن. گەرچە توشقان غەلىبە قازانغان بولسىمۇ، بەربىر كۇچسىزلار ئۆلۈغلارنى ئالدىماسلىقى كېرەك، — دېدى قارا تېكە.

— كۇچلۇكمۇ، ئاجىزمۇ قەتئىي، دادىل ھەرىكەت قىلىشى كېرەك.

جۇرئەت قىلساڭ ھەر ئىشتا ئامەت سېنىڭكى،
قورقۇنچاقلار يۇرۇشەر قىسمەتكە باغلاپ.

قالساڭمۇ گەر يېڭىلىپ ئەمەس ھېچ ئەيىب،
بولما ھەرگىز ناگىلا چۆرەڭگە قاراپ.

دېگەننى ئاڭلىمىغانمۇسەن. خۇدامۇ ھەمىشە تەدبىرلىكلەرگە مەدەت بېرىدۇ.

بەرداش بولساڭ مۇبادا، خۇدا ساڭا مەدەتكار،
ۋىشنۇ، قۇشلار شاھى ھەم غالىب قىلدى يىكچىنى.

مەككارلىقتىن يىكچىنىڭ بىلەلمىدى بىراخمان،
كىرىپ ۋىشنۇ تۇسىگە سۆيدى شاھىنىڭ قىزىنى.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ؟ — دېدى دەمانېكە.
قارا تېكە ئۇنىڭدىن:
— غەلىبىگە سەۋەب بولغان چىدام ۋە مەككارلىق قانداق ئىش؟ — دەپ سورىغانىدى، دەمانېكە مۇنداق ھېكايە قىلدى:

سەككىزىنچى ھېكايە

گائودلار[1] مەملىكىتىدە پوندخراۋاردخانا دېگەن شەھەر بار. بۇ يەردە ئۆز ھۈنەرلىرىگە ئىنتايىن ماھىر يىكچى بىلەن بىر ھارۋا ساز بار ئىدى. ئۇلار ھۈنىرىگە تايىنىپ تاپقان پۇللىرىنى سېخىيلىك بىلەن سەرپ قىلىشاتتى. يارىشىملىق ۋە رەڭگارەڭ قىممەت

① گائودلار — ھازىرقى شەرقىي بېنگالدىكى گائود يۇرتىدا ياشايدىغان خەلق.

باھالىق كىيىملەرنى كىيىشەتتى. ئۆزلىرىنى گۈل - چېچەكلەر بىلەن بېزەپ، خۇشبۇي ئەنبەرلەرنى سېپىشەتتى. ئۇلار ئەتىدىن كەچكىچە ئىشلەپ، كەچ كىرگەندە ياسىنىپ، مەيدانلار، ئېھرام-لار، ئىبادەتخانىلارنى تاماشا قىلىشاتتى. بوش ۋاقىتلىرىنى مانا شۇنداق ئۆتكۈزۈشەتتى. كۈنلەرنىڭ بىرىدە شەھەر ئەھلى بايرام قىلىپ، ياسىنىپ - جابدۇنۇپ، ئېھرام ئالدىدا تاماشا قىلىپ يۈرگەندە، يىكچى بىلەن ھارۋاساز ئەتراپتا ئايلىنىپ يۈرگەن كىشىلەرنىڭ پەردازلاپ بويىۋالغان چىرايلىرىنى تاماشا قىلىشۇ-تىپ، ئوردىنىڭ بالىخانىسىدىكى نازىنىنلارنىڭ ئارىسىدا ئولتۇر-غان پادىشاھنىڭ قىزىغا كۆزى چۈشتى. مەلىكىنىڭ چېھرى گۈل-دەك جەزبىلىك، كۆكسى بىر جۈپ ئالمىدەك، نازۇك بېلى ئەۋرىشىمدەك، يىپەكتەك قوڭۇر چاچلىرى خۇددى بۇلۇتتەك كۆ-رۈنەتتى. قۇلاقلىرىدىكى ئالتۇن ھالقىلار سۆيگۈ ئىلاھىنىڭ رىش-تىسى بىلەن بەسلىشىمەن دەيتتى. نىگارى خۇددى يېڭىلا ئېچىل-غان نېلۇپەردەك گۈزەل بولۇپ، بىر قارىغان كىشى ئۇنىڭدىن نەزىرىنى ئۈزەلمەيتتى. ھۆسن - جامالى ئادەمنىڭ ھوشىنى خۇد-دى شېرىن ئۇيقۇدەك مەپتۇن قىلاتتى.

يىكچى بۇ تەڭداشسىز ھۆرلىقانى كۆرۈپ ئاشىق بىقارار بول-دى ۋە ئۆيىگە ئارانلا يېتىپ كەلدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن پادىشاھ قىزىنىڭ پەرى چېھرى نېرى كەتمىگەنىدى. ئۆيگە كېلىپ ئاھ - زار چېكىپ ئۆزىنى يىغىشتۇرۇلمىغان تۆشەككە تاشلىدى.

ئۇ مەلىكىنىڭ خىيالى بىلەن ياتقىنىدا مۇنۇ بېيىتلارنى ئوقۇدى:

گۈزەللىك ۋە پاراسەت قوشكېزەك دېسە،
يوق ئۇ گەپتە ئادالەت، يوقتۇر ئىسپاتى.
يۈرىكىمدىن جاي ئالدى گۈزەل جامالى،
ھىجراندا ۋۇجۇدۇم ئوت بولۇپ ياندى.

كىمكى ئەقىلسىز بولمىسا،
ئۆي ۋە بىساتتىن قوغدىماي.
سەن - سەن يۈرەكنىڭ قېتىغا،
ئوتلار ياقارسەن توختىماي.

يىكچى كېچىچە ۋۇجۇدىغا تۇتاشقان ئىشق ئوتى بىلەن تولغىنىپ چىقتى. ئەتىسى هارۋاساز ۋەدىگە بىنائەن ياسىنىپ يىكچى دوستىنىڭكىگە كەلدى. دوستى يىغىلمىغان ئورۇندا ئوڭدىسىغا ياتاتتى. چىرايى ساماندەك سارغىيىپ، تۇرۇپ - تۇرۇپ ئاھ ئۇرۇپ، خۇرسىنىپ كۆز ياشلىرىنى تۆكەتتى. ئۇنى بۇ ئەھۋالدا كۆرگەن هارۋاساز:

— دوستۇم! بۇگۈن ساڭا نېمە بولدى؟ — دەپ سورىدى.

دوستى زۇۋان سۇرمەيتتى. بۇ چاغدا مەيۈسلەنگەن هارۋاساز مۇنۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

ئۆز دوستىڭدىن سىرىڭنى پىنهان تۇتساڭ دۇرۇسمۇ؟!
چىن يۈرەكتىن كۆيۈنسە، گۇمان قىلساڭ دۇرۇسمۇ؟!
ساڭا شۇنچە ئىشەنگەن سادىق دوستۇڭ تۇرۇقلۇق،
ئاناڭ كەبى قەدرىڭنى مەن قىلمىسام دۇرۇسمۇ؟!

هارۋاساز هەر خىل كېسەللىكلەرنىڭ بەلگىلىرىنى ياخشى بىلەتتى. ئۇ قولىنى يىكچىنىڭ يۈرىكىگە قويۇپ:

— دوستۇم، مېنىڭچە سېنى كېسەل قىلغان قىزىتما ئىشق هارارىتىگە ئوخشايدۇ، — دېدى.

هارۋاساز شۇنداق سۆزلەر بىلەن دوستىنىڭ ئىچكى سىرىنى ئېچىپ، ئۇنى يۈرىكىدىكى دەردىنى ئېيتىشقا ئۈندىگەنىدى، دوستى مۇنۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

دەردىڭنى ئېيت دوستۇڭغا،
سادىق قۇل، سىردىشىڭغا.
ئېيتقىن قۇدرەتلىك شاھقا،
بەختىڭ كۆلەر بىگۈمان.

مانا شۇ چاغدا يىكچى مەلىكىنى كۆرگەندىن كېيىن ئۆزىنىڭ قانداق ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغانلىقىنى بىر - بىرلەپ سۆزلەپ بەردى. ھارۋاساز ئويلىنىپ تۇرۇپ:

— بۇ پادىشاھ — كىشاترىي. سەن بولساڭ ۋايشىيا. مۇقەددەس قانۇن - تۈزۈمىلەرنى ئايىغ ئاستى قىلىشتىن قورقمامسەن؟ — دېدى.

— ئادەت بويىچە كىشاترىي ئۇچ تەبىقىدىن ئۆيلىنىشى مۇمكىن. بۇ پادىشاھنىڭ ۋايشىيا تەبىقىسىدىن بولغان خوتۇنىدىن تۇغۇلغان قىز بولسا كېرەك. شۇنىڭ ئۈچۈن مېنى ماگىنتتەك ئۆزىگە تارتىۋالدى، — دەپ جاۋاب بەردى يىكچى.

— ئەمدى قانداق قىلغۇلۇق؟ — دېدى ھارۋاساز يىكچىنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ.

— مەن نېمە بىلەي؟ — دېدى يىكچى، — دوستۇم بولغانلىقىڭ ئۈچۈن كۆڭلۈمدىكىنى ئاچتىم.

ئۇ جىم بولۇپ قالدى. ھارۋاساز ئۇنىڭغا:

— ئورنۇڭدىن تۇر، يۇيۇنۇپ غىزالان، ھەرگىز قايغۇرما. ئاڭغىچە مەن بىرەر نەرسە ئويلاپ تاپارمەن. كېيىن سەن ئۇنىڭ بىلەن خالىغىنىڭچە ئاشىق - مەشۇقلۇق قىلىۋېرىسەن، — دەپ مەسلىھەت بەردى.

دوستىنىڭ سۆزلىرىدىن كۆڭلى كۆتۈرۈلگەن يىكچى ئورنىدىن تۇرۇپ، ئادەتتىكى ئىشلىرى بىلەن مەشغۇل بولدى. ھارۋاساز بولسا ياغاچتىن گارۇدا[1] ياساپ، ھەر خىل رەڭگارەڭ بویاق-

① گارۇدا — قۇشلار شاھى.

لاردا بويىغاندىن كېيىن پۇرژىنا ئورناتتى. گارۋدا شۇ پۇرژىنا ياردەمى بىلەن ھاۋاغا كۆتۈرۈلەلەيدىغان بولدى. ئەتىسى ھارۋاساز ياغاچتىن ياسالغان ياغاچ گارۋدانى دوستىغا ئەكېلىپ:

— ئەگەر سەن ئۇچۇشنى خالىساڭ، مانا بۇ ياغاچ گارۋداغا ئولتۇرغىن - دە، پۇرژىنىنى بۇرا. يەرگە چۈشىدىغان ۋاقتىڭدا پۇرژىنىنى كەينىگە بۇرايسەن، ساڭا ئېيتىدىغان گېپىم شۇ. بۇگۈن كېچە ھەممە ئادەم ئۇخلىغان چاغدا ئۆزۈڭگە نەرەيانە[1] تۇسىنى بېرىپ، بەدىنىڭنى بېزىتىپ چىق. ئاندىن گارۋداغا ئولتۇرۇپ ئاسمانغا ئۇچقىن - دە، ئوردا تېمىغا بېرىپ قون. شۇنىڭدىن كېيىن پادىشاھنىڭ قىزىنى قانداق قىلىمەن دېسەڭ ئۆز ئىختىيارىڭ. شاھنىڭ قىزى ئوردا بالىخانىسىدا ئۆزى يالغۇز ياتىدۇ، — دېدى.

ھارۋاساز مانا شۇ گەپلەرنى دەپ قايتىپ كەتتى. يىكچى كۈننىڭ قالغان يېرىمىنى ئىنتىزارلىقتا ئۆتكۈزدى. تۈن قاراڭغۇسى چۈشكەندە ئۇ ئۆزىگە ھەر خىل خۇشبۇي ئەتىرلەرنى چېچىپ، ئاغزىنى خۇشپۇراق سۇلار بىلەن چايقىدى. ئەپىس كىيىم - كېچەكلەرنى كىيىپ ياسىنىپ - جابدۇنۇپ، دوستىنىڭ دېگىنى بويىچە ياغاچ گارۋداغا ئولتۇردى. مەلىكە بالىخانىدا ئايغا قاراپ تەبەسسۇم قىلىپ ياتقىنىدا توساتتىن يىكچىنى كۆرۈپ قالدى. قىزنىڭ كۆزىگە ئۇ ژەيناتېييا[2]نى مىنىۋالغان بولۇپ كۆرۈندى. مەلىكە قاتتىق ھاياجانلىنىپ ئورنىدىن تۇردى ۋە ھۆرمەت بىلەن:

— يا ئىلاھ! چۈشۈمۈ، ئوڭۇمۇ؟ ئېيتقايسەن، ئەمرىڭگە ئىنتىزارمەن، — دېدى.

مەلىكىنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىغان يىكچى مەپتۇنلۇق تاۋۇشى بىلەن سالماقلىق ھالدا:

---

① نەرەيانە — ۋىشنۇشەرمانىنىڭ نامىلىرىدىن بىرى.
② ژەيناتېييا — قۇشلار شاھى گارۋدانىڭ نامى.

— سۆيۈملۈكۈم! بۇ يەرگە سىزنى دەپ كەلدىم، — دېدى.
— بىراق، مەن ئادەم بالىسى ـ دە، — دېدى شاھ قىزى.
— سىز مېنىڭ ئاسماندىن ھەيدەلگەن ئاۋۋالقى خوتۇنۇمـ سىز. نەچچە ۋاقىتتىن بېرى سىزنى ئەرلەردىن قوغداپ كەلدىم. مانا ئەمدىلىكتە سىزنى گەنەدخارۇ[1]لار ئادەتتى بويىچە نىكاھىمغا ئالىمەن، — دەپ جاۋاب قايتۇردى ئۇ.

مەلىكە «بۇ مەن ئۇچۇن ئۇلۇغ شەرەپ» دەپ ئويلاپ، رازىلىق بىلدۈردى. شۇنىڭ بىلەن يىكچى مەلىكىنى ئەمرىگە ئالدى.

شۇنىڭدىن باشلاپ ئۇلار كېچىلىرى ئىشق لەززەتلىرىگە چۆمۈپ، بىر ـ بىرىگە بولغان مۇھەببەتلىرى كۈندىن ـ كۈنگە زىيادە بولدى. تاڭ ئاتارغا يېقىن يىكچى ياغاچ گارۇدىسىغا ئولتۇرۇپ خوشلىشىپ: «مەن بەيكۇنتخا[2]ئاسمىنىغا چىقىپ كەتتىم» دەيتتى ـ دە، ھېچكىمگە ئۇقتۇرماي ئۆيىگە قايتاتتى.

بىر كۈنى ھەرەم ئاغىلىرى مەلىكىنىڭ ۋۇجۇدىدا ئىشق ئىزلىرى بارلىقىنى سېزىپ قالدى. ئۇلار ۋەھىمىگە چۈشۈپ دەرھال شاھقا خەۋەر قىلىشتى:

— پادىشاھىئالەم! رەھىم قىلىپ بىر قوشۇق قېنىمىزدىن كەچكەيلا. ئۆزلىرىگە ئېيتىدىغان ئەرزىمىز بار.

شاھ ئىجازەت بەرگەندىن كېيىن ئۇلار بىلگەنلىرىنى مەلۇم قىلىشتى:

— ئالەم پاناھى! بىز خىزمەتلىرىدە ھوشيار بولۇپ، ھەرەمـ لىرىنى قوغداۋاتىمىز. شۇنداق بولسىمۇ، قانداقتۇر مەلىكە سۈـ دەرشانەنىڭ تۇرقىدىن قارىغاندا، ئۇنىڭدىن بىرەر ئەر كىشى لەزـ زەتلىنىۋاتقاندەك تۇرىدۇ، قانداق قىلىشىمىزنى بىلمەي قالدۇق. بۇ مۇشكۈلنى شاھىمىز ئۆزلىرى بىر تەرەپ قىلغايلا.

شاھ قاتتىق ئازابلىنىپ ئويلىدى:

---

① گەندخارۇ — تۆۋەن دەرىجىلىك ئىلاھلار.
② بەيكۇنتخا — ۋىنىشۇشرمانىڭ نامى.

تەشۋىشكە سېلىپ قويدى قىزىم،
ئەرگە بېرەي ئۆز ۋاقتىدا.
بولسا بىخۇد گەر خاندان،
كۈلپەت سالار قىز ئاتىغا.

قىز تۇغۇلسا گەر ئانا خۇشال،
چوڭ بولسا، قۇرداشقا ئازاب.
قىلساڭ تالالىق غەمدىسەن،
قىز بالا ئۆيگە ئىزتىراپ.

چىققايمۇ لايىق، دەپ ئاڭا،
نۇقسان - ئەيىبتىن بىگۇمان.
قىزى سەۋەب ئاتا - ئانا،
تەشۋىشتە قالغايلەر ھامان.

پادىشاھ قاتتىق خىيالغا پاتقاندا خوتۇنى مەلىكىنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

— قەدىرلىكىم! خىزمەتكارلارنىڭ ئارىسىدا نېمە گەپ بولۇۋاتقانلىقىنى بىلگىن. نېمە ئۈچۈن بىزگە كىرىتەنتە[1] غەزەپلەندى؟ نېمە ئۈچۈن ئۇ بېشىمىزغا بۇنداق كۈلپەتنى سالدى؟— دېدى.

خىزمەتكارلاردىن نېمىلەر بولۇۋاتقانلىقىنى بىلگەن پادىشاھنىڭ خوتۇنى تەشۋىشلىنىپ قىزىنىڭ خاس ھۇجرىسىغا قاراپ ماڭدى. ئۇ قىزنىڭ لەۋلىرى چىشلەنگەنلىكى، بەدەنلىرىدە بارماق ئىزلىرى كۆكىرىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭدىن سورىدى:

— شەنىمىزگە داغ چۈشۈردۈڭ، شۇمتەك! قىز بالىمۇ شۇنداق بولامدۇ؟ يېنىڭغا كېلىۋاتقان كىم؟ راستىڭنى ئېيت!

قىز بېشىنى تۆۋەن سېلىپ، ۋىشنۇشەرمان قىياپىتىدە قويۇ-

---

① كىرىتەنتە — ئۆلۈم ئىلاھى يامانلىقى نامىلىرىدىن بىرى.

ىنغا كىرىۋاتقان كىشى ھەققىدە سۆزلەپ بەردى.

ئۇنىڭ ھېكايىسىنى ئاڭلىغان ئانىسىنىڭ چىرايى ئېچىلىپ، ھەددىدىن تاشقىرى خۇش بولۇپ كەتتى ۋە بۇ خەۋەرنى شۇئان شاھقا يەتكۈزدى:

— شاھىم، خۇش خەۋەر ئەكەلدىم! يېرىم كېچىدە قىزىل مىزىنىڭ يېنىغا ئۇلۇغ نەرەيانە كېلىۋاتىپتۇ. قىزىمىزنى گەندۇ خارۇلار ئادىتى بويىچە نىكاھىغا ئاپتۇ. بۇگۈن ئۇنى دېرىزىدىن كۆرەيلى. بىلىپ قويۇڭكى، ئۇ كىشىلەر بىلەن سۆزلەشمەيدۇ.

شاھنىڭ يەلكىسىدىن ئېغىر يۈك ئېلىۋېتىلگەندەك يېنىكلەپ قالدى ۋە تاقەتسىزلىك بىلەن كەچ كىرىشىنى كۈتتى. تۇن يېرىمى بولغۇچە يۇز يىل ئۆتكەندەك بىلىنىپ كەتكەنىدى. ئاخىر ئېيتىلغان ۋاقىتتا پادىشاھ بىلەن خوتۇنى دېرىزىدىن قارىشىپ تۇرغانىدى، ئاسماندا گارۇدا‌غا مىنىۋالغان ئادەم كۆزنى قاماشتۇرغۇدەك دەرىجىدە ياسىنىپ قولىدا ئايپالتا بىلەن توقماق ۋە بۇرغا① تۇتقان ھالدا پەيدا بولۇپ، ئوردىنىڭ بالخانىسىغا كېلىپ قوندى. شاھ ئادەتتىن تاشقىرى شاد ـ خۇرام بولۇپ، خوتۇنىغا:

— دۇنيادا بىزدىن بەختلىك ئادەم يوق. ئۇلۇغ نەرەيانە كېلىپ قىزىمىزنى ئەركىلىتىۋېتىپتۇ. تەلىپىمىز ئەمەلگە ئاشتى، مەن مىسلىسىز قۇدرەتلىك كۈيئوغلىمىزنىڭ ياردىمىدە پۈتۈن دۇنيانى ئۆزۈمگە بويسۇندۇرىمەن، — دېدى.

بۇ ئارىدا مەملىكەتنىڭ جەنۇب تەرىپىدە ياشايدىغان، ھۆكۈمى ئاستىدا توققۇز مىليون توققۇز يۈز مىڭ ئاھالىسى بولغان پادىشاھ ۋىكراماسېنانىڭ ئولپان② يىغقۇچىلىرى ھەر يىلقى ئولپانىنى تۆلەشنى تەلەپ قىلىپ كېلىپ قالدى. نەرەيانە ماڭا كۈيئوغۇل بولدى دەپ ئىپتىخارلانغان شاھ ئۇلارنى سوغۇق قارشى ئالدى. ئولپان يىغقۇچىلار دەرغەزەپ بولۇشتى:

---

① بۇرغا — كاناي ـ سۇناي شەكلىدىكى قەدىمىي چالغۇ ئەسۋابى.
② ئولپان — يەر سېلىقى.

— ئەي شاھ! ئولپان تاپشۇرىدىغان مۇددەت ئۆتۈپ كەتتى، ياكى بىزنىڭ ئىلگىرىكىدەك ئىززەت - ھۆرمىتىمىز يوقمۇ؟ قارىغاندا كۈچ - قۇدرىتىڭىز ھەددىدىن زىيادە ئېشىپ كەتكەندەك تۇرىدۇ. ئۇكراماسىنادەك نامدار ۋە ئۇلۇغ، خۇددى ئوت، سۇ، زەھەرلىك يىلان ھەمدە ئۆلۈم ئىلاھىدەك دەھشەتلىك شاھىنشاھ[1] بىلەن كۈچ سىنىشىشقا ھەددىڭىز قانچە؟ — دېدى ئۇلار.

شاھ ئۇلارغا ھېچنەرسە دېمەستىن يولغا سالدى. ئولپان يىغقۇچىلار ئۇكراماسىنانىڭ ئوردىسىغا كىرىپ، بولۇپ ئۆتكەن گەپلەرنى كۆپتۇرۇپ، بىرگە ئوننى قوشۇپ يەتكۈزدى. ئۇكراماسىنا غەزەپلىنىپ، ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالماي قالدى. ئۇ دۆلەت ئەربابلىرى ۋە يېقىن ئادەملىرىنى ئېلىپ، شاھ پۇندخراۋەرخانەگە قارشى ھەيۋەتلىك دەبدەبە بىلەن نۇرغۇن لەشكەر تارتىپ كەلدى:

قاچالمايدۇ دېگىزغا،
مۆكەلمەيدۇ تاغلارغا.
شاھ چۈشكەندە قولۇمغا،
راسا بېرىمەن جازا.

ئۇكراماسىنا توختىماي يول يۈرۈپ شاھ پۇندخراۋەرخانە زېمىنىغا باستۇرۇپ كىردى. قېچىپ ئامان قالغان خالايىق ئۆزلىرىنى قوغداش ئۈچۈن شاھقا يالۋۇرۇشتى. بىراق شاھ نېمە بولۇۋاتقانلىقىنى بىلىپ تۇرسىمۇ، ئارتۇقچە تەشۋىشلەنمىدى.

ئەتىسى ئۇكراماسىنانىڭ لەشكەرلىرى پايتەختكە بېسىپ كىرىپ، ئۇنى قامال قىلىشقا باشلىغاندا ۋەزىرلەر، كاھىنلار، ئۇردا خادىملىرى شاھقا مۇراجىئەت قىلىشتى:

— ئالەم پاناھى! شەھىرىمىزنى زالىم دۈشمەن قورشىۋالـ

① شاھىنشاھ — ئىران شاھىنىڭ ئۇنۋانى ۋە شۇ ئۇنۋانغا لايىق شەخس.

دی. نېمە ئۇچۇن باش پاناھىمىز شۇنچە بىپەرۋالىق قىلىدىلا؟

— سىلەرمۇ پەرۋا قىلماڭلار، — دېدى شاھ، — مەن دۇشمىنىمىزنى قانداق پاچاقلاپ تاشلاشنى بىلىمەن. ئەتە ئەتىگەندە ئۇنىڭ قوشۇنى قانداق ھالغا چۈشكەنلىكىنى ئۆز كۆزۈڭلار بىلەن كۆرىسىلەر.

شاھ شەھەر سېپىلى ۋە دەرۋازىلىرىنى قاتتىق قوغداشنى ئورۇنلاشتۇردى. ئاندىن سۆزەرشانەنى ئەركىلىتىپ:

— قىزىم، مەن كۆيئوغلىمىزنىڭ قۇدرەتلىك كۈچىگە ئىشىنىپ ئۇرۇش باشلىدىم. كېچىسى ئۇلۇغ نەرەيانە كەلگەندە ئۇنىڭغا ئەتە سەھەردە ياۋنى قىرىپ تاشلاشنى ئىلتىماس قىلغايسەن، — دېدى.

شۇ كېچە سۆزەرشانە ئاتىسىنىڭ ئىلتىماسىنى ئېرىگە بايان قىلدى.

— سۆيۈملۈكۈم! — دېدى يىكچى كۈلۈپ تۇرۇپ، — مەن ئۇلارنىڭ كۈلىنى كۆككە سورۇيمەن. ئۆتكەن چاغلاردا خىرانيا-كەشىپ①، كەنسا②، مەدھۇ③، كەيتەبخا④ۋە باشقا مىڭلىغان سېھىرلىك كاتتا پادىشاھلارنى ئاسانلا يوقاتقانمەن. ئاتىڭىزغا: «ھەرگىز تەشۋىش قىلماڭ، ئەتە سەھەردە نەرەيانە ئۆز ئايپالتىسى بىلەن دۇشمەن قوشۇنلىرىنى قىرىپ تاشلايدۇ» دەپ ئېيتىڭ.

سۆزەرشانە خۇشال ھالدا بۇلارنى ئاتىسىغا يەتكۈزدى. شاھ ئىنتايىن خۇرسەن بولدى. جارچىلارغا: «كىمكى ئەتە سەھەردە جەڭگاھدا كاللىسى ئېلىنغان ۋىكراماسېنانىڭ قارارگاھىدىن قىمەتلىك بۇيۇملار، نان، ئالتۇن، پىل، ئات، قورال - ياراغ ئولجا ئالسا، ھەممىسى ئۆزىنىڭ بولىدۇ» دەپ جار سېلىشنى

---

① خىرانياكەشىپ — ئىلاھلار بىلەن دۇشمەنلەشكەن دىمانلار شاھى بولۇپ، ۋىشنۇشەرمان تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەن.
② كەنسا — مەتخۇرانىڭ ئەپسانىۋى شاھى.
③ مەدھۇ — ۋىشنۇ ئۆلتۈرگەن دىمانلار.
④ كەيتەبخا — ۋىشنۇ ئۆلتۈرگەن دىمانلار.

بۇيرۇدى. بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان خالايىقنىڭ يۈرىكى پۈتۈن بو-لۇپ، بىر - بىرلىرى بىلەن سۆزلىشىشكە باشلىدى:

— بىزنىڭ شاھىمىزنى ھەرقانداق زوراۋان دۈشمەنمۇ قور-قۇتالمايدۇ. ئۇ ئەتە دۈشمەننى چوقۇم يوقىتىدۇ...، — دەيىشتى ئۇلار.

بۇ ئارىدا يىكچى ئىشق لەززەتلىرىدىن قەنىپ ئارام ئالغاچ: «قانداق قىلسام بولار؟ ياغاچ گارۇداغا ئولتۇرۇپ ئۇچۇپ كەتسەم ۋىكراماسىنا قەيناتامنى ئۆلتۈرۈپ، قىزىنى ئەسىر قىلىپ ئەكې-تىدۇ - دە، ئىشق لەززىتىدىن ئايرىلىمەن. ئەگەر جەڭگە كىرسەم، ھالاك بولىمەن. ئارزۇ - ئارمانلىرىم بەربات بولىدۇ. لېكىن سۆيۈملۈك خوتۇنۇمدىن ئايرىلسام، مەن بۇ دۇنيادا ياشى-يالمايمەن. قىسقىسى، مېنى ھەر تەرەپتىن پالاكەت قورشاپ كەلدى. جەڭگە دادىل كىرىشتىن باشقا چارە يوق. گارۇداغا مىنىپ جەڭگاھقا چۈشكىنىمنى كۆرگەن دۈشمەنلەر مېنى ۋاسۇ دىۋە دەپ ئويلاپ، ئالدى - كەينىگە قارىماي قېچىپ كەتسە ئەجەب ئەمەس.

جەڭگە كىرسە مەرد يىگىت،
ئۆز كۈچىگە ئىشىنىپ.
غالىب كېلەر دۈشمەندىن،
توساقلارنى يېمىرىپ.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ؟» دەپ ئويلىدى.

يىكچى جەڭگە ئاتلىنىشقا ئەھدە قىلغاندىن كېيىن كائىنات قەۋەتلىرىدە ۋەيناتېيىا ۋىشنۇشەرمانگە خەۋەر بەردى:

— ئىلاھىم! يەر شارىدا پۈندخراۋەدخانە دىيارىدا بىر يىكچى سېنىڭ قىياپىتىڭگە كىرىپ، شاھ قىزى بىلەن ئىشقۇازلىق قىلـ-ماقتا. جەنۇب مەملىكىتىنىڭ پادىشاھى پۈندخراۋەردخانەنى ھالاك

قىلىش ئۇچۇن يۇرۇش قىلغانىدى، يىكچى قېيناتىسىغا ياردەم بېرىشكە ۋەدە بەردى. شۇنى بىلىپ قويغىنكى، بۇ جەڭدە يىكچى ھالاك بولسا، ئۇ چاغدا كىشىلەر ئارىسىدا جەنۇب دىيارىنىڭ پادىشاھى ئۇلۇغ نەرەيانەنىڭ ئۇستىدىن غەلىبە قازاندى دېگەن گەپ - چۆچەكلەر تارقىلىدۇ. كېيىن كىشىلەر ئىمانلىرىدىن مەھرۇم بولىدۇ. ئۆرپ - ئادەتلەر، قۇربانلىقلارنى قىلمايدىغان بولىدۇ. ئېھرامىلارنى بۇزۇپ تاشلايدۇ. ساڭا ئىقتىدا قىلغۇچى ئۇچ تاياقلىق دەرۋىشلەرمۇ زاھىتلىقىدىن يانىدۇ. ئىلاھىم، يەنىلا ئۆزۈڭ دانادۇرسەن.

ئۇلۇغ ۋاسۇ دۋە① ئاڭلىغانلىرىنى ياخشى ئويلاپ كۆرۈپ:

— راست ئېيتىسەن، قۇشلار شاھى! ھەقىقەتەنمۇ يىكچى بىزنىڭ مەدىتىمىز بىلەن غالىب چىققاي. مەن ئۇنىڭ ۋۇجۇدىغا كىرىمەن. سەن بولساڭ ياغاچ گارۇدا مىنىسەن. مېنىڭ ئايپالىتام ئۇنىڭ ئايپالتىسى بولغاي، — دېدى.

— ئەمرى ۋاجىپ! — دېدى گارۇدا.

بۇ چاغدا يىكچى نەرەيانىڭ ئەسكەرتىشى بىلەن سۇدەرشانەگە:

— مەن جەڭگە كىرگەندە، ئۇلۇغ مەشئەللەر يېقىپ قويۇلسۇن. ئاسماندا ئىلاھلار بىزنىڭ ئىشىمىزدىن رازى بولسۇن، — دېدى.

ئۇ شۇنداق دېگەچ مەشئەل يېقىش رەسمىيىتىنى قىلدى. جەڭ كىيىملىرىنى كىيدى. ھەدىيىلەرنى تارقاتتى. نام - ئاتىقى ئاشكارا بولمىغان ئاسمان شاھى كۇلۇپ بېشىنى كۆتۈردى. ئۇ نېلۇپەر كۆلىنىڭ دوستى، قىز چېھرىسىدەك گۈزەل شەرقىي ئاسمانىنىڭ مىسلىسىز بېزىكى ئىدى. شەھەردە غەلىبىدىن دېرەك بەرگۈچى ناغرىلار چېلىندى. پۈندىخراۋەردىخانە شاھى جەڭ مەيدانىغا چۈشتى. ئىككىلا قوشۇن جەڭگاۋار سەپ تارتتى. پىيادىلەر ئىككى قاناتتىن جەڭگە كىرىشتى. يىكچى پۇقرالارنىڭ بېشىغا

① ۋاسۇدۋە — ۋىشنۇشەرمانىنىڭ نامىلىرىدىن بىرى.

ئالتۇن ۋە باشقا قىممەت باھالىق نەرسىلەرنى چاچتى. ئاندىن خالايىقنى ھەيرەتتە قالدۇرۇپ گارۇداغا ماندى ـ دە، ئوردىنىڭ بالىخانىسىدىن ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپ، ئۆز لەشكەرلىرى ئۈستىگە ئۇچۇپ كېلىپ بۇرغىسىنى چالدى.

بۇرغىنىڭ دەھشەتلىك ئاۋازىنى ئاڭلىغان پىللار، ئاتلار، ھارۋىلار، پىيادىلەر ئۆپۈر ـ تۆپۈر بولۇپ قېچىشقا باشلىدى. بەزىلەر قورقۇنچتا ئىشتانلىرىغا قويۇۋەتتى. بەزىلەر ۋەھىمىگە چۈشۈپ چىرقىرىشاتتى ۋە بەزىلىرى ھوشىنى يوقىتىپ يەردە دومىلاپ ياتاتتى. يەنە بەزىلىرى كۆزلىرىنى ئاسمانغا تىككىنىچە تۇرغان جايىدا قېتىپ قالغانىدى.

دەرۋەقە، ئىلاھلار جەڭنى تاماشا قىلىشقا قىزىقىپ يىغىلىشىتى. شۇ ئەسنادا دېۋەراجە[1] براخمانغا:

— ئۇلۇغ نەرەيانە بىرەر ـ يېرىم خۇدا ياكى كاتتا پادىشاھنى جازالايدىغاندەك تۇرىدۇ. ئۇ گارۇداغا ئولتۇرۇپ بىكارغا جەڭگە كىرمىدى! — دېدى.

براخمان ئويلىنىپ قالدى:

«خارى[2] مۇدھىش پالتىسى
چاپمايدۇ ئاجىز بېشىنى،
پىل زاتىغا تەڭ شىرمۇ ھەم.
ئۇرماس چۈشىنگە ئۆزىنى.»

ئىلاھلار مانا بۇلارنى ئويلاپ تۇرغىنىدا، يىكچى ئايپالتىسىنى ۋىكراماسېناغا قارىتىپ ئاتتى. پالتا شاھىنشاھنى ئىككى پارچە قىلىپ تاشلاپ، يەنە يىكچىنىڭ قولىغا قايتىپ كەلدى. ۋىكراماسېناغا تەۋە بارلىق ھۆكۈمدارلار بۇ ھالىنى كۆرۈپ، ئۆز-

---

① دېۋەراجە — «ئىلاھلار شاھى» مەنىسىدە بولۇپ، ئىندرانىڭ نامىلىرىدىن بىرى.
② خارى — ۋىشنۇ شەرمانىنىڭ بىر نامى.

لىرنى جەڭ ھارۋلىرىدىن يەرگە ئېتىشىپ، ۋىشنۇ شەرمان قىيا-پىتىدە جەڭگە كىرگەن يىكچىنىڭ ئالدىدا قول باغلاپ، يەرنى سۆيۈپ تۇرۇشتى.

— ئىلاھىم! سەركەردىمىز يوق. لەشكەرلەر قوماندانسىز قالدى. قېنىمىزدىن كەچكەيلا، ئەمىرلىرىگە ئىنتىزارمىز.

— سىلەرگە ئامانلىق بېرىمەن. قېينىتام سۈپراتىۋارمان نېمە دېسە دەرھال ئەمرىنى بەجا كەلتۇرگەيسىلەر، — دېدى ۋىشنۇشەرمان قىياپىتىگە كىرىۋالغان يىكچى.

ھۆكۈمدارلار ئۇنىڭغا تەزىم قىلىپ باشلىرىنى ئېگىشىپ:

— خوپ! — دېيىشتى.

يىكچى بارلىق ئولجا ئالتۇن - كۈمۈش، پىل، ئات - ئۇلاغ، قورال - ياراغ ۋە قىممەت باھالىق نەرسىلەرنى سۈپراتا-ۋارمانغا تاپشۇرۇپ بەردى. قازانغان زەپەرنىڭ شۆھرىتى ئالەمگە تارقىلىپ، شاھ قىزى بىلەن بەختيار تۇرمۇش كەچۈردى.

شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى:

بولساڭ ئەگەر بەرداشلىق، ئىلاھ ساڭا مەدەتكار،
ۋىشنۇ، قۇشلار شاھى ھەم غالىب قىلدى يىكچىنى.

— قارارىڭ قەتئىي بولسا، كۆزلىگەن مەقسىتىڭگە يېتىش ئۈچۈن دادىل قەدەم تاشلا. ئاق يوللۇق بولسۇن! — دېدى قارا تېكە.

دەمانېكە شىرنىڭ يېنىغا قاراپ كەتتى. ئۇ شىرنىڭ ئالدىغا بېرىپ قۇللۇق قىلىپ تۇردى.

— ئۇزۇندىن بېرى كۆرۈنمەيسەنغۇ؟ — دەپ سورىدى شىر.

— شاھىم! — دېدى دەمانېكە جاۋابەن، — مەن بۇ يەرگە زۆرۈر ئىش بىلەن كەلدىم. كۆڭۈلنى خىرە قىلىدىغان گەپ

بولسىمۇ بەربىر ئۇنى ئۆزلىرىگە ئېيتىشىم زۆرۈر. پايدىلىرى شۇنى تەقەززا قىلىدۇ. قول ئاستىلىرىدىكى كىشىلەرنىڭ بەزىدە شۇنداق يول تۈتۈشلىرىمۇ ئورۇنلۇق. ئەكسىچە، ۋاقىت ئۆتكەن-سىرى كېيىن ئۇنى كەينىگە قايتۇرغىلى بولمايدۇ.

شاھىم! تولا ئالەمدە خۇشامەتچى، مەددىاھلار،
تىلى ئاچچىق، ۋاپادار ئادەم تاپماق بەكمۇ تەس.

پىنگالىكە ئۇنىڭدىن ھۆرمەت بىلەن سورىدى:
— بۇنىڭ بىلەن نېمە دېمەكچىسەن؟
— شاھىم! — دەپ جاۋاب بەردى ئۇ، — ئۆزلىرىنىڭ ئىشەنچلىرىنى ئېلىۋالغان سەنجىۋاكەنىڭ كۆڭلى قارا. بىر كۈنى ئىككىمىز يالغۇز قالغىنىمىزدا ئۇ ماڭا كۆڭلىدىكىنى ئېيتتى: «سېنىڭ شاھىڭ ھەرقانچە كۈچلۈك بولمىسۇن، ئۇنىڭمۇ ئاجىز تەرەپلىرى بار. شۇنى بىلىۋېلىپ، كېيىن ئۇنى ئۆلتۈرىمەن» دېدى ئۇ. بۈگۈن سەنجىۋاكە ئۆز نىيىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرماقچى. مەن ئۆزلىرىنى ئاگاھلاندۇرۇپ قويماي دەپ كەلدىم، ئى، ئاتامىنىڭ ھۆكۈمدارى.
پىنگالىكە ئەقىل يەتمەيدىغان بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ، خۇددى باھار گۈلدۈرمامىسىدا قالغاندەك ئۆزىنى يوقاتتى، ھاياجانغا چۈشتى، ھەتتا تىلى گەپكە كەلمەي قالدى. دەمانىكە بولسا ئۇنىڭ كۆڭلىدىن نېمىلەر ئۆتۈۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ:
— ۋەزىردىن بۇنداق ئارتۇق ھېچ نەرسە كۈتكىلى بولمايدۇ.

خۇش قىلالماس بەخت ئىلاھى
ۋەزىر بىلەن شاھنى تەڭ نىسبەت.

نۆۋتىدە، ئۇ، ئېغىر يۈكتىن
غۇلىتىدۇ بىرسىنى پەقەت.

دەپ بىكار ئېيتمىغان. شۇنىڭ ئۈچۈن:

قۇرت يېسە چىشىڭنى تاشلا دەرھال سۇغۇرۇپ،
كۆڭلىدە كەك ساقلىغان ۋەزىرلەردىن يىراق بول.

شاھتىن كۆرۈپ ئىلتىپات، ئورنى ئۆسسە مۇبادا،
كىبىرلىنىپ مۇلازىم بوشاپ كېتەر غەيرىتى.
ئۆز بۇرچىنى ئۇنتۇپ ئۇ، كۆزلەر ئەمەل چوڭىنى،
قۇرۇپ پىتنە ئۇۋۇسى بۇزۇلىدۇ نىيىتى.

سەنجىۋاكە دېگەن نەرسە ئەمدى بارلىق ئىشلارغا باش تىقىۋاتىدۇ، — دېدى.
— لېكىن ئۇ ماڭا مۇلازىم، — دېدى پىنىگالېكە جاۋابەن، — ئۇ نېمە ئۈچۈن ئۆزگىرىپ قاپتۇ؟
— بۇنىڭ ئەجەبلىنەرلىك يېرى يوق، — مۇنداق دېيىلگەن ئەمەسمۇ:

ئورنى تۆۋەن مۇلازىم سادىق كېلەر شاھىغا،
لېكىن شۆھرەت ئوتىدا كۆيۈپ يۈرەر ھەمىشە.

دېدى دەمانېكە.
— مەن بەربىر ئۇنىڭغا ھېچقانداق يامانلىق تىلىمەيمەن.

جىسمىدا مايىل بولسىمۇ گەرچە قەدىرلە سەن ئۇنى،
جانغا ئازابلار سالسىمۇ، ئاسرا دىلىڭدا سۆيگۈنى.

گەر بولسىمۇ كۆڭلى قارا، سۆزدە ھامان قاتتىق ـ قوپال، بىلگىن، كەچۈرگەي ياخشى دوست ئۆز دوستىنىڭ نۇقسانىنى.

دېگەننى ئاڭلىمىغانمۇسەن! — دېدى شىر.
— ئەڭ خەتەرلىك تەرەپىمۇ شۇنداق، — دېدى دەمانېكە، — شاھىمىز باشقا بارلىق قۇللاردىن يىراقلىشىپ، ھىممەت، ئىلتىپاتلىرىنى سەنجىۋاكەگىلا بېغىشلايدىغان بولغاندى، ئەمدىلىكتە ئۆكۈز تەختكە چىقىشنى كۆزلەۋاتىدۇ.

ھىممىتىدىن شاھىنىڭ ئالىي ئىززەت كۆرگەنگە،
يەتكۈزىدۇ تۆھپىلەر لاكشىمىمۇ[1] ھەمىشە.

دېگەننى ئاڭلىمىغانمىدىلە؟ ئۇ مەبۇدە[2] ئۆزلىرىگە ناھايىتى قەدىرلىك بولغاندىمۇ، ۋاز كېچىشلىرى لازىم. دەرۋەقە ئۇ ئۆز بۇزغۇنچىلىقى بىلەن ئۆزلىرىگە زىيان يەتكۈزىدۇ. ئۇنىڭ مىسلىسىز كۈچ ـ قۇدرىتى بىرەر نەرسىگە يارايدۇ دەپ ئويلىسىلا قاتتىق يېڭىلغايلا.

ھەۋەس ئوتىدا قۇتۇرغان پىلدىن مەنپەئەت كەلمەس،
غەيرەت بىلەن ئىش كۆرگەن ئاجىزلىقىنى كۆرسەتمەس.

شۇبھىسىز شاھىمىنىڭ ئۇنىڭغا رەھمى كېلىدۇ، لېكىن بۇنىڭ ھاجىتى يوق.

ئەھلى ئىلىم دوستلارنىڭ چىقسا كىمكى سۆزىدىن،
دۇشمىنىگە يەم بولۇر موللاق ئېتىپ ئەرشىدىن.

---

① لاكشىمى — گۈزەللىك ۋە بەخت ئىلاھى، ۋىشنۇشەرمانىڭ خوتۇنى.
② مەبۇدە — ئىلاھە.

— قەدىرلىكىم! — دېدى شىر، — ئۇنداق دېمە، — ئۇ ئالدىمغا يېلىنىپ كەلگەندە، ئۆز ھېمايەمگە ئالغانىدىم. ئۇ نانكور بۇنى ئۇنتۇمىغاندۇ!
دەمانېكە دېدى:

مايلىساڭمۇ ھەرقانچە ئىت قۇيرۇقى تۈز بولماس،
ئەسكى ئادەم مىڭ مەرت ئۇرۇشساڭمۇ تۈزەلمەس.

ئالىيجاناب ئادەمنىڭ ئاز تۆھپىسى كۆپتەكتۇر،
تاغدىكى قار ئۈستىگە چۈشكەن ئاي نۇرىدەكتۇر.

لېكىن:

كۆڭلى قارا بۇزۇقنىڭ ياخشىلىقى كۆرۈنمەس،
جۇدۇنلۇق تاغ ئۈستىدە خىجالەتتە ئاي كۈلمەس.

ياخشىلارنى پەس بۇزار،
يورۇقلۇقنى قاراڭغۇ.
بىئەدەپكە دوست بىكار،
ناشۇكرىگە ياخشىلىق.

ئەخمەققە ھېچ سۆز ئۆتمەس، جاڭگالدا ناخشا ئېيتماس،
شورلۇق يەرنى سۇغارماس، چۆل توپىغا گۈل تىكمەس.
ئىت قۇيرۇقى تۈز بولماس، ئۆلۈككە ئەنبەر پۇراتماس،
گاس قۇلاققا گەپ كىرمەس، ئەماغا پەرداز يارىشماس.

شاھىم مېنىڭ سۆزۈمگە كىرگەي. ئۇنىڭ ئۈستىگە يەنە:

بارچه مايمۇن، شىر، يىلان بىر سۆزنى تەكرار ئېيتقان، كىرمەي ئۇلار سۆزىگە تارتتىم مەن ئېغىر زىيان.

شىر ئۇنىڭدىن:

— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سورىغانىدى، دەمانېكە مۇنداق ھېكايە قىلدى:

توققۇزىنچى ھېكايە

بىر كىچىك شەھەردە يەجىلدەتتە دېگەن براخمان بار ئىكەن. ئۇنىڭ قاششاقلىقتىن ھالى خاراب بولغان خوتۇنى ئەتىدىن - كەچكىچە:

— بوشاڭ، باغرى تاش براخمان! ئەپسۇسكى بالىلىرىڭ ئاچلىقتىن قانچىلىك ئازاب چېكىۋاتقانلىقىنى كۆرمەيۋاتامسەن؟ يىراقراق بىر يەرگە كېتىپ يەيدىغان رىزقىڭنى تاپ. ئاڭغىچە ئۆيگە ئاياغ باسقۇچى بولما، — دەپ جورايدىكەن.

خوتۇنىنىڭ شىكايەتلىرىدىن بىزار بولغان براخمان ئاخىر يولغا چىقىپ، بىرنەچچە كۈندىن كېيىن زىچ ئورمانلىققا يېتىپ كەپتۇ - دە، ئاچلىق ۋە ئۇسسۇزلۇقتىن قىينىلىپ سۇ ئىزدەشكە باشلاپتۇ. ئۇ بىر قۇدۇقنى ئۇچراتقان بولسىمۇ، قۇدۇقنىڭ سۇيى قۇرۇپ، تېگىدە ئوت - چۆپ ئۆسۈپ كەتكەنكەن. براخمان قۇدۇق ئىچىگە قاراپ، ئۇنىڭدا يولۋاس، مايمۇن، يىلان ۋە ئادەم بالىسىنى كۆرۈپتۇ. ئۇلارنىڭمۇ كۆزلىرى براخمانغا چۈشۈپتۇ. يولۋاس: «بۇ ئادەم» دەپ ئويلاپتۇ ۋە ئۇنىڭغا:

— ئەي ئالىيجاناب ئادەم! تىرىك جاننى قۇتقۇزۇش زور ساۋاب. شۇنىڭ ئۈچۈن مېنى بۇ يەردىن چىقىرىۋال. بالا - چاقام، يار - بۇرادەرلىرىم ۋە ئۇرۇق - تۇغقانلىرىم بىلەن ئامان - ئېسەن يۈز كۆرۈشەي، — دەپتۇ.

— سېنىڭ نامىڭ ھەممە كىشىنى تىترىتىدۇ، مەنمۇ سەندىن قورقىمەن، — دەپتۇ براخمان.

— ئۇچ مەرتە قەسەم ئىچىمەنكى، ساڭا زىيان يەتكۈزمەيمەن. مېنى قۇتقۇزۇڭالغىن، — دەپ يالۋۇرۇپتۇ يولۋاس.

شۇ چاغدا براخمان: «تىرىك مەخلۇقنى قۇتقۇزمەن دەپ، ئۆزۈمگە زىيان يەتسىمۇ، بەربىر بۇ ئىشىم ماڭا پايدا كەلتۈرىدۇ» دەپ ئويلاپ يولۋاسنى تارتىپ چىقىرىۋاپتىكەن، مايمۇنمۇ ئىلتىماس قىلىشقا باشلاپتۇ:

— ھەي ياخشى ئادەم! مېنىمۇ چىقىرىپ قويغايسەن!

براخمان ئۇنىڭ تەلىپىنىمۇ ئىجرا قىپتىكەن، ئەمدى يىلان يېلىنىپ:

— ھەي براخمان! مېنىمۇ تارتىۋال! — دەپتۇ.

— كىشىلەر سېنىڭ نامىڭنى ئەسلىسە يىرگىنىدۇ. مەن ھەتتا ساڭا قول تەگكۈزۈشتىنمۇ قورقىمەن، — دەپتۇ براخمان.

— بىز ئۆز ئىختىيارىمىز بىلەن ھېچكىمگە تەگمەيمىز. ئامالسىز قالغاندا چاقىمىز. ئۇچ مەرتە قەسەم ئىچىمەنكى، ساڭا زىيان ـ زەخمەت يەتكۈزمەيمەن، — دەپتۇ يىلان.

شۇنىڭدىن كېيىن براخمان ئۇنىمۇ چىقىرىۋاپتۇ. ئۇلار:

— ھەممە يامانلىقلار ئادەمدىن كېلىدۇ. ساڭا مەسلىھەتىمىز شۇكى: ئادەمنى قۇدۇقتىن چىقارما، ئۇنىڭغا ئىشەنگىلى بولمايدۇ، — دېيىشىپتۇ.

يولۋاس قوشۇمچە قىلىپ:

— ئاۋۇ قاتار چوققىلىق تاغنى كۆردۈڭمۇ؟ ئۇنىڭ تەسكەي تەرىپىدىكى ئورمانلىق ۋە غارلار ئىچىدە مېنىڭ ماكانىم بار. بىزنىڭكىگە مېھمان بولۇپ بارغىن، ياخشىلىقىڭنى قايتۇراي. شۇ چاغدا قەرزدىن ئادا بولۇپ، ئۇ دۇنياغا خاتىرجەم كېتىمەن، — دەپتۇ.

يولۋاس شۇنداق دەپ قويۇپ كېتىپتۇ، مايمۇن سۆز باشلاپ:

— مەن يولۇاسنىڭ ئۇۋىسىدىن سەل نېرىراقتىكى شارقىراتما يېنىدا تۇرىمەن، بىزنىڭكىگە بارغىن، — دەپ قويۇپ ئۇمۇ كېتىپتۇ.

— ساڭا يارىدەم كېرەك بولۇپ قالسا، مېنى ئىسىڭگە ئال، — دەپ قويۇپ يىلانمۇ ئۇۋۇسىغا قاراپ مېڭىپتۇ.

قۇدۇقتا قالغان ئادەم بۇ ئارىدا تىنماي يالۋۇرۇپ:

— ھەي براخمان، مېنىمۇ تارتىۋال، — دەپ توۋلاۋېرىپتۇ.

براخماننىڭ رەھمى كېلىپ: «ئۇمۇ ماڭا ئوخشاش ئادەمغۇ» دەپ ئويلاپ، ئۇنىمۇ قۇدۇقتىن چىقىرىۋاپتۇ.

— مەن بولسام، زەرگەر، بخرىگو كاچچېغ دېگەن جايدا تۇرىمەن. ساڭا ئالتۇن جابدۇق كېرەك بولسا ماڭا كەل، — دەپ، ئۇمۇ يولىغا راۋان بوپتۇ.

براخمان ئۇزۇنغىچە جاھان كېزىپ يۈرۈپتۇ، لېكىن بەربىر ئىزدىگەن نەرسىسىنى تاپالماپتۇ. ئۆيگە قايتىپ كەلگەندە ھېلىقى مايمۇننىڭ تەكلىپىنى ئەسلەپ، ئۇنى يوقلاپ بېرىپتۇ. مايمۇن ئۇنى شېرىن - شەربەت مېۋىلەر بىلەن كۈتۈۋاپتۇ. مېۋىلەرنى يېگەن براخماننىڭ بەدىنى كۈچ - قۇۋۋەتكە تولۇپتۇ. كېيىن مايمۇن ئۇنىڭغا:

— قاچان قورسقىڭ ئاچسا مېنىڭ يېنىمغا كەل، — دەپتۇ.

— سەن قەرزىڭنى ئادا قىلدىڭ، ئەمدى ماڭا يولۇاس ئۇۋۇدىسىنى كۆرسىتىپ قوي، — دەپتۇ براخمان.

مايمۇن ئۇنى يولۇاسنىڭكىگە باشلاپ بېرىپتۇ. يولۇاس براخماننى تونۇپ، ئۇنىڭغا ناھايىتى نەپىس ئىشلەنگەن ئېسىل جاۋاھىرلار ۋە باشقا قىممەت باھالىق نەرسىلەرنى سوۋغا قىلىپ:

— بىر شاھزادىنى ئېتى ئەپقېچىپ بۇ يەرگە كېلىپ قالغاندىكەن، مەن ئۇنى ئۆلتۈرۈپ، جاۋاھىرلىرىنى ساڭا ساقلاپ قويغانىدىم، مانا بۇلار سېنىڭ بولسۇن، — دەپ ئالدىغا قويۇپتۇ.

براخمان بۇ نەرسىلەرنى ئالغىنىدا زەرگەرنى ئەسلەپ، «ئۇ بۇلارنى سېتىپ ماڭا پۇل قىلىپ بېرىدۇ» دەپ ئويلاپتۇ - دە، ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشكىلى يول ئاپتۇ. زەرگەر ئۇنى ئوچۇق چىراي قارشى ئاپتۇ ۋە ئىززەت - ھۆرمەت قىلىپ تۆرگە ئولتۇرغۇزۇپ، پۇت - قولىغا سۇ كەلتۈرۈپتۇ ھەمدە ھەر خىل نازۇ نېمەتلەر بىلەن مېھمان قىپتۇ. ئۇ براخماننىڭ ھۆرمىتىنى قىلىپ:

— جانابلىرى يەنە نېمە تەلەپ قىلسىلا قولۇمدىن كېلىشچە ئورۇندايمەن، — دەپتۇ.

— مەن ئالتۇن جابدۇقلارنى ئەكەلگەنىدىم. شۇلارنى سېتىپ بېرىشىڭنى سورايمەن، — دەپتۇ براخمان.

— كۆرۈپ باقاي، — دەپتۇ زەرگەر.

مېھمان ئالتۇن جابدۇقلارنى كۆرسىتىپتۇ. زەرگەر «بۇلارنى مەن شاھزادىغا ياساپ بەرگەن ئىدىمغۇ» دەپ ھەيران بوپتۇ ۋە مېھمانغا قاراپ:

— سىز بىرەم ئولتۇرۇپ تۇرۇڭ، مەن بۇ نەرسىلەرنى ئالىدىغان ئادەم بولسا كۆرسىتىپ كېلەي، — دەپتۇ. زەرگەر ئالدىراپ - تېنەپ ئوردىغا بېرىپ، ئالتۇن جابدۇقلارنى شاھقا كۆرسىتىپتۇ. شاھ تەئەججۇپلىنىپ:

— بۇلارنى قەيەردىن ئالدىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ماڭا بىر براخمان ئەكەپتۇ. ئۇ ھازىر بىزنىڭ ئۆيدە قالدى، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ زەرگەر.

«شۇبھىسىزكى، ئوغلۇمنى شۇ براخمان ئۆلتۈرۈپتۇ - دە، ئەمدى ئۇ ھەممىگە جاۋاب بېرىدۇ» دەپ ئويلاپتۇ شاھ.

پادىشاھ مۇلازىملارغا: «قاتىلىنى تۇتۇپ، تاڭ سەھەردە ئۇجۇقتۇرۇڭلار» دەپ ئەمىر بېرىپتۇ.

براخمان زىندانغا چۈشۈپ يىلاننى ئەسلەپتۇ. يىلاننى ئېسىگە ئالغان ھامان ئۇ براخماننىڭ ئالدىدا ھازىر بولۇپ:

— نېمە تەلىپىڭ بار؟ — دەپتۇ.

— مېنى كىشەندىن قۇتقۇزۇڭ، — دەپتۇ براخمان.

— مەن شاھنىڭ سۆيۈملۈك خوتۇنىنى چېقىۋالاي، ئۇنى نە تېۋىپلار ساقايتالمايدۇ، نە دۇئا ئوقۇپ دەم سېلىشلار قايتۇرالمايدۇ. ئۇ پەقەت سېنىڭ قولۇڭ تەگسىلا توزۇلىدۇ. شۇ چاغدا پادىشاھ سېنى ئازاد قىلىدۇ، — دەپتۇ يىلان.

يىلان ۋەدىسىگە بىنائەن مەلىكىنى چېقىپتۇ. ئوردىدا قىيا - چىيا، يىغا - زار كۆتۈرۈلۈپتۇ. پۇتۇن شەھەر پاراكەندە-چىلىك ۋە سارايسىمە ئىچىدە قاپتۇ. دەرھال پۇتۇن شەھەرلەردىن سېھىرگەرلەر، ئەپسۇنچىلار، رەمچىلەر ۋە زەھەرنى قايتۇرىدىغان تېۋىپلار چاقىرىلىپتۇ. شۇنچە ئەستايىدىل ھەرىكەت قىلىسىمۇ مەلىكىنى يەنىلا ھېچكىم داۋالىيالماپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن جار-چىلار مەلىكىنى ساقايتىدىغان ئادەم بارمۇ دەپ، پۇتۇن مەملىكەت-كە جار سالىتۇ.

براخمان ئۆزىنى مەلۇم قىلىپ:

— مەن ساقايتىمەن، — دەپتۇ.

ئۇنى دەرھال كىشەندىن بوشىتىپ شاھ ھۇزۇرىغا ئېلىپ بېرىشىپتۇ.

شاھ ئۇنى ئۆلۈمدىن قۇتقۇزۇشقا ئەمر قىپتۇ.

براخمان مەلىكىنىڭ ئالدىغا كىرىپ ئۇنىڭغا قولىنى تەگكۈ-زۈشى بىلەن ئۇ ساقىيىپ كېتىپتۇ.

براخماننىڭ مەلىكىگە جان كىرگۈزگەنلىكىنى كۆرگەن شاھ ئۇنى كۆپ ئىززەت - ھۆرمەت قىلىپ، ئاخىرىدا:

— راستىنى ئېيت! ئالتۇن جابدۇقلارنى قەيەردىن ئالغان-دىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ.

شۇ چاغدا براخمان پۇتۇن ئۆتكەن ۋەقەلەرنى شاھقا بىر - بىرلەپ سۆزلەپ بېرىپتۇ. شاھ ھېكايىنى ئاڭلاپ بولغاندىن كې-يىن زەرگەرنى جازالاپتۇ. براخماننى ئۆزىگە ۋەزىر قىلىپ، ئۇنىڭغا مىڭ يېزا ھەدىيە قىپتۇ. براخمان ئائىلىسىنى كۆچۈرۈپ كېلىپ دۇنيا لەززەتلىرىگە قېنىپتۇ ۋە ئەتراپىغا بىلىملىك

دوست ـ بۇرادەرلىرىنى توپلاپ مەملىكەتنى دانالىق بىلەن ئىدارە قىپتۇ، ھەممىگە باراۋەر ھىممەت ـ ئىلتىپات نۇرىنى چېچىپ، ھاياتىنى بەخت ـ سائادەتلىك ئۆتكۈزۈپتۇ.

شۇنىڭ ئۈچۈن،

بارچە مايمۇن، شىر، يىلان بىر سۆزنى تەكرار ئېيتقان، كىرمەي ئۇلار سۆزىگە تارتتىم مەن ئېغىر زىيان.

دەمانبكە يەنە شۇنداق دېدى:
— پاناھىم! دوستلىرى سانقۇندۇر! شۇنداق بولسىمۇ:

بۇرچۇڭ بولسۇن قۇتقۇزۇش،
دوستۇڭ يولدىن ئاداشسا.
ۋاپا كەلمەس نامەردتىن،
ياخشىنىڭ يولى باشقا.

كىمدە كىبىر بولمىسا،
ئالىيجاناب ئادەم شۇ.
ھەۋەسنى دوست تۇتمىغان،
پاراغەتتە ياشايدۇ.

ئەھلى بىلىم ئايالىلار،
ۋاپا قىلار ئېرىگە.
ئىرادىدە مۇستەھكەم،
ساداقەتتە يېگانە.

سەنجىۋاكە بولسا شاھىمغا بەختسىزلىك كەلتۈردى ۋە ئۇنى ئۇچ تەمىناتتىن مەھرۇم قىلدى. شاھىم كۆپ ئىلىملەردىن خەۋەردار ۋە جەزبىدار بولۇپ، بىلىمى بىلەن ياشاپ، مېنىڭ سۆزلە-

ېرىمگە ئەسلا قارىمىدى. بوپتۇ، بېشىغا كۆلپەت كەلگەندە، ئۇ كەمىنە قۇلىنى ئەيىبكار قىلمىغاي.

ياخشى - ياماننى ئايرىماس،
شاھ بولسا ئاشىق - مەھلىيا.
قىلغاي قارام ئۆز مەيلىگە
بارچىنى مەست پىلدەك گويا.

كەلسە بالا گەر بېشىغا،
تەلۈە ئىشقىنىڭ دەستىدىن.
كۆرمەس ئۆزىدىن ھېچقاچان،
ئاتقاي گۇناھنى باشقىغا.

دېگەننى ئاڭلىمىغانمىدىلە؟
— قەدىرلىكىم، ئەگەر شۇنداق بولسا، ئۇنى ئاگاھلاندۇرۇپ قويايلى، — دېدى شىر.
— ئاگاھلاندۇرۇشنىڭ نېمە ھاجىتى؟ كىم شۇنداق قىلىدىكەن؟

قىلما قۇرۇق پوپوزا،
ئاجىز كۆرۈپ دۇشمەننى.
قىر - چاپ قىلغىن تۆيۇقسىز،
ئارتۇق گەپنى قوي ئەمدى.

دېدى دەمانبىكە.
— ئۇ بەربىر ئوت - چۆپ يەيدۇ، مەن بولسام گۆش. ئۇ قانداقچە ماڭا خەتەر يەتكۈزسۇن؟ — دېدى پىنگالبىكە.
— ھەقىقەتەن شۇنداق، — دەپ جاۋاب قايتۇردى

دەمانبكە، — ئۇ ئوت ـ چۆپ، پادىشاھىم بولسا گۆش يەيدۇ. ھەر ھالدا ئۇنىڭ ئۆزى خەۋپلىك بولمىسىمۇ، باشقىلارنى يامان يولغا سېلىشى مۇمكىن.

ئاجىز كەلسە زالىم ياۋ،
ياللار باشقا دۇشمەننى.
قول كەسمەيدۇ بىلەي تاش،
ئۆتكۇر قىلار خەنجەرنى.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ؟

— ئۇ مېنى نېمە قىلالايتتى؟ — دەپ سورىدى شىر.

چىلبۆرە جاۋاب قايتۇردى:

— شاھىمنىڭ بەدىنىدە پىل، قوتاز، بۆرە، چوشقا، چىلبۆرىلەر بىلەن بولغان جەڭلەرنىڭ ئىزلىرى بار. سەنجىۋاكە بولسا ناھايىتى ئېپلاس. ئۇنىڭ مەينەتچىلىكلىرىدە ئاستا ـ ئاستا قۇرتلار پەيدا بولىدۇ. ئۇلار جاراھەتلىرىدىن ئۆمىلەپ بەدەنلىرىنىڭ ئىچىگە كىرىۋالىدۇ ـ دە، ئۆزلىرىنى ھالاك قىلىدۇ.

خەتەرلىكتۇر قوندۇرۇش ناتونۇشنى ئۆيۈڭدە،
بىغەملىكتىن پىت ئۆلگەن، كانا ئاڭا سەۋەبكار.

دېگەننى ئاڭلىمىغانمىدىلە؟

شىر ئۇنىڭدىن:

— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سورىغانىدى، دەمانبكە مۇنداق ھېكايە قىلدى:

ئوننچى هېكايه

بىر پادىشاهنىڭ ياتاقخانىسى ئىنتايىن چىرايلىق ۋە ئەپلىك ئىدى. ياتاقخانىدىكى شاهنىڭ كۆرپىسىدە مەندۇسارپىنى دېگەن پىت ياشايتتى. ئۇنىڭ بالا - چاقا، قىز - ئوغۇل، نەۋرە - چەۋرىلىرى كۆپ ئىدى. شاه ئۇيقۇغا كەتكەندە ئۇلار ئۇنىڭ قېنىنى شورايتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن پىت ناهايىتى سەمرىپ، يالىتىراپ، كۆزگە ئالاهىدە چېلىقىدىغان بولۇپ قالغانىدى. كۇنلەرنىڭ بىرىدە، تۇيۇقسىز چىققان شامال شاهنىڭ ياتاقخانىسىغا دۇندۇكا دېگەن كاننى ئۈچۈرۈپ كەلدى. جەهنەۋىنىڭ[1]قۇملۇق ساهىلىدەك كەڭ، ئۇستىگە يۇمشاق كۆرپە سېلىنغان، خۇشبۇي ئەنبەرلەر سېپىلگەن، ئىككى ياستۇق قويۇلغان لۆم - لۆم ئورۇنغا چۈشكەن كانا ئۆزىنى يوقاتقان هالدا خۇشال بولۇپ كەتتى.

ئۇ ياتاقخانىنى ئايلىنىپ يۈرگىنىدە تەقدىرنىڭ تەقەززاسى بىلەن مەندۇسارپىنغا ئۇچراپ قالدى.

— سەن شاهلارنىڭ ياتاقخانىسىغا قانداق كىرىپ قالدىڭ؟ بۇ يەردىن تېزرەك كەت! — دېدى ئۇ.

— هۆرمەتلىك زات، ئۇنداق دېمەڭ، چۈنكى:

كاهىنلار مۇقەددەس ئوتقا چوقۇنار،
كاهىنلارغا ئادەملەر.
پەرزىدۇر هۆرمەتلەش ئەرنى خوتۇنلار،
مېهمانىنى هەر كىم ئىززەتلەر.

مەن بولسام سىزگە مېهمان. مەن هەر خىل قانلارنى ئىچىپ

① جەهنەۋى — گانگا دەرياسى.

كۆرگەنمەن: براخمانلار، كىشاترىي، ۋايشيا ۋە شۇدرالارنىڭ قاندىلىرىنى بىلمەن. ئۇلارنىڭ قانلىرى شور ۋە شىلمىشق بولۇپ، تويۇش تەس. بۇ ياتاقخانىدا ئۇخلايدىغان كىشىنىڭ قېنى ھېچ شۇبھىسىز شەربەتنىڭ شەربىتىگە ئوخشىسا كېرەك. ئۇنىڭ ھېچقانداق كېسىلى يوق. چۈنكى تېڭىپلار دائىم ئۇنىڭغا قىممەتلىك دورىلار ۋە شىپا بەخش شەربەتلەرنى ئىچكۈزىدۇ. ئۇستا ئاشپەزلەر ئۇنىڭ كۈچىگە كۈچ قوشىدىغان خىلمۇخىل دورا - دەرمانلار سېلىنغان تائاملارنى ئېتىپ بېرىدۇ. ئۇ يەر ئۇستىدە، سۇدا، ھاۋادا ياشايدىغان جانىۋارلارنىڭ لەززەتلىك گۆشلىرىنى ئىستېمال قىلىدۇ، ئۇنىڭ قېنى ئۆلۈككە جان ئاتا قىلىدۇ. مەرھەمەت قىلىپ، ئۇنىڭ قېنىدىن تېتىپ كۆرۈشكە ئىجازەت بەرگەيسىز، ئۇ كىشىگە توقلۇق ۋە راھەت بېغىشلايدۇ؛ ئۇ ناھايىتى خۇشبۇي ۋە لەززەتلىك، — دەپ جاۋاب بەردى كانا.

— ياق، — دېدى پېت، — ساڭا ئوخشاش چىشلىۋالىدىغان، ئاغزى ئوتتەك مەخلۇقلارغا بۇ مۇمكىن ئەمەس.

ئويلىماستىن ئىش قىلسا كىمكى،
كۆرۈنگەنگە ئۇرۇپ ئۆزىنى؛
پۇشايمانغا قالار قۇرۇق قول،
دەرماندىن كېتىپ بىر كۈنى.

دېگەننى ئاڭلىمىغانمۇسەن؟

ئەمما كانا ئۇنىڭ ئاياغلىرىغا ئۆزىنى تاشلاپ، تاكى ماقۇل قىلمىغىچە يېلىنىۋەردى.

— بوپتۇ ئەمىسە، — دېدى پېت، — لېكىن سەن شاھنىڭ قېنىنى جايىنى تېپىپ ھەمدە ۋاقتىنى تېپىپ ئىچىشىڭ كېرەك.

— قاچان ۋە قانداق قىلاي، ئۆزىڭىز ئېيتىڭ! مەن يېقىندا كەلگەنىدىم. تېخى بۇ يەرنىڭ ئادەتلىرىنى ياخشى بىلمەيمەن، — دېدى كانا.

— شاھ مەست بولۇپ ياكى قاتتىق چارچاپ ئۇيقۇغا كەتكەن-دە، سەن ئاستا ئۇنىڭ ئاياغلىرىنى چېقىشىڭ كېرەك. ۋاقىتنى ۋە جايىنى تېپىش دېگەن شۇ.

كانا ماقۇل بولدى. لېكىن بىر كۈنى كەچقۇرۇن ئۇ ئاچ قورساق يانپاشلاپ مۈگدەپ ئۇخلاۋاتقان شاھنىڭ يەلكىسىنى چې-قىۋالدى. شاھ يەلكىسىگە گويا چوغ تەگكەندەك ياكى چايان چاقىلاندەك ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپ، يەلكىسىنى تۇتۇپ ۋايساپ كەتتى:

— ۋاي - ۋاي - ۋاي! مېنى بىر نەرسە چاقتى! دەرھال ئىزدەپ تېپىڭلار!

بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ قورقۇپ كەتكەن دۇندۇكا ياتاقخانا كارىۋىتىنىڭ يېرىقىغا كىرىۋالدى. شاھنىڭ خىزمەتكارلىرى كې-لىشىپ شام - چىراغلار يېقىشىپ، ھەممە ياقنى بىر - بىرلەپ ئىزدەشكە باشلىدى. كۈتۈلمىگەن يەردىن ئۇلار كىيىم چاكلىرىغا يوشۇرۇنۇۋالغان مەندۇساربىننى تېپىپ ئۇنى پۈتۈن نەسلى بىلەن قىرىپ تاشلىدى.

شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى:

خەتەرلىكتۇر قوندۇرۇش ناتونۇشنى ئۆيۈڭدە،
بىغەملىكتىن پىت ئۆلگەن، كانا ئاڭا سەۋەبكار.

بۇنىڭدىن باشقا، شاھىم، ئاتا - بوۋىلىرى بىلەن ئۇنىڭغا خىزمەت قىلىپ كېلىۋاتقان قۇللىرىنى چەتكە قاقماسلىقلىرى كېرەك.

ئۆزنى ئىلماي كۆزىگە، يېقىن كۆرگەن ئۆزگىنى،
ئەخمەق چاندىراۋەدەك ھالاك قىلار ئۆزىنى.

دېگەننى ئاڭلىمىغانمىدىلە؟
پىنگالىكە ئۇنىڭدىن:
— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سورىغاندى، چىلبۆرە مۇنداق ھېكايە قىلدى:

ئون بىرىنچى ھېكايە

بىر شەھەرنىڭ چېتىدە بىر چاغلاردا چاندارلاۋا دېگەن چىلبۆرە غار ئىچىدە ياشايتتى. ئاچلىقتىن ئۇنىڭ بويۇنلىرى تاناپتەك تارتىلىپ كەتكەندى. كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇ قاراڭغۇ چۈشۈشى بىلەن يېمەكلىك ئىزدەپ شەھەرگە كىرگەنكەن، ئۇنى شەھەرنىڭ ئىتلىرى تالاپ كېتىپتۇ. ئىتلارنىڭ قاۋاپ تالىشىدىن ئاقساقلاپ قاچقان چىلبۆرە بىر بوياقچىنىڭ ھويلىسىغا كىرىپ، يوغان بوياق تۇڭىغا يوشۇرۇنۇۋاپتۇ. قوغلاپ كەلگەن ئىتلار كەينىگە قايتىپ كەتكەندە، بۆرە تۇڭدىن چىقىپ ئورمانلىققا قېچىپتۇ. كۈتۈلمىگەن يەردىن شۇ ئەتراپتا ياشايدىغان ھايۋانلار كۆككە بويالغان بۆرىنى كۆرۈپ ھەيران بولۇشۇپتۇ.
— بۇ غەلىتە مەخلۇق كىم بولىدۇ؟ — ئۇلار قورقۇشقىنىدىن كۆزلىرىنى ئالاق ـ جالاق قىلىشىپ ئالدى ـ كەينىگە قارىماي قېچىشىپتۇ ۋە كىمنى كۆرسە: «پالاكەت باستى، شورىمىز قۇرۇدى! قاياقتىندۇر بىر خىل مەخلۇق پەيدا بولدى. ئۇنىڭ كىملىكىنى، كۈچى قانداقلىقىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ! ياخشىسى بۇ يەردىن يىراقلارغا باش ئېلىپ كېتەيلى» دەيىشىدىكەن.
چاندارلاۋا ھايۋانلارنىڭ قاتتىق سارالىسىغا چۈشكەنلىكىنى كۆرۈپ، ئۇلارغا:
— يىرتقۇچلار، قۇلاق سېلىڭلار! نېمە ئۈچۈن مېنى كۆرگەن ھامان ئالدى ـ كەينىڭلارغا قارىماي قاچىسىلەر؟ سىلەرنىڭ

ھۆكۈمدارىڭلارنىڭ يوقلۇقىنى كۆرۈپ، ئاكخاندالا[1] مېنى شاھ قىلىپ تەينىلىدى. مېنىڭ ئىسمىم چانداراۋا. مېنىڭ چاقماقتەك قۇدرەتلىك قول ئاستىمدا شادىمان ۋە خاتىرجەم تۇرمۇش كەچۈرۈڭلار، — دەپتۇ.

ئۇنىڭ بۇ سۆزلىرىنى ئاڭلىغان شىر، يولۋاس، چىلبۆرە، مايمۇن، توشقان، كېيىك، بۆرە ۋە باشقا ياۋايى ھايۋانلار ئۇنىڭغا قوللۇق ئىزھار قىلىپ:

— شاھىمىز! بىزگە يول كۆرسەتكەيلا! — دەپتۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن چىلبۆرە شىرنى باش ۋەزىر قىلىپ تەينەلەپتۇ، يولۋاسقا ئۆزى تۇرىدىغان جاينى قوغداشنى تاپشۇرۇپتۇ. چىلبۆرىگە بېتىل[2] سالىدىغان قۇتىنى ساقلاشنى بۇيرۇپتۇ. پىلنى دەرۋازىۋەن، مايمۇننى ئۇنىڭغا كۈنلۈك تۇتۇپ بېرىدىغان مۇلازىم قىلىپ بەلگىلەپتۇ. ئۆزىنىڭ بارلىق قېرىنداشلىرىنى ھەر تەرەپكە سۈرگۈن قىپتۇ. چانداراۋا شۇنداق قىلىپ شاھلىقنىڭ پەيزىنى سۈرۈپتۇ. شىر ۋە باشقا يىرتقۇچ ھايۋانلار ئولجىلىرىنى ئۇنىڭ ئالدىغا ئەكېلىپ تاشلايدىكەن، ئۇ شاھانە ئادەت بويىچە تەقسىم قىلىدىكەن.

كۈنلەر شۇنداق ئۆتۈپتۇ. بىر كۈنى ئۇ پادىشاھنىڭ كېچىسىدە ئولتۇرۇپ، يىراق بىر جايدا بۆرىلەرنىڭ ھۇۋلىغان ئاۋازىنى ئاڭلاپتۇ. خۇشاللىقىدىن كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ، ئورنىدىن ئىرغىپ تۇرۇپ چىرقىراپ ھۇۋلاپتۇ. ئۇنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغان شىر ۋە باشقا يىرتقۇچلار: «بۇ چىلبۆرىكەنغۇ!» دەپ ئويلاپتۇ ۋە نومۇستىن باشلىرىنى ئېگىپ:

— بىزگە چىلبۆرە پادىشاھلىق قىلىۋېتىپتۇ، ئۇنى ئۆلتۈرىمىز! — دەيىشىپتۇ.

بۇنى ئاڭلىغان چىلبۆرە قاچماقچى بوپتىكەن، يولۋاس ئۇنى

---

① ئاكخاندالا — شۇڭلىشى ئىسىلىرىدىن بىرى.
② بېتىل — چاينايىدىغان بىر خىل ئۆسۈملۈك بولۇپ، كالپۇك بويىشقىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

پارە - پارە قىلىپ تاشلاپتۇ.

شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى:

ئۆزنى ئىلماي كۆزىگە، يېقىن كۆرگەن ئۆزگىنى،
ئەخمەق چاندىراۋادەك ھالاك قىلار ئۆزىنى.

— ئۇنىڭ ماڭا يامانلىق قىلىۋاتقانلىقىنى قانداق بىلىمەن؟ ئۇ قانداق جەڭ قىلىدۇ؟ — دەپ سورىدى پىنگالېكە.

— ئۇ ئادەتتە شاھمىنىڭ ھۇزۇرىغا بوش كەيپىياتتا كىرىپ كېلىدۇ. ئەگەر ئۇ بۇگۈن قورقۇمسىراپ مۇڭگۈزىنى تۆۋەن قىلىپ كەلسە، شاھىم بىلىۋالسا، ئۇ بىر پالاكەتنى كۆزلىگەن بولىدۇ، — دېدى جاۋابەن دەمانېكە.

دەمانېكە شۇنداق دەپ ئورنىدىن تۇرۇپ سەنجىۋاكە ھۇزۇرىغا يول ئالدى. ئۇ خۇددى نېمە قىلىشىنى بىلەلمەيۋاتقاندەك بىر ئاز ئۆزىنى يوقىتىپ قويغان بولۇپ، سەنجىۋاكەگە يېقىنلاشتى.

— قەدىرلىكىم، نېمە بولدۇڭ؟ ياخشى تۇرىدۇڭمۇ؟ — دەپ سورىدى ئۆكۈز.

چىلبۆرە مۇنداق دېدى:

— خىزمەتكارىڭ ئەھۋالى قاچان ياخشى بولغان؟

شاھ كۆڭلىگە ياقماق تەس، بالا تېرەر ياقمىساق،
شۇڭا شاھىڭ ئالدىدا تىترەپ تۇرار مۇلازىم.

تۇغۇلماقلىق بىر ئازاب، ئوقۇبەتتۇر قاششاقلىق،
ھايات دېگەن بىر زەنجىر مەھكۇملەرنى چىرمىغان.
شورى قۇرۇسۇن قۇللارنىڭ! ئۇيقۇ قاچقان كۆزىدىن،
تەنگە سىڭماس يېگىنى، تىللىرى ھەم باغلانغان.

قۇلنى ئىتقا ئوخشاتسا چۈشمەس بۇ گەپ جايىغا،
ئىتنىڭ ئەركى ئۆزىدە، قۇلنىڭ ئەركى بۇلانغان.

نىيىتىنى يوشۇرغان دەمانىكەنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىغان سەنجۇاكە:

— قەدىرلىكىم، نىيىتىڭنى ماڭا ئېيتقىن، — دېدى.

— سەن مېنىڭ دوستۇم، — دېدى چىلبۆرە، — ساڭا بىر يېڭىلىقنى ئېيتماقچىمەن. شاھىمىز پىنگالىكە سەندىن دەرغەزەپ، بۇگۈن ئۇ: «سەنجۇاكەنى ئۆلتۈرۈپ، بارلىق ھايۋانلارغا زىياپەت قىلىمەن» دېدى. مەن بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ ناھايىتى خاپا بولدۇم. ئەمدى نېمە قىلساڭ ئۆزۈڭ بىلىسەن.

سەنجۇاكە بۇ سۆزلەردىن ئۆزىنى خۇددى چاقماق ئۇرغاندەك سېزىپ قاتتىق خاپا بولدى. ئۇ دەمانىكەگە ئىشىنەتتى. ئۇنىڭغا قاتتىق چۆچۈپ تەشۋىشلەنگەن ھالدا دېدى:

— ناھايىتى جايىدا ئېيتقانىكەن:

شاھلار ئەبلەخنى بىلەر ئەتىۋار،
ھاياسىز ئەرنى سۆيەر ئاياللار.
خەسىس تويمىغاچ بولار بەدۆلەت،
يامغۇرمۇ ھەتتا دېڭىزنى تاپار.

شورۇم قۇرىدى! ئەمدى ھالىم نېچۈك بولار؟

شاھلار ئالىي نىيەتتە
شان ـ شەرەپكە چۇلغىنار.
چۈشەنمەيمىز، قۇللارغا
نېچۈن زۇلۇملار سالار.

هەر ئاخشىمى غاز كېلىپ كۆلگە ئاتار ئۆزىنى،
نېلۇپەرنى ئۈزگىلى.
گۈل، دەپ تۇتار پىراقتا، قاراڭغۇدا تەمتىلەپ،
يۇلتۇزلارنىڭ ئەكسىنى.
تاڭلار ئايان قىلغاندا كۆلدە گۈللەر بەرگىنى،
ئويلار، يۇلتۇز، دەپ ئۇنى.
باسار ئىكەن ۋەھىمە، ھامان ياخشى نىيەتتە،
ئالدىنىشتىن قورققانىنى.

پادىشاھىم پىنگالىكەگە نېمە يامانلىق قىلغاندىمەن؟
— شاھىم! — دېدى دەمانېكە، — شاھلار ھېچ سەۋەبسىزلا
زىيان يەتكۈزۈش ۋە باشقىلاردىن قۇسۇر تېپىشقا ئامراق.
— راست، بىكارغا ئېيتىشمىغان:

سەندەلزارغا ئۇۋا سالار يىلانلار،
نېلۇپەرلەر ئارىسىدا تىمساھ بار،
ياخشىلارنىڭ پېيىدىدۇر يامانلار،
بۇ جاھاندا بەخت يوقتۇر مۇكەممەل.

دەرۋەقە، بۇڭاپا دوستىنىڭ خىزمىتىگە كىرگەن ئۆزۈم ئەيىبلىك.

غەم قىلمىغىن ئارتۇقچە،
يېقىن بولما يامانغا.
ئوقياچىلار جان ئالار،
قۇشلار بىغەم تۇرغاندا.

دېگەننى ئاڭلىمىغانمۇسەن؟ — دېدى جاۋابەن ئۆكۈز.
دەمانېكە ئۇنىڭدىن:
— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سورىغاندى، سەنجىۋاكە
مۇنداق ھېكايە قىلدى:

ئون ئىككىنچى ھېكايە

بىر ئورمانلىقتا كەڭ كۆل بار ئىدى. ئۇيەردە مەدەرەكتە ناملىق غاز ئۆمرىنى ئويناپ ـ كۈلۈپ، شاد ـ خۇرام ئۆتكۈزەتتى. كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇنىڭ يېنىغا ئۆلۈم ئىلاھى قىياپىتىدىكى ھۇۋقۇش ئۇچۇپ كەلدى. ئۇنى كۆرگەن غاز:

— بۇ ئادەمزاتسىز ئورماننى قانداق تېپىپ كەلدىڭ؟ — دەپ سورىدى.

— سېنىڭ مىسلىسىز پەزىلەتلىرىڭنى ئاڭلاپ، كۆرگىلى كەلدىم.

كەڭ جاھاننى ئايلىنىپ، بىر ياخشى دوست ئىزدىدىم،
شۇنچە ئىزدەپ سېنىڭدىن باشقىسىنى تاپمىدىم.

بۇ گەپ غازغا ياقتى.

— ئېيتقىنىڭكە كەلسۇن، ۋاپادار دوستۇم، مەن بىللە بۇ ئورمانلىقتا، چوڭ كۆلنىڭ بويىدا ياشىغىن. بۇ يەردە تاماشا قىلىش نىمىدېگەن ياخشى، — دېدى ئۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار دوستلۇقنىڭ پەيزىنى سۈرۈپ بىللە ياشاشقا باشلىدى. بىر كۈنى ھۇۋقۇش غازغا:

— مەن نېلۇپەرلىك دەپ ئاتالغان ماكانىمغا كېتىمەن. مۇبادا ساڭا كېرەك بولۇپ قالسام ياكى زېرىكسەڭ مېھمان بولۇپ بارغىن، — دېدى.

ھۇۋقۇش ئۇچۇپ كەتتى.

بىر كۈنى غاز: «مەن مۇشۇ ماكاندا قېرىدىم، باشقا دىيارلارنى زادى كۆرۈپ باقمىدىم. سۆيۈملۈك دوستۇم ھۇۋقۇشنىڭكىدە

گه مېهمانغا باراي. ئۇ يەرده ئۆزۈمگه تۈرلۈك - تۈمەن ئەمەك ۋە تەسەللى هەمده ئوزۇق تاپسمەن!» دەپ ئويلىدى. شۇنىڭدىن كېيىن غاز هۇۋقۇشنىڭكىگه قاراپ يول ئالدى. نېلۇپەرلىكته هۇۋقۇش يوق ئىكەن. غاز ئىزدەپ يۈرۈپ ئۇنى دەرەخ كاۋىكىدىن تاپتى. هۇۋقۇش كۈندۈزى كۆزى كۆرمىگەچكه تاشقىرىغا چىقمايدىكەن. غاز ئۇنىڭغا:

— هەي قەدىرلىكسم، بۈياقتا چىق، مەن سېنىڭ جانجان دوستۇڭ غاز بولىمەن، — دېدى.

— مەن كۈندۈزى سىرتقا چىقالمايمەن، سەن بىلەن كۈن پاتقاندا كۆرۈشمەمەن، — دېدى هۇۋقۇش.

غاز كەچ كىرگۈچه كۈتۈپ، ئاخىر هۇۋقۇش بىلەن كۆرۈشىتى. ئۇنىڭغا ئۆز تۇرمۇشى هەققىده سۆزلەپ بەردى. كېيىن ئۇزۇن يول يۈرۈپ هېرىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن ئۇخلاپ قالدى.

بۇ ئارىدا يول بويىدا باي كارۋان بارگاه قۇرۇپ قونغانىدى. ئەتىسى سەھەردە كارۋان بېشى يولغا چىقىش هەققىده بۈيرۇق قىلدى. شۇ چاغدا هۇۋقۇش يىغا سېلىپ، دەريا بويىدىكى ئازگالغا چۈشۈپ يوشۇرۇندى. غاز بولسا ئۆز جايىدا قالدى. هۇۋقۇشنىڭ ئاۋازىنى شۇملۇق دەپ بىلگەن كارۋان بېشى ئەنسىرەپ ئۇنى ئۆلتۈرۈۋېتىش ئۈچۈن ئوقياچىنى ئەۋەتتى. ئوقياچى ئولجىنى كۆرمەي تۇرۇپلا، ئاۋازىدىن تونۇپ بىمالال ئېتىپ چۈشۈرىدىغان ئۇستا مەرگەن ئىدى. ئۇ يايىنى ئوقلىدى - دە، قۇلىقىغچه تارتىپ، ئۇۋىسىدا ئولتۇرغان غازنى ئېتىپ ئۆلتۈردى.

شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى:

غەم قىلمىغىن ئارتۇقچه،
يېقىن بولما يامانغا.
ئوقياچىلار جان ئالار،
قۇشلار بىغەم تۇرغاندا.

— بۇرۇن شاھىمىز پىنگالىكەنىڭ تىلىدىن بال تاماتتى، ئەمدى ئۇنىڭ يۇرىكى زەھەرگە تولدى، — دەپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى سەنجىۋاكە:

مەككار ماختاپ ئالدىدا، پىتنە تېرەر كەينىدىن،
گويا زەھەر چىققاندەك سۇت كوزىسى تېگىدىن.

شورلۇق بېشىم! ئاھ، شورلۇق بېشىم! ئۆزۈم ئوتخور ھايۋان تۇرسام، نېمىدەپ ئەمدى يىرتقۇچ ھايۋان بىلەن دوست بولدۇم؟

بىر ـ بىرىگە ھەر تەرەپتىن ماس كەلسە،
ئەرزىگەي چىن دوست بولسا يا ئۆيلەنسە.

دەپ توغرا ئېيتمىغان. ھېچ شۇبھىسىز مەن ئۇنىڭدىن ئۇستۇن بولغىنىم ئۈچۈن شۇنداق قىلىۋاتىدۇ.

تۇم قارا، كۆك يىلانلارنى دورا، دەپ،
ئەتىۋارلاپ سۇرگەن كەبى كۆزلەرگە.
كىممۇ سۇزۇپ ئالار گۆھەر تاشلارنى،
يوشۇرۇنغان سۇدا تاشلار تېگىگە.
نېمە پايدا شاھ ئالدىدا خىزمەتتىن،
ئالىيجاناب ئەرلەر قالار كۈلپەتتە.

ياخشىلارنى شاھلار دائىم كۆزىتەر،
دۆلەتمەنلەر بۇزۇقلارغا تەلەپكار.
بەرگەن خىزمەت، ئىنئامىغا ئىشەنمە،
كىممۇ سېنى ھەق مەيداندا باھالار.

كۆلپەت چېكىپ قەپەسدە، چۈشكۈنلۈككە پاتقان شىر،
سۆڭگىچىگە كالتەك يەپ، باغرى قانغا تولغان پىل.
قانۇن بۇزۇپ تاساددىپ، ئازار يېگەن ياساۋۇل،
گويا تەقدىر ئالدىدا قەدىرسىز - خار ئويۇنچۇق.

قانداقلا بولمىسۇن مەن تۇزاققا چۈشۈپ قالدىم، بۇنىڭدىن خالاس بولۇشۇم مۇشكۈل.

كۆپ ئادەملەر كېلەر هامان تۇز كۆڭۈل،
ئىچى قارا پىتنىخورمۇ يوق ئەمەس.
جۇدا بوپتۇ تۆگە ئەزىز جېنىدىن،
«دوستمەن» دېگەن قەسەملەرگە قىپ هەۋەس.

دېگەننى ئاڭلىمىغانمىدىڭ؟
دەمانېكە ئۇنىڭدىن:
— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سورىغاندى، سەنجىۋاكە مۇنداق هېكايە قىلدى:

ئون ئۇچىنچى هېكايە

بىر شەهەردە ساگارادەتتە دېگەن بىر سودىگەر بار ئىدى. ئۇ يۈزلىگەن تۆگىلەرگە قىممەت باهالىق كىيىم - كېچەكلەرنى ئارتىپ، باشقا مەملىكەتكە قاراپ يول ئالدى. هەددىدىن زىيادە ئېغىر يۈك ئاستىدا هالىدىن كەتكەن ۋېكاتە دېگەن تۆگە يىقىلىپ ئورنىدىن تۇرالماي قالدى. سودىگەر ئۇنىڭ يۈكىنى باشقا تۆگىلەرگە ئارتتى ۋە «بۇ ئورمانلىق خەتەرلىك جاي، بۇ يەردە قونغىلى بولمايدۇ» دەپ ئويلىدى - دە، ۋېكاتەنى قالدۇرۇپ يولغا راۋان بولدى. كارۋان كۆزدىن غايىب بولغاندا، ۋېكاتە ئورنىدىن

ئاران تۇرۇپ ئوتلاشقا باشلاپ، بىرنەچچە كۈندىن كېيىن بىرئاز كۈچ - قۇۋۋەتكە كىردى.

بۇ ئورمانلىقتا مەدەتكاتە دېگەن شىر ئۆزىنىڭ ئۈچ مۇلازىمى: چىلبۆرە، قاغا ۋە بۆرە بىلەن بىللە ياشايتتى. ئۇلار ئورماندا كېزىپ يۈرگەندە، توساتتىن كارۋاندىن قېچىقالغان تۆگىگە ئۇچراپ قالدى. ئۇ ناتونۇش مەخلۇق شىرنىڭ كۆزىگە ئىنتايىن غەلىتە كۆرۈنگەنىدى، شىر ئۆز مۇلازىملىرىغا:

— سوراپ بېقىڭلار، بۇ غەلىتە زات كىم ئىكەن؟— دېدى.

— بۇ ھەممىگە مەلۇم ھايۋان — تۆگە، — دېدى بىلىمدان قاغا.

— سەن قەيەردىن بولىسەن؟ — دېدى شىر تۆگىگە قاراپ.

ۋېكاتە ئۆزىنىڭ كارۋاندىن قېچىقالغانلىقىنى ئېيتىپ بەردى. شىرنىڭ ئۇنىڭغا رەھمى كېلىپ، ئۆز ھىمايىسىگە ئالدى.

شۇنىڭدىن كۆپ ئۆتمەي تەقدىر تەقەززاسى بىلەن بىر پىل شىرنى ئۇزۇن تۇمشۇقى بىلەن ئۇرۇپ يارىدار قىلىپ قويغانىدى. شىر غاردىن چىقماي يېتىشقا مەجبۇر بولدى. بەش - ئالتە كۈندىن كېيىن يارىدار شىر ۋە ئۇنىڭ مۇلازىملىرى قاتتىق ئېچىرقاپ كەتكەنىدى. شىردىن باشقا ھېچكىم يېمەكلىك ئولجا تاپالمايتتى.

مۇلازىملارنىڭ ئاياغلىرىنى ئاران كۆتۈرۈپ مېڭىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن شىر:

— مەن ئېغىر جاراھەتلەندىم. ئىلگىرىكىدەك سىلەرگە ئولجا تېپىپ بېرەلمەيمەن. ئۆزۈڭلار تېپىڭلار، — دېدى.

— شاھىمىز جاراھەتتىن ئازابلىنىۋاتقان چاغدا بىز قورساق غېمىدە يۈرسەك ياخشى بولماس، — دەپ جاۋاب قايتۇرۇشتى ئۇلار.

— سىلەر ھەقىقەتەنمۇ ساداقەتلىك مۇلازىم ئىكەنسىلەر، ئۇنداقتا ماڭا يېمەكلىك تېپىپ كېلەلمەمسىلەر؟ — دېدى شىر.

ئۇلار زۇۋان سۈرۈشمىدى.

— غەم قىلماڭلار! — دېدى شىر سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، — دەرھال بىرەر ئولجىنى كۆز ئالدىڭلارغا كەلتۈرۈڭلار! مەن ياردار بولساممۇ بىر ئامال قىلىپ سىلەرگە ۋە ئۆزۈمگە يېمەكلىك تاپىمەن.

شۇنداق قىلىپ شاھنىڭ تۆت مۇلازىمى يېمەكلىك ئىزدەپ كەتتى. لېكىن، تۇزۇكرەك ئولجىنى قولغا كەلتۈرەلمىدى. چىل-بۆرە بىلەن قاغا مەسلىھەتلىشىپ:

— ماڭا قارا، قاغا! — دېدى چىلبۆرە، — ئورمانلىقتا سەرسان بولۇپ نېمە قىلىمىز؟ ئۆكاتە شاھىمىزغا ئىشىنىدۇ. ئۇنى ئۆلتۈرۈۋېتەيلى. ئاچلىق ئازابى ۋە ئۆلۈم ۋەھىمىسىدىن قۇتۇلىمىز.

— بۇ ياخشى پىكىر، — دېدى قاغا، — ئەمما شاھىمىز ئۇنى ئۆز ھىمايىسىگە ئالغان.

— راست، شۇنداق بولغاچقا ئۇنى ئۆلتۈرەلمەيمىز.

— لېكىن، مەن ھۆكۈمدار بىلەن ئۆزۈم سۆزلىشىمەن، ئۇنى ئۆكاتەنى ئۆلتۈرۈشكە ماقۇل قىلىمەن. سىلەر بۇ يەردە تۇرۇپ تۇرۇڭلار، مەن بېرىپ شاھىمىزنى كۆندۈرەي.

چىلبۆرە شىرنىڭ يېنىغا قاراپ يول ئالدى. ئۇ شىرنىڭ ھۇزۇرىغا كىرىپ:

— شاھىم! بىز پۈتۈن ئورماننى كېزىپ چىقتۇق. ئاچلىق-تىن ھېچ مادارىمىز قالمىدى. ئۆرە تۇرغۇدەك ھالىمىز يوق. ئالەم پاناھىغا ياخشى، كۈچلۈك يېمەكلىك كېرەك. ئەگەر شاھىم ماقۇل كۆرسىلە، ئەڭ ياخشىسى ئۆكاتەنىڭ گۆشىنى يەيلى، — دېدى.

بۇنداق خائىنلىقتىن شىر قاتتىق غەزەپلەندى:

— ھەي ئەبلەخ! ئەگەر شۇ گەپىنى يەنە قىلغۇچى بولساڭ، كاللاڭنى ئالىمەن. مەن ئۇنى ئۆز ھىمايەمگە ئالغان تۇرسام،

قانداق ئۆلتۈرىمەن؟

سىمىز ئىنەك، مول ھوسۇل،
يېمەكلەردىن يوق راھەت.
ئىنسان ئۈچۈن جاھاندا
خاتىرجەملىك چوڭ نېمەت.

دېگەننى ئاڭلىمىغانمۇسەن؟
بۇنى ئاڭلىغان چىلبۆرە دېدى:
— شاھىم! ئۇنى ھىمايىلىرىگە ئالغانكەنلا، ئۆلتۈرسىلە لەۋزىلىرىدىن يېنىۋالغان بولىدىلا. لېكىن ئەگەر ئۇ ئۆزى سادا-قەت بىلدۈرۈپ، شاھىمىزغا شېرىن جېنىنى قۇربان قىلسا، ئۇ ھالدا ھېچ ئەيىبى يوق. شاھىمىزنىڭ بېشىغا كۈلپەت چۈشكەندە ياردەم بېرەلمىسەك، بىزگە بۇ ھاياتنىڭ نېمە كېرىكى؟ شاھى-مىزنىڭ كۆڭۈل خۇشلۇقى ئۈچۈن ئۆزىمىزنى ئوتقا تاشلاشقىمۇ تەييارمىز.
مەدەتكاتە ماقۇل بولدى.
— بوپتۇ، بىلگىنىڭنى قىل، — دېدى ئۇ.
بۇنى ئاڭلىغان چىلبۆرە دوستلىرىنىڭ يېنىغا يۈگۈردى.
— شاھىمىزنىڭ جان رىشتىسى ئۇزۇلەي دەپ قالدى. ياخشى كۈننىڭ يامىنى بولسا، بىزگە بۇ ئورمانلىقتا كىم ئىگە بولىدۇ؟ ئەڭ ياخشىسى، يۇرۇڭلار، ئۇنىڭغا ئۆزىمىزنى سەدىقە قىلىپ، ئۇنى ئاچلىق بالاسىدىن قۇتقۇزۇۋالايلى ـ دە، شاھىمىزنىڭ بىزگە قىلغان ياخشىلىقلىرىنى شۇنداق قايتۇرايلى، — دېدى ئۇ.
شۇنىڭدىن كېيىن ھەممەيلەن كۆزلىرىدىن ياش تۆكۈشۈپ، مەدەتكاتەنىڭ يېنىغا كېلىپ تەزىم قىلىپ تېز پۇكۇشتى. مەدەتكا-تە ئۇلارغا بىر ـ بىرلەپ قاراپ دېدى:

— هه، ئولجا كەلتۇردۇڭلارمۇ، يوق؟

— شاھىم! — دېدى قاغا، — ئورماننى باشتىن - ئاياغ كېزىپ چىقتۇق، لېكىن ھېچنېمىنى تاپالمىدۇق ۋە قولغا چۈشۈرەلمىدۇق. بۈگۈن شاھىم مېنى يېگەي، ھاياتىم شاھىمغا سەدىقە بولغاي. پاناھىمىزنىڭ قورسىقى توق بولسا، مەن ئۆزۈمنى ئەرشىئەلادا ھېس قىلىمەن.

قۇربان قىلىپ جېنىنى، قۇتقۇزغانلار شاھىنى،
ئەمرى بىلەن خۇدانىڭ كىرگەي ئۇدۇل جەننەتكە.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ.

— سەن بەك كىچىككەنسەن، — دېدى بۆرە جاۋابەن، — شاھىم سېنى يېسىمۇ تويمايدۇ. ئالىي نەسەبنىڭ ۋۇجدانى بۇنىڭغا يول قويمايدۇ.

قاغا گۆشى مەكروھدۇر، سارقىت[1] قۇۋۇەت بەرمەيدۇ،
قورساق تويماس غىزادىن ھېچكىم پايدا كۆرمەيدۇ.

دېگەننى ئاڭلىمىغانمۇسەن؟ ئۆزۈڭنىڭ ساداقەتلىك قۇل ئىكەنلىكىنى كۆرسەتتىڭ. ئىككىلا دۇنيادا يۈزۈڭ يورۇق بولغاي. ئەمدى نېرى تۇر، مەن شاھىمغا ئۆزۈمنى تەقدىم قىلاي...

چىلبۆرە بۆرىنىڭ سۆزىنى بۆلدى:

— ناھايىتى ياخشى گەپ قىلدىڭ. بىراق سېنىڭمۇ گۆشۈڭ ياخشى ئەمەس. ئۇنىڭ ئۈستىگە پادىشاھىمىز سېنىڭ گۆشۈڭنى ئىستېمال قىلالمايدۇ، چۈنكى بىز ھەممىمىز پەنجىمىز بىلەن جەڭ قىلىمىز ۋە كۈن كۆرىمىز. سەن ئۆز ساداقىتىڭنى كۆرسەت-

① سارقىت — ئاشقان - تاشقان.

تىلك. قېنى ئەمدى نېرىراق تۇر. مەن شاھمىزدىن مەرھەمەت تىلەي.

بىچارە ۋىكاتە بۇ سۆزلەرنىڭ ھەممىسىنى ئاڭلاپ: «ھەممەيلەن ئالىيجاناب گەپلەرنى قىلىشتى. شاھمىز ئۇلارنىڭ بىرەر-سىگىمۇ تەگمىدى. نۆۋەت كەلگەنكەن، مەنمۇ ئۆز سۆزۈمنى ئېيتاي. ئۇلار ياق، ياق دەپ تۇرۇپ ئىلىشىدۇ» دەپ ئويلىدى، ئۇ جۇرئەت قىلىپ:

— چىرايلىق سۆزلەرنى قىلدىڭ، لېكىن سەنمۇ پەنجەڭگە تايىنىپ كۈن كەچۈرسەن، شاھىم سېنى قانداق ئىستېمال قىلسۇن؟

ئۆز قېرىنداش قېنىنى تۆكمەك بولسا كىم ئەگەر،
ئۆتكەي ئۇنىڭ كۈنلىرى سازاڭ، قۇرتتىن بەتەر.

دېگەننى ئاڭلىمىغانمىدىڭ؟ — دېدى. ۋىكاتە بىرقەدەم ئالدىغا چىقىپ تەزىم قىلىپ:

— شاھىم! ئۆزلىرى ئۇلارنى يېيەلمەيلا، شۇنىڭ ئۈچۈن، بوپتۇ، جېنىم ئۆزلىرىگە قۇربان بولغاي، مەنمۇ ئەبەدىي راھەتلىككە ئېرىشەي، — دېدى.

تۆگە شۇنداق دېيىشى بىلەن چىلبۆرە بىلەن بۆرە شىرنىڭ ئىجازىتى بىلەن ئۇنىڭ قارنىنى يېرىپ تاشلىدى. قاغا بولسا كۆزىنى چوقىدى. شۇنداق قىلىپ، بىچارە ۋىكاتە شېرىن جېنىدىن ئايرىلدى. ئاچلىقتىن ئۆلەر ھالغا كەلگەن يىرتقۇچلار ئۇنى يەپ تۈگۈشتى.

شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى:

كۆپ ئادەملەر كېلەر ھامان تۇز كۆڭۈل،
ئىچى قارا، پىتنىخورمۇ يوق ئەمەس.

جۇدا بوپتۇ تۆگە ئەزىز جېنىدىن،
«دوستىمەن» دېگەن قەسەملەرگە قىسپ ھەۋەس.

سەنجىۋاكە ھېكايىسىنى تۇگىتىپ يەنە دەمانېكەگە دېدى:
— قەدىرلىكسىم، بۇ شاھنىڭ ئەتراپىنى پەسكەش مەخلۇقلار ئورىۋالغان. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ ھۆكۈمرانلىقى پۈقرالىرىغا بەخت - سائادەت كەلتۈرمەيدۇ. خۇددى شۇنىڭدەك ئەتراپىنى بۈركۈت ئورىۋالغان غاز ئەمەس، ئەتراپىنى غاز ئورىۋالغان بۈركۈت پادىشاھلىق قىلسۇن. ئەتراپىنى بۈركۈتلەر ئورىۋالغان كىشىنىڭ ھالاكەتكە ئېلىپ بارغۇچى ئېغىر نۇقسانلىرى بار. شۇنىڭ ئۈچۈن بۈركۈت پادىشاھلىق قىلغىنى تۈزۈك، ياغلىما سۆزلەردىن ئالدانغان شاھ ساغلام پىكىر يۈرگۈزۈشكە قادىر ئەمەس.

يېنىۋېلىپ لەۋزىنىڭدىن قويدۇڭ مېنى خەتەرگە،
جان قاچۇرۇپ شۇڭلاشقا چىقىۋالدىم تېرەككە.

دېگەننى ئاڭلىمىغانمۇسەن؟
قارا تېكە ئۇنىڭدىن:
— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سورىغانىدى، سەنجىۋاكە مۇنداق ھېكايە قىلدى:

ئون تۆتىنچى ھېكايە

بىر شەھەردە ھارۋاساز دېۋە گۈپتە ياشايتتى. ئۇ كۆپىنچە يېنىغا خوتۇنىنى ئېلىپ، بىر كۈنلۈك ئوزۇق بىلەن ئورمانلىققا بېرىپ، ئۇ يەردە ئېگىز ئۇجمە دەرەخلىرىنى كېسىپ يىقىتاتتى. شۇ ئورمانلىقتا ۋىمالا دېگەن شىر ئۆزىنىڭ مۇلازىملىرى چىلبۆرە ۋە قاغا بىلەن ياشايتتى. شىر بىر كۈنى ئورمانلىقتا كېزىپ

يۇرۇپ دۆڭە گۈپتەنى ئۈچرىتىپ قالدى. ھارۇاساز ھەيۋەتلىك شىرنى كۆرۈپ قورقۇپ كەتكىنىدىنمۇ ۋە ياكى باشقا چارىسى قالمىغانلىقىدىنمۇ، ھەر ھالدا ئۆزىنى يوقىتىپ قويماي، «ياخشىسى دادىللىق بىلەن شىرنىڭ ئالدىغا بارغىنىم تۈزۈك» دېگەن قارارغا كەلدى. ئۇ شىرغا يېقىنلىشىپ ھۆرمەت بىلەن:

— قېنى، مەرھەمەت، دوستۇم بۇرادىرىڭنىڭ خوتۇنى كەلىتۇرگەن تاۋامدىن ئال، — دېدى.

شىر ئېتىراز بىلدۈردى:

— مەن پەقەت خام گۆش ئىستېمال قىلىمەن. پىششىق گۆش بىلەن خۇشۇم يوق. لېكىن ساڭا دوستلۇقۇم تۈپەيلى بۇ گۆشتىن بىرئاز تېتىپ كۆرۈشۈم مۇمكىن.

ھارۇاساز شۇنىڭدىن كېيىن شېرىن ـ شېكەر، ئۇزۇم شەربىتى ۋە تۆت خىل دورا ـ دەرمانىدىن تەييارلانغان لابدۇكا[1]، ئاشۇكەۋەرتە[2]، كىخادياكە ۋە باشقا نازۇ نېمەتلەر بىلەن شىرنى مېھمان قىلدى. ئالىيجاناب شىر ھارۇاسازنى ئۆز ھىمايىسىگە ئالدى ۋە ئورماندا بىمالال يۇرۇشكە ئىجازەت بەردى.

— دوستۇم، — دېدى ھارۇاساز، — ھەر كۈنى مېھمان بولۇپ كەل. باشقا ھېچكىمنى ئەكەلمەي، ئۆزۈڭ يالغۇز كەل.

ئۇلار شۇ تەرىقىدە دوست بولۇشۇپ قالدى. شىر ھەر كۈنى مەززىلىك تاۋاملارغا تويۇۋالاتتى، ھەتتا كېيىن ئوۋغا چىققىسىمۇ كەلمەيدىغان بولدى.

ئاخىر، باشقىلارنىڭ ئولجىسىغا شېرىك بولىدىغان چىلبۆرە بىلەن قاغا ئاچلىقتىن تاماقلىرى قۇرۇپ، شىرغا:

— شاھىم، ھەر كۈنى قەيەرگە بېرىپ ئۇ يەردىن خۇرسەن بولۇپ قايتىدىغانلىقلىرىنى بىزگە ئېيتىپ بەرگەيلا، — دېدى.

— ھېچيەرگە بارغىنىم يوق، — دېدى شىر.

---

① لابدۇكا — يۇمىلاق قىلىپ پىشۇرۇلغان تاتلىق يېمەكلىك.
② ئاشۇكەۋەرتە — تاتلىق يېمەكلىك.

لېكىن مۇلازىملار قايتا ـ قايتا سورىغاندىن كېيىن شىر:
— ئورمانلىقتا بىر دوستۇم بار، ئۇ ھەر كۈنى ئالدىمغا كېلىدۇ. ئۇنىڭ خوتۇنى ئۇستا ئاشپەز. ئۇ ناھايىتى لەززەتلىك تاماقلارنى ئېتىدۇ. مەن دوستلۇق ئۈدۈمىغا ئاساسەن ئۇلارغا مېھمان بولۇپ بارىمەن، — دېدى.
— ھارۋاسازنى ئۆلتۈرەيلى، — دېيىشتى مۇلازىملار، — خېلى ۋاقىتقىچە ئۇنىڭ گۆشىنى يەپ، قېنىنى ئىچىمىز.
بۇ سۆزنى ئاڭلىغان شىر:
— ھەرگىز بولمايدۇ! ئۇنى ئۆز ھىمايەمگە ئالغانمەن. بۇنداق ياۋۇزلۇقنى ھەتتا خىيالىغا كەلتۈرۈشكىمۇ بولمايدۇ. ئەگەر ياخشىسى ئۇنىڭدىن سىلەرگىمۇ مەززىلىك تاماق بېرىشنى سوراي، — دېدى.
مۇلازىملار ماقۇل بولۇشتى ۋە ئۇچەيلەن ھارۋاسازنىڭ يېنىغا قاراپ يول ئېلىشتى. ھارۋاساز شىرنىڭ ئۆز ھەمراھلىرى بىلەن كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ: «ئەمدى شورۇم قۇرۇمىسىكەن» دېدى ـ دە، خوتۇنىنى ئېلىپ ئېگىز دەرەخكە چىقىپ كەتتى. شىر يېقىنراق كېلىپ:
— قەدىرلىكىم، نېمە ئۈچۈن مېنى كۆرۈپ دەرەخكە چىقىۋالدىڭ؟ بۇ مەن، يەنى سېنىڭ دوستۇڭ، ئىسالا بولىمەن، قورقما، — دېدى.
— نېمە ئۈچۈن لەۋزىڭدىن يېنىۋالدىڭ؟ — دېدى ھارۋاساز پەسكە چۈشمەي تۇرۇپ.

شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى:

ئەتراپىغا ئەبلەخلەرنى ئولاشتۇرغان شاھ ھامان،
بەخت ـ ئامەت يەتكۈزەلمەس پۈقرالارغا ھېچقاچان.

سەنجۇاكە ھېكايىسىنى تۈگىتىپ، مۇنداق قوشۇمچە قىلىدى:

يېنىك - مەيىن دولقۇنلار،
قاتتىق تاشنى قۇم ئېتەر.
ياۋ پىچىرلار قۇلاققا،
ساددا ئادەم گول كېلەر.

بۇنداق ھاللاردا قانداق قىلىش كېرەك؟ ئۇرۇشۇشتىن باشقا چارە يوق.

مەرھەمەتلەر تاپاي، دەپ،
چارە - ئۇسۇل قوغلىشار.
دۇشمەن ئوقى يېقىتقان،
مەرھەمەتكە بولۇر يار.

مەيلى بولسۇن قانداقلا،
جەڭ ئاخىرغا چىققاندا.
مەرھەمەت بار مەغلۇپقا،
باتۇر يەڭسە شادلىنار.

دېگەننى ئاڭلىمىغانمۇسەن؟

ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغان دەمانبكە: «ئۆكۈز ناھايىتى كۈچلۈك، مۇڭگۈزلىرى رەھىمسىز. تەقدىرنىڭ تەقەززاسى بىلەن شاھىمىزنى يېڭىپ قويسا قانداق بولىدۇ؟ بىزگە توغرا كەلمەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى جەڭدىن قايتۇرۇشنىڭ يولىنى قىلىش كېرەك» دېدى ئۆز - ئۆزىگە.

— قەدىرلىكىم، — دېدى چىلبۆرە، — سېنىڭ جەڭ قىلىد-

شىڭنىڭ ھاجىتى يوق، چۈنكى:

ياۋ كۆچىنى مۆلچەرلىمەي جەڭگە كىرگەن بىر يولى، خۇددى تىتتىبخا[1] ئوخشاش جاندىن جۈدا بولغۇسى.

سەنجىۋاكە ئۇنىڭدىن:

— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سورىغاندى، دەمانىكە مۇنداق ھېكايە قىلدى:

ئون بەشىنچى ھېكايە

ناھايىتى چوڭ دېڭىزنىڭ بويىدا جخاشە[2]، ماكارە[3]، تاشپا-قا، تىمساھ، شىللىق قۇرت ۋە باشقا نۇرغۇن جانلىقلار بىلەن بىللە بىر جۇپ تىتتىبخامۇ ياشايتتى. ئېرىنىڭ ئىسمى ئۇتتاناپا-دە، خوتۇنىنىڭ بولسا پاتتىۋراتەئىدى. ۋاقتى - سائىتى كېلىپ پاتتىۋاراتەنىڭ بويىدا قالدى. ئۇ تۇخۇم تۇغۇشى كېرەك ئىدى، ئۇ ئېرىگە قاراپ:

— بىرەر خالىي جاي تاپ، تۇخۇملايمەن، — دېدى.

— ئاتا - بوۋىمىز مۇشۇ يەردە ياشىغان. بۇ خاسىيەتلىك جاي. مۇشۇ يەرگە تۇخۇملاۋەرگىن، — دېدى ئېرى.

— ياق، بۇ يەر خەتەرلىك، بۇ يەردىن كېتەيلى، دېڭىز ناھايىتى يېقىن، تۇخۇملىرىمنى دولقۇن ئەكېتىشى مۇمكىن، — دېدى پاتتىۋراتە.

— سۆيۈملۈكۈم، — دېدى ئېرى نارازى بولۇپ، — بۇ كاتتا دېڭىز مەنكى ئۇتتاناپادەنى ياخشى بىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ھېچقا-

---

① تىتتىبخا — سۇ بويىدا ياشايدىغان كىچىك قۇش.
② جخاشە — چوڭ بېلىق.
③ ماكارە — مۇدھىش دېڭىز مەخلۇقى.

چان مەن بىلەن ئېتىشمايدۇ.

ئەتراپ چەكسىز ئايدالا،
چىداپ بولماس ئاپتاپقا.
مەست ئادەمدەك كىم بارار
سايە، دەپ پىل قېشىغا.

بۇ جاھاندا شۇنچىلا جاھىل ئادەم بارمىدۇر،
شەك كەلتۈرۈپ قورقماستىن ئەجەل بىلەن خۇداغا:
جەھەننەمگە سەن ئۆزۈڭ ھاكىممىدىك، — دەيدىغان،
تەندە تىرىك جېنىمنى ئېلىپ كېتىپ باقىيغا.

دېگەننى ئاڭلىمىغانمۇسەن؟
بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغان خوتۇنى ئېرىنىڭ كۆچىنى ياخشى بىلگەنلىكى ئۈچۈن كۈلۈپ تۇرۇپ دېدى:
— ئۆز كۆچىڭنى ئۆزىڭنىڭ ياخشى بىلىسىز.

ئاسان ئەمەس پەم قىلماق كۆچلۈك بىلەن ئاجىزنى،
ئۆز ـ ئۆزىگە ئىشەنگەن مۇشەققەتتىن چۆچۈمەس.

دېگەننى ئاڭلىغان بولغىيدىڭىز؟ يەنە توغرا ئېيتقان:

ھالاك بولماي، دېسەڭ گەر، دوستلار سۆزىنى ئاڭلا،
كۆكتىن يەرگە يىقىلغان ئاغزىن ئېچىپ تاشپاقا.

تىتتىبخا خوتۇنىدىن:
— بۇ قانداق ئىش ئىكەن، — دەپ سورىغانىدى، خوتۇنى مۇنداق ھېكايە قىلدى:

ئون ئالتىنچى ھېكايە

بىر كۆلدە كەمبۇرگرىۋا دېگەن تاشپاقا ياشايتتى. ئۇنىڭ سەنكاتە ۋە ۋىسكاتە دېگەن ئىككى غاز دوستى بار ئىدى. بىر چاغلاردا ئون ئىككى يىل داۋاملاشقان قۇرغاقچىلىق بولغانىدى، غازلار: «كۆلىمىز قۇرۇپ كېتەي دەپ قالدى، باشقا جاي تاپماق بولمايدۇ. لېكىن ئاۋۋال جانجان دوستىمىز كەمبۇرگرىۋا بىلەن خوشلىشايلى» دەپ ئويلىدى.

غازلار تاشپاقىنىڭ يېنىغا كېلىشتى.

— نېمىشقا مېنى تاشلاپ كېتىسىلەر؟ مەنمۇ سۇدا ياشايمەن. تەشنالىق ئازابىدىن ۋە سىلەردىن ئايرىلىپ قالغىنىمدىن قان يۇتۇپ ئۆلىمەن. ئەگەر مېنى ئازغىنە ياخشى كۆرسەڭلار، ئۆلۈم چاڭگىلىدىن قۇتقۇزۇڭلار. سۇيى ئازىيىپ كەتكەن بۇ كۆلدە سەلەرگە پەقەت يېمەكلىك كەم. مەن بولسام ئۆلۈمگە مەھكۇم. ئۆزۈڭلار ئويلاپ كۆرۈڭلار: تىرىك جانغا ھايات قىممەتلىكمۇ ياكى يېمەكلىكمۇ؟ — دېدى ئۇ.

— سېنى قانداق ئەكېتىمىز؟ سەن دېگەن سۇدا ياشايسەن ـ دە؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە قاناتلىرىڭمۇ يوق، — دېيىشتى غازلار.

— بىلىمەن، — دېدى تاشپاقا، — بىر تاياق تېپىڭلار.

ئۇلار تاياق تېپىپ كېلىشتى. تاشپاقا تاياقنىڭ ئوتتۇرىسىدىن چىشلەپ:

— تۇمشۇقۇڭلار بىلەن تاياقنىڭ ئىككى ئۇچىنى چىشلەپ، بارىدىغان يېرىڭلارغا ئۇچۇرىڭلار، — دېدى.

غازلار ھەيران بولۇشۇپ:

— بۇ ناھايىتى خەتەرلىك. گەپ قىلمەن دەپ ئاغزىڭنى ئېچىپ قويساڭ، ئاسماندىن يەرگە چۈشۈپ پارە ـ پارە بولۇپ كېتىسەن، — دېيىشتى.

— ئاسماندا ئۇچۇپ كېتىۋاتقىنىمىزدا بىر ئېغىزمۇ سۆز قىلماسلىققا ۋەدە بېرىمەن، — دېدى تاشپاقا.

غازلار تاشپاقىنى كۆتۈرۈپ ھاۋاغا پەرۋاز قىلىشتى. ئۇلار شەھەر ئۈستىدىن ئۇچۇپ ئۆتۈۋاتقىنىدا كىشىلەر كۆرۈپ چۈقان كۆتۈرۈشتى:

— قاراڭلار، ئاسماندىكى قۇشلارنىڭ كۆتۈرۈۋالغىنى نېمە-دۇر؟ ھارۋا ئەمەسمۇ؟

تاشپاقا ۋەدىسىنى ئۇنتۇپ ئېھتىياتسىزلىق بىلەن:

— كىشىلەر نېمىدەپ چۈقان سېلىشۋاتىدۇ؟ — دەپ سورىغانىدى، شۇ ھامان تاشپاقىنىڭ ئاغزىدىكى تاياق چىقىپ كېتىپ، ئۇ يەرگە يىقىلىپ چۈشتى. تاشپاقىنىڭ گۆشىنى ياخشى كۆرىدىغان كىشىلەر ئۇنى دەرھال ئىتتىك پىچاق بىلەن سويۇپ، گۆشىنى يېيىشتى.

ئون بەشىنچى ھېكايىنىڭ داۋامى

شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى:

ھالاك بولماي، دېسەڭ گەر، دوستلار سۆزىنى ئاڭلا،
كۆكتىن يەرگە يىقىلغان ئاغزىن ئېچىپ تاشپاقا.

ئۇ يەنە مۇنداق قوشۇمچە قىلدى:

بىرى سەزدى چاتاقنى، قىيىن پەيتته قورقمىدى،
ئامان قالدى ئىككىسى، بىرى جاندىن ئايرىلدى.

تىتتىبخا خوتۇنىدىن:

— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سورىغانىدى، ئۇ مۇنداق ھېكايە قىلدى:

ئون يەتتىنچى ھېكايە

چوڭ كۆلنىڭ ئىچىدە ئاناگاتاۋىدخەتەر، پراتيوتپاننامەتى ۋە يادىخاۋشىيا ئىسىملىك ئۇچ چوڭ بېلىق ياشايتتى.

ئاناگاتاۋىدخەتەر بىر كۈنى كۆل بويىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان بېلىقچىلارنىڭ:

— بۇ كۆلدە بېلىق ناھايىتى كۆپ، ئەتە بۈنىڭغا تور سالايلى، — دېگىنىنى ئاڭلاپ قالدى.

بۈنى ئاڭلىغان ئاناگاتاۋىدخەتەر: «ئىش چاتاق! ئەتە — ئۆگۈن ئۆلار چوقۇم بۇ يەرگە كېلىشىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن بىز باشقا تىنچراق جاي تېپىشىمىز كېرەك» دەپ ئويلاپ، دوستلىرىنى چاقىرىپ پىكرىنى ئېيتتى.

— بۇ كۆلدە ئۇزۇن زامانلاردىن بېرى ياشاۋاتىمىز. ئۇنى تاشلاپ كېتىشىمىز قىيىن. ئوۋچىلار كەلگەندە، ئۇلاردىن قانداق قۇتۇلۇشنى مەن ئۆزۈم بىلىمەن، — دېدى پراتيوتپاننامەتى.

خەتەر يېقىنلىشىپ كېلىۋاتقانلىقىنى سەزگەن يادىخاۋشىيا:

— دۇنيادا بۇنىڭدىن باشقا سۇلار قۇرۇپ كېتىپتىمۇ؟ ئوۋچىلار كېلەمدۇ ـ كەلمەمدۇ نامەلۇم. مىش ـ مىش گەپلەرگە ئىشىنىپ، ئۆگەنگەن جايىمىزنى تاشلاپ كېتەمدۇق؟ مەن بۇ يەردە قالىمەن دېگەن قارارغا كەلدىم، — دېدى.

ئاناگاتاۋىدخەتەر ئۇلارنى كۆندۈرەلمىگەچكە، ئۆزى باشقا كۆلگە كۆچۈپ كەتتى.

ئەتىسى بېلىقچىلار ئۆز يارەمچىلىرى بىلەن كېلىشىپ، تور تاشلاپ ھەممە بېلىقلارنى تۇتۇۋېلىشتى. بۇ چاغدا پراتيوتپاننامەتى ئۆلگەن بولۇۋالغاندى، بېلىقچىلار: «بۇ ئۆلۈك بېلىقكەن» دەپ ئۇنى توردىن ئېلىپ قىرغاققا تاشلىدى. بېلىق سەكرەپ سۇغا چۈشۈپ كەتتى. يادىخاۋشىيا بولسا تورغا ئىلىنىپ تېپىرلاۋەرگەنىدى، بېلىقچىلار ئۇنى كالتەك بىلەن ئۇرۇپ تىنچلاندۇردى.

ئون بەشىنچى ھېكايىنىڭ داۋامى

شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى:
بىرى سەزدى چاتاقنى، قىيىن پەيتتە قورقمىدى،
ئامان قالدى ئىككىسى، بىرى جاندىن ئايرىلدى.
— نېمە ئۈچۈن سەن مېنى يادىخاۋشىياغا ئوخشايدۇ دەپ ئويلايسەن؟ — دېدى تىتتىبخا، — قورقما، مېنىڭ پاناھىمدا ساڭا ھېچ بالا كەلمەيدۇ.
شۇنداق قىلىپ، تىتتىبخانىڭ خوتۇنى ساھىلغا تۈخۈملىدى. ئۇلارنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ قالغان دېڭىز مۇنداق دەپ ئويلىدى: «ئىش تامام!

ئاسمان چۈشۈپ كەتمىسۇن دەپ تىتتىبخا،
پۇتلىرىنى كۆتۈرگەندە ئوڭدا يېتىپ،
كېتەرمىش زەئىپ جانلار كۆرەڭلىشىپ.

دەپ توغرا ئېيتقانىكەن. بوپتۇ، كۆرەيلى، ئۇنىڭ كۈچى نېمىگە يېتىدىكىن؟»
ئەتىسى ئەر ـ خوتۇن قورسقىنى تويغۇزغىلى كېتىشكەندە، دېڭىز قىزىقىپ، دولقۇن قوللىرىنى سوزۇپ، تۇخۇملارنى ئېلىپ قاچتى.
ئۇۋىسى بوشاپ قالغانلىقىنى كۆرگەن خوتۇنى ئېرىگە:
— شورىمىز قۇرۇپتۇ، دېڭىز تۇخۇملىرىمىزنى ئەكېتىپتۇ. سىزگە نەچچە قېتىم باشقا يەرگە كۆچەيلى دەپ ئېيتتىم. سىز ئەقىلسىزلىق قىلىپ، يادىخاۋشىياغا ئوخشاش كۆنمىدىڭىز. نەسىلىمىزگە ئۇۋال بولدى. يۈرىكىم ئوت بولۇپ كۆيۈۋاتىدۇ، — دېدى.
— سۆيۈملۈكۈم، — دېدى تىتتىبخا، — مەن دېڭىزنى بىر

تامچه سۇ قالدۇرماي قۇرۇتۇۋاتىمەن. شۇ چاغدا سەن مېنىڭ نېمىگە قادىرلىقىمنى كۆرىسەن.

بىراق خوتۇنى:

— ئەي ئېسىل زات! دېڭىزغا قانداق كۆچىڭىز يەتسۇن؟

يا ئۆز ياكى ياۋ كۆچىنى ئالالمىغان مۆلچەرگە،
ئوت ئىچىدە پەرۋانىدەك هالاك قىلار ئۆزىنى.

دېگەننى ئاڭلىمىغانمىدىڭىز؟ — دېدى.

— سۆيۈملۈكۈم، ئۇنداق دېمە، — دېدى تىتتىبخا.

قۇياش چاقناپ ئاسماندا يۈكسەك كەلگەي تاغلاردىن،
ياش - قۇرامدا پەرقسىز تۇغۇلغانلار ئوت ئىچره.

مەن سۇنىڭ هەممىسىنى تۇمشۇقۇم بىلەن توشۇپ تۇگىتىمەن ۋە دېڭىزنى قاقاس چۆلگە ئايلاندۇرۇۋاتىمەن.

— ئاھ، قەدىرلىكىم! — دېدى خوتۇنى، — دېڭىزغا جەخنەۋى ۋە سىندىخۇ[1]نىڭ سۇلىرى توختىماي قۇيۇلۇپ تۇرىدۇ. بۇ دەريالارغا توققۇز يەردە توققۇز كىچىك دەريانىڭ سۇيى قوشۇلىدۇ. بىرەر تامچە سۇ ئاران سىغىدىغان تۇمشۇقىڭىز بىلەن شۇنچىۋالا سۇنى قانداق توشۇپ بولىسىز؟ قولىڭىزدىن كەلمەيدىغان ئىشنى دەپ نېمە قىلىسىز؟

تىتتىبخا دېدى:

جەسۇرلۇقتا غالىبىمەن، تۇمشۇقۇم بار تۆمۇردەك،
تامچە توشۇپ دېڭىزنى قۇرۇتىمەن بىگۇمان.

---

① سىندىخۇ — هىندى دەرياسى.

بۇ چاغدا خوتۇنى:
— ئەگەر سىز راستتىن دېڭىز بىلەن كۆچ سىناشماقچى بولسىڭىز، باشقا قۇشلارنىمۇ چاقىرىڭ.

بىرلەشسە گەر ئاجىزلار غالىب كېلەر دۇشمەندىن،
قىل ئارقاننى ئۇزەلمەس پىلمۇ ھەتتا ھېچقاچان.

قىزىل پاچاق، چارپاقا، چۈجەن، قۇشقاچ بىرلىشىپ،
قۇدرەتلىك پىل ئۇستىدىن غالىب كەلگەن بىر زامان.

دېگەننى ئاڭلىمىغانمىدىڭىز؟ — دېدى.
ئېرى ئۇنىڭدىن:
— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوريغانىدى، خوتۇنى مۇنداق ھېكايە قىلدى:

ئون سەككىزىنچى ھېكايە

ئورمانزارلىقتا ئەر ـ خوتۇن قۇشقاچلار ياشاپ، تامالا[1] دەريىگە ئۇۋا سالغانىدى. ۋاقىت ـ سائىتى كېلىپ، ئانا قۇشقاچ تۇخۇملىدى. بىر كۈنى بۇرنى كۆپۈپ مەست بولغان ياۋايى پىل ئىسسىقتىن قېچىپ تامالا دەريىنىڭ سايىسىگە كەلدى. قېنى قايناپ تەلۋىلەشكەن پىل ئۇزۇن تۇمشۇقىنى كۆتۈرۈپ تامالا دەريـ ـىنىڭ قۇشقاچ ئۇۋا سالغان شېخىنى ئۇرۇپ سۇندۇرۇۋەتتى. قۇشقاچلارنىڭ ئۇۋىسى ۋەيران بولۇپ، تۇخۇملىرى چېقىلىپ كەتـ ـتى. قۇشقاچنىڭ خوتۇنى قايغۇرۇپ داد ـ پەريياد كۆتۈرـ ـدى. ئۇنىڭ ناله قىلىپ چۇرۇلدىغىنىنى ئاڭلىغان ئەڭ يېقىن

① تامالا — گۈللىرى چىرايلىق، ھەمىشە ياشىرىپ تۇرىدىغان دەرەخ.

دوستى قىزىل پاچاق كېلىپ تەسەللى بېرىشكە باشلىدى:
— قەدىرلىكىم، بولار ئىش بولدى، ئۆزۈڭنى بۇنچىۋالا قىينىماڭ.

تالاي ئادەم، تالاي ئىشلار ئۆتتى ـ كەتتى جاھاندىن،
ھەسرەت چەكمەس دانىشلار، پەرقى شۇدۇر ناداندىن.

دېگەننى ئاڭلىمىغانمۇسەن؟
— راست ئېيتىسەن، — دېدى قۇشقاچنىڭ خوتۇنى، — لېكىن قانداق قىلاي! مەست پىل تۇخۇملىرىمنى نابۇت قىلدى. ئەگەر سەن ماڭا چىن دوست بولساڭ، بۇ يارىماس پىلدىن ئۆچ ئېلىشىمغا ياردەم بەر. شۇ چاغدا يارىدار دىلىم ئازراق تەسكىن تاپارمىكىن.
— بوپتۇ، — دېدى قىزىل پاچاق، — مەنمۇ ئەقلىمنى ئىشلىتىپ باقاي. مېنىڭ ئۇنىڭاۋە دېگەن بىر چۈشۈن دوستۇم بار، ياۋۇز پىلنى ھالاك قىلىش ئۈچۈن ئۇنى ياردەمگە چاقىراي.
كېيىن قىزىل پاچاق قۇشقاچنىڭ خوتۇنى بىلەن بىللە چۈنىنىڭ ئالدىغا بېرىپ:
— قەدىرلىكىم، بۇ قۇشقاچنىڭ خوتۇنى مېنىڭ دوستۇم بولىدۇ. ياۋۇز پىل ئۇنىڭ تۇخۇملىرىنى چېقىپ، ئۇنى قايغۇ ـ ھەسرەتكە چۆمدۇردى. پىلنى يوقىتىشقا ياردەم بەرگەيسەن، — دېدى.
— قەدىرلىكىم، ساڭا نېمە دېسەم بولار؟ مېنىڭ مېگخادۇتە دېگەن سادىق چارپاقا دوستۇم بار. ئۇنى چاقىرىپ، قولىمىزدىن كەلگەن ھەممە ئىشنى قىلايلى، — دېدى چۈشۈن.

ئاقىللارنىڭ كۆڭلى ھامان كەڭ كېلەر،
كېڭەش بىلەن ئىشلىرىمۇ ئوڭ كېلەر.

دېگەننى ئاڭلىمىغانمۇسەن؟

شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار ئۇچەيلەن مېگخادۇتەنىڭ ئالدىغا بېرىپ، ھەممە گەپنى ئېيتىشتى.

— بەتبەخت پىلنىڭ بىز بىلەن ئېلىشىشقا نېمە ھەددى؟ — دېدى چارپاقا، — چۈنى، سەن بېرىپ، مەست كاللا پىلنىڭ قۇلىقى تۈۋىدە گىژىلداۋۇر. ئۇ بۇنىڭدىن راھەتلىنىپ كۆزلىرىنى يۇمىدۇ. قىزىل پاچاق، شۇ چاغدا سەن ئۇنىڭ كۆزلىرىنى چوقۇلۇۋال. پىل ئۇسساپ سۇ ئىچكۈسى كېلىدۇ. شۇ چاغدا مەن ئازگالغا چۈشۈپ كورۇلدايمەن. ئۇ يېنىمدا كۆل ياكى دەريا بار ئىكەن دەپ سۇ ئىچمەكچى بولىدۇ ـ دە، ئازگالغا چۈشۈپ، ئۇ دۇنياغا راۋان بولىدۇ.

ئۇلار چارپاقا دېگەندەك قىلىشتى. چۈننىڭ گىژىلدىشىدىن پىل كۆزىنى يۇمدى. قىزىل پاچاق ئۇنىڭ كۆزىنى چوقۇلىدى؛ كېچىسى ئۇسسۇزلۇقتىن قىينالغان پىل چارپاقىنىڭ كورۇلدىشىنى ئاڭلىدى ـ دە، ئازگالغا دومىلاپ ھالاك بولدى.

ئون بەشىنچى ھېكايىنىڭ داۋامى

شۇنىڭ ئۇچۇن ئېيتىمەنكى:
قىزىل پاچاق، چارپاقا، چۈشەن، قۇشقاچ بىرلىشىپ،
قۇدرەتلىك پىل ئۇستىدىن غالىب كەلگەن بىر زامان.

— ياخشى، — دېدى تىتتىبخا، — مەنمۇ شۇنداق قىلىپ، دوستلىرىم بىلەن دېڭىزنى قۇرۇتاي.

ئۇ شۇنىڭدىن كېيىن بارلىق قۇشلارنى يىغىپ، ئۇلارغا ئۆز تۇخۇمىدىن ئايرىلغانلىقىنى ئېيتىپ، شىكايەت قىلدى. قۇشلار بولسا ئۆچ ئېلىش ئۈچۇن دېڭىزنى قاناتلىرى بىلەن ئۇرۇشقا باشلىدى. شۇ چاغدا بىر قۇش:

— بۇ ئەھۋالدا ھېچ نەرسە قىلغىلى بولمايدۇ. كېلىڭلار، ئەڭ ياخشىسى، دېڭىزنى قۇم - تۇپراق بىلەن تىندۇرايلى، — دېدى.

ھەممەيلەن قۇم - تۇپراق كەلتۈرۈپ دېڭىزغا تۆكۈشكە باشلىدى.

بۇ چاغدا باشقا بىر قۇش دېدى:

— ياق، دولقۇنلار بىلەن ئېلىشىشقا بىزنىڭ كۈچىمىز يەتمەيدۇ. قۇلاق سېلىڭلار، ئاۋۇ يەردە باتان دەرىخى تۇخۇمىنى بىر مويسىپىت غاز تۇرىدۇ. ئۇ بىزگە توغرا يول كۆرسىتىدۇ.

دانىشلارنىڭ، ياشانغان، سۆزلىرىگە كىر ھامان،
ساقلاپ قالغان غازلارنى قېرى غازنىڭ ئىدراكى.

قۇشلار ئۇنىڭدىن:

— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراشقانىدى، ھېلىقى قۇش مۇنداق ھېكايە قىلدى:

ئون توققۇزىنچى ھېكايە

— ئورمانلىقتا يېيىلىپ شاخلاپ كەتكەن يوغان ئەنجۇر دەرىخى بولۇپ، ئۇنىڭدا بىر توپ غازلار ياشايتتى. قانداقتۇر ئەنجۇرنى كاشامبى دېگەن يۆگىمەچ چىرماشقا باشلىدى. بۇنى كۆرگەن قېرى غاز:

— يۆگىمەچ دەرەخنى پۈتۈنلەي چىرمىۋالسا بىزگە ياخشى بولمايدۇ. ئۇنىڭدىن بىرەر دۇشمىنىمىز يامىشىپ چىقىپ بىزنى ھالاك قىلىشى مۇمكىن. كېلىڭلار، كەچ بولماستا يۆگىمەچنى ئېلىپ تاشلايلى، — دېدى.

بىراق غازلار ئۇنىڭ سۆزىگە قۇلاق سالمىدى. ئۇزۇن ئۆتمەي يۆگىمەچ پۈتۈن دەرەخنى تاكى ئۇچىغىچە چىرمىۋالدى. بىر كۈنى غازلار ئۆزلىرىگە يېمەكلىك ئىزدەپ كېتىشكەنىدى. بىر

ئوۋچى كېلىپ يۆگىمەچتىن يامىشىپ دەرەخكە چىقتى - دە، ھەممە يەرگە تۇزاق قويۇپ كەتتى. غازلار ئوتلىشىپ قارىنى ئوبدان تويغۇزۇپ ئۆيلىرىگە قايتتىيۇ، كۆپىنچىسى تۇزاققا چۈشۈپ قالدى. شۇ چاغدا قېرى غاز:

— بىز قولغا چۈشتۇق. ۋاقتىدا مېنىڭ سۆزۈمگە كىرمىگەنلىكلار ئۇچۇن شۇنداق بولدى. ئەمدى كۇنىمىز تۇگەشتى، — دېدى.

— ئىشىمىز چاتاق بولدى، — دېيىشتى غازلار ئۇنىڭغا، — ئەي ھۆرمەتلىك زات، ئەمدى قانداق قىلايلى؟

— ئەمدى گېپىمگە قۇلاق سېلىڭلار، — دېدى قېرى غاز، — ئوۋچى كەلگەندە ھەممىڭلار ئۆلگەن بولۇۋېلىڭلار. ئۇ سىلەرنى ھارام ئۆلگەن دەپ تاشلىۋېتىدۇ، كېيىن شارتتىدە ھاۋا-غا كۆتۇرۇلىسىلەر.

ئەتىسى ئەتىگەندە ئوۋچى كېلىپ، تۇزاقلاردا ئۆلۈپ ياتقان غازلارنى كۆردى. ئۇلارنى تۇزاقتىن چىقىرىپ، بىر - بىرلەپ يەرگە تاشلىدى. ئۇنىڭ دەرەختىن چۈشۈۋاتقانلىقىنى كۆرگەن بارلىق غازلار بىللە پالاقلاپ ھاۋاغا پەرۋاز قىلىشتى - دە، قېرى غازنىڭ سۆزىگە كىرىپ، ئۆلۈم خەۋپىدىن قۇتۇلۇپ قالدى.

ئون بەشىنچى ھېكايىنىڭ داۋامى

شۇنىڭ ئۇچۇن ئېيتىمەنكى:
دانىشلارنىڭ، ياشانغان، سۆزلىرىگە كىر ھامان،
ساقلاپ قالغان غازلارنى قېرى غازنىڭ ئىدراكى.

بارلىق قۇشلار ھېكايىنى ئاڭلاپ بولۇپ، قېرى غازنىڭ ئالدىغا يول ئالدى. ئۇلار يۇز بەرگەن پالاكەت ھەققىدە ۋە تىنتىبە-خانىڭ تۇخۇمىنى دېگىز ئەكەتكەنلىكى توغرىسىدا سۆزلەپ بېرىشىتى.

شۇ چاغدا قېرى غاز:

— ھەممە قۇشلارنىڭ ھۆكۈمدارى گارۇدا، داد - پەريات

كۆتۈرۈپ، ئۇنىڭ ھېسداشلىقىنى كەلتۈرۈشكە ھەرىكەت قىلىڭ-لار. شۇ چاغدا ئۇ سىلەرگە يارەم بېرىدۇ، — دېدى.

قۇشلار شۇ قارارغا كېلىپ، گارۇدانىڭ يېنىغا ئۇچۇشتى. خۇددى مانا شۇ ۋاقىتلارغا كەلگەندە، نەرەيانە ئاسۇرلار[1] بىلەن بولۇۋاتقان ئۇرۇشقا گارۇدانمۇ چاقىرغانىدى. قۇشلار ئۆز ئىلا-ھىغا تىتتىبخانىڭ بېشىغا چۈشكەن سەۋدانى سۆزلەپ بېرىشتى.

— پاناھىمىز! بىز سېنىڭ دۆلىتىڭ سايىسىدە ياشايمىز. تۇمشۇقىمىزغا سىغقان نەرسە بىلەن كۇن كەچۈرىمىز. دېڭىز بىزنى ئاجىز دەپ خورلاپ تۇخۇملىرىمىزنى ئەكەتتى.

ئاجىز بولساڭ تامىقىڭنى پىنھان جايدا يېگەيسەن،
شىر بولغاچقا، ئوتلاۋاتقان قوينىڭ قارنى يېرىلغان.

دەپ توغرا ئېيتىپتىكەن.

گارۇدا قېرى قۇشتىن:

— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سورىغانىدى، ئۇ مۇنداق ھېكايە قىلدى:

يىگىرمىنچى ھېكايە

ئورمانلىقتا پادىسىدىن ئايرىلىپ قالغان بىر قوي بار ئىدى. ئۇنىڭ بوينىدىن قويۇق بۇدۇر يۇڭلىرى ساڭگىلاپ تۇراتتى. ئۇنىڭ مۇڭگۈزلىرى كۆركەم، پۇت - قوللىرى تىمەن ئىدى. قوي ئورمانلىقتا ئوتلاپ يۈرەتتى. بىر كۇنى ئۇنى مۇلازىملىرى بىلەن سەيلىگە چىققان شىر كۆرۈپ قالدى. ھەممە يېرى قويۇق قارا يۇڭ بىلەن قاپلانغان، تېنىنىڭ قانداقلىقىنىمۇ كۆرگىلى بولمايدىغان بۇ مەخلۇقنىڭ غەلىتە يۈرۈش - تۇرۇشىدىن ھەيران بولغان شىرنىڭ كۆڭلىگە ۋەھىمە چۈشۈپ: «شۇبھىسىز ئۇ

① ئاسۇرلار — يېرىم ئىلاھ.

مەندىن خېلى كۆچلۈك. بولمىسا بۇ يەردە بىمالال ئويناپ يۈرەيتتى» دەپ خۇدۇكسىنىپ، ئاستا كەينىگە قايتىپ كەتتى. بىراق ئەتىسى شىر قوينىدىكى ئوتلاپ يۈرگىنىنى كۆرۈپ: «ھە، بۇ ئوتخور ئىكەنغۇ» دەپ ئويلىدى ـ دە، شۇئان ئۇنى پارە ـ پارە قىلىپ تاشلىدى.

ئون بەشىنچى ھېكايىنىڭ داۋامى

شۇ سەۋەبتىن ئېيتىمەنكى:
ئاجىز بولساڭ، تامىقىڭنى پىنھان جايدا يېگەيسەن،
شىر بولغاچقا، ئوتلاۋاتقان قوينىڭ قارنى يىرتىلغان.

بۇ ئارىدا يەنە ۋىشنۇشەرمانىنىڭ خەۋەرچىسى كېلىپ:
— گارۇدا! شاھىمىز نەرەيانە ئۆزلىرىنى دەرھال ھۇزۇرىغا يېتىپ كەلگەي دېدى. ئامارەۋاتىغا[1] بارىدىكەنسىلەر، — دېدى.
بۇنى ئاڭلىغان گارۇدا مەغرۇرلانغان ھالدا:
— ھەي شاھنىڭ چاپارمىنى! ئەپسۇسكى، ھۆكۈمدارىمىز-نىڭ ماڭا ئوخشاش نالايىق قۇلغا موھتاج بولغىنى قانداق؟
— ئى گارۇدا! — دېدى چاپارمەن جاۋابەن، — ئۇلۇغ نەرەيانە ئۆزلىرىنى ھېچقاچان ناتوغرا سۆز بىلەن خاپا قىلغان ئەمەس. نېمىشقا بۇنچە كىبىر بىلەن گەپ قىلىدىلا؟
— ئۇلۇغ پاناھىمىز ياشايدىغان دېڭىز مېنىڭ قۇلۇم تىتتىبـخانىڭ تۇخۇمىنى ئەكېتىپتۇ. ھۆكۈمدارغا ئېيتقىن. ئەگەر دېڭىز جازالانمىسا، مەن ئۇلۇغقا خىزمەت قىلمايمەن، — دېدى گارۇدا.
چاپارمەندىن گارۇدانىڭ دەرغەزەپ بولغانلىقىنى ئاڭلىغان

---

① ئامارەۋاتى — «ئۆلمەس» مەنىسىدە بولۇپ، خۇدالار ھۆكۈمدارى ئىندرانىڭ ئاسمانىدىكى شەھىرى.

ۋىشنۇشەرمان: «ئېھتىمال ۋەيناتېيىا قاتتىق خاپا بولدى بولغاي. ئۆزۈم بېرىپ، كۆڭلىگە تەسەللى بېرىپ ئەكەلمىسەم بولمايدۇ.

شاھتىن كۆرۈپ ياخشىلىق، ئىززەتلەنگەن مۇلازىم،
پىدا قىلار شاھ ئۈچۈن ھەتتا ئىسسىق جېنىنى.

دەپ بىكار ئېيتمىغان» دەپ ئويلىدى.

ۋىشنۇشەرمان شۇنداق ئويلاپ، ھايالىشماي گارۇدانىڭ ھۇزۇرىغا راۋان بولدى. گارۇدا ئالەم پاناھىنىڭ ئۆزى كەلگەنلىكىدىن ئوسال بولۇپ، بېشىنى ئېگىپ تەزىم قىلىپ:

— ئى ئۇلۇغ ھۆكۈمدار! ئۆزلىرىنىڭ ماكانى دېڭىزدۇر. ئۇ ھەددىدىن زىيادە كىبىرلىنىپ كېتىپ، مېنى ھاقارەتلىدى ۋە خوتۇنۇمنىڭ تۇخۇملىرىنى ئەكەتتى. مەن ئۆزلىرىنىڭ چەكسىز قۇدرەتلىرىگە تەزىم قىلمىسام ئىدىم، كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە دېڭىزنى قۇرۇتۇۋېتەتتىم، — دېدى.

— راست ئېيتىدىلا، — دەپ جاۋاب قىلدى ۋىشنۇشەرمان:

چەكتىن چىقسا كىمەرسە، شاھى جازا بەرمىسە،
دەردى بولۇپ زىيادە كۈلپەت باسار ئۆزىنى.

دېيىلگەن ئەمەسمۇ؟ قېنى، يۈرسىلە، دېڭىز ئوغرىلاپ كەتكەن تۇخۇملارنى قايتۇرۇۋالايلى.

گارۇدا بۇنىڭغا ماقۇل بولدى. ئۇلۇغ نەرەيانە ئوقيا سىنى ئوت ئوقى بىلەن بەتلىدى - دە، دېڭىزغا قاراپ:

— دەرھال تىتتىبخاغا تۇخۇملىرىنى قايتۇرۇپ بەر، بولمىسا، سېنى قۇرۇتۇۋېتىمەن! — دەپ نىدا قىلدى.

دېڭىز قورقۇپ كېتىپ، قاتتىق بىر سىلكىندى - دە، تۇخۇملىرىنى دولقۇنلارنىڭ يۈزىگە ئېلىپ چىقتى ۋە ئۇلۇغ نەرەيا-

نەنىڭ كۆز ئالدىدا ئۇلارنى تىتتىبخاغا قايتۇرۇپ بەردى.

شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى:
ياۋ كۆچىنى مۆلچەرلىمەي جەڭگە كىرگەن بىر يولى،
خۇددى تىتتىبخا ئوخشاش جاندىن جۇدا بولغۇسى.

سەنجىۋاكە گەپنىڭ نېمە ھەققىدە بولۇۋاتقانلىقىنى سېزىپ:
— دوستۇم، ماڭا پىنگالىكەنىڭ ئادەتلىرىنى ئېيتىپ بەرگىنە، — دېدى.
— كۆپىنچە ئۇ تاشلىق يەردە ئۇزۇلۇپ ياتىدۇ، لېكىن ئۇ ئەگەر بۇگۈن كۆتىنى قىسىپ، تۆتىلا پۈتىنى تىرەجەپ، قۇلىقىنى دىڭ قىلىپ، ساڭا ئۇزاق قاتتىق تىكىلسە، بىلىپ قويغىنكى، نىيىتى بۇزۇلغان بولىدۇ، — دېدى دەمانېكە جاۋابەن.
دەمانېكە شۇنداق دېگەچ قارا تېكەنىڭ ئالدىغا باردى.
— قېنى، قانداق قىلدىڭ؟ — دەپ سورىدى قارا تېكە.
— پىنگالېكەنى سەنجىۋاكە بىلەن ئۇرۇشتۇرۇپ قويدۇم، — دەپ جاۋاب بەردى دەمانېكە.
— راستمۇ؟
— ھازىر ئۆزۈڭ كۆرىسەن.
— بۇنىڭ ھەيران بولىدىغان يېرى يوق.

پىتىنە كىرسە دوستلار ئارا، جۇدا قىلار دوستلۇقنى،
قىيا تاشلار ئارىسىدىن سىرغىپ چىققان سۇسىمان.

دېگەننى ئاڭلىمىغانمۇسەن؟ — دېدى قارا تېكە.
— ھەر ھالدا زىددىيەت ئۇرۇقىنى چاچقانكەنسەن، بۇنىڭدىن پايدا ئېلىشقا ئۇرۇنۇپ بېقىش كېرەك، — دېدى دەمانېكە.
— قانداق پايدا بولاتتى؟

يۇمشاق نەرسە تەن دېگەن، يەم بولىدۇ قۇرتقا،
راھەت كۆرمەك نەھاجەت ئازار بېرىپ باشقىغا.

دېگەننى ئاڭلىمىغانمۇسەن؟ — دەپ ئېتىراز بىلدۈردى قارا تېكە.
— سەن دۆلەت دانالىقىنىڭ ئەگرى - توقاي يوللىرىنى بىلەلمەيسەن. ۋەزىر - ۋۇزرالار شۇ يوللار بىلەن مۇكاپاتلار ئالىدۇ. بۇ دانالىقنىڭ مەنىسى مۇنداق:

تىلىڭ شېكەر بولسۇن ھەم ئىرادەڭ چىڭ - مۇستەھكەم،
يىراق بولغىن گۇماندىن، دىل ئازارىن يەڭ ھەردەم.

ئۇنىڭ ئۇستىگە سەنجىۋاكەنىڭ ئۆلۈمى بىزگە پايدىلىق.

غالىب كېلىپ دۇشمەندىن، مۇرادىغا يەتكەنلەر،
خۇددى چاتۇراكەدەك ئەقىل بىلەن ئىش تۇتقان.

دېگەننى ئاڭلىمىغانمۇسەن، — دېدى دەمانېكە.
قارا تېكە ئۇنىڭدىن:
— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سورىغاندى، دەمانېكە مۇنداق ھېكايە قىلدى:

يىگىرمە بىرىنچى ھېكايە

بىر ئورمانلىقتا ۋاجرادانىشترا دېگەن شىر ياشايتتى. ئۇنىڭ ئۈچ ۋەزىرى بار ئىدى. بۆرىنى كراۋيامۇكخا، چىلبۆرىنى چاتۇرا- كە ۋە تۆگىنى شانكۇكارنە دەپ چاقىرىشاتتى. كۈنلەرنىڭ بىرىدە شىر قۇترىغان پىل بىلەن ئۇرۇشۇپ، قاتتىق يارىدار بولۇپ

قالدى. ئۇ ماكانىدىن زادى چىقالماي، يەتتە كۈن ئاچلىق ئازابىنى تارتتى. كېيىن ئۆزىگە ئوخشاش ئاچ ياتقان ۋەزىرلىرىنى چاقىرىپ:

— ئورمانلىقتا بىرەر ئولجىنىڭ ئىزىغا چۈشۈڭلار. مەن يارىدار بولۇشۇمغا قارىماي ئۇنى ئۆلتۈرۈپ قارنىڭلارنى تويدۇرىمەن، — دېدى.

شىرنىڭ ئەمرى بىلەن ئۇلار ئورمانغا كىرىشتى. لېكىن زادى ئولجا تاپالمىدى. شۇ چاغدا چاتۇراكە: «ئەگەر شانكۇكارنىنى ئۆلتۈرسەك بىرنەچچە كۈنلۈك ئوزۇق بولىدۇ. توغرا، ئۇ شاھىمىزنىڭ دوستى. شۇڭا ئۇنى ئۆلتۈرمەيدۇ. لېكىن مەن ئەقلىمنى ئىشلىتىپ ئۇنىڭغا شۇ ئىشنى قىلدۇراي» دەپ ئويلىدى.

— ھەي، شانكۇكارنە! — دېدى چىلبۆرە، — شاھىمىز ئاچلىقتىن ئۆلەر ھالەتكە يەتتى. ئۇ ئۆلسە، بىزنىڭمۇ كۈنىمىز تۇگەيدۇ. ھەممىمىزنىڭ پايدىمىز ئۈچۈن ساڭا بىر گەپنى ئېيتىماقچىمەن.

— قەدىرلىكىم، — دېدى شانكۇكارنە، — چاپسان ئېيتىقىن. ھېچ ئىككىلەنمەستىن دېگىنىڭنى قىلىمەن. ئۆز ھۆكۈمدارىڭغا بىر ياخشىلىق قىلىش باشقىلارغا مىڭ ياخشىلىق قىلغانىنىڭ ساۋابى بىلەن باراۋەر.

— ئەي قەدىردانىم! — دېدى چاتۇراكە، — راستىنلا سەن بىر ئەمەس، مىڭ ياخشىلىق قىلغان بولىسەن. بۇنىڭ ئۈچۈن تېنىڭنى ئىككىگە بۆلۈپ، شاھىمىزغا تارتۇق قىلىشىڭ كېرەك.

— ئەزىزىم، — دېدى شانكۇكارنە جاۋابەن، — سەن نېمە دېسەڭ شۇ بولسۇن. شاھىمىزغا ئېيتقىن. پەقەت دخارماراجە[1] بىزگە كېپىل بولسۇن.

ئۇلار شۇ قارارغا كېلىپ، بىرلىكتە شاھىنىڭ ئالدىغا باردى.

---

① دخارماراجە — «ئادالەت شاھى» مەنىسىدە بولۇپ، يامانلىق ئىسىملىرىدىن بىرى.

— پاناھىمىز! — دېدى چاتۇراكە شىرغا، — بىز ھېچقانداق ئولجا تاپالمىدۇق. ئالەمنىڭ يولباشچىسى قۇياش پېتىپ كېتىۋاتىماقتا.

بۇنى ئاڭلىغان شىر قاتتىق خاپا بولدى.

— پاناھىمىز! — دېدى يەنە چاتۇراكە، — شانكۇكارنە: «پادىشاھىم مېنىڭ تېنىمنى ئاۋۇالقىدىن ئىككى ھەسسە چوڭ قىلىپ قايتۇرۇشقا ۋە دخارماراجەنى كېپىللىككە ئېلىشقا ۋەدە بەرسۇن. ئاندىن مېنى يېسە رازىمەن» دەۋاتىدۇ.

— ناھايىتى ياخشى! — دېدى شىر، — بوپتۇ، سەن دېگەندەك بولسۇن.

ھەممەيلەن شۇنداق پىكىرگە كەلگەندىن كېيىن شىر شانكۇكارنەنى قولى بىلەن ئۇرۇپ يىقىتتى. بۇرە بىلەن چىلبۆرە ئۇنى پارە - پارە قىلىپ تاشلىدى.

چاتۇراكەگە يەنە: «تۆگىنى قانداق قىلسام ئۆزۈم يالغۇز يەمەن؟» دېگەن ئوي كەلدى. شىرنىڭ پۇتۇن ئەزايىغا قان چاچىرىغانلىقىنى كۆرگەن چىلبۆرە:

— ھۆكۈمدار خۇداغا شۈكۈر قىلىش ئالدىدا دەريانا چۈشۈپ، يۇيۇنۇپ، پاكلىنىۋالسۇن. بىز رىزقىمىزنى قوغداپ تۇرايلى، — دېدى.

شىر دەريانا چۈشۈپ كەتتى. چىلبۆرە دەرھال بۆرىگە:

— ئەي دوستۇم! ئاچ ئىكەنلىكىڭنى بىلىمەن. پادىشاھ كەلگۈچە گۆشتىن يەۋال. ئۇ بىرنەرسە دەپ قالسا مەن ساڭا يان باسىمەن، — دېدى.

بۆرە گۆشكە تۇتۇش قىلغاندا چاتۇراكە:

— ھەي، كراۋيامۇكخا، نېرى تۇر، شاھىمىز كېلىۋاتىدۇ، — دېدى.

شىر قايتىپ كېلىپ، تۆگىنىڭ يۇرىكى يەپ قويۇلغانلىقىنى كۆرۈپ غەزەپ بىلەن:

— هوي، گۆشكه كىم تەگدى؟ ئۆلتۈرىمەن! — دېدى.
بۇنى ئاڭلىغان بۆره قورقۇپ قاچقانىدى. شىر ئۇنى قوغلىماقچى بولدى، لېكىن: «پەنجىسى بىلەن ئوڭ قىلىدىغان مەخلۇقىنى ئۆلتۈرۈش يارىمايدۇ» دەپ ئويلىدى ـ ده، كەينىگە قايتتى.
ئويلىمىغان يەردىن يېقىن جايدا يۇك ئارتقان چوڭ تۆگە كارۋىنى ئۆتۈپ كېتىۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ بويۇنلىرىغا ئېسىلغان قوڭغۇراقلىرى توختىماي جاڭگىر ـ جۇڭگۇر قىلاتتى. شىر يىراقتىن كېلىۋاتقان بۇ ئاۋازنى ئاڭلاپ چىلبۆرىگە:
— قەدىرلىكىم، بۇ جارانڭ ـ جۇرۇڭ قىلىۋاتقانىنىڭ كىملىكىنى بىلىپ كەلگىنە، — دېدى.
چاتۇراكه ئالدىراپ ـ تېنەپ ئورمانلىققا كىرىپ كەتتى ۋە تېزلىكته كەينىگە يېنىپ، تەشۋىشلەنگەن هالدا:
— شاهىم، ۋاقىت غەنىيمەت، تېزرەك قاچقايلا، — دېدى.
— قەدىرلىكىم، نېمە گەپ؟ نېمىشقا مېنى قورقۇتىسەن؟ — دېدى شىر.
— شاهىم! — دېدى چاتۇراكه، — ئۆزلىرىگە ئاچچىقلانغان دخارماراجه كەلمەكته. ئۇنى كېپىل قىلىپ، ئۇنىڭغا قاراشلىق تۆگىنى ۋاقىتسىز ئۆلتۈردىلە. تۆگىنىڭ هەققىنى ئۆزلىرىدىن مىڭ هەسسە ئارتۇقى بىلەن تۆلىتىپ ئالماقچى. دەرغەزەپ بولغان دخارماراجه هەتتا ئۆلگەن تۆگىنىڭ ئاتا ـ بوۋىلىرىنىمۇ ئىزدەۋاتىدۇ. بۇ يەرگه يېتىپ كېلىشكه ئاز قالدى.
بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغان شىر قورققىنىدىن تۆگه گۆشىنى تاشلاپ قاچتى. چاتۇراكه بولسا خېلى كۇنلەرگىچه تۆگه گۆشىنى ئوزۇق قىلدى.

شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى:

غالىب كېلىپ دۈشمەندىن، مۇرادىغا يەتكەنلەر،
خۇددى چاتۇراكەدەك ئەقىل بىلەن ئىش تۇتقان.

دەمانبكە كەتكەندىن كېيىن سەنجۇاكە: «قانداق قىلسام بولار؟ بۇ يەردىن كەتسەم، ۋەھىمىلىك ئورماندا مېنى بىرەر يىرتقۇچ تالايدۇ. شۇنداق! ھۆكۈمدارنىڭ غەزىپىگە ئۇچرىغان قۇللارغا ئامانلىق يوق. ئەگ ياخشىسى، ئۇدۇل شىرنىڭ يېنىغا باراي. بەلكىم ئۇ ئۆز ھىمايىسىگە موھتاج بولغۇچىغا رەھىم - شەپقەت قىلار» دەپ ئويلىدى. ئۇ ئورمانلىقتا ئاستا قەدەم تاشلاپ شىرنىڭ يېنىدىن چىقتى. شىر خۇددى دەمانبكەنىڭ دېگىنىدەك ئەلپازدا ياتاتتى. بۇنى كۆرگەن سەنجۇاكە سەل نېرىدا ئولتۇرۇپ ئويلىدى: «شۇنداق! ھۆكۈمدارلارنىڭ مەرھەمىتىدە ئىشەنچ يوق» دەرۋەقە مۇنداق دېگەن گەپ بار:

كىرگەن كەبى ئوردىسىغا يىلاننىڭ،
تىمساھلارنىڭ ئارىسىدا بولغاندەك،
چىمەنزاردا گۈل ئارىلاپ يۈرگەندەك،
كۆز چاقنىتقان كۆلگە شۇڭغۇپ كىرگەندەك.
دوست تارتىشىپ شاھنىڭ مەخپىي ئويىغا،
قىلىپ ھەمدە شۇم نىيەتكە ئىختىيار.
قۇللار بەزەن دەھشەت سېلىپ قۇتۇرىشار.

پىنگالىكە بولسا ئۆكۈزنىڭ خۇددى چىلبۆرە دېگەندەك قەلىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا ئېتىلدى. چاقماقتەك چەبدەس پەنجىلىرى بىلەن ئۆكۈزنىڭ گۆشىنى سقىملاپ يۇلۇشقا باشلىدى. ئۆكۈز بولسا كۈچلۈك مۇڭگۈزلىرى بىلەن ئۇنىڭ نەق قورسقىغا ئۇستى ۋە بىرئاز كەينىگە داجىپ رەقىبىنى ئۆلتۈرۈش نىيىتىدە يەنە جەڭگە تەييارلاندى.

ئۇلارنىڭ خۇددى قىپقىزىل چېچەكلىگەن پالاشا[1] دەرىخىدەك

① پالاشا — پاپراقلىرى يۇمىلاق ۋە چىشلىق، گۈلى قىزىل دەرەخ.

بىر - بىرىنى يوقىتىشقا تەييار ئىكەنلىكلىرىنى كۆرگەن قارا تېكە دەمانېكەدىن نارازى بولۇپ:

— ھەي ئەخمەق! سەن ئۇلار ئارىسىغا زىددىيەت سېلىپ چاتاق چىقاردىڭ. پۇتۇن ئورمانلىق تەھدىت ئىچىدە قالدى. سەن ئاقىل ياشاشنىڭ مەنىسىنى بىلمەيدىكەنسەن.

پاك نىيەتتە ئىش قىلىش — ئاقىللىقتىن بېشارەت،
ياخشىلىقنى دوست تۇتساڭ، غەلىبەڭ بولۇر مۇستەھكەم.

دېگەننى ئاڭلىمىغانمۇسەن؟ ھەي ئەخمەق! يەنە تېخى ۋەزىر بولىمەن دەيسەنۇ، دوستانە ئىش قىلىشقا قادىر ئەمەسسەن. شۇنداق ئىكەن، مەقسىتىڭگە يېتەلمەيسەن. چۈنكى زوراۋانلىق يولىدا مېڭىۋاتىسەن. سەن ئاتاڭنىڭ ۋەزىر بولغانلىقى بىلەن مەغرۇرلىنىسەن، ئەمما بۇ تەكەببۇرلۇق سېنى ھالاكەتكە ئېلىپ بارىدۇ. مەلۇمكى، دانا كىتابلار بەش قىسىمدىن ئىبارەت پەند - نەسىھەت ئۆگىتىدۇ؛ ئۇ بولسىمۇ ئىشلارنى قانداق باشلاش، كېرەكلىك ئادەملەرنى ۋە كېرەكلىك نەرسىلەرنى قانداق تېپىش، ۋاقىتتىن ۋە ماكاندىن توغرا پايدىلىنىش، بەختسىزلىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۆز مەقسىتىگە قانداق يېتىش. شاھىمىزنىڭ ھاياتى قىل ئۈستىدە تۇرۇپتۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەگەر سەن ئەقىللىق بولساڭ، ئۇنى پالاكەتتىن قۇتقۇزۇشنى ئويلا. ۋەزىرلەرنىڭ ئاقىللىقى ئىختىلاپ قىلغۇچىلارنى قانداق قىلىپ ياراشتۇرۇشتا ئايان بولىدۇ. بۇ سەن ئەخمەقنىڭ قولۇڭدىن كەلمەيدۇ، چۈنكى سېنىڭ ئەقلىڭ بۇزۇق ئەقىل. دەرۋەقە، سەن ئەيىبلىك ئەمەسسەن. گۇناھ سېنىڭ بىمەنە مەسلىھەتلىرىڭگە قۇلاق سالغان شاھىمىزنىڭ ئۆزىدە.

كەمتەر كېلەر دانالار، بىلىم بىلەن ماختانماس،
بىز سۆيىمىز يورۇقنى، ھۇۋقۇش نۇرغا قارالماس.

دېگەننى ئاڭلىمىغانمۇسەن؟— دېدى.
قارا تېكە ئورمان پادىشاھىنىڭ ھايات ئېغىر خەۋپ ئاستىدا قالغانلىقىنى كۆرۈپ، ناله ـ پەريات قىلىشقا باشلىدى.
— شاھىمىز ئەقىلسىزنىڭ سۆزىگە كىرىپ، زاۋالغا يۈز تۇتتى. ئەخمەق ئەتراپىغا مۇناسىپ ۋەزىر ـ ۋۇزرالار توپلانغان ھۆكۈمدارلارغىلا ئىخلاس بىلەن خىزمەت قىلىدۇ. بىردىنبىر ۋەزىر بولغان، كالىغا ئوخشاش سېنىڭ قولۇڭدىن زىددىيەت پەيدا قىلىشتىن باشقا ئىش كەلمىسە، شاھىمىز ئۆز مۇلازىملىرىدىن يەنە قانداق خۇرسەن بولسۇن. سەن ئۆز پايدىڭنى كۆزلەپ، شاھتىن بارلىق ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىنى يىراقلاشتۇرماقچىمىدىڭ؟

پەمسىز شاھنىڭ كۈچى يوق، قۇدرەت تاپار ھېيلىدىن،
ياۋۇز نىيەت ئادەملەر پىتنە تېرەر ئوردىدا.

دېگەننى ئاڭلىمىغانمۇسەن؟
بىر كىشىنىڭ بەختى ۋە قۇدرىتىگە ئىچى قارلىق قىلىشىڭ يامان. تەقدىرنىڭ ھۆكۈمى بىلەن ئۆز ئورنىدا ئولتۇرغان دوستلارغا بۇنداق قىلىق قىلسا بولمايدۇ.

ئەخمەقلىقتىن، دېمەڭلار، پەسلەر كۈتسە مۇكاپات،
ئەگرى يولدا يۈگۈرۈشتىن قولغا كەلگەن ياخشىلىق.

زورلۇق بىلەن ئېرىشكەن بەخت ھەرگىز ياراشماس،
مەيلى بولماس خوتۇنغا قىلما زورلۇق ـ زومبۇلۇق.

دېگەننى ئاڭلىمىغانمۇسەن؟

شاھنىڭ ئالاھىدە ئىلتىپاتىغا سازاۋەر بولغان كىشى تېخىمۇ كەمتەر بولۇشى كېرەك. سەن ئاقىۋىتىنى ئويلىماي ئىش قىلىدىغان نەرسىكەنسەن. لېكىن ھۆكۈمدار ئۇچ ياخشىلىققا ئىنتىلمەي، ساڭا ئوخشاش دۆلەت ئىشلىرىنى ئېلىپ بېرىشنىڭ ئالتە ئۇسۇلىدىن پۇتۇنلەي بىخەۋەر ئەخمەق ۋەزىرنىڭ سۆزىگە كىرگەنلىكى ئۈچۈن ئۆزى ئەيىبلىك. بۇ ھەقتە ياخشى ھېكايەت بار.

كۆپنى كۆرگەن بىر ۋەزىر مەككار راھىبنى يەڭگەن، سائادەتكە يول ئېچىپ، شاھ نەزەردە يۈكسەلگەن.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ؟

دەمانېكە ئۇنىڭدىن:

— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سورىغاندى، قارا تېكە مۇنداق ھېكايە قىلدى:

يىگىرمە ئىككىنچى ھېكايە

— قوشاللار[1] مەملىكىتىدە ئايئودخيا دېگەن شەھەر بولۇپ، بۇ يەردە سۈرەتخە دېگەن قۇدرەتلىك شاھ بار ئىدى. ئۇنىڭ ئايىغى ئاستىدىكى پايتەختى سان ـ سانا قسىز تەۋە ھۆكۈمدارلارنىڭ تاجلىرى بىلەن بېزەلگەنىدى. كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئورمان قوغدىغۇچىسى شاھقا خەۋەر قىلدى:

— ئالەم پاناھى! ئورمان مەملىكەتلىرىنىڭ بارلىق ھۆكۈمدارلىرى قول ئاستىلىرىدىن ئايرىلىپ چىقتى. ئۇلارغا ئورماندا ياشىغۇچى ۋېندخياكە باشچىلىق قىلماقتا. پاناھىمىز ئۇنىڭ قاندا-

① قوشاللار — قوشالا يۇرتىدا ياشايدىغان خەلق (ھازىرقى ئاۋدۇخ). قوشالانىڭ پايتەختى ئايئودخيا ئىدى.

داق ئەدىپىنى بېرىشنى ئۆزلىرى بىر تەرەپ قىلغايلا.

بۇنى ئاڭلىغان شاھ بەلەبخادىرە دېگەن ۋەزىرنى چاقىردى ـ دە، ئۇنى ئىسيانچىلارنى باستۇرۇشقا ئەۋەتتى. ۋەزىر قوشۇن بىلەن يۇرۇپ كەتكەندە (كۈنلەر خېلى سالقىنلاپ قالغان ۋاقىت ئىدى)، شەھەرگە قانداقتۇر بىر تىلەمچى راھىب كىرىپ كەلدى. ئۇ تېپىشماقلارنى يېشىش يوللىرىنى بىلەتتى. مۇنەججىم-لىك قىلاتتى. قۇشلارغا، ئۇلارنىڭ ئۇچۇشىغا، قۇياشنىڭ پېتىشىغا، ئۇچىنچى، توققۇزىنچى، ئون ئىككىنچى ۋە ئوتتۇزىنچى بۇرجىلارغا قاراپ پال ئاچاتتى، سۇسلىشۇاتقان كۆلەڭگىلەر، ئادەم مۇشتى، تۆمۈرلەر، يىلتىزلار، پۇرچاقلار ۋە باشقا تۇرلۈك ـ تۈمەن ئىلمىي نۇجۇم ئۇسۇللىرى بىلەن كەلگۈسىدىكى ئىشلارنى ئالدىن ئېيتىپ بېرەتتى. راھىب بىرنەچچە كۈن ئىچىدە بارلىق شەھەر خەلقىنىڭ ئېتىبارىنى ئۆزىگە تارتتى. راھىب ھەقىقىدىكى شاۋ ـ شۇۋلار قۇلىقىغا كىرگەن شاھ قىزىقىپ قېلىپ ئۇنى ئۆز ئوردىسىغا چاقىرتىپ:

— ئالدىمدا ئولتۇرغان راھىب باشقىلارنىڭ ئۈي ـ پىكرىنى بىلەرمىش، راستمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— بۇنى ھازىر ئۆز كۆزلىرى بىلەن كۆرگەيلا، — دېدى راھىب.

راھىبنىڭ سۆزلىرىدىن شاھنىڭ قىزىقىشى يەنىمۇ ئارتتى.

بىر كۈنى راھىب پېشىن نامىزىدىن كېيىن گەرچە ئۇنىڭغا تاپشۇرۇلمىغان بولسىمۇ ئوردىغا كېلىپ شاھقا:

— ئى شاھىم! ئۆزلىرىگە بىر خۇشخەۋەر ئېلىپ كەلدىم. بۇگۈن ئەتىگەندە مەن ئۆز ھۇجرامدا باشقىچە ئىلاھىي قىياپەت بىلەن كىرگەن خۇدالارنىڭ مېنى چاقىرغانلىقىنى ئاڭلىدىم ـ دە، ئاسمانغا چىقىپ، يەنە يەرگە قايتىپ چۈشتۈم. خۇدالار مەندىن ئۆزلىرىنىڭ سالامەتلىكلىرى ۋە تەخت ـ بەختلىرىنى سوراشتى، — دېدى.

بۇنى ئاڭلىغان شاھ خىجالەت بولۇپ قالدى ۋە ھۆرمەت - ئېھتىرام بىلەن:

— ئاسمانغا قانداق چىقتىڭ، ھەي پىر؟ — دەپ سورىدى.

— ئۇلۇغ شاھىم! مەن ئاسمانغا ھەر كۈنى چىقىمەن، — دېدى راھىب.

پادىشاھ ئۇنىڭغا راستتىنلا ئىشەندى. پادىشاھلىق ئىشلىرىنى، ھەرەم[1]تەشۋىشلىرىنى بىر ياقتا قايرىپ قويۇپ، پىكىر - خىيالى راھىبتىلا بولۇپ قالدى.

بۇ ئارىدا بەلەبخادىرە ئورمان مەملىكىتىنى دۈشمەنلەردىن تازىلاپ، پايتەختكە قايتتى. ئۇ شاھنىڭ دۆلەت ئەربابلىرى بىلەن ئەمەس، يالىڭاچ راھىب بىلەن ئولتۇرۇپ قانداقتۇر دۈئالارنى ئوقۇۋاتقانلىقىنى، ئۇنىڭ چىرايى سولغان نېلۇپەرگە ئوخشاپ قالغانلىقىنى كۆردى.

بەلەبخادىرە گەپ نېمىدە ئىكەنلىكىنى بىلىپ، شاھقا يەر سۆيۈپ تەزىم قىلدى:

— خۇدالارنىڭ ھەببىي ئۇلۇغ شاھىمىزغا شان - شەرەپلەر بولغاي!

شاھ ۋەزىردىن ھال - ئەھۋال سورىغاچ:

— سەن بۇ راھىبنى بىلەمسەن؟ — دېدى.

— پراجەپاتىنىڭ[2]مۇناسىپ پىرى ئۇستازلارنىڭ ئۇستازىنى كىم بىلمەسۇن. ئۇنىڭ خۇدالارنىڭ ئۆيىگىمۇ چىققانلىقىنى ئاڭلىدىم. بۇ گەپ توغرىمۇ؟— دېدى ۋەزىر.

— ئاڭلىغانلىرىڭنىڭ ھەممىسى توغرا،— دېدى شاھ.

— ۋەزىر جانابلىرى خالىسلا، ئۆز كۆزلىرى بىلەن كۆرگەيلا، — دېدى راھىب.

راھىب شۇنداق دەپ ھۇجرىغا كىرىپ كەتتى - دە، ئىشىكنى

---

① ھەرەم — ئاياللار تۇرىدىغان ئىچكىرىكى ھويلا.
② پراجەپاتى — براھمانلىنىڭ ئىسىملىرىدىن بىرى.

ئىچىدىن تاقىۋالدى. بىرئازدىن كېيىن ۋەزىر:
— شاھىم، ئۇ قاچان چىقىدۇ؟ — دەپ سورىدى.
— سەۋر قىل، ئۇ ھۇجرىدا باقىي بولمىغان تېنىنى قالدۇرۇپ، ئىلاھىي يارىتىلىشى بىلەن چىقىدۇ، — دېدى شاھ.
— ئۇنداق بولسا، — دېدى ۋەزىر، — ئوتۇن ئەكېلىشۈن، مەن ھۇجرىغا ئوت قويۇۋېتىمەن.
— نېمىشقا؟ — دەپ سورىدى شاھ.
— شاھىم، ئەگەر ئۇنىڭ تېنى كۆيۈپ كەتسە، ئۇ ئۆزلىرىنىڭ يېنىدا ئىلاھىي قىياپەتتە تۇرىدىغان بولىدۇ. بۇ ھېكايىنى ئاڭلىمىغانمىدىلە؟ — دېدى جاۋابەن ۋەزىر.

يىگىرمە ئۈچىنچى ھېكايە

راجەگىرىغا شەھىرىدە دۆۋە شەرمان دېگەن براخمان ياشايدىكەن. ئۇنىڭ خوتۇنى تۇغماس ئىكەن ۋە دائىم قوشنىلارنىڭ ئوغۇللىرىغا ھەسەت قىلىدىكەن. كۈنلەرنىڭ بىرىدە براخمان:
— سۆيۈملۈكۈم، قۇلاق سال، مەن قۇربانلىق قىلىپ خۇدايدىن ئوغۇل تىلەپ يالۋۇردۇم. شۇنىڭ بىلەن غايىبتىن قانداق تۇر: «براخمان! سەن ئوغۇل پەرزەنت كۆرىسەن. ئۇ ھەممىدىن چىرايلىق، باتۇر ۋە ئامەتلىك بولىدۇ» دېگەن ئاۋاز كەلدى، — دەپتۇ.
بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغان براخمانىنىڭ خوتۇنى ئېرىنىڭ كېتىپتۇ ـ دە:
— ئېيتقىنىڭىز كەلسۇن! — دەپتۇ.
شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭ بويىدا قېلىپ، ۋاقىت ـ سائىتى كەلگەندە بىر يىلان تۇغۇپتۇ.
كىشىلەر ئۇنىڭ يىلان تۇغقانلىقىنى كۆرۈپ:
— تاشلىۋەت، — دېيىشىپتۇ.

لېكىن ئۇ ھېچكىمنىڭ گېپىگە كىرمەپتۇ. بالىسى كۆزىگە ناھايىتى ئەزىز كۆرۈنۈپتۇ. ئۇنى يۇيۇپ تازىلاپ، زاكىداپ چوڭ سېۋەتكە ياتقۇزۇپ، سۈت، ماي ۋە باشقا نەرسىلەر بىلەن بېقىشقا باشلاپتۇ. بىر كۈنى براخماننىڭ خوتۇنى قوشنىلىرىنىڭ ئوغۇل ئۆيلەۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ يىغلامسىراپ ئېرىگە:

— سىزنىڭ ئالدىڭىزدا ھېچ ھۆرمىتىم يوقمۇ؟ ئوغلۇمنى ئۆيلەپ قويايمۇ دېمەيسىزغۇ، — دەپتۇ.

بۇنى ئاڭلىغان براخمان ئېتىراز بىلدۈرۈپ:

— ھە، نېمە، مەن ئەمدى جەھەننەمنىڭ تېگىگە — ۋەسكىنىك[1] ئالدىغا بېرىپ كېلەيمۇ؟ ئەقىلسىز بولمىساڭ، كىم يىلانغا قىز بېرىدۇ؟ — دەپتۇ.

ئەمما براخمان خوتۇنىنىڭ ناھايىتى خاپىلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىشكە باشلاپتۇ. ئۇ يولغا بىرنەچچە كۈنلۈك ئوزۇق ئاپتۇ ـ دە، خوتۇنىنىڭ رايىنى ياندۇرالماستىن باشقا مەملىكەتكە سەپەرگە چىقىپتۇ. بىرنەچچە ئاي يول يۈرۈپ، يىراقتىكى كۈتكۈتانەگەر دېگەن شەھەرگە كېلىپ، كېچىسى بىر قېرىندىشىنىڭكىگە چۈشۈپتۇ. قېرىندىشى ئۇنى ياخشى كۈتۈۋاپتۇ. ئۇلار بىر ـ بىرىنى ناھايىتى قەدىرلىشىپتۇ. ئۆي ئىگىسى براخمانغا يۈيۇنۇش ئۈچۈن سۇ كەلتۈرۈپتۇ ۋە زىيارەت بېرىپتۇ، شېرىن سۆزلەر بىلەن كۆڭلىنى ئاپتۇ. ئەتىسى ئەتىگەندە براخمان يولغا ئاتلىنىۋاتقاندا:

— خوپ، ئەمدى يول قاياققا؟ — دەپ سوراپتۇ.

— مەن ئوغلۇمغا مۇناسىپ لايىق ئىزدەپ يۈرىمەن، — دەپتۇ براخمان جاۋابەن.

بۇنى ئاڭلىغان قېرىندىشى ئۇنىڭغا:

— مېنىڭ چىرايلىق قىزىم بار. قۇلۇڭ بولاي، ئۇنى ئوغلۇڭغا ئېلىپ بەر، — دەپتۇ. براخمان قېرىندىشىنىڭ قىزىنى ئۇنىڭ چۆرىلىرى بىلەن بىللە ئېلىپ ئۆز يۇرتىغا قايتىپتۇ.

---

① ۋەسكى — يەر ئاستى سەلتەنىتىدە ياشىغۇچى يىلانلار شاھى.

كىشىلەر قىزنىڭ بۇقەدەر چىرايلىقلىقىنى، خۇلق ـ ئەخلاقىنى، كۆزلىرىدە ئىشق ئوتى چاقناپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، قىزنىڭ ھەمراھلىرىغا:

— شۇنداق بايلىقنىمۇ يىلانغا تۇتقۇزغان بارمۇ؟ — دەپ تەنە قىلىشىپتۇ. كېلىننىڭ ئەس ـ ھوشى بار قېرىنداشلىرى بۇ گەپ ـ سۆزلەرنى ئاڭلاپ قالتىس تەشۋىشكە چۈشۈپ:

— كۆيئوغۇل يىگىت يامان دېۋە ـ پەرىلەرگە ئۇچرىغاندەكەن، قىزنى ئەكېتەيلى، — دەيىشىپتۇ.

لېكىن قىز:

— مېنىڭ گەپلىرىمگە كۈلمەي قۇلاق سېلىڭلار:

قۇتۇلغىلى بولماس تەقدىر ھۆكۈمىدىن،
تۇتى قۇشنى قوغدالمىغان ئىلاھلار.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ؟ — دەپتۇ.

بۇ چاغدا قىزنىڭ ئۇرۇق ـ تۇغقان، قوۋم ـ قېرىنداشلىرى:

— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراپتىكەن.

قىز مۇنداق ھېكايە قىپتۇ:

يىگىرمە تۆتىنچى ھېكايە

ئىندرانىڭ پۇشپاكە ئىسىملىك ئەدەپ ـ ئەخلاقتا يېگانە ئىنتايىن چىرايلىق بىر تۇتى قۇشى بار ئىدى. ئۇ ناھايىتى كۆپ بىلىملەرنى ئۆگىنىپ، ئەقىل ـ پاراسەتتە دۇنيادا يېگانە بولدى. بىر كۈنى ئۇلۇغ ئىندرانىڭ قولىدا ئولتۇرۇپ، خۇداغا يېقىنلىقىدىن قەلبى خۇرسەنلىككە تولغان تۇتى كىشىنى ھاياجانلاندۇرىدىغان ھېكايەتلەرنى سۆزلەۋاتاتتى. بىردىن تەقدىرنىڭ ۋاقىت ـ سائىتى يېتىپ، ئۆلۈم ئىلاھى ئۇچۇپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى ۋە ناھايىتى قورقۇپ ئۆزىنى چەتكە ئالدى.

شۇ چاغدا بۇ يەردە هازىر بولغان پۇتۇن ئىلاھلار تۇتىدىن سوئال سوراشتى:

— نېمە ئۈچۈن سەن ياما ئىلاھىنى كۆرۈپ ئۆزۈڭنى چەتكە ئالدىڭ؟

— ئۇ پۇتۇن جانلىقلارغا جاپا قىلىدۇ. ئۇنىڭ يېنىدا تۇرۇش-تىن قورقىمەن، — دەپ جاۋاب بەردى تۇتى.

ئىلاھلار بۇنى ئاڭلاپ ئۇنىڭغا مەدەت بېرىش ئۈچۈن ياماغا ئىلتىماس قىلىشقا باشلىدى:

— ساڭا ئىلتىجا قىلىمىز، ئۇنى ئۆلتۈرمىگىن.

لېكىن ياما كۆنمىدى:

— مېنىڭ قولۇمدىن ھېچ نەرسە كەلمەيدۇ. تەقدىرنىڭ ھۆكۈمى شۇنداق، — دېدى ئۇ.

ئىلاھلار تۇتىنى يېنىغا ئېلىپ قازىنىڭ يېنىغا بېرىپ، ياماغا ئېيتقانلىرىنى ئۇنىڭغىمۇ ئېيتىشتى.

— بۇنى پەقەت ئۆلۈم بىلىدۇ. ئۇنىڭ بىلەن سۆزلىشىپ بېقىڭلار، — دەپ جاۋاب بەردى قازى.

ئىلاھلار ئۆلۈمگە مۇراجىئەت قىلىشتى. ئۆلۈم شۇنداق نە-زەر تاشلىغانىدى، تۇتى شۇ ھامان ئۇ دۇنياغا راۋان بولدى. بۇ چاغدا ھەممەيلەن تەشۋىشلىنىدىغان يامادىن:

— ئۇ نېمىشقا ئۆلدى؟ — دەپ سورىدى.

— ئۇنىڭغا ئۆلۈم نىگاھىنى كۆرۈپ جان بېرىشى ھۆكۈم بولغانىدى، — دېدى ياما.

يىگىرمە ئۈچىنچى ھېكايىنىڭ داۋامى

مانا شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى:

قۇتۇلغىلى بولماس تەقدىر ھۆكمىدىن،
تۇتى قۇشنى قوغدالمىغان ئىلاھلار.

مەن قىزى سۆزىدە تۇرماسكەن دەپ ئاتامغا تەنە قىلىشىنى خالىماي-مەن، — دەپتۇ قىز.

شۇنداق قىلىپ قىز ئۇرۇق - تۇغقان، قوۋم - قېرىنداشلىرىنىڭ رازىلىقىنى ئېلىپ يىلانغا تېگىپتۇ ۋە ئۇنى ياخشى پەرۋىش-لەپ، سۈت ۋە باشقا يېمەكلىكەر بىلەن بېقىپتۇ. قانداق خىزمەتى بولسا ئادا قىپتۇ. كۈنلەرنىڭ بىرىدە كېچىسى ياتاقخانىنىڭ ئوتتۇرىسىدا چوڭ سېۋەتتە ياتقان يىلان بىر تولغىنىپ قىران يىگىت بولۇپ قاپتۇ - دە، خوتۇنى بىلەن بىللە يېتىپتۇ. شۇ چاغدا قىز:

— ئادەمگە ئوخشاپ قالغان بۇ كىم؟ — دەپ سوراپتۇ.

قىز يات ئادەم كېلىپ قالدىغۇ دەپ ئويلاپ غال - غال تىترىگەنچە ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ قاچماقچى بولغانكەن. يىلان زۇۋانغا كېلىپ:

— كەتمە، سۆيۈملۈكۈم، مەن سېنىڭ ئېرىڭ بولىمەن، — دەپتۇ ۋە قىز ئۆز كۆزى بىلەن كۆرسۈن دەپ سېۋەتكە يېتىپ يەنە يىلانغا ئايلىنىپتۇ. كېيىن يەنە قىران يىگىتكە ئايلىنىپ خوتۇنىنىڭ يېنىغا كەپتۇ. ئۇ ئاجايىپ - غارايىپ بېزەك ۋە جاۋاھىرلار: بېشىدا تاج، قولاقلىرىدا ھالقا، قوللىرىدا ئۈزۈك - بىلەزۈكلەر بىلەن ياسانغانىكەن. ئۇنى بۇ ھالدا كۆرگەن قىز ئۆزىنى ئۇنىڭ ئايىغىغا تاشلاپتۇ. كېيىن ئۇلار ئىشق لەززەتلىرىگە چۆمۈپتۇ. يىلاننىڭ ئاتىسى براخمان بۇلارنىڭ ھەممىسىنى كۆرۈپ تۇرغانكەن. ئۇ ئوغلۇم يەنە يىلانغا ئايلىنىپ قالمىسۇن دەپ دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ، يىلاننىڭ پوستىنى كۆيدۈرۈۋېتىپتۇ. سەھەردە خۇشاللىقتىن بېشى ئاسمانغا يېتىپ، خوتۇنى بىلەن ئىشق خۇرسەنلىكىگە بېرىلىپ ياتقان ھۆسن - جامالى تەڭداشسىز ئوغلىنى ھەمەيلەنگە كۆرستىپتۇ.

يىگىرمە ئىككىنچى ھېكايىنىڭ داۋامى

بەلەبخادىرە شۇلارنى دەپ بېرىپتۇ - دە، يالىڭاچ راھىب كىرىپ كەتكەن ھۇجرىغا ئوت قويۇپ كۆيدۈرۈۋېتىپتۇ.

شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى: «كۆپنى كۆرگەن بىر ۋەزىر مەككار راھىبنى يەڭگەن...» ھەقىقىي ۋەزىرلەر مانا شۇنداق بولىدۇ. ئۇلار ۋەزىر شەنىگە مۇناسىپ ئىشلارنى قىلىدۇ، ئاقىل ۋە ئىش بىلەرمەن بولىدۇ، ئەخمەق، سەن ئۇلارغا ئوخشاشمايسەن. يوقىلاڭ قىلىقلىرىڭ بىلەن تېگى پەسلىكىڭ، ھېچقاچان ۋەزىر بولۇشقا ئەرزىمەسلىكىڭنى كۆرسەتتىڭ. ئېھتىمال سېنىڭ ئاتاڭمۇ شۇنداق بولغان. قانداقلا بولمىسۇن، ساڭا ياخشى سۆزنىڭ پايدىسى يوق. دەرۋەقە سەن يامانلارنىڭ يامىنى.

يوغان ياغاچ ئاسان سۇنماس، تاش كېسىلمەس پىچاقتا،
ئەخمەق بولماس ئاقىل ھەرگىز، يوق ئىشلارغا ئۇرۇنما.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ؟

دەمانېكە قارا تېكەدىن:

— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سورىغانىدى، ئۇ مۇنداق ھېكايە قىلدى:

يىگىرمە بەشىنچى ھېكايە

بىر ئورماننىڭ ئېتىكىدە بىر توپ مايمۇنلار ياشايتتى. قىش كېچىلىرىنىڭ بىرىدە ئۇلار سوغۇقتىن تىترىشىپ تۇرغاندا يالتىراق قوڭغۇزنى كۆرۈپ قېلىشىپتۇ. «بۇ ئوت» دەپ ئويلىشىپتۇ مايمۇنلار. ئۇلار قوڭغۇزنى ئاۋايلاپ تۇتۇشۇپتۇ ـ دە، ئۇنىڭ ئەتراپىغا قۇرۇق ئوت ـ چۆپلەرنى يىغىشىپتۇ. ئاندىن ئۇنىڭغا قوللىرى، يەلكىلىرى، قورساق ۋە مەيدىلىرىنى خۇددى ئوتتا ئىسىنغاندەك قاقلىشىپتۇ. توپنىڭ ئىچىدە بىر مايمۇن ھەممىدىن بەكرەك جۇلمەرەپ كېتىپتىكەن، ئۇ قوڭغۇزنى ئوت ئالدۇ. رۇش ئۈچۈن ئۇنى تىنماي پۈۋلەپتۇ، شۇ چاغدا سۇچىمۇكخا دېگەن

بىر كىچىك قۇش شورى قۇرۇغان بولسا كېرەك، دەرەختىن چۈشۈپ مايمۇنغا:

— قەدىرلىكسىم، بىكاردىن جېنىڭنى ئۇپراتما، بۇ ئوت ئەمەس، يالتىراق قوڭغۇز، — دەپتۇ.

قۇش ھەرقانچە دېسىمۇ، مايمۇن ھەدەپ پۇژلەۋېرىپتۇ. سۇ-چىمۇكخا مايمۇننىڭ قۇلىقىغا بايىقى سۆزلەرنى تەكرارلاۋېرىپتۇ. ئاخىر مايمۇننىڭ ئاچچىقى تۇتۇپ قۇشنى تۇتۇۋاپتۇ ـ دە، كۆتۈ-رۈپ تاشقا ئۇرۇپتۇ. قۇشنىڭ تۇمشۇقى، بېشى، بوينى، كۆزلە-رى مىجىلىپ ئەبجىقى چىقىپتۇ. سۇچىمۇكخا شۇنداق قىلىپ ئۇ دۇنياغا راۋان بوپتۇ.

مانا شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى:

يوغان ياغاچ ئاسان سۇنماس، تاش كېسىلمەس پىچاقتا،
ئەخمەق بولماس ئاقىل ھەرگىز، يوق ئىشلارغا ئۇرۇنما.

شەك ـ شۇبھىسىزكى، سەن ناباب پەرزەنت ئىكەنسەن.

كىملەر ياخشى، كىم يامان خالايىققا مەلۇمدۇر،
نابۇت قىلدى ئاتىسىنى مەككار ئوغۇل ـ بىخەستە.

دەپ توغرا ئېيتقان.

دەمانېكە ئۇنىڭدىن:

— بۇ ئىش قانداق يۈز بەردى؟ — دەپ سورىغانىدى، ئۇ مۇنداق ھېكايە قىلدى:

يىگىرمە ئالتىنچى ھېكايە

بىر شەھەردە ئىككى شېرىك سودىگەرنىڭ ئوغۇللىرى دخار-مەبۇددخى ۋە دۇشتەبۇددىخى، يەنى «مۇبارەك خىيال» ۋە «ياۋۇز

خىيال» لار ياشايتتى. كۇنلەرنىڭ بىرىدە ئۇلار مال - دۇنياسىنى كۆپەيتىش ئۈچۈن يىراق دىيارلارغا بېرىشتى. بەخت يۇلتۇزى ئاستىدا تۇغۇلغان دخارمەبۇددخى ئۇ يەردە بىر ساخاۋەتلىك ئادەم قالدۇرۇپ كەتكەن مىڭ دىنار سېلىنغان كومزەكنى تېپىۋالدى. ئۇ ۋەقەنى ئۆز دوستىغا مەلۇم قىلدى. ئۇلار «سەپىرىمىزدىن كۇتكەن مەقسىتىمىز ئەمەلگە ئاشتى» ئەمدى ئۆز يۇرتىمىزغا قايتساق بولىدۇ دېگەن پىكىرگە كېلىشىپ، يۇرتىغا قاراپ يول ئالدى. ئۆز شەھىرىگە يېتىپ كەلگەندە دخارمەبۇددخى:

— بۇ پۇللارنىڭ يېرىمى سېنىڭ، ئال، بۇرادەر. ئۆيىمىز-دىكىلەر بىزنى خۇرسەن بولۇپ كۇتۇپ تۇرۇشۇپتۇ، — دېدى.

شۇ چاغدا دۇشتەبۇددخى پۇلنىڭ ھەممىسىگە كۆز تىكىپ:

— قەدىرلىكىم، ئارىمىزدا مۇھەببەت رىشتىسى مۇستەھكەم ئىكەن، بۇ پۇللارمۇ ئوتتۇرىدا بولسۇن. كەل، ھەر ئىككىمىز يۇز دىناردىن ئالايلى - دە، قالغان پۇلنى يەرگە كۆمۈپ قويايلى. بايلىقىمىز كۆپەيسىمۇ، كېمەيسىمۇ، ياخشى نىيەتلىرىمىزنىڭ نىشانى بولۇپ تۇرسۇن، — دېدى.

دخارمەبۇددخى ئاق كۆڭۈل يىگىت بولغانلىقى ئۈچۈن بۇ سۆزلەردە ھېچقانداق يامانلىق كۆرمىدى ۋە دوستىنىڭ تەكلىپىگە رازى بولدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار يۇز دىناردىن ئېلىشىپ، قالغان پۇللارنى يەرگە كۆمۈپ قويۇپ شەھەرگە كىرىپ كېتىشتى.

دۇشتەبۇددخى پاھىشە، رەزىللىك ۋە ئىسراپچىلىققا دۇم چۇشكەنىدى، كۆپ ئۆتمەي ئۆزىگە تېگىشلىك پۇلنى سورۇپ تۇگەتتى. كېيىن ئۇلار يەنە يۇز دىناردىن ئېلىشقانىدى، دۇشتەبۇددخى بىر يىل ئىچىدە بۇ پۇلنىمۇ تۇگەتتى. شۇنىڭدىن كېيىن دۇشتەبۇددخى: «ئەگەر بىز يەنە يۇز دىناردىن ئالساق، كوزىدا تۆت يۇز دىنار قالىدۇ. ئۇلارنى ئوغرىلاپ ئالسامۇ ئانچە پايدىسى بولمايدۇ! ئەڭ ياخشىسى، قالغان ئالتە يۇز دىنارنىڭ ھەممىسىنى ئېلىۋالاي» دەپ ئويلىدى. ئۇ شۇ پىكىرگە كېلىپ، كومزەكتىكى

پۇلنىڭ ھەممىسىنى ئېلىپ، ئورنىنى تۇزلىۋەتتى. بىرئاي ئۆتەمەيلا دخارمەبۇددخىنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

— بۇرادەر، كەل، قالغان پۇللارنىمۇ بۆلۈشۈۋالايلى، — دېدى.

ئۇ دىخارمەبۇددخى بىلەن پۇل كۆمۈلگەن يەرگە بېرىپ قېزىشقا باشلىدى. ئەلۋەتتە كۆمۈلگەن پۇللار چىقمىدى. شۇ چاغدا ئۇياتسىز دۇشتەبۇددخى بوش قالغان كوزىنى بېشىغا ئۇرۇپ:

— قېنى پۇل؟ دخارمەبۇددخى، سەن ئالغان ئوخشىمامسەن. ماڭا يېرىمىنى بەر. بولمىسا ئوردىغا بېرىپ پادىشاھىمغا ئېيتىمەن، — دەپ ۋارقىرىدى.

— ئۇنداق دېمە، — دېدى دخارمەبۇددخى، — مېنى بىكارغا مۇبارەك خىيال دېمەيدۇ. مەن ئوغرىلىق ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللانمايمەن.

يات ئايالىنى ئۆز ئانىدەك كۆرىدۇ،
ھارام مالنى كۆرمەس لېكىن تۇپراقچە.
ئۆزگىلەرنى ھامان ئۆز دەپ بىلىدۇ،
ئەھلى ئىمان شۇنداق بولار، ئەلۋەتتە.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ!

ئۇلار تالاش ـ تارتىش قىلىپ قازىخانىغا بېرىشىپ، پۇلنىڭ قانداق يوقالغانلىقىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ. قازىلار ئۇلارنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ئۇلارنى ئىمان سىنىقىدىن ئۆتكۈزۈشكە قارار قىپتۇ. بۇ يەردە دۇشتەبۇددخى:

— ئەپسۇس، خاتا قىلدىڭلار.

گۇۋاھچىنى چاقىرغۇلۇق، ماددىي پاكىت بولمىسا،
گۇۋاھچىمۇ بولمىسا گەر ھۆكۈم قىلسۇن بىر خۇدا.

دېيىلگەن ئەمەسمۇ؟ لېكىن مېنىڭ بۇ ئىشتا بىر گۇڭاھچىم بار. ئۇ بولسىمۇ ئورمان ئىلاھى. كىمنىڭ ھەق، كىمنىڭ ناھەقلىقىنى شۇ بىلىدۇ، — دەپتۇ.

— توغرا ئېيتىسەن، — دەپتۇ قازىلار، — بۇنى تەكشۈرۈپ كۆرەيلى، ئەتە ئەتىگەندە ئىككىڭلار بىز بىلەن ئورمانلىققا بارىسىلەر.

قازىلار دەڭاگەرلەردىن كېپىللىك ئېلىپ، ئۇلارنى قويۇۋېتىپتۇ. دۇشتەبۇددىخى ئۆيىگە كېلىپ ئاتىسىدىن:

— ئاتا! بۇ دىنارلار مەندە. ئەمدى سېنىڭ سۆزۈڭ بولسىلا بولغىنى. پۇل كۆمۈلگەن يەردىن ئانچە يىراق بولمىغان جايدا شام دەرىخى بار. سېنى شۇ دەرەخنىڭ كاۋىكىغا ئولتۇرغۇزۇپ قويايلى. ئەتە قازىلار بارغاندا سەن گۇڭاھلىق بەرگىن، — دەپتۇ.

— ئوغلۇم، بۇ يول ياخشى ئەمەس، بىز نابۇت بولىمىز.

تۇرساڭ ئەگەر پايدىغا، زىيانىمۇ ئويلاپ قوي،
ئېخىنىڭ[1] يېپ كەتكەن ئاق قوتانىنى، ۋاي ئىسىت.

دەپ توغرا ئېيتقان، — دەپتۇ ئاتىسى.

دۇشتەبۇددىخى ئاتىسىدىن:

— بۇ قانداق ئىش؟ — دەپ سورىغانىدى، ئاتىسى مۇنداق ھېكايە قىلدى:

يىگىرمە يەتتىنچى ھېكايە

بىر ئورمانزارلىق ياقىسىدا ئەنجۇر دەرىخى بۆسكەن بولۇپ، ئۇنىڭ تۇۋىدە ئاق قوتانلار كۇن كەچۇرۇشەتتى. ئەنجۇرنىڭ كاۋىدىكى

① ئېخىنىڭ — يىلان زەھىرى تەسىر قىلمايدىغان بىر خىل جانىۋار.

كىدا بىر قارا يىلان ياشايتتى. ئۇ ئاق قوتانىڭ بالىلىرىنى تۈك چىقارمىغان ۋاقتىدىلا يەۋالاتتى. بىر كۈنى بالىلىرىنى يىلان يەۋەرگەنلىكىدىن بىزار بولۇپ، دۇنيا كۆزىگە قاراڭغۇ بولۇپ كەتكەن ئاق قوتان كۆل بويىغا كەپتۇ ـ دە، ئاچچىق ياش تۆكۈپ يىغلاپتۇ.

ئۇنىڭ ئىنتايىن غەم ـ ئەلەمگە پاتقانلىقىنى كۆرگەن بىر قىسىقۇچپاقا:

— چوڭ ئانا، نېمىگە شۇنچە قايغۇرىسىز؟— دەپ سوراپتۇ.

— قەدىرلىكىم!— دەپتۇ ئاق قوتان جاۋابەن، — ئەنجۇر دەرىخىنىڭ كاۋىكىدا ياشايدىغان يىلان مەن شور پېشانىنىڭ ۋە قېرىنداشلىرىمنىڭ بالىلىرىنى يەپ كېتىۋاتىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن يىغلايمەن. ماڭا بىر يول كۆرسەتكىن، ئۇنى قانداق يوقاتسام بولار؟

«ئاق قوتان ئەزەلدىن بىزنىڭ دۈشمىنىمىز. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن ئۇنىڭغا پايدىلىق ھەم زىيانلىق مەسلىھەت بېرەي. ئەگەر گېپىمگە كىرسە، باشقا ھەممە ئاق قوتانلارمۇ نابۇت بولۇپ كېتىدۇ» دەپ ئويلاپتۇ قىسقۇچپاقا ئاق قوتانىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ.

— چوڭ ئانا، — دەپتۇ ئۇ، — ئېخىنىۋاننىڭ ئۇۋىسىدىن يىلاننىڭ ئۇۋىسىغىچە بىلىق پارچىلىرىنى تاشلاپ قويۇڭ. ئېخىنىۋان بىلىقلارنى يەپ يىلاننىڭ ئۇۋىسىغىچە بارىدۇ ـ دە، يىلاننىمۇ يەيدۇ.

ئاق قوتان شۇنداق قىپتۇ. ئېخىنىۋان بىلىقلار تاشلانغان يول بىلەن بېرىپ ياۋۇز يىلاننى ئۆلتۈرۈپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن بارلىق ئاق قوتانلارنىمۇ بىر ـ بىرلەپ يەۋېتىپتۇ.

يىگىرمە ئالتىنچى ھېكايىنىڭ داۋامى

شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى:

تۇرساڭ ئەگەر پايدىغا، زىيانىنمۇ ئويلاپ قوي،
ئېخنىۋمان يەپ كەتكەن ئاق قوتانىنى، ۋاي ئىسىت.

دۇشتەبۇددخى ئاتىسىنىڭ گېپىگە قۇلاق سالماي، ئۇنى كېچىسى يوشۇرۇنچە شام دەرىخىنىڭ كاۋىكىغا جايلاشتۇرۇپ قويۇپ تۇ. ئەتىسى ئەتىگەندە يۇيۇنۇپ - تارىنىپ پاكىز كىيىملىرىنى كىيىپ، دخارمەبۇددخى ۋە قازىلار بىلەن بىرلىكتە دەرەخ يېنىغا بېرىپ يۇقىرى ئاۋاز بىلەن:

— ئەي، مۇبارەك ئورمان ئىلاھى! ئېيتقىنە، ئىككىمىز-نىڭ قايسىمىز ئوغرى؟ — دەپتۇ.

بۇ چاغدا دەرەخنىڭ كاۋىكىدا ئولتۇرغان دۇشتەبۇددخىنىڭ ئاتىسى:

— پۇللارنى دخارمەبۇددخى ئوغرىلىدى، — دەپتۇ.

بۇ ئاۋازنى ئاڭلىغان پادىشاھ خىزمەتچىلىرىنىڭ كۆزلىرى چانىقىدىن چىقىپ كەتكۈدەك چەكچىيىپ كېتىپتۇ. ئۇلار دخارمەبۇددخىنى قانۇنىي جەھەتتە قانداق جازالىساق بولار دەپ مۇلاھىزە قىلىپ تۇرۇشقىنىدا دخارمەبۇددخى دەرەخ كاۋىكىنىڭ ئاغزىنى كۆيدىغان نەرسە بىلەن قاپلاپ ئوت قويۇۋېتىپتۇ. دەرەخ ئوت ئېلىپ، بارغانسېرى قاتتىق كۆيۈشكە باشلاپ، كاۋاك ئاغزىدىن ئىس كىرگەندە دۇشتەبۇددخىنىڭ ئاتىسى ئېتىلىپ چىقىپتۇ. ئۇنىڭ پۇتۇن ئەزايى ئوت ئىچىدە قېلىپ، كۆزلىرى يېرىلىپ كەتكەنىكەن، بۇ يەردە ھازىر بولغان كىشىلەر ئۇنىڭدىن:

— ھەي، بۇ نېمە ئىش؟ — دەپ سورىشىپتۇ.

— بۇ دۇشتەبۇددخىنىڭ نەيرەڭلىرى، — دەپتۇ بوۋاي.
شۇنىڭدىن كېيىن پادىشاھ خىزمەتچىلىرى دۇشتەبۇددخىنى شام دەرىخىنىڭ شېخىغا ئېسىپ قويۇپتۇ. دخارمەبۇددخىنى بولسا ماختاپ كۆككە كۆتۈرۈپتۇ. پادىشاھ مەرھەمەت قىلىپ ئۇنىڭغا سوۋغا - سالاملار بېرىپتۇ.

مانا شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى:

كىملەر ياخشى، كىم يامان خالايىققا مەلۇمدۇر،
نابۇت قىلدى ئاتىسىنى مەككار ئوغۇل — بىخەستە.

ھېكايە ئاخىرلاشقاندا قارا تېكە:
— ئەي ئەخمەق! سەن مۇغەمبەرلىك قىلمەن دەپ، ئۆز - ئۆزۈڭنى زاۋالغا ئۇچراتتىڭ.

دەريا سۈيىنى شور بۇزار،
ناباب ئوغۇل ئۆيۈڭنى.
دوستنى بىلەر ئاياللار،
خائىن ئاچار سىرىڭنى.

دەپ توغرا ئېيتقان.
ئىككى تىللىق كىشىگە قانداق ئىشەنگىلى بولسۇن؟ ھەتتا مەن ئۆزۈمۇ سېنىڭ قىلمۇاتقان ئىشلىرىڭدىن قورقمەن. ئۇلار سېنىلا ئەمەس، پادىشاھنىمۇ ھالاك قىلىدۇ. سەن پادىشاھنىڭ ھاياتىنى قەدىرلىمىگىنىڭدىن كېيىن، باشقا ھەرقانداق جانۋار-نىڭ ھاياتىنى ھەتتا خەس ئورنىدىمۇ كۆرمەيسەن.

چاشقان ئاچتىن غاجىسا ئەگەر تۆمۇر مىزاننى،
بالا ئەمەس پىلنى ھەم ئېلىپ قاچار لاچىنمۇ.

دېگەن ئەمەسمۇ! — دېدى.
دەمانبكە قارا تېكەدىن:
— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سورىغاندى، ئۇ مۇنداق ھېكايە قىلدى:

يىگىرمە سەككىزىنچى ھېكايە

بىر شەھەردە نادۇكا ئىسىملىك بىر سودىگەر بار ئىدى. ئۇ پۇتۇن مال ـ دۇنياسىدىن ئايرىلىپ سەپەرگە چىقماقچى بولدى. ئۇنىڭ ئۆيىدە ئاتا ـ بوۋىلىرىدىن قالغان ناھايىتى ئېغىر تۆمۇر تارازا بار ئىدى. ئۇ تارازىنى سودىگەرلەرنىڭ ئاقساقلى لەكشىما-نەگە ئامانەت قويۇپ كەتتى. ئۇ كۆپ مەملىكەتلەرنى كېزىپ ئۆز مەملىكىتىگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن سودىگەرلەر ئاقساقلە-دىن:
— ھەي لەكشىمانە! ساڭا تارازا قالدۇرۇپ كەتكەنىدىم، ئەمدى قايتۇرۇپ بەر، — دېدى.
— ھەي نادۇكا! — دېدى لەكشىمانە جاۋابەن، — تارازىنى چاشقانلار يەپ كەتتى.
بۇنى ئاڭلىغان نادۇكا:
— تارازىنى چاشقانلار يەپ كەتكەن بولسا، بۇنىڭغا سەن جاۋابكار ئەمەس. دۇنيانىڭ ئىشلىرى شۇنداق، دائىم ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ. بولمىسا مەن دەريادا چۈشۈپ يۇيۇنۇپ كېلەي. مەن بىلەن ئوغلۇڭ دىخانەدىكى كېرەكلىك نەرسىلەرنى ئېلىپ بارسۇن، — دېدى.
— ئوغلۇم! — دېدى لەكشىمانە ۋىجدان ئازابىدا ئۆرتەنگەن ھالدا:
— نادۇكا سېنىڭ تاغاڭ بولىدۇ. ئۇ دەريادا يۇيۇنۇپ كەلـ-مەكچى. كېرەكلىك نەرسىلەرنى ئېلىپ، ئۇنىڭ بىلەن

بىللە بارغىن.

شۇنىڭدىن كېيىن لەكشىمانەنىڭ ئوغلى زۆرۈر نەرسىلەرنى ئېلىپ نادۇكا بىلەن بىللە دەريا بويىغا كېتىشتى. نادۇكا يۈيۈنۈپ بولغاندا دخانەدىۋەنى تاغدىكى غار ئىچىگە قاماپ، غارنىڭ ئاغزىغا يوغان قورام تاشنى كەپلەپ قويۇپ لەكشىمانەنىڭ ھۇزۇرىغا قايتىپ كەلدى.

— ھەي نادۇكا! — دەپ سورىدى لەكشىمانە، — سەن بىلەن بىللە كەتكەن ئوغلىمىز دخانەدىۋە قېنى؟

— ھەي لەكشىمانە! — دېدى جاۋابەن نادۇكا، — دەريا بويىدا تۇرغىنىمىزدا ئۇنى لاچىن ئېلىپ ئۇچۇپ كەتتى.

— يالغان ئېيتتىڭ، نادۇكا! — دەپ ئېتىراز بىلدۈردى لەكشىمانە، — لاچىن قانداقچە چوپچوڭ بالىنى ئېلىپ قاچسۇن؟

— ھەي لەكشىمانە! — دېدى نادۇكا، — چاشقانلار قانداقچە تۆمۈر تارازىنى يەپ كەتسۇن؟ ئەگەر ئوغلۇڭنى كۆرۈشنى خالىساڭ تارازىنى قايتۇرۇپ بەر.

ئۇلار تالاش ـ تارتىش قىلىپ، پادىشاھ ئوردىسى ئالدىغا كېلىشتى. ئوردا دەرۋازىسى ئالدىدا لەكشىمانە يۇقىرى ئاۋاز بىلەن:

— ۋاي، جىنايەت يۈز بەردى! نادۇكا ئوغلۇم دخانەدىۋەنى ئوغرىلاپ كەتتى، — دەپ ۋارقىرىدى:

بۇ چاغدا قازىلار چىقىپ نادۇكاغا:

— لەكشىمانەنىڭ ئوغلىنى قايتۇرۇپ بەر، — دېدى.

— قانداق قايتۇرۇپ بېرىمەن. ئۇنى كۆز ئالدىمدا لاچىن ئېلىپ قاچتى، — دېدى نادۇكا جاۋابەن.

— يالغان ئېيتتىڭ، — دېدى قازى، — لاچىن قانداقچە ئون بەش ياشلىق بالىنى ئەكېتەلەيدۇ؟

بۇ چاغدا نادۇكا كۈلۈۋېتىپ دېدى:

چاشقان ئاچتىن غاجىسا ئەگەر تۆمۈر مىزانتى،
بالا ئەمەس پىلنى ھەم ئېلىپ قاچار لاچىنمۇ.

— ۋەقەنى بىر - بىرلەپ ئېيتىپ بەر، — دېدى قازى.
شۇنىڭدىن كېيىن نادۇكا ئۇلارغا تارازا ۋەقەسىنى سۆزلەپ بەردى. قازى ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ بولۇپ، نادۇكاغا بالىنى قايتۇرۇش، لەكشىمانەگە تارازىنى ئىگىسىگە قايتۇرۇپ بېرىشنى بۇيرۇدى.

شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى: «تۆمۈر تارازىنى غاجىسا ئاچ قالغان چاشقان، بالىنى ئەمەس، پىلنىمۇ ئەپقاچار لاچىن.»
— ئەقىلسىز! — دېدى يەنە قارا تېكە، — سەن پىنگالېكەنىڭ سەنجىۋاكە بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى كۆرەلمەستىن شۇنداق قىلغان.

ھەسەت قىلار يوقسۇللار دۆلىتىگە ئۆزگىنىڭ،
بۇزۇقلارنىڭ كۆڭلىگە ياقماس ھەرگىز دىيانەت.

دەپ بىكار ئېيتمىغان.
دېگەن سۆزۈڭنى دەرھال ئاڭلايدىغان كىشىلەرگە نەسىھەت قىلىش كېرەك. سەن ناھايىتى بىپەرۋا، تاش يۈرەك ئىكەنسەن. ساڭا ئۆگەتكەننىڭ زادى پايدىسى يوق. سەندىن سەل يىراق تۇرۇش كېرەك. سېنىڭ قارىڭ ماڭمۇ يۇقمىسۇن.

نادان بىلەن دوست - يار بولۇپ ئۆتكەندىن،
سۇغا چۆككەن، ئوتتا كۆيگەن ياخشىراق.

دېگەن ئەمەسمۇ!

بىر ئانىنىڭ بالىلىرى بىز، بىر ئاتىنىڭ پەرزەنتى،
ئورماندا ئاكام چوڭ بولدى، مەن بۇتلارغا بوپ ھەمراھ.

ئوۋچىلىقنى ئاكام ئۆگەندى، ماڭا قالدى راھىبلىق،
ئوخشاش ئەمەس تەربىيە، شاھىم، سەن ئۆزۈڭ گۇۋاھ.

دەپ راست ئېيتقان.
دەمانبكە قارا تېكەدىن:
— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سورىغانىدى، قارا تېكە مۇنداق ھېكايە قىلدى:

يىگىرمە توققۇزىنچى ھېكايە

— ئانا تۇتى بىر كۈنى ئېگىز جايغا ئىككىنى تۇخۇملاپ ئۇلاردىن ئىككى بالىپان چىقارغانىدى. بىر كۈنى ئۇ دان ئىزدەپ كەتكەن ئەسنادا ئوۋچى بالىلىرىنى ئېلىپ كەتتى. بالا قۇشلارنىڭ بىرى ئوۋچىنىڭ قولىدىن چىقىپ قاچتى. قاچالمىغىنىنى قەپەسكە سېلىپ، ئادەمگە ئوخشاش گەپ قىلىشنى ئۆگىتىشكە باشلىدى. ھېلىقى ئۇچۇپ كەتكەن تۇتى بالىسىنى بىر دەرۋىش تۇتۇۋېلىپ، بېقىپ چوڭ قىلدى. كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۆز لەشكەرلىرىدىن كەينىدە قالغان شاھ شۇ يەرلەردە ئادىشىپ يۇرۇپ ئوۋچىلار ماكانىغا كېلىپ قالغانىدى، قەپەستىكى تۇتى ئۇنى يىراقتىن كۆرۈپ چۇقان سېلىپ:
— ھەي، ھەزرىتىم! بىر ئاتلىق چېپىپ كېلىۋاتىدۇ. تۇتۇۋال، تۇتۇۋال! ئۆلتۇر، ئۆلتۇر! — دەپ سايراشقا باشلىدى.
بۇ سايراشلارنى ئاڭلىغان شاھ دەرھال ئېتىنى بۇراپ، باشقا تەرەپكە يول ئالدى. بىرئاز ئۆتكەندە ئۇ دەرۋىشلەر ماكانىغا چۇشۇپ ھۇجرىلاردىن بىرىگە كىرگەندى، قەپەستە تۇتى تۇرغانلىقىنى كۆردى. تۇتى ئۇنى مۇنداق سۆزلەر بىلەن قارشى ئالدى:

— كەل، پادىشاھ، كەل! ھاردۇق ئال! مۇزدەك سۇلاردىن ئىچ، شېرىن مېۋىلەردىن يە. ھەي، دەرۋىشلەر! ئۇنى سالقىن دەرەخزارلىقتا مېھمان قىلىڭلار، ئاياغلىرىنى يۇيۇشقا سۇ كەلتۈرۈڭلار.

شاھ ھەيرەتتىن كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ «مۆجىزە» دەپ ئويلىدى. ئۇ تۇتىغا:

— باشقا بىر يەردە خۇددى ساڭا ئوخشاش تۇتىنى كۆرگەنىدىم، ئۇ: «تۇتۇڭلار، تۇتۇڭلار! ئۆلتۈرۈڭلار، ئۆلتۈرۈڭلار!» دەپ چاقىرغانىدى، — دېدى.

شۇ چاغدا تۇتى ئۆزى بىلەن ئاكىسىنىڭ بېشىغا كەلگەن ۋەقەنى سۆزلەپ بەردى.

مانا شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى: «تەربىيىنىڭ بولار ياخشى ـ يامىنى...» قىسقىسى، سەن بىلەن ھەتتا گەپلىشىپ ئولتۇرۇشمۇ خاتا.

مەككار ياۋدىن ياماندۇر ئەقىلسىز دوست ھەرقاچان،
شاھنى مايمۇن ئۆلتۈرگەن، ئوغرى قىلغان جان پىدا.

دەپ راست ئېيتقانىكەن.

دەمانېكە قارا تېكەدىن:

— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سورىغانىدى، قارا تېكە مۇنداق ھېكايە قىلدى:

ئوتتۇزىنچى ھېكايە

بىر پادىشاھنىڭ ئوغلى سودىگەر ۋە ئالىمنىڭ ئوغۇللىرى بىلەن دوست بولغانىدى. ئۇلار كۈنلىرىنى ئويناپ ـ كۈلۈپ ئۆتكۈزۈشەتتى، مەيدان ۋە باغلارنى سەيلە قىلىشاتتى، شاھزادە

ئويۇن - تاماشا بىلەن بولۇپ كېتىپ، ئوقيا ئېتىش، ئات ۋە پىللارنى مىنىش، جەڭ ھارۋىلىرىنى باشقۇرۇش، ئورماندا ئوۋ قىلىشنى ئۆنتۈپ قالدى.

بىر كۈنى ئاتىسى كۈلۈپ تۇرۇپ:

— سەن پادىشاھلارنىڭ ئوغۇللىرىغا يارىشىدىغان بارلىق مەشغۇلاتلارنى تاشلىۋەتتىڭ، — دېدى.

شاھزادە ئاتىسىنىڭ دەشنەم بەرگەنلىكىنى دوستلىرىغا ئېيىتىپ بەردى. دوستلىرى شاھزادىگە:

— بىزمۇ ئۆز مەشغۇلاتلىرىمىز بىلەن شۇغۇللانمايمىز. ئاتىلىرىمىز بىزدىن خاپا بولغىنى بولغان. سەن بىلەن بولغان دوستلۇقىمىزدىن بەختىيار بولۇپ خېلى ۋاقىتتىن بېرى بۇ تەنھەرگە ئۇندىمەي قۇلاق سېلىپ كەلگەنىدۇق. لېكىن بۇگۈن سېنىڭ خاپا بولغانلىقىڭنى كۆرۈپ بىزمۇ خاپىمىز، — دېيىشتى.

بۇ چاغدا شاھزادە:

— ئەمدى بىز بۇ يەردە تۇرۇشىمىز، بۇنداق ھاقارەتلەرنى ئاڭلاپ يۈرۈشىمىز توغرا ئەمەس. ھەممىمىزنىڭ بېشىمىزغا بىر قايغۇ چۈشتى. شۇنىڭ ئۈچۈن باشقا دىيارلارغا باش ئېلىپ كېتەيلى، — دېدى.

ھەممەيلەن بىر بولۇپ، قايسى مەملىكەتكە يول ئېلىشنى ئويلاشقا باشلىدى. ئاخىرىدا سودىگەرنىڭ ئوغلى:

— پۇلسىز ھېچ نەرسىگە ئېرىشكىلى بولمايدۇ. يۈرۈڭلار، روخانە تېغىغا چىقايلى. خەزىنە تاپساق، كېيىن ئۆزىمىز خالىغانچە راھەتلىنىپ ياشايمىز، — دېدى.

دوستلار ئۇنىڭ سۆزىگە قوشۇلدى ۋە روخانە تېغىغا قاراپ يول ئالدى. تاغدا تەقدىرنىڭ تەقەززاسى بىلەن دوستلارنىڭ ھەر-بىرى بىردىن قىممەت باھالىق تاش تاپتى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار خەتەرلىك ئورمانلىقتا بۇ بىباھا بايلىقنى قانداق ساقلاشنى ئويلاشتى.

بۇ چاغدا ئالىمنىڭ ئوغلى:

— مېنىڭ ئاتام بىكار مەسلىھەتچى بولمىغان. مەن ياخشى بىر يول تاپتىم. بۇ تاشلارنى يۇتۇۋېتەيلى. شۇ چاغدا تاشلىرىمىز-نىڭ بارلىقىنى نە ئوغرى، نە كارۋان ۋە نە باشقا كىشىلەر بىلمەيدۇ، — دېدى.

ئۇلار شۇنداق ئويلاپ، تاشلارنى تاماق بىلەن قوشۇپ يۇتۇ-ۋەتتى. بۇ ئارىدا تاغ ئېتىكىدە ئارام ئېلىپ ياتقان بىر كىشى، بۇلارنىڭ ھەممىسىنى كۆردى ۋە ئاڭلىدى ۋە: «نەچچە كۈنلەردىن بېرى روخانە تېغىدىن قىممەت باھالىق تاش ئىزدەۋاتىمەن، لې-كىن ئامىتىم كەلمىدى. ئاۋۇ ئۇچ يولۇچى بىللە بولاي — دە، ئۇلار ئۇخلاپ قالغاندا قارىنىنى يېرىپ تاشلارنى ئەكېتەي» دەپ ئويلىدى.

ئۇ شۇنداق قارار قىلدى — دە، تاغ ئېتىكىدىن چۈشۈپ، ئۈچ دوستقا يېتىشىۋالدى ۋە ئۇلارغا:

— ھەي بۇرادەرلەر! مەن بۇ قورقۇنچلۇق ئورمانلىقتا ئۆزۈم يالغۇز تۇرۇشتىن قورقىمەن. ئۆز يۇرتۇمغا ئامان — ئېسەن يېتىۋېلىشىم كېرەك. سىلەرگە ھەمراھ بولۇشقا رۇخسەت قىلغاي-سىلەر، — دېدى.

بۇرادەرلىرى ئۇنى جان دەپ قاتىرىغا قوشتى ۋە بىرلىكتە يولغا چىقتى.

بۇ ئورمانلىقتا ئۆتكىلى بولمايدىغان ئېگىز تاغلارنىڭ ئېتە-كىدە بىخىللا دېگەن يېزا بارئىدى. يېزا ئاقساقىلى ئۆيىدە ئەرمەك ئۈچۈن ھەر خىل قۇشلارنى باقاتتى. يولۇچىلار ئۆتۈپ كېتىۋاتقا-دا ئۇ قەپەستىكى قېرى قۇشنىڭ بىردىن نېمىنىدۇر دەپ سايرە-غانلىقىنى ئۇقۇپ شادلىنىپ كەتكەنلىكىدىن خىزمەتكارلىرىغا:

— قۇش: «يولدىن سان — ساناقسىز بايلىققا ئىگە كىشىلەر ئۆتۈۋاتىدۇ. ئۇلارنىڭ بايلىقلىرىنى تارتىۋېلىڭلار» دەۋاتىدۇ، يو-لۇچىلارنى تۇتۇپ مېنىڭ ئالدىمغا كەلتۈرۈڭلار، — دەپ بۇيرۇ-دى.

ئاقساقالنىڭ ئەمرىنى بەجا كەلتۈرۈشتى. ئاقساقال يولۇچىلارنىڭ يانلىرىنى بىر - بىرلەپ ئاختۇرۇپ چىقتى، لېكىن ھېچ نەرسە تېپىلمىغانىدى، ئۇلارنى قويۇۋەتتى. توّتەيلەن ئۆز يولىغا راۋان بولۇشتى. دەرۋەقە ئۇلارنىڭ بەللىرىگە ئورالغان بەلۋاغدىن باشقا ھېچ نەرسىسى يوق ئىدى.

بۇ چاغدا قۇش يەنە بايىقىدەك سايرىغانىدى، ئاقساقال يولۇچىلارنى قايتۇرۇپ كېلىپ، ئۇلارنى قايتىدىن ئاختۇرۇپ چىقتى. لېكىن ھېچ نەرسە تاپالماستىن يەنە قويۇپ بەردى. ئۇلار يولغا چىقىشى بىلەن قۇش يەنە بايىقىدىنمۇ قاتتىقراق سايراشقا باشلىغانىدى، يېزا ئاقساقلى يولۇچىلارغا:

— بۇ قۇش مېنى ھېچقاچان ئالدىمىغانىدى. ئۇ سىلەردە قىممەت باھالىق تاشلار بار دەيدۇ، قېنى ئۇلار؟ — دەپ سورىدى.

— ئەگەر بىزدە قىممەت باھالىق تاشلار بولسا، سىز شۇنچە ئاختۇرۇپ تاپالماسمىدىڭىز؟ — دەپ جاۋاب بەردى ئۇلار.

يېزا ئاقساقلى ئېتىراز بىلدۈرۈپ:

— ئەگەر قۇش ھەدەپ بىرنەرسىنى تەكرارلاۋەرسە، ئۇنىڭ سۆزى شەكسىز توغرا بولىدۇ. قىممەت باھالىق تاشلار سىلەرنىڭ ئېچىڭلاردا، ھازىر قاراڭغۇ بولۇپ قالدى، لېكىن ئەتە ئەتىگەندە مەن ئەلۋەتتە سىلەرنىڭ قارىنىڭلارنى يېرىپ قارايمەن، — دېدى.

ئۇ شۇنداق دەپ، خىزمەتكارلىرىغا يولۇچىلارنى ئۆلتۈرۈشنى بۇيرۇدى.

ئازگال ئىچىدە يانتاق ئوغرى: «ئەتە ئەتىگەندە ئاقساقال ئۇلارنىڭ قارنىنى يېرىپ، قىممەت باھالىق تاشلارنى ئالماقچى بولسا، مەنمۇ سىرتتا قالمايمەن، ئەمدى قانداق قىلسام بولار؟

باشقىلارنىڭ جېنىچۈن قىلساڭ ئەگەر جان پىدا،
نامىڭ ئۆچمەس— ئۇلۇغلار قاتاردىن جاي ئالغاي.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ! ئەگەر ياخشىسى ھەممىدىن ئاۋۋال مېنىڭ قارنىمنى يېرىپ كۆرۈڭلار دەپ تەلەپ قىلاي. ياۋۇز ئاقساقال مېنىڭ قارنىمنى كۆرۈپ ھېچ نەرسە تاپالمىغاندىن كېيىن باشقىلارنىمۇ شۇنداق بولسا كېرەك دەپ ئويلاپ، ھەرقانچە رەھىمسىز بولسىمۇ ئۇلارنىڭ قارنىنى يېرىپ ئولتۇرمايدۇ. مەن ئۇلارغا ئەنە شۇ يول بىلەن ھاياتلىرىنى قايتۇرۇپ بېرىمەن ۋە بايلىقلىرىنى ساقلاپ قالىمەن. بۇ دۇنيادا يەنە پاك بولۇپ تۇغۇلۇش ئۇچۇن ئۆزۈمگە يول ئاچىمەن. ئاخىر مەن ئۆز ئىختىيارىم بىلەن ئۆز ۋاقتىدا ئۆلۈمنى قوبۇل قىلسام، دانىشمەنلەردەك ئامانىتىمنى تاپشۇرغان بولىمەن» دەپ ئويلىدى.

شۇنداق قىلىپ، تۇن ئۆتۇپ، تاڭ ئاتقاندا، يېزا ئاقساقىلى كەلدى. ئوغرى ئۇنىڭ يولۇچىلارنىڭ قارنىنى يارماقچى بولۇپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، قوللىرىنى قوۋۇشتۇرۇپ:

— مەن بۇرادەرلىرىمنىڭ قارنىنى يارغىنىمگىزغا چىداپ تۇرالمايمەن. رەھىم قىلىپ مېنىڭ قارنىمنى بىرىنچى بولۇپ يارغايسىز، — دەپ مۇراجىئەت قىلدى.

ئۇنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن، ئاقساقال ئۇنىڭ قارنىنى باشقىلاردىن ئاۋۋال ياردى، لېكىن ھېچ نەرسە تاپالمىدى. بۇ چاغدا ئاقساقال ئۆزىنىڭ شەپقەتسىزلىكىدىن پۇشايمان قىلدى.

— شورۇم قۇرۇدى، قۇشنىڭ يالغان سايرىغىنىغا ئۇچۇپ كېتىپ، ئاچ كۆزلۈك يولىغا كىرىپ، يامان ئىش قىلىپ قويدۇم، قارنىدا ھېچنېمە يوقكەن. دېمەك، شېرىكلىرىنىڭ قارنىدىمۇ يوق دېگەن گەپ،— دېدى ئۇ.

ئۇ شۇنداق دەپ ئۇچ دوستىنى قويۇۋەتتى. ئۇلار تېزلىكتە ئورمانلىقتىن ئۆتۈپ بىر شەھەرگە كېلىشتى.

مانا شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى:

باشقىلارنىڭ جېنىچۈن قىلساڭ ئەگەر جان پىدا،
نامىڭ ئۆچمەس - ئۇلۇغلار قاتارىدىن جاي ئالغاي.

دوستلار شەھەردە تاشلارنى سودىگەرنىڭ ئوغلىغا بېرىپ، سېتىپ كېلىشكە ئەۋەتتى. سودىگەرنىڭ ئوغلى تاشلار بەدىلىگە ناھايىتى كۆپ پۇل ئېلىپ شاھزادىنىڭ ئالدىغا قويدى. شاھزادە ئالمىنىڭ ئوغلىنى ۋەزىر، سودىگەرنىڭ ئوغلىنى خەزىنىچى قىلىپ تەيىنلەپ شۇ مەملىكەتنىڭ ھاكىمىنى تەختتىن چۈشۈرۈشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ قويدى. شاھزادە پۇللارنى ئايماي سەرپ قىلىپ، جەڭ ئاتلىرى ۋە پىللارنى سېتىۋالدى، پىيادە ئەسكەرلەرنى ياللىدى، ئاندىن جەڭ قىلىشنىڭ ئالتە خىل ئۇسۇلىنى بىلىدىغان ۋەزىرنىڭ ياردىمىدە جەڭ قىلىپ، مەملىكەت شاھىنى ئۆلتۈرۈپ ئۇنىڭ تەختىنى ئىگىلىدى. ئۇ بارلىق دۆلەت ئىشلىرىنى ئېلىپ بېرىشنى ئىككى دوستىنىڭ زىممىسىگە تاپشۇردى - دە، ئۆزى راھەت - پاراغەتتە كۈن كەچۈرۈشكە باشلىدى. بىر كۈنى يېڭى پادىشاھ ھەرەمدە ئارام ئېلىپ ياتقاندا، ئاتخانا يېنىدا تۇرىدىغان مايمۇننى ئۆزىگە خىزمەتكار قىلىۋالدى. مايمۇن شاھنىڭ لەززەتلىك تاماقلىرىنى يەپ يۇرۇپ تېز ئارىدا ئوردا ئەھلىنىڭ چوڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولدى. شاھ ئۇنى ناھايىتى ياخشى كۆرەتتى ۋە ئۇنىڭغا ئىشىنەتتىكى، ھەتتا قىلىچىنى ئېسىپ يۈرۈشىگىمۇ رۇخسەت قىلاتتى.

شاھ ئوردىسىنىڭ يېنىدا ئوۋ ۋە سەيلە قىلىدىغان ئورمانزارلىق بولۇپ، ئۇنىڭدا خىلمۇخىل چىرايلىق دەرەخلەر بار ئىدى. باھار كۈنلىرىدىن بىرىدە شاھ بۇ ئورماندا قەلبىنى شادلاندۇرىدىغان گۈللەر ئېچىلىپ، مادانە[1] شەرىپىگە قوشاق قوشۇپ يۈرۈشكەنلىكىنى كۆرۈپ، مەلىكە بىلەن بىللە ئېچىلىپ - يېيىلىپ ئورمانزارلىققا كىرىپ، بارلىق ئەمەلدارلىرىنى ئورمانزارلىق

① مادانە — كامادۇنىڭ نامىدىن بىرى.

چېتىدە قېلىشقا بۇيرۇدى. شاھ ئورمانزارلىقتا ئۇزۇن سەيلە قىلىپ، نى ـ نى ئاجايىباتلارنى كـۆردى ۋە ئـاخىر چارچاپ مايمۇنغا:

— مەن گۈللەر ئارىسىدا بىر پەس كۆز يۇمۇۋالاي، ھوشيار بولۇپ قاراپ تۇر. ئۇيقۇمنى ھېچكىم بۇزمىسۇن، — دېدى.

شاھ شۇنداق دەپلا ئۇيقۇغا كەتتى. بۇ ئارىدا گۈللەرنىڭ ھىدىگە ۋە شاھ چاچقان ھەر خىل ئەتىر، خۇشبۇيلارغا مەست بولغان بىر ھەسەل ھەرىسى كېلىپ شاھنىڭ بېشىغا قوندى. بۇنى كۆرگەن مايمۇن: «بۇ يارىماس مەخلۇق شاھنى چېقىۋالمىسۇن يەنە!» دەپ ئويلىدى ـ دە، ھەرىنى قورۇشقا باشلىدى. لېكىن ھەرە شاھنىڭ بېشى ئەتراپىدا ئايلىنىۋەرگەنىدى، قاتتىق دەرغەزەپ بولغان مايمۇن قىلىچنى «شارتتىدە» سۇغۇرۇۋالدى ـ دە، ھەرىنى چاپتى. قىلىچ زەربىسىدىن شاھنىڭ بېشى يېرىلىپ ئىككى پارچە بولۇپ كەتكەنىدى، شاھنىڭ يېنىدا ياتقان مەلىكە قورقۇپ ئويغىنىپ كېتىپ دەھشەت ئىچىدە ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپ، شاھنىڭ قانغا مىلىنىپ ياتقانلىقىنى كۆرۈپ داد ـ پەرياد كۆتۈردى ۋە:

— ھەي، ئەخمەق مايمۇن! ساڭا شۇنچە ئىشەنگەن شاھنى نېمە قىلدىڭ؟ — دېدى.

مايمۇن بولغان ۋەقەنى ئېيتىپ بەرگەندىن كېيىن، كىشىلەر ئۇنى ئۇرۇپ قوغلىۋەتتى.

مانا شۇنىڭ ئۈچۈن «ئەخمەقتىن دوست تۇتما» دەيدۇ. مەن شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى:

مەككار ياۋدىن ياماندۇر ئەقىلسىز دوست ھەرقاچان،
شاھنى مايمۇن ئۆلتۈرگەن، ئوغرى قىلغان جان پىدا.

شۇ چاغدا قارا تېكە دېدى:

كەم ئەقىللىق قىلىپ كىم رەقىبىگە ئىشەنسە،
شورى قۇرار ئۇنداقنى ھۆرمەت قىلسا كىمەرسە.

دەمانىكە كاللىسى بۇزۇلۇپ كەتكەنلىكى ۋەجىدىن بۇ دانا سۆزلەرنىمۇ زەھەر دەپ چۈشەندى ـ دە، دەرھال كېتىپ قالدى.
بۇ ئارىدا پىنگالىكە بىلەن سەنجىۋاكە يەنە ھەددىدىن ئېشىپ كەتكەنىدى، پىنگالىكە سەنجىۋاكەنى ئۆلتۈرۈۋەتتى. ئۇ ئۆكۈزنى ئۆلتۈرۈشى بىلەن ئاچچىقى يېنىپ، دەسلەپ دوست بولغان چاغلىرى ئېسىگە كەلدى ۋە قىلغان ئىشىغا قاتتىق پۇشايمان قىلدى. ئۇ قانغا بويالغان قوللىرى بىلەن كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈپ تۇرۇپ شۇنداق دېدى:

ئاقىل خىزمەتكارىدىن ئايرىلىش،
يەر قولدىن كەتكەندىن يامان.
ھوسۇللۇق يەرنىمۇ تاپارسەن يەنە،
ئۆلۈپ كەتكەننى نەدىن تاپىسەن.

پىنگالىكەنىڭ كۆز ياشلىرىغا بېرىلىپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆرگەن دەمانىكە قورقماي ئاستاغىنا ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ:
— شاھىم! رەقىبىنى ئۆلتۈرگەنلىرى ئۈچۈن شۇنچىۋالا قىينىلىپ ئولتۇرۇش توغرىمۇ؟

ئاتاڭ، ئوغلۇڭ، ئاكاڭ گەر ئويلىسا ھالاڭ قىلىشنى،
بەلكىم كونا دوستۇڭدۇر، دەرھال چىقار ئەبجىقى.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ! ئۇنىڭ ئۈستىگە:

پاراغەت كۆتسە سېنى ھېچ كەينىگە سۈرمە،
ھەقىقەتنى سۆزلىسە، بالىلارغىمۇ ئىشەن.
يېقىنلارنىڭ يولىدا پىدا ئەيلە جېنىڭنى،
كېيىپ تاشلا يامانىنىڭ قولىنى جەزمەن.

دەپ بىكار ئېيتمىغان.
پادىشاھ ئاددىي پۇقراغا ئوخشاشماسلىقى كېرەك.

ئاۋام ھەرگىز دۆلەتنى باشقۇرالماس شاھلاردەك،
ئىللەت ئەمەس پۇقراغا شاھلاردىكى پەزىلەت.

ريا[1] بىلەن ھەقىقەت قوشماق كېلەر ھەرقاچان،
ياخشىلىققا يامانلىق، ئاچ كۆزلۈككە ساداقەت.

گاھى پايدا كەلتۈرەر، گاھى سالار زىيانلار،
ئوخشار بۇزۇق خوتۇنغا دۇنيادىكى سىياسەت.

دېگەن ئەمەسمۇ! — دېدى.
دەمانبكە خېلى كېچىكىپ قالغانىدى، قارا تېكە ئۇنىڭ ئالدىغا باردى ۋە شىرنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ:
— سەنمۇ ۋەزىر بولدۇڭمۇ؟ ئىككى كىشى ئىتتىپاق بولسا، ئۇلارنى ئايرىۋېتىش ئۇچۇن ئارىغا ئازغىنە ئىختىلاپ سېلىش كۇپايە. ئۆز مەقسىتىڭگە شېرىن سۆز ۋە سوۋغا ـ سالام بىلەن يېتىش مۇمكىن بولغاندا، شاھىمىزنى ئۇنىڭ خىزمەتكارى بىلەن ئۇرۇشتۇرۇپ ئولتۇرۇش ۋە بۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ ھاياتىنى خەۋپ ئاستىغا قويۇش ئارقىلىق ئەمەس.

---

① ريا — ئىككى يۈزلىمىلىك، مۇناپىقلىق.

جاڭجال قىلىش ئىشى ئەمەس ئاقىلنىڭ،
ئۇرۇش تېرەر ئازغان كىشى ئەقلىدىن.
ئادەم بولساڭ، ئاقىللارنىڭ يولىن تۇت،
كېلەر شۇنداق ئۇگۈت ئىلىم ئەھلىدىن.

شۇنىڭ ئۈچۈن ۋەزىر ئۆز شاھىغا ئۇرۇش قىلىشى ھەققىدە مەسلىھەت بەرمەسلىكى لازىم. بارلىق ۋەزىرلەر ئۆز پىكىرلىرىنى ئېيتىشىۋن كىمنىڭ مەسلىھەتى پايدىلىق، كىمنىڭ زىيانلىق. شاھ ئۇلارنىڭ سۆزلىرىنى بىر - بىرلەپ ئاڭلاپ، ئاندىن ئۆزى ھەل قىلىۋن. بىزنىڭ ئەقلىمىزنى بەزىدە قاراڭغۇلۇق باسىدۇ ۋە بىزگە قاراشلىق ئەتراپ ئەسلىدىكىدىن باشقىچە بولۇپ كۆرۈنىدۇ.

ھەقىقەتتەك مۇقەددەس تۇيۇلىدۇ گاھ يالغان،
ئازارگاھى ئەقلىمۇ، ئاگاھ بولغىن ھەر زامان.

دېگەن ئەمەسمۇ! شاھىم دانالىقتىن مەھرۇم مەخلۇقلارغا قۇلاق سېلىپ ئولتۇرمىغايلا، مەككار ۋەزىرلەر ئۆز غەرەز ۋە نىيەتلىرى يولىدا ھادىسىلەرنى ئەسلىدىكىدىن باشقىچە قىلىپ تەسۋىرلەپ بېرىدۇ. جانابلىرى، شۇنىڭ ئۈچۈن بىر ئىش قىلىشتا ئالدىن خاتىرجەم ئويلىشۇبلىشلىرى زۆرۈر.

كىرىپ دانا سۆزىگە،
ئويلاپ باسقىن قەدەمنى،
ئىشەنچ بولسا ئىشىڭغا،
قۇچالايسەن شەرەپنى.

دەپ بىكار ئېيتمىغان.

بىگۇناھلارنىڭ گەپ - سۆزلىرى جانابلىرىنىڭ ئەقلىگە يامان تەسىر كۆرسەتمىگەي. ئۇ ھەرقاچان، ھەرقانداق شارائىتتا پەكىرلەردىكى پەرقلەرنى ئاجرىتىۋالغاي، نېمە پايدىلىق ۋە نېمە زىيانلىق ئىكەنلىكىنى ئۆزى ئۇچۇن ئېنىقلىغاي، دۇنيادا ھەممە نەرسە ئۆزگىرىپ تۇرىدىغانلىقىنى نەزەردىن زادى نېرى قىلمىغاي، ساغلام ئىدراك بىلەن ھەممە نەرسىنى ئۆزى ھەل قىلغاي.

«دوستلارنىڭ جۇدا بولۇشى» دەپ ئاتالغان بىرىنچى كىتاب مۇشۇ يەردە تاماملاندى. ئۇنىڭ بىرىنچى بېيىتى مۇنداق ئىدى:

شىر ۋە ئۆكۈز دوستلاشتى ئورمان ئىچرە،
ئايرىۋەتتى دوستلارنى ۋەھشىي چىلبۆرە.

ئەكەنچى نامە

«دوستلارنى كۆپەيتىش» دەپ ئاتالغان ئىككىنچى نامە مۇشۇ يەردىن باشلىنىدۇ. ئۇنىڭ بىرىنچى بېيىتى مۇنداق:

ئۆزى نامرات، ئورنى ئاجىز بولسىمۇ دوستۇڭ ئەگەر،
ئادىل بولسا ھەر ئىشتا،
قاغا ھەمدە كېيىك، چاشقان، تاشپاقا كەبى ئاخىر،
ئۆتەر غالىب ئورۇنغا.

— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراشتى شاھزادىلەر. جەنۇب تەرەپتە پرامادارويىيە[1] دېگەن شەھەر بار ئىدى. ئۇنىڭ ئەتراپىدا شاخلىرى يوغان ۋە قويۇق ئۆسكەن بانىيان دەرەخى بولۇپ، ھەممە كىشى ئۇنىڭ سايىسىدىن بەھرىمەن بولاتتى.

ئارىسىغا شاخلارنىڭ ئۇۋا سالدى يۇزلەپ قۇش.
سايىسىدە ئارام ئالار كېيىكلەر.
ئەتراپىدا مايمۇنلار دوست تۇتۇشۇپ ئويناىدۇ،
شىرنە يىغار چېچەكلەردىن ھەرىلەر.
دەرەخ ياشنار يىلسېرى تېپىپ قەدىر ـ قىممەتلەر،
ھەممىگە تەڭ بەرگەچكە نەپ ـ بەھرىلەر.

شۇ دەرەختە لاگخۇپاتانېكە ئىسىملىك قاغىمۇ تۇراتتى. بىر كۈنى ئۇ يېمەكلىك ئىزدەپ شەھەرگە كەتتى ۋە شۇ چاغدا بانىياننىڭ تۇۋىگە ئىتلارنى ئەگەشتۇرۇپ قۇش ئوۋلىغىلى كەلگەن-لىكىنى كۆردى. ئوۋچىنىڭ ئەپت ـ بەشرىسى قورقۇنچلۇق، قول ـ ئاياغلىرى تاتىلانغان، تېرىسى يىرىك، چاچلىرى تىك، كۆزلىرىگە قان تولغانىدى. قولىدا كالتېكى ۋە توري بار ئىدى.

① پرامادارويىيە — ماخلاروپىيەنىڭ يەنە بىر خىل ئاتىلىشى.

قىسقىسى، ئوۋچى قولىدا سىرتماق تۇتقان كالا[1]غا ئوخشاش بو-لۇپ، چوڭ گۇناھكارنىڭ قۇيۇپ قويغان ئۆزى ئىدى. تۇرغان - پۇتكىنى ئادالەتسىزلىك ئىدى. ئۇنى كۆرگەن كىشى بارلىق بول-مىغۇر ئىشلارنىڭ باشلامچىسى، ئۆلۈمنىڭ چاكىرى دەپ ئويلىشى مۇمكىن ئىدى. قاغا ئۇنى كۆرۈپ: «بۇ بىرەھىم نېمە قىلماقچى؟ مېنى ئۆلتۈرمەكچىمىكەن ياكى باشقا بىرنېمۇ؟» دەپ ئويلىدى. بۇنى بىلگۈسى كەلگەن قاغا ئوۋچىنىڭ كەينىدىن ئۇچتى. ئوۋچى تورىنى يېيىپ، ئۇستىگە دان چاچتى ۋە يېقىن جايدا مۆكۈپ ياتتى. ئەتراپتىكى قۇشلار لاگخۇپاتانىكە تەرىپىدىن ئاگاھلاندۇ-رۇپ قويۇلغانلىقى ئۈچۈن خۇددى زەھەر چېچىلغاندەك گۇرۇچ دانلىرىغا تەگمىدى ۋە ئۆزى تۇرغان يېرىدىن قوزغالمىدى.

بۇ ئارىدا يۇزلىگەن كەپتەرلەرنىڭ مۇھاسىرىسى ئىچىدە دان ئىزدەپ يۈرگەن كەپتەرلەر پادىشاھى چىتراگرىۋە يىراقتىن مانا شۇ گۇرۇچ دانلىرىنى كۆرۈپ قالدى. پادىشاھ قاغىنىڭ ئاگاھلان-دۇرۇشلىرىغا قۇلاق سالماي، ئاچ كۆزلۈكى غالىب كېلىپ يەرگە قوندى ۋە تېخى دانلىماي تۇرۇپلا، باشقا كەپتەرلەر بىلەن بىللە كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە تورغا چۈشۈپ قالدى. دەرۋەقە بۇ يەردە كەپتەرنىڭ گۇناھى يوق. ئامەت قاچاندا شۇنداق بولىدىغان گەپ.

دانالارمۇ بەزىدە چۈشۈپ قالار تۇزاققا،
خاتالىشار ئاقىلمۇ، پېشانىگە پۈتۈلسە.

بۇ چاغدا ئوۋچى خۇشال بولۇپ كېتىپ، كالىتىكىنى كۆتۈر-گىنىچە كەپتەرلەرگە ئېتىلدى. چىتراگرىۋە بولسا ھەمراھلىرى بىلەن ئۆز بېشىغا كەلگەن بەختسىزلىككە قارىماي، ئۆزىنى يوقاتـ-مىغان ھالدا كەپتەرلەرگە:

— قورقماڭلار، قورقماڭلار! ھەممىمىز بىللە ئۇچايلى.

---

① كالا — ئۆلۈم ئىلاھى يامانلىق نامىلىرىدىن بىرى.

تورنىمۇ ئۆزىمىز بىلەن ئەكېتەيلى. ھەممەيلەن تەڭ ئۆچمىساق تورنى كۆتۈرەلمەيمىز. بىر ياقىدىن باش چىقارساق قۇتۇلىمىز. ئەكسىچە بولسا ھالاك بولىمىز.

ئىككى بويۇن، بىر قورساق، يېمەكلىكى خىلمۇخىل،
قۇش جېنىغا ئەجەل يەتتى جاڭجال چىقىپ ئاردا.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ؟ — دېدى.
كەپتەرلەر ئۇنىڭدىن:
— بۇ قانداق ئىش؟ — دەپ سورىغانىدى، چىتراگرىۋە مۇنداق ھېكايە قىلدى:

بىرىنچى ھېكايە

— بۇ يەردىكى بىر كۆلدە بخارۇندا دېگەن قۇشلار ياشايتتى. ئۇلارنىڭ ھەربىرىنىڭ بىردىن قورساق ۋە ئىككىدىن بويۇنلىرى بار ئىدى. كۈنلەرنىڭ بىرىدە بخارۇندا ئايلىنىپ يۈرۈپ، بىر بوينىنى سوزۇپ، گۈلىنىڭ شىرنىسىنى ئىچىشكە باشلاپتىكەن، يەنە بىر بوينى: «ماڭمۇ بەر» دەپتۇ. بىرىنچى بوينى شىرنىنى بېرىشتىن باش تارتىپتۇ. بۇنىڭغا نارازى بولغان يەنە بىر بوينى قانداقتۇر زەھەر تېپىپ يۇتۇۋېتىپتىكەن، ھەر ئىككىلىسى شۇئان ئۆلۈپتۇ. چۈنكى ئۇلارنىڭ قورسىقى بىر ئىكەن - دە.

شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى:

ئىككى بويۇن، بىر قورساق، يېمەكلىكى خىلمۇخىل،
قۇش جېنىغا ئازار يەتتى جاڭجال چىقىپ ئاردا.

بۇنى ئاڭلىغان كەپتەرلەر ئازاد بولغۇسى كېلىپ، ھەممىسى بىراقلا ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپ، تورنىمۇ ئوق يەتمەس ئېگىزلىككە ئاچقىپ كېتىشتى. ھاۋادا خۇددى چېدىر ئېسىلغاندەك بولۇپ قالغانىدى، ئۇلار شۇ ھالەتتە ھەيۋەتلىك پەرۋاز قىلىشتى. ئوۋچى بېشىنى كۆتۈرۈپ، كەپتەرلەرنىڭ تورنى ئېلىپ ئۇچۇشۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئاغزى ئېچىلىپلا قالدى ۋە: «ياپىرىم، بۇ قانداق ئىشتۇر!» دەپ مۇنۇ بەيىتنى ئوقۇدى:

بىر توپ كەپتەر تورنى ئېلىپ چىقىپ كەتتى ئاسمانغا،
جېدەللىشىپ قالسا ئەگەر چۇشەر يەنە قولۇمغا.

ئوۋچى شۇ پىكىرگە كېلىپ، قۇشلارنىڭ پېيىگە چۈشتى. رەھىمسىز ئوۋچىنىڭ قوغلاپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن چىتراگ-رىۋە ئۇنىڭ نىيىتىنى پەملەپ، ئۆتكىلى بولماس ئورمان ۋە تاغلار ئۇستىدىن قورقماي ئۇچتى. بۇ چاغدا قاغا چىتراگرىۋەنىڭ ئەقلى-گە ۋە ئوۋچىنىڭ قەبىھ قەيسەرلىكىگە تەئەججۇپلىنىپ، يېمەك-لىكنىمۇ ئۇنتۇپ، كەپتەرلەر توپى كەينىدىن ئۇچۇشقا باشلىدى ۋە ئۆز ـ ئۆزىگە: «بۇ ئالىيجاناب قۇش قانداق قىلار، بۇ پەسكەش قانداق يول تۇتار؟» دەپ سوئال قويدى. ئوۋچى ئاخىر ئۆتكىلى بولماس جايلارغا دۇچ كېلىپ، ئەمدى كەپتەرلەرگە يېتەلمەسلە-كىگە كۆزى يېتىپ ئۇمىدىنى ئۈزۈپ كەينىگە قايتتى ۋە مۇنداق دېدى:

پۇتۇلمىگەن تەقدىر يوق،
قىسمەتلەرنىڭ بابىدا.
بىھۇدىدۇر يۈگۈرۈشلەر،
قولدىن چىققان ئولجىغا.

ئوۋنى تاشلىمىسام بولمىدى. ھەتتا ئائىلەمنى بېقىۋاتقان توردىنمۇ ئايرىلدىم...

ئوۋچىنىڭ ئۇلارغا يېتىشۋېلىشتىن ئۈمىدىنى ئۈزگەنلىكىنى ۋە كەينىگە قايتقانلىقىنى كۆرگەن چىتراگرىۋە ھەمراھلىرىغا:

— خاتىرجەم ئۇچۇڭلار، رەھىمسىز ئوۋچى كەينىگە يانىدى. ئەمدى ئەڭ ياخشىسى، پرامادا روپىيە شەھىرىگە قاراپ راۋان بولايلى. ئۇ يەردە شەرقىي شىمال تەرەپتە مېنىڭ سۆيۈملۈك دوستۇم خىرانيا دېگەن چاشقان بار، ئۇ بىر دەمدە تورنى قىرقىپ تاشلاپ بىزنى قۇتقۇزىدۇ، — دېدى.

شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار ھەممىسى خىرانيانى تېزرەك كۆرۈشكە ئالدىراشتى. ئاخىر ئۇنىڭ غەلىتە ياسالغان ئۇۋىسىغا يېتىپ كېلىپ، يەرگە قوندى.

خەتەر كەلسە بېشىمغا جاننى ساقلاپ قالاي، دەپ،
يەرنى كولاپ چاشقانباي ئۇۋا ياساپ، يول ئالغان.

بۇ ئارىدا نېمە ئىشلىكىدىن بىخەۋەر خىرانيا قۇش قانىتلىرىنىڭ پالاقلىغان ئاۋازىدىن قورقۇپ، ئۇۋىسىنىڭ ئەڭ چوڭقۇر يېرىگە مۆكۈۋالدى - دە، بۇ يەردە تۇرۇپ نېمە بولۇۋاتقانلىقىنى كۆزىتىشكە باشلىدى. چىتراگرىۋە بولسا ئۇۋا ئاغزىغا يېقىن كېلىپ:

— قەدىرلىك خىرانيا! چاپسان بۇياققا چىقىپ ئەھۋالىمنى كۆرگىن، — دېدى.

بۇنى ئاڭلىغان خىرانيا ياتقان يېرىدىن تۇرۇپ زۇۋان سۇردى:

— ئۆزۈڭ كىم بولىسەن، قەدىرلىكىم؟ نېمىگە كەلدىڭ؟ بېشىڭغا قانداق تەشۋىش چۈشتى؟

— مەن كەپتەرلەر پادىشاھى چىتراگرىۋە، سىزنىڭ دوستۇڭ بولىمەن. چاپسانراق چىققىن، — دەپ جاۋاب بەردى ئۇ.
بۇنى ئاڭلىغان چاشقان ناھايىتى خۇشال بولۇپ ئۇۋۇلىدىن يۈگۈرۈپ چىقىپ دېدى:

خۇشاللىقى دوستلارنىڭ كۆزلىرىدىن مەلۇمدۇر،
نېسىپ بولغاچ يەتكىلى دىدارىغا دوستىنىڭ.

چاشقان چىتراگرىۋەنىڭ ئۆز ھەمراھلىرى بىلەن بىللە تورغا چۈشۈپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ:
— قەدىرلىكىم، قانداقچە بۇنىڭغا ئىلىنىپ قالدىڭىز؟ — دەپ سورىدى.
— سوراپ نېمە قىلىسەن، ئۆزۈڭ كۆرۈپ تۇرۇپسەنغۇ؟

قاچان، قانداق، نېمىشقا، يەنە قانچىلىك،
ياخشى - يامان ئىشلارنى قىلساق مۇبادا.
قىلدى دەيمىز، بۇ جازاغا تەقدىر تەقەززا،
قالساق يەنە خۇددى شۇنداق جەبىر - جاپاغا.
كۆرسىمۇ قۇش ئولجىسىنى قانچە يىراقتىن،
پەخەس بولماس ياندا ياتقان خەتەر - تۇزاقتىن.

قۇشلار ئېگىز ئۇچسىمۇ،
قۇتۇلالماس خەتەردىن.
دېڭىزدىكى بېلىقلار،
بېلىقچىنىڭ تورىدىن.

پاناگاھلار نە كېرەك،
پايدىسىزدۇر مۆكۈنمەك.

قولى ئۇزۇن تەقدىرنىڭ،
ئالار ھامان گېلىڭدىن.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ؟ — دەپ جاۋاب بەردى چىتراگرىۋە.
بۇ چاغدا خىرانيا چىتراگرىۋەنى تۇزاقتىن ئازاد قىلىشقا باشلىغانىدى، لېكىن ئۇ چاشقاننى توختاتتىپ:
— قەدىرلىكىم! بۇنداق قىلىش توغرا ئەمەس، ئاۋۇال ھەمراھلىرىمنى ئازاد قىل، — دېدى.
— ياق، توغرا ئەمەس، — دېدى خىرانيا ئاچچىقى بىلەن، — ئاۋۇال خوجايىننى، ئاندىن خىزمەتكارلارنى قۇتقۇزۇش كېرەك.
— ئۇنداق دېمە، قەدىرلىكىم! — دېدى ئۇ، — ئۇ بىچارىلەر باشقىلارنى دېمەي ماڭا خىزمەت قىلىشىدۇ. شۇنداق ئىكەن، ئۇلارنىڭ ھۆرمىتىنى قىلماي بولامدۇ؟ بۇنىڭ ئۈستىگە مېنى قۇتقۇزىمەن دەپ چىشىڭ ئاغرىپ كەتسىچۇ ياكى رەھىمسىز ئوۋچى قوغلاپ كەلسىچۇ؟ ئۇ چاغدا مەن ئۇدۇل جەھەننەمگە چۈشىمەن ـ دە!

كۈلپەت چېكىپ ساداقەتمەن قۇل، قاراپ تۇرسا ھۆكۈمدار، ئازابنغا قالار بىر كۈنى، دوزاخ ئاڭا بولۇپ يار.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ؟ — دېدى ئۇ.
بۇنى ئاڭلىغان خىرانيا:
— ھۆكۈمدارنىڭ قەتئىي قارارى قانداقلىقىنى بىلىمەن. سېنى بىر سىناپ كۆرمەكچىمەن، خالاس. ھازىر مەن ھەممە قۇللىرىڭنى بوشىتىمەن. ئۇلار سەندىن مىننەتدار بولۇشىدۇ، — دېدى.
خىرانيا شۇنداق دەپ ھەممە كەپتەرلەرنى توردىن ئازاد قىل-

دى ۋە چىتراگىرىۋەگە قاراپ:
— ئەمدى ماكانىڭغا قاراپ ئۇچقايسەن قەدىرلىكىم، — دېدى.
شۇنىڭدىن كېيىن چىتراگىرىۋە ھەمراھلىرى بىلەن بىللە ئۆيىگە قاراپ ئۇچتى. چىتراگىرىۋەنىڭ تورغا چۈشكەنلىكى، تۈزاقتىن قانداق ئازاد بولغانلىقىنى كۆرگەن قاغا ھەيران بولۇپ، ئىچىدە: «بۇ خىرانيا شۇنچە ئەقىللىقكەن، غەيرىتىنى قارىغۇلار، ئۇۋىسىنىمۇ بابلاپ ياسىغانكەن! مەنمۇ ئۇنىڭ بىلەن دوست بولسام بولغۇدەك. تەبىئىتىم ھەمىشە ئۆزگىرىپ تۇرغاچقا ھېچكىم ماڭا ئىشەنمەيدۇ ۋە ھېچكىم مېنى ئالدىيالمايدۇ. شۇنداق بولسىمۇ بەربىر دوستلارنى كۆپەيتىشىم كېرەك» دەپ ئويلىدى.
ئۇ شۇنداق ئويلاپ دەرەختىن پەسكە چۈشتى ۋە ئۇۋىسىغا يېقىنلىشىپ، خىرانيانى چاقىردى:
— قەدىرلىك خىرانيا، بۇياققا چىق!
چاشقان بۇنى ئاڭلاپ: «كىمدۇر؟ ئەجەبا يەنە تورغا ئىلىنىپ قالغان بىرەر كەپتەر چاقىرىۋاتامدۇ، نېمە؟» دەپ ئويلاپ:
— ھەي، كىمسەن؟ — دەپ سورىدى.
— مەن لاگخۇپاتانېكە بولىمەن، — دېدى قاغا.
خىرانيا ئۇۋىسىنىڭ تېخىمۇ ئىچكىرىسىگە يوشۇرۇنۇپ:
— قەدىرلىكىم، بۇ يەردىن كەت! — دېدى.
قاغا ئۇنىمىدى.
— مەن مۇھىم ئىش بىلەن ئالدىڭغا كەلدىم، سېنى كۆرۈشۈم كېرەك، — دېدى ئۇ.
— سەن بىلەن كۆرۈشمەيمەن، — دېدى خىرانيا.
— سېنىڭ چىتراگىرىۋەنى توردىن قانداق قۇتقۇزغىنىڭنى كۆرۈپ ناھايىتى قايىل بولدۇم. بىر كۈن بولمىسا بىر كۈنى تورغا چۈشۈپ قالسام، مېنىمۇ قۇتقۇزۇۋېلىشىڭ مۇمكىن. شۇڭا دوست بولايلى دېگەنىدىم، — دېدى قاغا.

— بىراق سەن ۋەھشىي، مەن بولسام ئولجا، — دېدى خىرانيا، — ئارىمىزدا قانداق دوستلۇق بولۇشى مۇمكىن؟ يولۋىدىن قالما.

— مەن ئۇۋاڭنىڭ ئاغزىدا ئولتۇرىمەن، ئەگەر مەن بىلەن دوست بولۇشنى خالىمىساڭ، ھاياتىمدىن ۋاز كېچىمەن، — دېدى قاغا.

— ئەزەلدىن دۇشمەن بولغان بىرى بىلەن قانداق دوست بولاي؟

ئازاب چەكسۇن ياۋ قانچە، ئەھدە تۈزمەك خەۋپتۇر،
قاينىاق بولسۇن سۇ قانچە، دوست تۇتمايدۇ ئوت ھەرگىز.

دەپ بىكار ئېيتمىغان، — دېدى خىرانيا.

— نېمە ئۈچۈن بىز بىر - بىرىمىزگە دۇشمەن بولىمىز؟ — دېدى قاغا، — بىر - بىرىمىزنى ھېچقاچان كۆرگەن ئەمەسمىزغۇ، نېمىشقا ئورۇنسىز گەپلەرنى قىلىسەن؟

— ياق، — دەپ ئېتىراز بىلدۈردى خىرانيا، — دۇشمەنلىك ئەزەلىي ۋە كۈچەيگەن دەپ ئىككى خىل بولىدۇ. بىزنىڭ ئارىمىزدا ئەزەلىي دۇشمەنلىك بار.

ئاداۋەتتە قالساڭ گەر ھەل قىلىشقا ئامال بار،
دۇشمەنلەشسەڭ ئەزەلدىن ھامان ساڭا ئۆلۈم يار.

— ئېيتىپ بەرمەمسەن، ئىككى خىل دۇشمەنلىك قانداق بولىدۇ؟ — دېدى قاغا.

خىرانيا مۇنداق چۈشەندۈردى:

— كۈچەيگەن دۇشمەنلىكنىڭ ئېنىق بىر سەۋەبى بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، دۇشمەنگە ياخشىلىق قىلساڭ، ئاداۋەت تۈگەيدۇ.

ئەزەلىي دۇشمەنلىكنىڭ ئاخىرى يوق. كىرپە بىلەن يىلان ئوت-خورلار بىلەن سۇت ئەمگۈچى ھايۋانلار، سۇ بىلەن ئوت، ئىلاھلار بىلەن دىمانلار، ئىت ـ مۇشۇكلەر، ئاشىق ـ مەشۇقلار، شىرلار بىلەن پىللار، ئوۋچىلار بىلەن كېيىكلەر، قاغىلار بىلەن بۇركۇت-لەر، دانالار بىلەن ئەخمەقلەر، ۋاپادار ئاياللار بىلەن بۇزۇقلار، ياخشىلار بىلەن يامانلار ئارىسىدىكى دۇشمەنلىك ئەزەلىي. گەرچە بىرى يەنە بىرىگە زادى يامانلىق قىلمىغان بولسىمۇ، بەربىر ئۇلار دائىم ئۆزئىنىڭ ئەزەلىي رەقىبىنى يانجىپ تاشلاشقا ئۇرۇنىدۇ.

— بۇنىڭ ھېچقانداق ئەھمىيىتى يوق، مۇنۇ ياخشى سۆزلەر-نى ئاڭلا:

سەۋەبسىز دوست بولماس، سەۋەبسىز دۇشمەن،
ئاقىل يۇز ئۆرۈمەس دوستتىن ھېچقاچان.

— خوپ، سەن بىلەن قانداق سۆزلىشىمەن؟ — دېدى خىـ-رانىيا جاۋابەن، — ئەڭ ياخشىسى ماڭا قۇلاق سال. ياخشى مۇئامىلىنىڭ ماھىيىتى مانا مۇنداق:

ۋاپاسىزنى دوست تۇتما،
زامىن بولار جېنىڭغا.
قېچىر ئۆلەر بىمەھەل،
بوغاز بولسا مۇبادا.

— بۇ توغرا، لېكىن يەنە بىر توغرا گەپ بار:

ياخشى خۇلق يېقىن قىلار ئىنسانىنى،
ھايۋان دېگەن تېپىشىدۇ تاسادىپ.

تەمەخورلۇق ئۆملەشتۇرەر ئەخمەقنى،
ياخشىلارنى بىلەر ھەركىم بىر بېقىپ.

ھەر ھالدا مەن راستىنى ئېيتىۋاتىمەن. ئۇنىڭدىن باشقا، سېنىڭ مەندىن قورقماسلىقىڭ ئۈچۈن قەسەم قىلىشىم مۇمكىن، — دېدى قاغا.

— قەسىمىڭگە ئىشەنمەيمەن.

دۇشمەن ئۈچۈن بىر تۆشۈك سۇقۇنماقتا كۆپايە،
ھالاكەتكە مەھكۇم بىز — گويا تۆشۈك بىر كېمە.

ئالتۇن تۇتسا قوش قوللاپ، كۆڭۈل بەرمە دۇشمەنگە،
خوتۇنلىرىن سىر تۇتقان قىلار سېنى ۋەيرانە.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ؟— دەپ جاۋاب بەردى خىرانىيا.

بۇنى ئاڭلىغان قاغا زۇۋان سۇرمەي: «ئورۇنلۇق مۇئامىلە ھەققىدە نېمىدېگەن ياخشى پىكىرلەرنى ئېيتتى! مەن ئۇنىڭ بىلەن ئەلۋەتتە دوست بولۇشۇم كېرەك» دەپ ئويلىدى. كېيىن ئۇ:

— كەل، دوست بولايلى. ئۇنداق بولمىغاندا مەن ئۆزۈمنى ئۆلتۈرىمەن، — دېدى. خىرانىيا بولسا: «گەپ - سۆزىدىن كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇ. ئۇ ئانچە ئەخمەق ئەمەس. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ بىلەن دوست بولسام يامان بولمىغۇدەك» دېگەن پىكىرگە كەلدى.

ئۇ شۇنداق ئويلاۋاتقاندا قاغا ئۇنىڭغا:

— قەدىرلىكىم! ساڭا ئىشەنگۈم كېلىۋاتىدۇ. سەن بىلەن مۇنازىرىلەشكىنىمنىڭ سەۋەبى، سېنى سىناپ كۆرمەكچىدىم. ئەمدى بېشىمنى سېنىڭ كۆكسۈڭگە قويسام دەيمەن، — دېدى.

ئۇ شۇنداق دېگەچ ئۇۋۇنىڭ ئاغزىغا كەلدى. لېكىن بىردىن بوسۇغىدا توختاپ:

— ئەپسۇسكى، سەن تېخىچە ماڭا ئىشەنمىسەڭ ۋە ئۆيۈڭدىن سىرتقا چىقىشتىن قورقساڭ قانداق بولغىنى؟ — دېدى.

— سېنىڭ پىكىر ـ خىيالىڭنى بىلمەن، شۇنىڭ ئۈچۈن قورقمايمەن. لېكىن مەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە سېنىڭ يېڭى دوستۇڭغا ئىشىنىپ نابۇت بولمەن،— دەپ جاۋاب بەردى ئۇ.

بۇ چاغدا قاغا مۇنداق دېدى:

كونا دوستتىن بەزدۈرمەكچى بولسا ئەگەر يېڭى دوست، ئىش قىلما سەن تېگىشكەندەك گۈرۈچۈڭنى تېرىققا.

بۇنى ئاڭلىغان چاشقان، ئۇۋۇسىدىن دەرھال يۈگۈرۈپ چىقىتى ۋە ئىككىسى بىر ـ بىرىگە ھۆرمەت كۆرسىتىپ سالاملاشتى. بىر پەستىن كېيىن لاگخۇپاتانىكە خىرانياغا:

— بوپتۇ، ئۇۋاڭغا قايت، مەن ئەمدى يېمەكلىك تېپىپ كېلەي، — دېدى.

ئۇ چاشقان بىلەن خوشلىشىپ، ئورمانىنىڭ ئىچكىرىسىگە قاراپ ئۇچتى. بۇ يەردە ئۇ شىر ئۆلتۈرگەن ياۋا قوتازنىڭ تۆش سۆڭىكىنى تېپىپ قارنىنى تويدۇردى ۋە بىر پارچە گۆشىنى ئېلىپ خىرانيانىڭ يېنىغا قايتىپ:

— بۇياققا چىق، بۇياققا چىق، قەدىرلىكىم، ساڭا گۆش ئەكەلدىم، ئېغىز تەگكىن، — دەپ سايرىدى.

چاشقانمۇ مېھرىبانلىق كۆرسىتىپ ئۇنىڭغا تېرىق ۋە گۈرۈچ تەييارلاپ قويغانىدى:

— قەدىرلىكىم، ساڭا گۈرۈچ ئېلىپ قويغانىدىم، ئال، ئۇنىڭدىن تېتىپ باققىن، — دېدى.

گەرچە ھەر ئىككىلىسى توق بولسىمۇ، بىر ـ بىرىگە مېھرە-

بانلىق كۆرسىتىپ، ئازراقتىن ئېغىز تېگىشتى. دەرۋەقە، دوستلۇقنىڭ قائىدىسىمۇ شۇنداق ئىدى:

ئالتە ئىشنى دوستلار قىلغاي:
سوۋغات بېرىپ، سوۋغات ئالغاي،
مېھمان بولغاي، مېھمان قىلغاي.
سىرداشىپ ھال سوراشقاي،
ئۈزۈن گەپنىڭ قىسقىسى شۇ:
گۆش ـ تىرناقتەك مەھكەم بولغاي،
سۆيگۈ ئۈندىن بەتەر بولغاي.
ئىككى دوستنى ئىناق قىلغان
ئەھدە يەردە قالمىغاي.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ!

قاغىنىڭ مېھرىبانلىقىدىن چاشقاننىڭ كۆڭلى شۇنداق ئېرىدىكى، ئۇ ئۈزۈندىن ـ ئۈزۈن قاغىنىڭ قانىتى ئاستىدا ئولتۇرىدىغان بولدى.

بىر كۈنى قاغا كۆزلىرىگە لىق ياش ئالغان ھالدا ئۈچۈپ كەلدى ـ دە، ئۆپكىسىنى باسالماي:

— قەدىرلىكىم خىرانيا! مەن بۇ يەردىن ئۈچۈپ كېتىمەن. بۇ يۇرت ناھايىتى جېنىمغا پاتتى، — دېدى.

— نېمىسى جېنىڭغا پاتتى؟ — دەپ سورىدى خىرانيا.

— قۇلاق سال، قەدىرلىكىم، — دېدى قاغا، — بۇ يۇرتتا قاتتىق قۇرغاقچىلىق بولۇۋاتىدۇ. كىشىلەر ئاچ قالغاچقا، خېير ـ ساخاۋەت قىلمايدىغان بولدى. ئۇنى ئاز دەپ ھەربىر ئۆي ئالدىدا تۇزاق بار. تەقدىرنىڭ مەرھەمىتى بىلەن تۇزاققا چۈشمەي ئامان قالدىم. شۇنىڭ ئۈچۈن كۆز ياشلىرىمنى ئاققۇزۇپ باشقا يۇرتقا كېتەي دەيمەن.

— قاياقتا كەتمەكچىسەن؟ — دەپ سوردى خىرانيا.
— جەنۇب دىيارىدىكى جاڭگاللىقتا چوڭ كۆل بار، — دېدى قاغا، — ئۇ يەردە مېنىڭ ئەڭ ياخشى دوستلىرىم، ھەتتا سەندىنمۇ يېقىن بۇرادىرىم مانتخارېكە دېگەن تاشپاقا بار، ئۇ مېنى مول بېلىقلار بىلەن باقىدۇ. ئۇنىڭ بىلەن مۇڭدىشىپ، ھېكمەتلىك سۆزلەرنى قىلىشىپ، ۋاقتىمنى خۇش ئۆتكۈزىمەن. بۇ يەرنىڭ قۇشلارغا قىرغىن كەلتۈرۈشىگە قاراپ تۇرالمايمەن.

بەختىيار دۇر: ئەزەلدىنلا
دوستى كۆلپەت چەكمىگەن.
قېرىنداشنىڭ ئۆلۈمىنى كۆرمىگەن،
ھالال جۇپتى يات قۇچاقتا كىرمىگەن.

دەپ توغرا ئېيتىشقان.
— ئۇنداق بولسا مەنمۇ سەن بىلەن كېتەي. مېنىڭ بېشىمغىمۇ بەختسىزلىك كەلدى، — دېدى خىرانيا.
— نېمە بولدى؟ — دەپ سوردى قاغا.
— بۇنىڭ ھېكايىسى ئۇزۇن، — دېدى خىرانيا، — ئۇ يەرگە بارغاندىن كېيىن تەپسىلىي ئېيتىپ بېرەي.
— بىراق مەن ھاۋادا ئۇچىمەن، سەن يەردە ماڭىسەن، ماڭا قانداق ھەمراھ بولىسەن؟ — دەپ سوردى قاغا.
— ئەگەر مېنى ئالغاچ كېتەي دېسەڭ، دۇمبەڭگە ئولتۇرغۇزۇۋالغىن ـ دە، ئاستا ئۇچۇپ ماڭ، — دەپ جاۋاب بەردى چاشقان.
بۇنى ئاڭلىغان قاغا خۇشال بولۇپ:
— بەختىم بار ئىكەن! — دېدى، — مەندىنمۇ بەختلىك ھېچكىم يوق! ماقۇل ئەمىسە دېگىنىڭدەك بولسۇن. مەن سەككىز خىل ئۇچۇشنىڭ ھەممىسىنى بىلىمەن. ئۇلارنىڭ بىرىنچىسى:

بىرلىكتە ئۇچۇش. شۇنىڭ ئۇچۇن سېنى ئاسانلا كۆتۈرۈپ ئۇچىمەن.

بۇنى ئاڭلىغان خىرانيا ئۇنىڭ دۇمبىسىگە چىقىۋالدى ۋە ئۇلار بىرلىكتە پەرۋاز قىلىپ، ئاخىر كۆل بويىغا يېتىپ كېلىشتى. بۇ ئاردا ھەممە ئىشنى ئۆز ۋاقتىدا سەرەمجان قىلىدىغان مانتىخارىكە قاغا بىلەن ئۇنىڭ دۇمبىسىدە ئولتۇرغان چاشقاننى كۆرۈپ قالدى. «بۇ كىم بولىدۇ؟» دەپ ئويلىدى ـ دە، دەرھال سۇغا شۇڭغۇدى. لاگخۇپاتانىكە بولسا خىرانيانى كۆل بويىدىكى دەرەخ كامىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇپ ئۆزى شاخقا ئولتۇردى ۋە يۇقىرى ئاۋاز بىلەن:

— ھەي مانتىخارىكە! قەيەردىسەن! مەن دوستۇڭ قاغا بولىمەن. سېنى ئۇزۇندىن بېرى كۆرمەي ناھايىتى سېغىندىم. كەل، قۇچاقلىشىپ كۆرۈشەيلى! — دەپ سايرىدى.

بۇنى ئاڭلىغان تاشپاقا كونا دوستىنى تونۇدى ۋە خۇشاللىقىدىن يىغلاپ، ئالدىراپ ـ تېنەپ سۇدىن چىقىپ: «كەچۈرگەيسەن، مەن سېنى تونۇماپتىمەن» دەپ، دەرەختىن پەسكە ئۇچۇپ چۈشكەن لاگخۇپاتانىكەنى قۇچاقلىۋالدى. ئۇلار دەرەخ تۈۋىدە ئولتۇرۇپ بىر ـ بىرىدىن ھال ـ ئەھۋال سوراشتى ۋە باشلىرىدىن ئۆتكەن ۋەقەلەرنى سۆزلەشتى.

خىرانيامۇ مانتىخارىكەگە تەزىم قىلىپ يېقىن كېلىپ ئولتۇردى. تاشپاقا قاغىدىن:

— بۇ چاشقان كىم بولىدۇ؟ نېمە ئۈچۈن ئۇنى يېيىش ئورنىغا دۇمبەڭگە ھاپاش قىلىپ بۇ يەرگە ئەكەلدىڭ؟ — دەپ سورىدى.

بۇنى ئاڭلىغان لاگخۇپاتانىكە دېدى:

— بۇ چاشقانىڭ ئىسمى خىرانيا، مېنىڭ جاندىن ئەزىز دوستۇم بولىدۇ. ئۇزۇن گەپنىڭ قىسقىسى:

يامغۇر تامچىلىرىدەك،
يۇلتۇزلاردەك كۆكتىكى.
كۆرۈنمەس چاك - توزاندەك،
زېمىندىكى بەئەينى؛
سانى يوقتۇر چاشقانباينىك
قىلغان ياخشى ئىشىنىك.
ئولتۇرۇپتۇ يېنىكىدا ئۇ،
بېزىپ دۇنيادىن ئەمدى.

— نېمىشقا دۇنيادىن بەزدى؟ — دەپ سورىدى مانتخارىكە.
— ئۇچۇپ كېلىشىمىزنىك ئالدىدا ئۇنىكىدىن سورىغانىدىم، ئۇ: «بۇنىك ھېكايىسى ئۇزۇن، بارغاندا ئېيتىپ بېرىمەن» دېگەنىدى. مانا ئەمدى خاتىرجەم ھېكايە قىلىپ بەرگىن، قەدىرلىكىم خىرانيا، نېمىشقا دۇنيا كۆزۈڭگە تار كۆرۈندى؟ — دېدى قاغا.
خىرانيا مۇنداق ھېكايە قىلدى:

ئىككىنچى ھېكايە

جەنۇب مەملىكىتىدە پراداروپىيە دېگەن شەھەر بار ئىدى. بىر چاغلاردا ئۇنىك ئەتراپلىرىدا مېخاشۇزارە ئىبادەتخانىسى بار ئىدى. بۇ يەردە راھىب بوتاكارنە ئۆز ھۇجرىسىدا نامرات كۇن كەچۈرەتتى. ئۇ تىلەمچىلىك قىلاتتى ۋە كىشىلەر ئۇنىك قاچىسىغا ھەر خىل نازۇ نېمەتلەرگە تولدۇرۇپ بېرىشەتتى. ئۇ ھۇجرىسىغا قايتىپ كەلگەندە ئۇلاردىن خالىغانچە ئىستېمال قىلىپ، قالغىنىنى قاچىغا سېلىپ قوزۇقتا ئېسىپ قويىاتتى. ئۇنى ئەتىسى ئەتىگەندە خىزمەتكارلار ئېلىپ كېتىشەتتى. مەن ئۆز بۇرادەرلىرىم بىلەن شۇ ھۇجرىدا تۇراتتىم. كۇنلەر شۇنداق ئۆتەتتى. مەن راھىبنىك قاچىنى دائىم ئېگىز قوزۇقتا ئېسىپ قويۇشىغا قارى-

ماي، همىشه ئۇنىڭغا چىقىپ ئوزۇقلىناتتىم. بۇنىڭدىن راھىب-نىڭ ئاچچىقى كېلەتتى. ئاخىر بىر كۈنى تاقىتى - تاق بولۇپ، قاچىنى تېخىمۇ ئېگىز جايغا ئېسىپ قويدى. لېكىن مەن ئۇ يەرگىمۇ ئاسانلا چىقىپ تويغۇچە ئوزۇقلىنىۋەردىم. ئاخىر بىر كۈنى ھۇجرىغا دەرۋىش بىرىخاتسىپخىر كەلدى. بۇتاكارنە ئۇنى ياخشى كۈتۈۋېلىپ ھۆرمىتىنى قىلدى ۋە ھارغان يولۇچى ھاردۇ-قىنى چىقارسۇن دەپ كۆپ خىزمەت قىلدى. قاراڭغۇ چۈشكەندە ئۇلار سوزۇلۇپ يېتىپ، ئۆزئارا دىنىي ئەقىدىگە ئائىت ھېكايە-لەرنى ئېيتىشقا باشلىدى. بۇ ئارىدا بوتاكارنەنىڭ پىكىر - خىيا-لى مەندىن قانداق قۇتۇلۇشتا ئىدى. ئۇ ھېلىدىن - ھېلىغا قولىدىكى قومۇش تايىقى بىلەن يېمەكلىك سېلىنغان قاچىنى تۇرتۈپ قويغاچ، بىرىخاتسىپخىرنىڭ تەقۋادارلىق ھەققىدىكى ھېكا-يىسىگە ئورۇنلۇق - ئورۇنسىز سۆز قىستۇراتتى. ئاخىر مېھمان بۇنى سېزىپ قېلىپ قاتتىق خاپا بولدى ،ۋە ئاچچىقى بىلەن:

— ھەي بۇتاكارنە! مەن بىلەن دوستلۇقتىن كۆڭلۈڭ سوۋۇ-غانلىقىنى كۆرۈۋاتىمەن. سۆھبىتىمىزگە قۇلاق سالمايۋاتىسەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ھازىر كېچە بولسىمۇ، ھۇجرائىنى تاشلاپ باشقا يەرگە كېتىمەن.

چىقىپ دەرھال ئالدىڭغا كۇلۇپ قۇچاق ئاچمىسا،
بارما ئۇنىڭ ئۆيىگە، سۆزىدە ھىممەت بولمىسا.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ؟

سەن ھۇجرا ئىگىسىمەن دەپ مەغرۇرلىنىپ، دوستۇڭدىن يۈز ئۆرۈپسەن، سېنىڭ مەرھەمىتىڭ مۇناپىقلىقتىن باشقا نەرسە ئەمەس. سېنىڭ ئەسلىي جايىڭ جەھەننەم ئەمەسمىدى؟ ئەخمەق! سەن يىغلاش ئورنىغا كېرىلىپ كېتىپسەن، — دېدى.

بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغان بۇتاكارنەنىڭ قورقۇنچتىن يۈرىكى سېلىپ كەتتى ۋە شۇنداق جاۋاب بەردى:

— ئەي مۆھتەرەم زات! ئۇنداق دېمە، مېنىڭ سەندىن باشقا دوستۇم يوق. ھازىر ساڭا پەرىشانلىقىمنىڭ سەۋەبىنى ئېيتىپ بېرىمەن. يېمەكلىك بار قاچامنى قانچىلىك ئېگىزگە ئېسىپ قويسامۇ ھەر كۈنى چاشقان چىقىپ، ماڭا سەدىقە قىلىنغان تائاملارنىڭ ئېشىپ قالغىنىنى يەۋېلىۋاتىدۇ. ئاچ قالغان خىزمەتكارلار بولسا ھۇجرىنى يېغىشتۇرمايدىغان ۋە باشقا ئىشلارنىمۇ قىلمايدىغان بولدى. مانا شۇنىڭ ئۈچۈن مەن چاشقانىنى قورقۇتاي دەپ ھېلىدىن - ھېلىغا قومۇش تاياق بىلەن قاچىنى ئۇرۇپ تۇرۇۋاتىمەن. خىيالىمنىڭ قېچىشىدا باشقا سەۋەب يوق. بۇ رەھىمسىزلىكىڭ قانداقچە مۇشۇك ۋە مايمۇنلاردىنمۇ ئېگىزگە سەكرەيدىغانلىقىنى زادى بىلەلمىدىم.

— ئۇنىڭ ئۇۋۇسىنىڭ قەيەردىلىكىنى بىلەمسەن؟ — دەپ سورىدى بېرىخاتسىپخىر.

— بىلمەيمەن، ئەي مۆھتەرەم زات! — دەپ جاۋاب بەردى بۇتاكارنە.

— ئۇنىڭ ئۇۋۇسى خەزىنە ئۈستىدە بولسا كېرەك. خەزىنەدىن قاتتىق ھارارەت چىقىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئەنە شۇنداق ئېگىز سەكرەيدۇ.

پۇل - دۇنيانى كۆپ يىغقانىنىڭ ئورنى بولار يۈكسەك،
قىلسا مۇلكىنى سەدىقە ئىناۋەتتى ئۇندىن بەك.

ئاقلانمىغان كۈنجۈتنى ئاقلانغانىنىڭ ئورنىغا —
ئالماشتۇرسا شەندىلى، ئالدىمىغا كىم چۈشمەك!؟

دېيىلگەن ئەمەسمۇ؟ — دېدى دەرۋىش.

بۇتاكارنە دەرۋىشتىن:

— بۇ ئىش قانداق يۈز بېرىپتۇ؟ — دەپ سورىغاندى، ئۇ مۇنداق ھېكايە قىلدى:

ئۇچىنچى ھېكايە

كۈنلەردىن بىر كۈنى بىر شەھەردە بولغانىدىم. يامغۇر پەسلى ئىدى، بىر براخماندىن پاناھلىق سورىدىم. ئۇ ماڭا مېھماندوستلۇق قىلدى. شۇڭا ئۇنىڭ ئۆيىدە تۇرۇپ، تەقۋادارلىق بىلەن شۇغۇللانغاچ ئۆز ۋەزىپەمنى بېجىرىپ يۈردۈم. بىر كۈنى ئەتىگەندە ۋاقتىسىز ئويغىنىپ كېتىپ، ئۆي ئىگىسىنىڭ خوتۇنى بىلەن مۇنداق دېيىشكىنىنى ئاڭلىدىم.

— ھەي ئايىم، — دېدى براخمان، — بۈگۈن قۇياش يازلىق قارارگاھىغا كىرىدۇ. ئۇ كۆپ ياخشىلىقلارنى ئەكېلىدۇ. يېزىغا بېرىپ، كىشىلەردىن خەير ـ سەدىقە تىلەپ كېلەي. سەن بۇ خاسىيەتلىك كۈنگە بىرەر براخماننى زىياپەتكە تەكلىپ قىل.

بۇنى ئاڭلىغان خوتۇنى:

— ئۆزىڭىز نامرات براخمان تۇرسىڭىز، سىزگە زىياپەت بېرىشنى كىم قويۇپتۇ؟ ئۇيالماي شۇ گەپنى قانداق قىلدىڭىز؟

خوتۇنۇمغا تەقدىر ھېچ كۆرسەتمىسە مەرھەمەت،
بوش يېرىگە قورساقنىڭ يەيمۇ لىباس غېمىنى!؟

دېگەننى ئويلاپ بېقىڭ، — دەپ كايىدى.

بۇنى ئاڭلىغان براخمان ئەندىشىگە چۈشۈپ دېدى:

— ئۇنداق دېمە.

تىلىگەنگە كىم بەرمەس
ئەقەللىيسى، بۇردا نان.
بارمۇ بۇندا بىرەر باي،
بايلىق غېمى قىلمىغان.

بەزىلەر يەنە مۇنداق دەيدۇ:

ئىستەكلەرنى ئۆلتۈرمە،
قىلما تولا ئاچ كۆزلۈك،
قىلسا كىمكى ئاچ كۆزلۈك،
چىقار بېشىغا پۆپۈك.

براخمانىنىڭ خوتۇنى ئۇنىڭدىن:
— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سورىغاندى، براخمان مۇنداق ھېكايە قىلدى:

تۆتىنچى ھېكايە

بىر مەملىكەتتە پۇلىندا[1] قەبىلىسىدىن بولغان بىر كىشى ياشايتتى. بىر كۈنى ئۇ ئوۋغا چىقتى ۋە خۇددى ماخەنجان تېغىدەك چوڭ قاۋانغا[2] دۇچ كەلدى. ئولجىنى كۆرگەن ئوۋچى يايىنى قۇلىقىغىچە تارتىپ قاۋاننى ئۆتكۈر ئوق بىلەن ئاتقاندى، قەھر - غەزەپكە كەلگەن قاۋان يۈگۈرۈپ كەلگىنىچە ئۆتكۈر چىشلىرى بىلەن ئوۋچىنىڭ قارنىنى يېرىۋەتتى ۋە شېرىن جېنىدىن ئايرىلىپ يەرگە يىقىلدى. بۇ چاغدا ئۆلەر ھالەتكە كەلگەن بىر چىلبۆرە قۇتراپ يۈرەتتى. ئۇ قاۋان بىلەن ئوۋچىنىڭ ئۆلۈكىنى كۆرۈپ خۇشال بولۇپ كەتتى ۋە: «تەقدىرنىڭ مەرھەمىتى ماڭا ئوزۇق تارتۇق قىلدى.

تەقدىر بىزگە بۇيرۇغان
يەر يۈزىدە يۈرگەيمىز.
گاھى ئاچچىق، گاھ تاتلىق
نېمەتلەرنى يېگەيمىز.

---

① پۇلىندا — ياۋايى قەبىلە.
② قاۋان — ياۋا چوشقا.

دەپ راست ئېيتقانكەن. شۇنداق يەيكى، بۇ تاپ خېلى ۋاقىتتقىچە يەتكەي.

ئولجا چۇشسە قولۇڭغا،
يەپ تۇگەتمە بىرەمدە.
دانا شەربەت ئىچكەندەك،
ئالدىرىما يېگەندە.

دېگەن ئەمەسمۇ؟» دەپ ئويلىدى.

ئۇ شۇنداق ئويلاپ، ئوقيانىڭ بىر چېتىنى تارتىپ، يانى غاجاشقا باشلىغانىدى، يا دەرھال چارسىلداپ ئۇزۇلدى. ئەمما ئوقنىڭ ئۇچى چىلبۇرنىڭ تاڭلىيىنى تېشىپ، بېشىنى يېرىپ چىقىپ، خۇددى پۇپۇككە ئوخشاپ قالدى. شورى قۇرۇغان چىل. بۇرە شۇئان ئۆلدى.

ئۇچىنچى ھېكايىنىڭ داۋامى

شۇنىڭ ئۇچۇن ئېيتىمەنكى:

ئىستەكلەرنى ئۆلتۇرمە،
قىلما تولا ئاچ كۆزلۇك.
قىلسا كىمكى ئاچ كۆزلۇك،
چىققاي بېشىغا پۇپۇك.

ئەپسۇسكى، ئاڭلىمىغانمۇسەن؟ — دېدى براخمان يەنە:

قورساقتىكى چاغدىلا پېشانىگە پۇتۇلەر،
دۆلەت، بىلىم، ئۆمۇرنىڭ قانداقلىقى، مۇددىتى.

بۇ نەسىھەتنى ئاڭلىغان ئايال:

— ئۆيىمىزدە ئازراق كۇنجۇت بار. ئۇنى ئاقلاپ مېھمانغا تاماق تەييارلاي، — دەپ جاۋاب بەردى.

براخمان شۇنىڭدىن كېيىن يېزىغا قاراپ كەتتى. خوتۇنى كۇنجۇتنى قاينىقسۇغا چىلاپ سۇركەپ ئاقارتىپ ئاپتاپقا يېيىپ قويۇپ، ئۆي ئىشلىرى بىلەن ئاۋارە بولۇپ يۇرگىنىدە، قانداقتۇر بىر ئىت كۇنجۇتنى پۇراپ قويدى. بۇنى كۆرگەن ئايال خاپا بولۇپ: «ۋاي، شورۇم قۇرۇسۇن! كۇنجۇتنى ھارام قىلدى. ئەمدى ئۇنى ئېلىپ بېرىپ، بىرەيلەندىن ئاقلانمىغان كۇنجۇتكە ئالماشتۇرۇپ كېلەي، كىم بۇنىڭغا رازى بولمىسۇن» دەپ ئويلىدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ كۇنجۇتنى قېلىن توقۇلغان سېۋەتكە سېلىپ ئۆيمۇئۆي دوقۇرۇشقا باشلىدى.

ئاخىر ئۇ مەن سەدىقە تىلەپ تۇرغان ئىشىككە كېلىپ: «ئاقلانغان كۇنجۇتكە ئاقلانمىغان كۇنجۇتنى ئالماشتۇرىدىغانلار بارمۇ؟» دەپ توۋلىدى. ئۆي خوجايىنى خۇش بولۇپ، تازىلانغان كۇنجۇتنى ئېلىپ، ئورنىغا تازىلانمىغانىنى بەردى. ئۇزۇن ئۆتمەي ئېرى قايتىپ كېلىپ:

— سۆيۈملۈكۈم، قانداق قىلدىڭ؟ — دەپ سورىغانىدى، خوتۇنى:

— مەن تازىلانغان كۇنجۇت بېرىپ تازىلانمىغانىنى ئالدىم، — دېدى.

بۇ چاغدا ئېرى ئويلىنىپ:

— كىمنىڭ كۇنجۇتى؟ — دەپ سورىدى.

— شەندىلى ئايىمنىڭ، — دەپ جاۋاب بەردى كامانداىكى ئىسىملىك ئوغلى.

بۇ چاغدا ئۆي ئىگىسى:

— سۆيۈملۈكۈم! بۇ ئايال ناھايىتى ھىيلىگەر ۋە ئەپچىل. ئەڭ ياخشىسى بۇ كۇنجۇتنى تاشلىۋەت. «قېنى، نېمىشقا شەندىلى

ئاقلانمىغان كۈنجۇتنى ئالماشتۇردى ئاقلانغانغا؟ ئالدىماقچى بولدى كىمنى؟» دېدى.

ئىككىنچى ھېكايىنىڭ داۋامى

قىسقىسى، ئۇنىڭ شۇنچە ئېگىز سەكرىشىنىڭ سەۋەبى خەزىنىدىن چىقىۋاتقان ھارارەت. ئۇ شۇنداق دېگەچ:

— سەن ئۇنىڭ قىلمىقلىرىنى بىلەمسەن؟— دەپ سورىدى.

— بىلىمەن، تەقسىر، — دېدى بۇتاكارنە، — ئۇ ئۆزى يالغۇز ئەمەس، توپىنى باشلاپ كېلىدۇ.

— قاپقىنىڭ بارمۇ؟ — دەپ سورىدى بېرىخاتسىپخىر.

— نېمىشقا بولمىسۇن، تۆمۈر قاپقان بار،— دېدى بۇتاكارنە.

— ئەتە ئەتىگەنرەك تۇرۇپ چاشقانىنىڭ ئىزىنى تېپىشىمىز كېرەك، — دېدى مېھمان.

مەن يازدىكى چاقماقتەك كۈتۈلمىگەن بۇ سۆزنى ئۇ رەھىمسىزىنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلاپ:

«شۇنداق، مەن ھالاك بولدۇم. دېمەك، ئۇ مېنى نابۇت قىلماقچى. خەزىنىنى ئىزدەپ تاپسا، ئەلۋەتتە مېنىڭ ئۆيۈمگە دۇچ كېلىدۇ» دەپ ئويلىدىم.

قورققىنىمدىن تىترەپ، باشقا يولغا بۇرالدىم. ھەمراھلىرىمۇ ماڭا ئەگەشتى. توساتتىن بىزگە ناھايىتى يوغان بىر مۈشۈك ئېتىلدى. ئۇ توپىنىڭ ئوتتۇرىسىغا چاڭ سېلىپ، نۇرغۇن ھەمراھلىرىمنى نابۇت قىلدى. تىرىك قالغان ئازغىنە چاشقانلار: «سەن بىزنى شۇ يولغا باشلىدىڭ» دەپ مېنى قارغاپ، يەرنى ئۆز قانلىرى بىلەن بويىغىنىچە ئۇۋلىرىغا قېچىشتى.

تۇتقۇنلۇقتىن قۇتۇلۇپ كېيىك تاپتى ئەركىنى،
ئورماندىكى يالقۇندىن قالدى ساقلاپ ئۆزىنى.

يىقىلماستىن ئوقلارغا، موللاق ئاتتى قۇدۇققا،
كۆلپەت سېلىپ قىسمەتلەر ئارام بەرمەس ھېچ جانغا.

دەپ ياخشى ئېيتقان ئەمەسمۇ!

شۇنداق قىلىپ، مەن ئۆزۈم يالغۇز باشقا يەرگە يوشۇرۇندۇم. قالغان چاشقانلار بولسا ئەخمەقلىق قىلىپ كونا ئۇۋۇسىغا قېچىشتى. دەرۋىش قان ئىزى بىلەن ئۇۋا ئاغزىغىچە كەلدى ـ دە، يەرنى كولاشقا باشلاپ، ئاخىر خەزىنىنى تاپتى. مەن شۇ خەزىنە ئۈستىدە تۇراتتىم. ئۇنىڭ ھارارىتىدىن كۆچ ئېلىپ چىقىقىلى بولمايدىغان جايلارغىچە چىقاتتىم.

بۇ چاغدا خۇشال بولۇپ كەتكەن دەرۋىش:

— ھەي بۇتاكارنە! ئەمدى خاتىرجەم ئۇخلاۋەرسەڭ بولىدۇ، چاشقان خەزىنىنىڭ بەرىكىتىدىن كۆچىيىپ ساڭا ئۇيقۇ بەرمىگەنىدى، — دېدى.

ئۇ شۇنداق دەپ خەزىنىنى ئالدى ـ دە، ھۇجرىسىغا كەتتى. مەن بولسام ئۆيگە قايتىپ، بۇ غېرىبخانىگە ھەتتا قارىغىمۇ كەلمىدى. «خوپ، ئەمدى قانداق قىلىشىم، قاياققا بېرىشىم كېرەك؟ كۆڭلۈمگە نېمىدەپ تەسەللى بېرىمەن؟» دەپ ئويلايتىتىم. كۈننى ئېغىر قايغۇلۇق خىياللار ئىچىدە ئۆتكۈزدۈم.

نۇرلۇق قۇياش پاتقاندا مەن غەم ـ ئەلەمگە چۆمۈپ، ماجالسىز ھالدا يەنە ھەمراھلىرىم بىلەن ھۇجرىغا كەلدىم. بۇتاكارنە كىتىرلاشنى ئاڭلاپ قومۇش تايىقى بىلەن سەدىقە قاچىسىنى تۇرتۇشكە باشلىدى. شۇ چاغدا ئۇنىڭ دوستى:

— ئاغىنە! نېمىشقا بۇگۈن تىنچ ياتمايسەن؟ — دېدى.

— تەقسىر! كاساپەت چاشقان يەنە ئۆز ھەمراھلىرى بىلەن كەلگەن ئوخشايدۇ. ئۇلارنى ھەيدىۋەتمەكچىمەن، — دەپ جاۋاب بەردى بۇتاكارنە.

بىراق مېھمان كۈلۈپ:
— ئەنسىرىمە، دوستۇم! ئۇ دۆلىتى كېتىپ، سەكرەشتىنـ
مۇ مەھرۇم بولدى. بارلىق جانىۋارلارنىڭ قىسمىتى شۇنداق.

ئىنسان دېگەن شەپقەتسىز، ئىنسان باتۇر، زوراۋان،
قۇدرەت تاپار بايلىقتىن، دۆلەت ئۈنى قۇترىتار.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ؟ — دېدى.
مەن بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ غەزەپ ئېتىغا مىنىپ، بار كۈچۈم
بىلەن تۆپىگە، يەنى سەدىقە قاچىسى تەرەپكە سەكرىدىم. لېكىن
چىقالماي يەرگە يىقىلدىم. دۈشمىنىم بۈنى كۆرۈپ، بۈتاكارنەگە:
— بۇرادەر! بۇ غارايىپ تاماشىغا قارا.

چىشسىز يىلان قالار كۈلكىگە،
مادارسىز پىل پىل ھېسابلانماس.
قەھەتچىلىكتە قالغان نامراتلار،
ئادەم قاتاردا قارالماس.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ؟ — دېدى.
بۈنى ئاڭلاپ ئويلىنىپ قالدىم: «شۇنداق، دۈشمىنىم راست
ئېيتىدۇ. ئەمدىلىكتە بىر غېرىچ سەكرەشكە مادارىم يوق. دۆلەتـ
تىن مەھرۇم ھاياتقا لەنەتلەر بولسۇن.

ياخشىلىقى نامراتنىڭ كۆرۈنمەيدۇ ئەزەلدىن،
پۇلۇڭ بولسا قۇياشتەك يورۇتسەن دۇنيانى.

نامراتلىققا كۆنگەنلەر غەمگە ئانچە بېرىلمەس،
توق ياشىغان باي قاقشار كەتسە دۆلەت ئىمكانى.

كەمبەغەلنىڭ كۆڭلىدە ئارزۇلار باش كۆتۈرسە،
موھتاجلىقتا ھالسىرار ھامان قەلب تۇغيانى.

دېيىلگەن ئەمەسمۇ؟»

مېنىڭ خەزىنەم دەرۋىشنىڭ ياستۇقىنىڭ تېگىدە ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ، ئەلىمنىڭ زىيادە بولۇپ، دەرمانىم تۈگەپ ئۈۋامغا قايتتىم. بۇ ئارىدا خىزمەتكارلىرىم يىغىلىپ: «ئۇنىڭ كەينىدىن ماڭغىنىمىز بىلەن قارنىمىزنى تويدۇرالمايدۇ. بىزنى مۇشۇكلەر يەپ تۈگىتىدۇ ياكى بېشىمىزغا باشقا بىر كۈلپەت چۈشىدۇ. ئۇنىڭ مەرھەمىتىدىن بىزگە نېمە پايدا؟» دەپ مەسلىھەتلەشتى.

يولدا كېتىۋېتىپ، ئۇلارنىڭ بۇ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ئۈۋامغا كىرىپ كەتتىم. ھەمراھلىرىمدىن بىرەرى كەينىمدىن كىرمىدى. چۈنكى ئەمدى يەرگە كۆمۈلگەن بايلىق يوق ئىدى.

دوست بولمىسا، كۆڭلۈڭ قۇرۇق بىلىنەر،
بالا بولمىسا، ئۆيۈڭ قۇرۇق بىلىنەر.
ئەخمەق ئۇچۇن ئەل ـ يۇرت قۇرۇق بىلىنەر،
نامرات ئۇچۇن دۇنيا قۇرۇق بىلىنەر.

دەپ توغرا ئېيتقانكەن.

ماڭا ئوخشاشلارغا كۈلپەت كەلتۈرىدىغان بايلىقنىڭ نېمە كېرىكى بار؟ بار ـ يوقۇمدىن ئايرىلدىم. ئەمدى ئورمانغا كۆچۈپ كېتەيمكىن؟

قەدىرىڭنى قىلغان جايدا ئۆتكىن ياشاپ،
قىلمىغان جايدىن قاچقىن ھۆرمىتىڭنى.
بولسىمۇ ئايۇان ـ ساراي، تۇرما بىردەم،
كۆرسەڭمۇ شاھ قەسرىدە گەر ئۆزۇڭنى.

دېگەن ئەمەسمۇ» دېگەن ئوي باستى. يەنە مۇنداقمۇ ئويلىدىم:

«نامراتلىقتا ياشىغاندىن ئۆلگەن ياخشى،
يەم بولۇپ قۇرتلارغا، ئوتتا كۆيۈپ.
نامراتتىن قەدىرلىكتۇر تېرەك ھەتتا،
ئۆسسىمۇ قەدرى پۇكۇك - دوڭغاق بولۇپ.

موھتاج ئادەم نومۇستا ئابرۇيىنى يوقىتار،
كۆڭلى قالار ھاياتتىن، زۇلۇم چېكىپ خار - زار.
تەلۈلەرچە ئۆرتىنىپ ئۇمىدسىزلىك ئوتىدا،
ئەخمەقلەرچە ھالاكەت گىردابىدا كۆن ئالار.
خارلانغىچە ھاياتتا كۆيگەن ياخشى ئوت ئارا،
ئۆلۈم ئەلا خەسىتىن تىلەنگىچە ئاچ ئەرۋاھ.

بۇ ئەھۋالدا قانداقمۇ ياشاش مۇمكىن؟ ئوغرىلىق قىلغانلىك نېمە پايدىسى؟ بۇنداق قىلىش، يەنى ئۆزگىنىڭ نەرسىسىنى يېيىش تېخىمۇ يامان.

ساختا گەپتە كۆز بويىاپ يۇرگەندىن ئۆلگەن ياخشىدۇر،
ئۆزگىنىڭ يارىغا چاك سالغاندىن ئۆلگەن ياخشىدۇر.
قىلغۇچە تۆھمەت بىراۋغا، تەنە كۆلگەن ياخشىدۇر،
ئەگرى قوللۇق قىلغۇچە، نامراتلا ئۆتكەن ياخشىدۇر.

قىسقىسى، مەن باشقىلارنىڭ ئاشقان - تاشقىنىنى يېيىشىم كېرەك ئىكەن - دە، شورۇم قۇرۇسۇن! بۇ يولغا كىرگەندىن ئۆلگىنىم ياخشى. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن قانداق قىلىپ بولمىسۇن، بىرىخاتىسىپخىر ئەكەتكەن خەزىنەمنى قولغا كەلتۇرۇشۇم كېرەك. مەن يېمەكلىك سېلىنىغان قاچىنى ئۇنىڭ ياستۇقى تېگىدە

كۆردۇم. بوپتۇ، ئۆلسەم ئۆلەرمەن، لېكىن خەزىنەمنى قۇتقۇزاي! »

مەن شۇنداق خىياللار بىلەن ھۇجرىغا كەلدىم ۋە دەرۋىش ئۇخلاپ قالغان ھامان قۇتىچىنى تەشكەنىدىم، دەرۋىش ئويغىنىپ قالدى ۋە بېشىمغا قومۇش تايىقى بىلەن ئۇردى. ئۆلگىلى تاس قالدىم، ھەر ھالدا رىزقىم تۈگىمىگەنكەن.

ھەر بەندىنىڭ پۈتكىنى بار پېشانىسىگە،
ھېچكىم توسقۇن بولالماس ئۇ نىشانىسىگە.
ئەپسۇسلىنىش، ئېچىنىشلار تامام خاتادۇر،
بۇيرۇلغانىكەن ساڭا پەقەت كەتمەس ئۆزگىگە.

قاغا بىلەن تاشپاقا چاشقاندىن:

— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سورىغاندى، چاشقان مۇنداق ھېكايە قىلدى:

بەشىنچى ھېكايە

— بىر شەھەردە ساگارادەتتە ئىسىملىك بىر سودىگەر بار ئىدى. بىر كۈنى ئوغلى يۇز رۇپىيىگە كىتاب سېتىۋالدى. ئۇنىڭ- دا: «پېشانىگە پۈتۈلگىنى بولار بەندىنىڭ» دەپ يېزىلغانىدى. ساگارادەتتە بۇ كىتابنى كۆرۈپ ئوغلىدىن:

— قانچە پۇلغا ئالدىڭ؟ — دەپ سورىدى.

— يۇز رۇپىيىگە، — دېدى ئوغلى.

بۇنى ئاڭلىغان ساگارادەتتە:

— تۈفى! سەن ناھايىتى ئەخمەقكەنسەن. يۇز رۇپىيىگە بار - يوقى بىرلا سۆز يېزىلغان كىتاب سېتىۋاپسەن. بۇنداق ئەقلىڭ بىلەن سەن بايلىق كۆپەيتەلمەيسەن. ئەمدى ئۆيۈمگە قەدەم

باسقۇچى بولما، — دېدى.

ئۇ ئوغلىنى تىللاپ ھەيدىۋەتتى.

ئوغۇل خاپا بولۇپ يىراق يۇرتقا كېتىپ، بىر شەھەرگە ئورۇنلاشتى. بىرقانچە كۈن ئۆتكەندە بىر كىشى ئۇنىڭدىن:

— قەيەردىن كەلدىڭ؟ ئىسمىڭ نېمە؟ — دەپ سورىدى.

— پېشانىسىگە پۈتكىنى بولار بەندىنىڭ، — دەپ جاۋاب بەردى ئۇ.

باشقىلارمۇ بۇ سوئالنى سورىغانىدى، يىگىت ئۇلارغىمۇ شۇنداق جاۋاب بەردى. ھەر قېتىم ئۇنىڭدىن ئىسمىنى سوراشقاندا ئۇ دائىم ئوخشاش جاۋاب بەرگەنىدى. كىشىلەر ئۇنى «پېشانە» دەپ ئاتىشىدىغان بولدى.

كۈنلەردىن بىر كۈنى پادىشاھنىڭ ياش قىزى گۈزەل چاندرا-مەتى دوستى بىلەن شەھەرنى تاماشا قىلىپ يۈرگىنىدە، تەقدىر-نىڭ تەقەززاسى بىلەن ئۇنىڭ كۆزى ئىنتايىن گۈزەل بىر شاھزا-دىگە چۈشۈپ قالدى. مەلىكە ئۇنى كۆرگەن ھامان كۈسۈمەبانە[1] نىڭ ئوقىغا دۇچار بولۇپ، دوستىغا:

— قەدىرلىكىم! بۇگۈندىن قالدۇرماي مېنى ئۇنىڭ بىلەن ئۇچراشتۇرغىن، — دېدى. بۇنى ئاڭلىغان دوستى دەرھال شاھ-زادىنىڭ يېنىغا كېلىپ:

— مېنى چاندرامەتى ئەۋەتتى. ئۇ سىزگە: «مانابىخۋە[2] نىڭ ھۆكۈمى بىلەن يۈرىكىم قانتىق يارىلاندى. سىز دەرھال يېنىمغا كەلمىسىڭىز ھالىم خاراب» دېگەن سۆزلەرنى يەتكۈزۈ-شۈمنى تاپشۇردى، — دېدى.

بۇنى ئاڭلىغان شاھزادە:

— مەلىكە ئالدىغا بېرىش ئۈچۈن ئوردىغا كىرىشىم كېرەك. قانداق كىرىمەن؟ — دەپ سورىدى.

---

① كۈسۈمەبانە — سۆيگۈ ئىلاھى كامانىڭ ئىسىملىرىدىن بىرى.

② مانابىخۋە — «كۆڭلىدە تۇغۇلغۇچى»، يەنى كامانىڭ نامىلىرىدىن بىرى.

— ئوردىنىڭ تېمىدىن كېچىسى ئۇزۇن ئارغامچا تاشلايدۇ. سىز ئۇنىڭغا ئېسىلىپ چىقىسىز، — دېدى مەلىكىنىڭ دوستى.

شاھزادە ماقۇل بولدى:

— سىلەرنىڭ قارارىڭلار شۇ بولسا، بوپتۇ، باش ئېگەي، — دېدى ئۇ.

مەلىكىنىڭ دوستى شاھزادە بىلەن شۇنداق كېلىشكەندىن كېيىن مەلىكىنىڭ يېنىغا قايتىتى. كەچ كىرگەندە شاھزادە ئويلىدى:

كىم خوجايىن، خىزمەتكار، دوست خوتۇنىغا قول سالار، ئۆلتۈرگەندەك كاھىننى ئۇ، ئېغىر گۇناھ سانىلار.

ئۇ شۇنداق ئويلاپ، مەلىكە بىلەن ئۇچرىشىشقا بارمىدى. بۇ ئارىدا «پېشانە» دەپ ئاتالغان بايىقى يىگىت كېچىسى ئايلىنىپ يۈرۈپ، ئوردا تېمىدىن چۈشۈرۈلگەن ئارغامچىنى كۆرۈپ قالغانىدى، بۇ نېمىدۇر دەپ قىزىقىپ ئارغامچىدىن يامىشىپ يۇقىرىغا چىقتى. مەلىكە بولسا بۇنى ھېلىقى شاھزادە دەپ ئويلىدى.

ئۇ يىگىتكە سۇ تۇتتى. نازۇ نېمەتلەر بىلەن مېھمان قىلدى. لىباسلارنى كىيدۈردى ۋە ھەر خىل ناز ـ كەرەشمىلەر بىلەن كۆڭلىنى ئېلىپ، ئۇنىڭ بىلەن بىر ئورۇندا ياتتى. ئۇ يىگىتنىڭ قوينىغا كىرىپ ئىنتايىن لەززەتلىنىپ:

— سىزنى كۆرۈپلا ئاشىق بولۇپ قالدىم. سىزگە ئۆزۈمنى بېغىشلايمەن. باشقا بىرىنى خىيالىمغىمۇ كەلتۈرمەيمەن. نېمىشقا ماڭا گەپ قىلمايسىز؟ — دېدى.

— پېشانىسىگە پۈتۈلگەن بولار بەندىنىڭ، — دەپ جاۋاب بەردى يىگىت.

بۇ سۆزلەردىن مەلىكىنىڭ رايى يېنىپ كەتتى ۋە ئۇنىڭغا ئارغامچا بىلەن پەسكە چۈشۈپ كېتىشنى بۇيرۇدى. ئۇ پەسكە

چۇشۇپ، بىر ۋەيرانە ئىبادەتخانىغا بېرىپ ياتتى. دەل شۇ يەردە كېچىلىك قاراۋۇل باشلىقى مەشۇقى بىلەن ئۇچرىشىشقا ۋەدىلەشـ كەنىدى. بۇ يەردە ھېلىقى يىگىتنى كۆرگەن قاراۋۇل باشلىقى سىرىم ئاشكارا بولۇپ قالارمىكىن دېگەن ئەندىشە بىلەن:

— كىمسەن؟ — دەپ سورىدى.

— پېشانىگە پۇتۇلگەن بولىدۇ، — دەپ جاۋاب بەردى يەـ گىت.

بۇنى ئاڭلىغان قاراۋۇل باشلىقى:

— مېنىڭ كاردىۋىتىم بوش. يۈگۈر، شۇ يەرگە بېرىپ يات، — دېدى.

يىگىت «خوپ» دەپ، بىلمەستىن باشقا كارىۋاتقا، يەنى قاراۋۇل باشلىقى ئۈنىياۋەتمىنىڭ ياش، گۈزەل قىزى ياتقان كارد ۋاتقا بېرىپ ياتتى. قاراۋۇل باشلىقىنىڭ قىزى ۋەدىلەشكەن يەـ گىتىنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ ياتاتتى. «پېشانە» كەلگەندە، قاراڭـ غۇدا ئۇنىڭ كىملىكىنى بايقىمىغان قىز: «سۆيگىنىم كەلدى» دەپ ئۇنىڭ بىلەن گەندخارۋالار ئادىتى بويىچە بىللە قوشۇلدى. يىگىت بىلەن بىللە ياتقاندا كۆزلىرى ۋە لەۋلىرى نېلۈپەردەك ئېچىلغان گۈزەل ئۇنىڭدىن:

— ماڭا ھېچ گەپ قىلمايسىزغۇ؟ — دەپ سورىدى.

— پېشانىگە پۇتۇلگەن بولىدۇ، — دېدى يىگىت.

قىز «ئېھتىياتسىزلىقنىڭ ئاقىۋىتى شۇ ـ دە» دەپ ئەنسـ رەپ، ئۇنى قارىغاپ ھەيدىۋەتتى.

يىگىت كوچىدا كېتىۋېتىپ چالغۇ ئاۋازلىرىنى ئاڭلىدى ۋە كېلىنىڭ يېنىغا كېتىۋاتقان باشقا مەملىكەتتىن كەلگەن كۈيئۇـ غۇل ۋەرەكىرتىنى كۆرۈپ، تويدىكىلەرگە قوشۇلۇۋالىدى. بۇ ئارىدا يۇلتۇزلارنىڭ بەختلىك يېقىنلىشىشى يۈز بەردى. سودـ گەرنىڭ قىزى بولغان كېلىن بەخت كەلتۈرگۈچى بايرام لىباسلىـ رىنى كىيىپ، چوڭ كوچىدىكى سودىگەرنىڭ ئۆيىنىڭ دەرۋازىسى

ئالدىدىكى راۋاق بىلەن مېھرابنىڭ يېنىدا تۇراتتى. بىردىن ئۆز ئىگىسىنى ئۇلتۇرگەن قۇتۇرغان پىل يۈگۈرۈپ كېلىپ، ھەممىنى قورقۇتۇۋەتتى. كۈيئوغۇل ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى پىلنى كۆرۈپ تەرەپ - تەرەپكە قېچىپ كېتىشتى. «پىشانە» ھەممەيلەن تاشلاپ كەتكەن، قاتتىق قورقۇپ كەتكەن قىزغا ئېچىنىپ، ئۇنى توسۇۋېلىپ: «قورقماڭ، مەن سىزنى قۇتقۇزىمەن» دېدى. ئاندىن قىزنىڭ بىر قولىدىن تۇتۇپ، يەنە بىر قولى بىلەن پىلنى ھەيدەشكە باشلىدى. تەقدىرنىڭ تەقەززاسى بىلەن پىل كېتىپ ۋەرەكىرتى كۈيئوغۇلنىڭ ھەمراھلىرى ۋە ئۇرۇق - تۇغقان، قېرىنداشلىرى بىلەن بىللە قايتىپ كەلگەندە، يۇلتۇزلارنىڭ بەختلىك يېقىنلىشىش پەيتلىرى ئۆتۈپ كەتكەن بولۇپ، كېلىنىنىڭ قولىنى باشقا بىر كىشى تۇتۇپ تۇراتتى.

بۇ چاغدا ۋەرەكىرتى:

— ھەي قېينىناتا! بۇ ئىشنىڭ ئەدەپسىزلىك. بىزگە ۋەدە قىلغان قىزنىڭىزنى باشقا بىرىگە بېرىۋېتىپسىزغۇ؟— دېدى.

قىزنىڭ ئاتىسى ئېتىراز بىلدۈرۈپ:

— پىلدىن قورقۇپ سىلەر بىلەن قاچقانىدىم، مانا ھازىر سىلەر بىلەن قايتىپ كەلدىم. بۇ يەردە نېمە بولغانلىقىنى بىلمەيمەن، — دېدى.

ئۇ شۇنداق دەپ قىزنىڭ كايىشقا باشلىدى:

— بالام، ياخشى ئىش قىلماپسەن، ئېيتقىنە، نېمە بولدى؟

— بۇ كىشى مېنى ھالاكەتتىن قۇتقۇزدى. شۇنىڭ ئۈچۈن، ھايات بولىدىكەنمەن، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچكىم ماڭا ئەر بولالمايدۇ، — دەپ جاۋاب بەردى قىز.

ئاجايىپ ھادىسىلەرگە تولغان بۇ كېچە شۇنداق ئۆتتى.

ئەتىسى ئەتىگەندە كىشىلەرنىڭ توپلانغىنىنى كۆرگەن مەلىكە بولۇپ ئۆتكەن غەلىتە ۋەقەنى ئاڭلاپ، سودىگەرنىڭ ئۆيىگە كەلدى. ۋەقەنى ئاڭلىغان قاراۋۇل باشلىقىنىڭ قىزىمۇ شۇ يەردە

ئىدى. ئۇزۇن ئۆتمەي خالايىقنىڭ يىغىلغانلىقىنى كۆرگەن پادە-شاھمۇ قەدەم تەشرىپ قىلدى ۋە «پىشانە» دىن:

— قېنى، بۇ يەردە نېمە ئىش بولغانلىقىنى بىرنى قويماي ئېيتىپ بەرگىن، — دېدى.

— پىشانىگە پۈتۈلگىنى بولىدۇ، — دەپ جاۋاب بەردى يىگىت.

بۇ چاغدا مەلىكە بېتىنى ئەسلەپ:

— ھېچكىم ئۇنى توسۇپ قويالماس، — دېدى.

— ھەركىمنىڭ نەسەبىسى ئۆزىگە، — دېدى قاراۋۇل باشلە-قىنىڭ قىزىمۇ گەپكە قوشۇلۇپ.

بۇ چاغدا پادىشاھ ئۇلارنىڭ ھەممىسىگە ئامانلىق ۋەدە قە-لىپ، بولغان ۋەقەنى سورىدى. ھەممىدىن خەۋەر تاپقان پادىشاھ ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن قىزىنى يىگىتكە بەردى ۋە ئۇنىڭغا مىڭ يېزا ھەدىيە قىلدى. كېيىن ئۇ: «بەربىر مېنىڭ ئوغلۇم يوققۇ» دەپ ئۇنى تەختكە ۋارىسى قىلىپ تەينىلىدى. شۇنىڭدىن كېيىن يىگىت ئۆز خانىدانى بىلەن بارلىق ھايات لەززەتلىرىدىن بەھرىمەن بولۇپ، بەخت ـ سائادەتلىك ياشىدى.

شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى:

ھەر بەندىنىڭ پۈتكىنى بار پىشانىسىگە،
ھېچكىم توسقۇن بولالماس ئۇ نىشانىسىگە.

بۇ چاغدا خىرانىيا يەنە دېدى:

— ئەنە شۇنىڭدىن كېيىن مەن پۇلنىڭ كەينىدىن قوغلاشمە-دىم.

ئەقىل ـ ئىدراك بىلىم بىلەن پۈتىلەر،
ياخشىلىقتىن شەرەپ بىلەن شان كېلەر.

ئاقىللاردىن يىراق ھامان ئىللەتلەر،
بايلىقلاردىن بىنا سالماس دۆلەتمەن.

باي بولاي دەپ مىڭ ئۆلۈپ، مىڭ بىر قېتىم تىرىلدىم،
ياتقان يېرىم تىكەن - تاش.
دېڭىزلاردىن ھالقىدىم، نە خورلۇقلار كۆرمىدىم،
كەتتى تېزىپ دوست - ئاداش.

رەھىم قىلىپ ئېيتقىنە، مەن قالارمەن ھاياتتا،
يەنە قانداق ئازابقا؟
ھەممە جىمجىت ئاڭلىشار، ئاغزى مايماق بولسىمۇ،
باي سۆزلىسە ناۋادا.
دانا بولسۇن ھەرقانچە، كەمبەغەلنىڭ گېپىنى
ئالماس ھېچكىم قۇلاقتا.

دەپ راستتىنلا ياخشى ئېيتقان.
مەن ئويلاپ - ئويلاپ ئۆز تۇرار جايىمغا كەتتىم. ئالدىمغا لاگخۇپاتانېكە بېرىپ قالدى ۋە بۇ يەرگە كۆچۈپ كېلىشىمنى تەكلىپ قىلغانىدى، شۇنداق قىلىپ، بۇ يەرگە كېلىپ قالدىم.
مانا ئەمدى نېمىدىن خاپا ئىكەنلىكىمنى بىلدىڭ.

مەيلى بولغىن دۆلەتمەن،
مەيلى بولغىن كەمبەغەل.
تاماق ۋاقتى بولغاندا،
بىر تويغۇلۇق گۈرۈچكە.

دەپ بىكار ئېيتمىغان.
بۇنى ئاڭلىغان مانتخارېكە ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىپ:

— قەدىرلىكىم! سەن بىگانە يۇرتلاردا يۇرگەن بولساڭمۇ، بۇنىڭ ئۈچۈن كۆڭلۈڭنى بۇزما. سەندەك ئاقىلغا بۇنداق قىلىش ياراشمايدۇ.

باتۇر دېگەن ھەمىشە ئۆز يۇرتتىمۇ باتۇردۇر،
ھەمدە ئۆزگە ئەللەردە.
ئۆز ھۆكمىدىن، يولىدىن بۇلجىمايدۇ قىلچىمۇ،
مەيلى بولسۇن قەيەردە.
قەھرلەنسە ئارسلان، بار مەخلۇقنى قورقىتار،
غالىب كېلىپ ئورماندا.
يەتكۈزىدۇ بىر يولى ھەتتا پىللار شاھىنىڭ
جۇدالىقنى جېنىغا.

دېگەن ئەمەسمۇ؟ شۇنىڭ ئۈچۈن قەدىرلىكىم، كۆڭلۈڭنى يېرىم قىلما! كىمكى غەيرەتلىك ۋە چىداملىق بولسا، دائىم پۇلمۇ، راھەتمۇ ئۇنىڭ.

ئىتائەتمەن بولسا كىم،
ھەمدە جۇرئەتسىز، ھۇرۇن،
ھەزەر ئەيلەر ئۇنىڭدىن ھەتتا لاكشمى.①
گويا ھەزەر قىلغاندەك،
قېرى ئەردىن ياش خوتۇن.

جاسارىتىڭ بولمىسا، بىلىمىڭ كارغا كەلمەس،
يېنىپ تۇرغان چىراغنى ئەما ھەرگىز كۆرەلمەس.

---

① لاكشمى — بەختىيارلىق ۋە گۈزەللىك ئىلاھى.

قىسمەت قادىر ھەممىگە:
سېخىينى سەخرىگە.
ئاجىزنى زوراۋانغا،
كەمبەغەلنى پۇلدارغا.
ئايلاندۇرار بىرەمدە.

مەردلەر ئۇچۇن ئۆز ئېلىمۇ، ئۆزگە ئەلمۇ بەربىر.

مەيلى باتۇر، دانىشمەن،
مەيلى كۆركەم يا ئۆكتەم،
نەگە بارسا ئۆزلىرىگە،
ئەمىنلىكنى تاپىدۇ.

دېيىلگەن ئەمەسمۇ؟ گەرچە سەن دۆلىتىڭدىن ئايرىلغان بولساڭ-
مۇ، قانداقلا بولمىسۇن باشقىلاردىن پەرقىڭ بار. سەن دانا ۋە
مەردانە. مۇنۇ سۆزلەرنى ئېسىڭدە تۇت:

نەگە بارسا مەرد يوقسۇل ھەر كىم ئۇنى ھۆرمەتلەر،
ۋەجدانى يوق بايلارغا ياغدۇرىدۇ نەپرەتلەر.

ئىت بوينىغا ئالتۇندىن زەنجىر ئېسىپ قويسىمۇ،
شىر بولالماس ئىت ھەرگىز زاتى كاتتا بولسىمۇ.

بىلمىگەنلەر قورقۇشنى جەھەننەمدىن چۆچۈمەس،
دېڭىز چەكسىز بىلىنمەس، مەرۋ[1]ئېگىز كۆرۈنمەس.

ئېچىنمىغىن ئېگىلسىمۇ قامىتىڭ،
كۆرەڭلىمە كەلسە ئەگەر ئامىتىڭ.

---

① مەرۋ — ئېسانۇي تاغ.

توپقا ئوخشاش ئېگىز - پەس بوپ قاڭقىغان،
ئۆرلەپ - چۈشۈپ ياشار هامان ئادەملەر.

ئۇنىڭ ئۇستىگە، دۆلەت ۋە ياشلىق خۇددى سۇ يۈزىدىكى كۆپۈكتەك تېز ئۆتۈپ كېتىدۇ.

هۇزۇر بېرەر پەقەت بىرئاز بېۋاپا سۆيگۈ،
بايلىق، ياشلىق، نازىنىن ۋە گۈللەر، بۈلۈتلار.

شۇنىڭ ئۈچۈن تېز قولدىن كېتىدىغان بايلىققا ئېگە ئاقىل كىشى ئۇنى خەير - ساخاۋەت ۋە راهەت - پاراغەتكە سەرپ قىلىشى كېرەك.

توپلىغان بايلىق بىكار، ئۇ،
يېمەي - ئىچمەستىن يېغىپ.
بويىغا يەتكەن قىز كەبى،
بېگانىگە بولغاي نېسىپ.

دەپ توغرا ئېيتقان.
هەر هالدا هەممە ئىش تەقدىرگە باغلىق.

ئوتقا كىر، جەڭگاهقا كىر،
يا غارغا كىر، دېڭىزغا چۈش؛
هەممىسى تەقدىر ئىشى،
بىمەنىدۈر قورقۇپ تۇرۇش.

ئەڭ چوڭ بايلىقىڭ — تەن ساقلىق ۋە خاتىرجەملىكىڭ.

خەير - ئېهسانىدىنمۇ بەك ئارتۇق خەزىنە بولمىغاي،
ئەلدە هۆرمەتتىن بۆلەك دۆلەت زىيادە بولمىغاي،

گەر ئۇلۇغلۇق بولمىسا، لىباستا جىلۋە يوق ئىدى، تەندە ساقلىقتىن بۆلەك بەختمۇ ھەمدە بولمىغاي.

دېيىلگەن ئەمەسمۇ؟ سەن مال - مۈلكسىز قانداق ياشايمەن دەپ ئەندىشىگە چۈكمە. بايلىق ئۆتكۈنچى، چىدام - غەيرەت ئەبەدىيدۇر. قىسقىسى، گەپنىڭ مېغىزىنى چاق: بەزىلەر پۇلنى ئەيش - ئىشرەتكە سەرپ قىلىدۇ، بەزىلەر يىغىدۇ، يەنە بەزىلەر دېيىلگەن:

بەزىلەر كۆپ ئەجىر قىلدى، مال - دۆلەت تاپتى،
ئەخمەق ئوۋچى سۈمليكەدەك جاڭگالدا ياتتى.

خىرانيا مانتخاربكەدىن:
— بۇ قانداق ئىش؟ — دەپ سورىغانىدى، ئۇ مۇنداق ھېكايە قىلدى:

ئالتىنچى ھېكايە

بىر ناھىيىدە سومىلىكە ئىسىملىك تىككۈچى بار ئىدى. ئۇ پادىشاھنىڭ خىزمەتكارلىرىغا خىلمۇخىل كىيىم - كېچەكلەرنى تىكەتتى. بىراق تاپقان پۇلى يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەكىگىلا يېتەتتى. ئۇ باشقا ئاددىي كىيىم - كېچەكلەرنى تىكىدىغان ھۈنەرۋەنلەرنىڭ خېلى كۆپ پۇل تېپىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، خوتۇنىغا:
— سۆيۈملۈكۈم! ئاددىي كىيىم تىكىۋاتقانلارنىڭ يېمەيدىغان نەرسىسى يوق. بۇ يەردە ياشاشقا تاقىتىم قالمىدى، باشقا يەرگە كۆچۈپ كېتەيلى، — دېدى.
— ۋاي، سادىغاڭ كېتەي! — دېدى خوتۇنى ئېتىراز بىلدۈ-

رۇپ، — باشقا يەرگە كۆچۈپ كەتكىنىڭىز بىلەن پۈلىڭىز كۆپەيىپ قالمايدۇ.

تەقدىرنىڭدە نە بولسا، تەدبىرنىڭدىن كۆرۈرسەن،
پېشانەڭگە پۈتمىسە، ئىزدەپ يۈرمە زارلىنىپ.
پايدىسى يوق ئىشلارنىڭ قوغلاپ يۈرۈش كەينىدىن،
قولۇڭدىكى نەق پۈلدىن قېلىش، دېمەك ئايرىلىپ.

نۇر ۋە سايە ئەزەلدىن بىر - بىرىدىن ئايرىلماس،
ئىلاھ بىلەن مەخلۇقات بىر - بىرىگە چەمبەرچاس.

دېيىلگەن ئەمەسمۇ؟ شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ يەردىن كەتمەك ۋە ئۆز مەشغۇلاتىڭىزنى تاشلىماڭ.

— سۆيۈملۈكۈم، — دېدى ئېرى ئېتىراز بىلدۈرۈپ، — توغرا گەپ قىلمىدىڭ. ئەگەر دادىل ھەرىكەت قىلمىساڭ، ھېچقانداق ئىشتىن نەپ ئالالمايسەن.

ئارزۇ بىلەن ئىش پۈتمەس، كەلمىسەڭ گەر ھەرىكەتكە،
ئېرىنچەكلىك قىلسا شىر، چاڭ سالالماس كېيىككە.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ! شۇنىڭ ئۈچۈن مەن ئەلۋەتتە باشقا يەرگە بېرىشىم كېرەك.

ئۇ شۇنداق دەپ ۋاردخامانە دېگەن شەھەرگە يول ئالدى. ئۇ يەردە ئۇچ يىل تۇرۇپ ئۇچ يۈز تىللا تېپىپ، ئۆز يۇرتىغا قايتتى.

يېرىم يولغا كەلگەندە، قاراڭغۇ ئورمانلىق ئىچىدە كېتىۋاتقىنىدا كۈن پاتقاندى، ئۇنىڭ كۆڭلىگە قورقۇنچ چۈشتى - دە، ئەنجۇر دەرىخىنىڭ ئۈستىگە چىقىپ ئۇخلاپ قالدى. يېرىم كېچە-

ده ئۇيقۇ ئىچىده قۇلىقىغا ئىككى كىشىنىڭ سۆزلەشكەن ئاۋازى كىردى. ئۇلاردىن بىرى:

— هوي، كەرتار! ساڭا قانچە قېتىملاپ ئېيتتۇق، سومىلە-كەنىڭ كىيىم - كېچەك ۋە يېمەك - ئىچمەكتىن باشقا ھېچ نەرسىسى بولماسلىقى كېرەك. سەن ئۇنى بېيتماسلىقىڭ لازىم. نېمە ئۇچۇن ئۇنىڭغا ئوچ يۇز تىللا بەردىڭ؟ — دېسە، يەنە بىرى:

— ھەي كەرمان! تىرىشچان ئادەملەرنى ئەمگىكىگە يارىشا تەقدىرلەش مېنىڭ بۇرچۇم. ئۇلارنىڭ ئىشىنىڭ نەتىجىسى ساڭا باغلىق. ئۇنىڭ بايلىقىنى ئېلىپ كەت، — دېگەنىدى.

بۇنى ئاڭلىغان تىككۇچى ئويغىنىپ كەتتى - دە، تىللا - تەڭگىلەر تۇگۇپ قويۇلغان تۇگۇنچىگە قارىدى. تۇگۇنچە قۇرۇق قالغانىدى. بۇ چاغدا ئۇ: «ئەپسۇس، بۇ بايلىقنى ئۇزۇن ۋاقىتتا يىغقانىدىم، ھالبۇكى بىر دەمدىلا يوقاتتىم. تارتقان جاپالىرىم بىكار بولدى! خوتۇنۇم ۋە يار - بۇرادەرلىرىمنىڭ يېنىغا بۇ ئەھۋالدا قانداق بارىمەن؟» دەپ ئويلاپ كەتتى. ئويلا - ئويلا ئۇ يەنە ۋاردىخامانە شەھىرىگە قاراپ ماڭدى. بىر يىل دېگەندە بەش يۇز تىللا تېپىپ، يەنە ئۆيىگە قاراپ يولغا چىقتى. لېكىن بۇ قېتىم باشقا تەرەپ بىلەن ماڭدى.

كۇن پاتقاندا ئۇ يەنە كۆز ئالدىدا ھېلىقى ئەنجۇر دەرىخىنى كۆردى. ئەمدى ئۇ: «شورۇم قۇرۇدى، شۇم تەقدىر مېنى يەنە ئەنجۇر قىياپىتىگە كىرگەن رەكشاسە[1]گە ئۇچراتتى!» دەپ ئويلاپ دەرەخ ئۇستىگە چىقىۋالماقچى بولۇپ تۇرغىنىدا، بىردىن بايىقى ئىككى كىشىنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىدى. ئۇلاردىن بىرى:

— كەرتار! نېمىشقا سومىلىكەنىڭ بەش يۇز تىللا تېپىشىغا يول قويدۇڭ؟ ساڭا مەلۇمغۇ، ئۇنىڭ رىزقى يېمەك - ئىچمەك ۋە كىيىم - كېچىكىدىن ئارتۇق بولماسلىقى كېرەك ئەمەسمىدى؟ دېسە، يەنە بىرى:

---

① رەكشاسە — ياۋۇز روھ.

— هەي كەرمان، مېنىڭ ۋەزىپەم خىزمىتىگە قاراپ تەقدىر-لەش. ئۇلارنىڭ ئىشىنىڭ نەتىجىسى ساڭا باغلىق. مېنى نېمىدەپ ئەيىبلەيسەن؟ — دېگەنىدى.

سومىلىكە بۇنى ئاڭلاپ دەرھال تۇگۈنچىنى ئېچىپ قاراپ، يەنە قۇرۇقلۇقىنى كۆردى. ئۇ دۇنيادىن قانتتىق نەپرەتلىنىپ: «شۇنداق، بار - يوقۇمدىن ئايرىلدىم، ئەمدى ياشاشنىڭ قىزىقى قالمىدى. بۇنداق ياشىغىچە بۇ دەرەخكە ئېسىلىپ ئۆلگىنىم ياخشى» دەپ خاپا بولدى.

ئۇ شۇ قارارغا كېلىپ، يۆگىمەچ چۆپلەردىن ئارغامچا ئېشىپ بوينىغا سىرتماق سالدى ۋە دەرەخ ئۇستىگە چىقىپ ئارغامچىنى شاختا باغلىدى. ئۆزىنى ئەمدىلا پەسكە تاشلاي دەپ تۇرغانىدى، ئاسماندا قانداقتۇر بىر ئادەم پەيدا بولۇپ:

— هەي سومىلىكە! ئويلىماي ئىش قىلما. پۇللىرىڭنى مەن ئېلىپ قويدۇم. يېمەك - ئىچمەك ۋە كىيىم - كېچەكتىدىن باشقا نەرسەڭ بولۇشىغا يول قويمايمەن. ئۆيۈڭگە قايت، لېكىن مەن بىلەن ئۇچراشقىنىڭ ئۇچۇن ئەپسۇسلانما، تىلەيدىغىنىڭنى تىلە، — دېدى.

— ئۇنداق بولسا، ماڭا كۆپ بايلىق بەر، — دېدى سومىلىكە.

ئۇ كۆنمىدى.

— پۇلنى نېمە قىلىسەن، قەدىرلىكسەن؟ سەن ئۇلارنى بەرداشىر ئەيش - ئىشرەت ۋە خەير - ساخاۋەتكە سەرپ قىلمايسەن، ساڭا ئاتا قىلغىنى بىردىنبىر كىيىم كىيىش خۇرسەنلىكى.

— مەيلى، — دېدى سومىلىكە، — راھىتىم بولمىسا بولمەسۇن، يەنىلا پۇلۇم بولۇشىنى خالايمەن.

مەيلى بولسۇن تېگى پەس،
بولسۇن ھەتتا سەت تەلەت.

مال - دۇنياسى كۆپلەرنى
ھەركىم قىلىدۇ ھۆرمەت.

ئۇزۇلۇپ چۈشەر، دەپتىمەن،
تۇرسا يەرگە ساڭگىلاپ.
تەلمۈردۈممەن ئون بەش يىل،
تالدى كۆزۈم كۆپ قاراپ.

دېگەن ئەمەسمۇ!
ھېلىقى ئادەم سومىلىكەدىن:
— ماڭا بۇنى ئېيتىپ بەرگىن، — دەپ سورىغاندى، ئۇ مۇنداق ھېكايە قىلدى:

يەتتىنچى ھېكايە

بىر شەھەردە پرالامباۋرشانە ئىسىملىك بىر بۇقا بار ئىدى. ئۇنىڭ ساقا خالتىسى يەرگە تەگكۈچە ساڭگىلاپ تۇراتتى. شەھۋەتى ۋۇجۇدىغا سىغماي، پادىسىنى تاشلاپ كەتتى ۋە ئورمانلىقتا كېزىپ كۈن كەچۈرۈشكە باشلىدى. ئۇ دەريا ياقىلىرىدىكى يەرلەرنى مۇڭگۈزلىرى بىلەن ئويۇپ، قومۇرۇپ تاشلايتتى، يېشىل مايسىلارنىڭ ئۇچىنى يەيتتى. شۇ ئورماندا پرالوبخىكا دېگەن چىلبۆرە ياشايتتى. بۇنىڭ مەنىسى «ئاچ كۆز» ئىدى. كۈنلەردىن بىر كۈنى چىلبۆرە خوتۇنى بىلەن دەريا بويىدا بىمالال ئولتۇرغاندا، پرالامباۋرشانە سۇ ئىچكىلى چۈشتى. ئۇنىڭ كەينى ئاياغلىرى ئارىسىدىن ئىككى ساقىسى ساڭگىلاپ تۇرغىنىنى كۆرگەن چىلبۆرىنىڭ خوتۇنى ئېرىگە:
— ئاۋۇ ساڭگىلاپ تۇرغان گۆشكە قارامسىڭ، ئۇ ئۇزۇلۇپ چۈشەي دەپ قاپتۇ. ئۇنىڭ كەينىدىن مېڭىڭ، — دېدى.
— سۆيۈملۈكۈم، — دېدى چىلبۆرە، — ئۇنىڭ ئۇزۇلۇپ

چۇشۇشىدىن ئۇمىد يوق. نېمىشقا مېنى بۇنداق بولمايدىغان ئىشقا بۇيرۇيسەن؟ بىز سۇ بويىدا ئولتۇرۇپ سۇ ئىچكىلى چۈشكەن زىياندىاش ھايۋانلارنى ئوۋلايمىز. ئۇلار مۇشۇ يەردىن ئۆتىدۇ. ئەگەر مەن بۇقىنىڭ كەينىدىن ماڭسام، باشقا بىرى كېلىپ ئورنىمىزنى ئىگىلەپ ئالىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇنداق قىلماسلىق كېرەك.

كىمكى قېچىپ تەييارلىدىن، يۈرسە يوقنى ئارزۇلاپ،
قالار ئاخىر قۇرۇق قول زايە قىلىپ ۋاقتىنى.

دېيىلگەن ئەمەسمۇ!

— ۋاي قورقۇنچاق! — دېدى چىلىبۆرىنىڭ خوتۇنى، — كىچىككىنە نەرسە تاپقىنىڭغا خۇش بولۇپ كېتىپسىز — دە؟ بۇ توغرا ئەمەس. ئادەم غەيرەتلىك بولۇشى كېرەك.

جاسارەتلىك، ئەقىللىق،
بەرداش بولساڭ ھەر ئىشتا.
ئەجرىڭ چوقۇم ئەپچىقار
ئارزۇيۇڭنى يورۇققا.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ! ئاۋۇ ساڭگىلاپ تۇرغان گۆش ئۈزۈلۈپ چۈشۈشكە ئاز قالدى. بۇنىڭغا ئىشەنچىم كامىل. شۇنىڭ ئۈچۈن دېگىنىمدەك قىلىڭ، باشقىچە يولغا ماڭماڭ.

بۇنى ئاڭلىغان چىلبۆرە چاشقان تۇتۇپ ئولتۇرغان يېرىنى تاشلاپ، پرالامباۋرشانەنىڭ كەينىدىن كەتتى.

ئەسىر بولساڭ مۇبادا،
خوتۇن خەقنىڭ سۆزىگە؛

هالال ـ هارام پەرقىمۇ
كۆرۈنمەيدۇ كۆزۈڭگە.

دەپ ياخشى ئېيتقان.
شۇنداق قىلىپ ئۇ خوتۇنى بىلەن بىللە ئۇزۇن يىللار بۇقىـ
نىڭ كەينىدىن يۈردى. بۇقىنىڭ ساقىسىنىڭ ئۇزۇلۈپ چۈشۈشىـ
دىن دېرەك يوق ئىدى. ئاخىر ئون بەش يىل دېگەندە، چىلبۆرە
ئىنتايىن ئۆمىدسىزلىنىپ خوتۇنىغا:

ئۇزۇلۈپ چۈشەر، دەپتىمەن،
تۈرسا يەرگە ساڭگىلاپ.
تەلمۈردۈممەن ئون بەش يىل،
تالدى كۆزۈم كۆپ قاراپ.

ھېچ ئۇزۇلۈپ چۈشىدىغاندەك ئەمەس. ئۇنىڭدىن كۆرە ھېرىپ
چاشقىنىمىزنى ئۈۋلايلى، — دېدى.

ئالتىنچى ھېكايىنىڭ داۋامى

— شۇنىڭ ئۈچۈن:

ئۇزۇلۈپ چۈشەر دەپتىمەن،
تۈرسا يەرگە ساڭگىلاپ.
تۈلمۈردۈممەن ئون بەش يىل،
تالدى كۆزۈم كۆپ قاراپ.

دەيمەن ـ دە. بايىغا كىمنىڭ ھەۋىسى كەلمىسۇن؟ ماڭا چوڭ
بايلىق بەرگىن.
— ئۇنداق بولسا، — دېدى ھېلىقى ئادەم، — كەينىڭگە،

ژاردخامانەگە قايت. ئۇ يەردە ئىككى سودىگەر پەرزەنتى بار. بىرىنىڭ ئىسمى دخانەگۈپتە بولۇپ، «بايلىقنى يوشۇرغۇچى» دەپ ئاتىلىدۇ. يەنە بىرىنىڭ ئىسمى بخۇكتادخانە بولۇپ، بۇ «بايلىقتىن راھەتلەنگۈچى» دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇلارنىڭ قانداق ئۆمۈر كەچۈرۈۋاتقانلىقىنى بىل ۋە شۇنىڭغا قاراپ بىرىنىڭ ياشاش شەكلىنى تاللىۋال.

ئۇ شۇنداق دەپ كۆزدىن غايىب بولدى. سومىلىكە بۇنىڭغا ئىنتايىن ھەيران بولۇپ، يەنە ژاردخامانەگە يول ئالدى.

تىككۈچى كەچ كىرگەندە ھېرىپ - ئېچىپ دخانەگۈپتەنىڭ ئۆيىنى ئىزدەپ - سوراپ تېپىپ باردى. ئۇ دخانەگۈپتەنىڭ خوتۇن، بالا - چاقىلىرى ۋە باشقا ئائىلە ئەزالىرىنىڭ غوتۇلداشىلىرىغا قارىماي، ھويلىغا كىرىپ ئۇدۇل قۇرۇق يەرگە بېرىپ ئولتۇردى. كەچلىك تاماق ۋاقتى بولغاچقا، ئۇ دوققىدە ئەكېلىپ قويغان تاماقنى يېدى - دە، شۇ يەردىلا ئۇخلاپ قالدى. ئۇ كېچىسى يەنە ئورمانلىقتا ئۇچرىغان بايىقى ئىككى كىشىنىڭ سۆزىنى ئاڭلىدى. ئۇلاردىن بىرى:

— ھوي كەرتار! نېمىشقا دخانەگۈپتەنى سومىلىكەنى مېھمان قىلىشقا مەجبۇر قىلدىڭ؟ بۇ ئۇنىڭغا ئارتۇقچە خىراجەت ئەمەسمۇ؟ سەن توغرا ئىش قىلمىدىڭ، — دېسە، يەنە بىرى:

— ھەي، كەرمىسان! بۇ مېنىڭ ئەيىبىم ئەمەس، مەن ئولجا - دارامەت بېرىمەن ۋە سەرپ - خىراجەت دەپتىرىگە چۈشۈرىمەن. ئىشىنىڭ نەتىجىسى ساڭا باغلىق، — دېدى جاۋابەن.

سومىلىكە ئويغىنىپ دخانەگۈپتەنىڭ تاماقنى ھەزىم قىلالماي، كۈن بويى بىر نەرسە يېمەسلىككە مەجبۇر بولغانلىقىنى بىلدى.

سومىلىكە شۇنىڭدىن كېيىن بۇ يەردىن چىقىپ بخۇكتادخانىنىڭ ئۆيىگە قاراپ ماڭدى. بخۇكتادخانە ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۇنى چوڭ ئىززەت - ئىكرام بىلەن قارشى ئېلىپ مېھمان قىلدى ۋە

كىيىم ـ كېچەك ئىنئام قىلىپ، ھۆرمىتىنى بىلدۈردى. ئاندىن يۈمشاق ئورۇن سېلىپ بەردى. كېچىسى ئۇ يەنە ھېلىقى ئىككى كىشىنىڭ سۆھبىتىنى ئاڭلىدى. ئۇلاردىن بىرى:

— ھوي كەرتار! بخۇكتادخانە سومىلىكەنى كۈتۈش ئۈچۈن كۆپ پۇل سەرپ قىلدى. بۇ ئەھۋالدا ئۇ قەرزدىن قانداق قۇتۇلىدۇ؟ ئۇ بۇ پۇللارنى جازاندىخوردىن قەرز ئېلىپ قىلدى ـ دە؟ — دېدى.

— ھەي كەرمان! — دېدى يەنە بىرى، — مەن بۇرچۇمنى ئادا قىلدىم، ئىشىنىڭ نەتىجىسى ساڭا باغلىق.

ئەتىسى ئەتىگەندە ئوردا خىزمەتكارلىرىدىن بىرى كېلىپ بخۇكتادخانەگە پادىشاھنىڭ سوۋغات پۇلىنى تاپشۇردى.

سومىلىكە بۇنى كۆرۈپ: «بخۇكتادخانە باي بولمىسمۇ، لېكىن خەسىس دخانەگۇپتەدىن ياخشىراق ئىكەن. ئۇلۇغ ۋەدخەتەرگە[1] ئىلتىجا قىلمەنكى، مەن دۆلەتنىڭ راھىتىنى كۆرەي ـ دە، ئۇنى كىشىلەرگە خەير ـ ئېھسان قىلىپ تارقىتاي. ئۆزى ئۈچۈن پۇل يىغىپ ئولتۇرۇشتىن پايدا يوق» دەپ ئويلىدى.

ۋەدخەتەر ئۇنىڭ تەلىپىنى دەرھال ئورۇندىدى.

شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى:

بەزىلەر كۆپ ئەجىر قىلدى مال ـ دۆلەت تاپتى،
ئەخمەق ئوۋچى سومىلىكەدەك جاڭگالدا ياتتى.

قەدىرلىكىم خىرانيا، ئەنە شۇنى ھېسابقا ئالغىن ـ دە، بايلىقتىن ئايرىلغاندا قايغۇرۇپ يۈرمىگىن.

خۇددى گۈلدەك ئېچىلىدۇ پارسالار كۆڭلى،
ياخشى كۈنلەردە.

---

① ۋەدخەتەر — «يارلىقۇچى» مەنىسىدە.

قاتتىقلىقتا تاش - تۆمۈرگە ئوخشار بەئەينى،
قالسا كۈلپەتتە.

ئاپئاق رەڭنى غازغا بەردى تەقدىر ئەزەلدىن،
تۈتىغا كۆكنى.
بار گۈزەللىك توزغا بولدى رەڭدار بېزەكتىن،
بىلمەس شەپقەتنى.

نە قىلارىن بىلمەي يىلان،
ياتتى ئۆڭكۈردە.
توساتتىن بىر چاشقان كېلىپ،
ئايلاندى يەمگە.
قارنى تويۇپ تەرك ئەتتى
يىلان ئۆڭكۈرنى.
رەت قىلالماس دانالار بۇ
تەقدىر ھۆكمىنى.

دەپ ياخشى ئېيتىلغان. مانا شۇلار ھەققىدە پىكىر قىلغاندا،
خۇدانىمۇ ئويلاش كېرەك.

پاك نىيەتلىك ئادەم بولغىن،
ئۆمۈر غەنىيمەت.
نەپسىڭنى يېغ، ئەھدىڭ ئۇچۇن،
كۆرسەت ساداقەت.
كىم بىلىدۇ كېلەر ۋاقتىن،
تەقدىر قازانىڭ.
تىلاۋەتلەر توسۇيالماس،
يولىنى ھازانىڭ.

دېگەن ئەمەسمۇ؟ شۇنىڭ ئۈچۈن ئەڭ ئالىي خەيرلىك قانائەتتۇر.

بولالماستىن خاتىرجەم،
مال ـ دۇنيا، دەپ چاپقانلار.
راھەت كۆرمەس ھېچقاچان،
نەپسى بالا تاپقانلار.

قىسقىسى، بۇ يەر ئۆز ئۆيۈڭ. ئەندىشە قىلماي، مەن بىلەن دوست بولۇپ، خاتىرجەم ياشاۋەرگىن.

مانتخاربكەنىڭ دانا كىتابلاردا ناھايىتى كۆپ ئېيتىلغان سۆزلىرىنى ئاڭلىغان لاگخۇپاتانېكەنىڭ چىرايى ئېچىلىپ دېدى:

— قەدىرلىكىم مانتخاربكە! سېنىڭ پەزىلەتلىرىڭگە گۇمان يوق. ساڭا ئىشەنسە بولىدۇ. خىرانيانى دوستانە كۈتۈۋالدىڭ، بۇ مېنىڭ كۆڭلۈمنى يورۇتتى.

بەختىياردۇر ئەتراپىغا بەختىيارلار توپلاشقان،
دوستلىرىنى سۆيگەن ھەم دوستلىرىغا سۆيۈلگەن.
دېمەك، ئۇشبۇ جاھاندا ئالىي بەخت تاپقان جان،
سانىلىدۇ ھەمىشە چىن ھاياتقا ئېرىشكەن.

ھۆكۈمدارلار كۆڭلى بەكمۇ نامرات كېلۇر،
ئۆزىنى دەپ، ئۆزگىلەرگە بەرمەس پايدا.
لېكىنىپ تۇرار ھامان تاجۇتەختلىرى،
يۇرىكىدە دوستقا مېھرى بولمىغاچقا.

دېيىلگەن ئەمەسمۇ! ئەمدىلىكتە كۈلپەتلەر دېڭىزىغا غەرق بولغان خىرانيا سېنىڭ پايدىلىق تەلىملىرىڭ تۈپەيلى قۇتۇلدى. دەرۋەقە شۇنداق بولۇش كېرەك:

مۆتىۋەرنى مۆتىۋەرلەر قۇتقۇزىدۇ كۆلپەتتىن،
قۇتقۇزغاندەك پىلنى گويا پىللار چوڭقۇر پاتقاقتىن.

ئۇنىڭدىن باشقا:

تىلەپ سەندىن نىجاتلىق كەلگەن يوقسۇل مۇبادا،
كەتمىسىلا يۈز ئۆرۈپ، پۈتمىگەندە ھاجىتى.
بىلگىن ئۇنى لايىق دەپ، ئەل ئىچىدە ماختاشقا،
قايتۇرىدۇ ئۇ چوقۇم دەل ۋاقتىدا قەرزىنى.

يەنە مۇنداق دەپ ياخشى ئېيتىلغان:

نەپ تەگمىسە ئاجىزغا، جاسارەتتىن نە پايدا؟!
سايە بەرمەس يوقسۇلغا تاج ـ دۆلەتتىن نە پايدا؟!
مېۋىسى يوق ئەجىرنىڭ نەر كېرىكى جاھاندا؟!
تاپانلانغان نومۇسقا بۇ ھاياتتىن نە پايدا؟!

ئۇلار شۇنداق دېيىشىۋاتقاندا، قورققىنىدىن دىر ـ دىر تىتىرىگەن چىتىرەنگە ئىسىملىك ئاھۇ كېيىك كېلىپ قالدى. ئۇ ئوۋچىدىن قېچىپ كەلگەنىدى. لاگخۇپاتانبكە ئۇنى كۆرۈپ دەرەخكە چىقىۋالدى. خىرانيا قومۇشلار ئارىسىغا كىرىۋالدى. مانتخارىكە بولسا سۇغا باش چۆكۈرۈۋالدى. جېنى تۇمشۇقىغا كېلىپ يۇرەك باغرى كاۋاپ بولغان چىتىرەنگە سۇ بويىدا توختىدى. بۇ چاغدا لاگخۇپاتانبكە ھاۋاغا كۆتۈرۈلدى ـ دە، بىر يوجانە① ئەتراپىنى كۆزەتتى. ئاندىن يەنە دەرەخكە قونۇپ:

— چىقىۋەر، چىقىۋەر، قەدىرلىكىم مانتخارىكە! ساڭا ھېچقانداق خەۋپ ـ خەتەر يوق. مەن ئورمانىنىڭ ھەممە يېرىگە

① يوجانە — ئۇزۇنلۇق ئۆلچىمى بولۇپ، 15 — 17 كىلومېتىر كېلىدۇ.

قارىدىم. بۇ يەردە سۇ ئىچكىلى كەلگەن كىيىكتىن باشقا ھېچكىم يوق، — دەپ سايرىدى.

ئۇچەيلەن يەنە جەم بولۇشتى.

كىيىن مېھماندوست مانتخارىكە كىيىككە:

— قەدىرلىكىم! ئۇسسۇزلۇقۇڭنى قاندۇر ۋە سۇغا چۆمۈلۈ-ۋال. بۇ يەرنىڭ سۇيى مەززىلىك ۋە سۆرۈن، — دېدى.

چېتىرەنگە ئۇنىڭ سۆزىنى ئويلاپ كۆردى ـ دە، ئۆز ـ ئۆزىگە: «ئۇلاردىن قورقۇپ نېمە قىلاي، تاشپاقا سۇدا يۈرگەندىلا كۆچلۈك. چاشقان بىلەن قاغا بولسا ئۆلۈمتۇكلەرنى يېيىشىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلارنىڭ يېنىغا بارسا بولىدۇ» دېدى.

ئۇ شۇنداق دەپ ئۇلارغا يېقىنلاشتى. مانتخارىكە چېتىرەنگە-نى ئىززەت ـ ھۆرمەت بىلەن قارشى ئېلىپ سالام بەردى ۋە ئۇنىڭدىن:

— ھالىڭ نېچۈك؟ بۇ توقايلىققا قانداق كېلىپ قالدىڭ؟ — دەپ سورىدى.

— ئۆز ئەركىم بىلەن يۈرەلمەي سەنتۈرۈلۈپ يۈرۈش جە-ىىمغا پاتتى. مېنى ئاتلىق ئوۋچىلار ۋە ئىتلار قوغلىدى، لېكىن قاتتىق يۈگۈرۈپ ئۇلارنى ئارقىدا قالدۇرۇپ، بۇ يەرگە سۇ ئىچ-كىلى كەلدىم. سىلەر بىلەن دوست بولاي دېگەنىدىم، — دېدى كىيىك.

بۇنى ئاڭلىغان مانتخارىكە ئۇنىڭغا:

— بىز ئەرزىمەس كىچىك مەۋجۇداتلارمىز. بىز بىلەن دوست بولۇپ نېمە قىلىسەن؟ بىرەر ياردىمى تېگىدىغانلار بىلەن دوست بولۇش كېرەك، — دېدى.

لېكىن چېتىرەنگە دېدى:

— ئەخمەق بىلەن سەجدىگاھتا بولغاندىن كۆرە،
دانا بىلەن جەھەننەمگە سەپەر ئەۋزەلدۇر.

جۇغۇم كىچىك دەپ بىكاردىن ئۆزۈڭنى چۈشۈرمە. دەرۋەقە بۇنداق سۆزلەرنى ياخشىلاردىنلا ئاڭلاش مۇمكىن! شۇنىڭ ئۈچۈن سىلەر بىلەن دەرھال دوست بولۇشۇم كېرەك.

نەپ بەرمەيدۇ دېمەڭلار قۇدرىتى زور دوستلارنى،
نۆۋەتتىدە ھەتتاكى ئاجىزدىنمۇ نەپ تېگەر.
قۇتۇلدۇرغان چاشقانلار تۇتقۇنلۇقتىن پىللارنى،
جانلىرىغا ئۈچىلار سالغىنىدا خەۋپ - خەتەر.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ!
مانتىخارىكە چىتىرەڭگىدىن:
— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سورىغانىدى، چىتىرەڭگە مۇنداق ھېكايە قىلدى:

سەككىزىنچى ھېكايە

— بىر يەردە ئاھالىلىرى تاشلاپ كېتىشكەن خارابە ئۆيلەر، ئىبادەتخانىلار بار ئىدى. شۇ ۋەيرانلارنى مىڭلىغان ئوغۇل - قىزلىرى، نەۋرە - چەۋرىلىرى بىلەن بىللە چاشقانلار ماكان قىلىشتى. ئۇلار ۋاقىتلىرىنى شاد - خۇرام ئۆتكۈزەتتى، توي - بايراملار قىلىشاتتى، تويغۇچە يەپ - ئىچىشىپ، راھەت - پاراغەتتە كۈن ئۆتكۈزۈشەتتى.

كۈنلەردىن بىر كۈنى پىللار ھۆكۈمدارى مۇلازىملىرى بىلەن سۇ ئىچكىلى كۆلگە قاراپ مېڭىشتى. ئۇلار چاشقانلار ماكانىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقاندا، پىللار شاھى ئۇلارنىڭ باشلىرىنى يانجىپ، بويۇنلىرىنى سۇندۇرۇپ، كۆزلىرىنى چىقاردى. بۇ چاغدا ھايات قالغان چاشقانلار: «بۇ ۋەھشىي پىللار بىزنى دەسسەپ - يانجىۋەتتى، ئەگەر ئۇلار بۇ يەردىن يەنە بىر قېتىم ئۆتسە، نام -

نىشانىمىز قالمايدۇ.

بىر كۈلكە بىلەنلا قەتلە قىلار شاھ،
جان ئالىدۇ پىل تېگىپ كەتسە گەر.
يىلان ئاغزىدىن چاچىدۇ ھەسەل،
ئاقىللارنى دۆت ئەبلەخ ئۆلتۈرەر.

دېيىشكەن ئەمەسمۇ! شۇنىڭ ئۈچۈن دەرھال قۇتۇلۇشنىڭ يولىنى تېپىش كېرەك» دەپ ئويلىدى.

چاشقانلار ئاخىر قانداق قىلىشنى كېلىشۈالدى ـ دە، كۆلگە قاراپ راۋان بولدى ۋە پىللار شاھىغا تەزىم قىلىپ تۇرۇپ:

— ئەي، خۇدا مەرھەمەت قىلغان! بۇ يەردىن سەل نېرىدا ئەزەلدىن ئەجداد ـ ئەۋلادىمىزغا تېگىشلىك ماكانىمىز بار. شۇ ماكاندا ئامان ـ ئېسەن ياشاپ، بالا ـ چاقىلىرىمىزنى كۆپەيتىپ خەۋپ ـ خەتەردىن خالىي ئۆمۈر كەچۈرگەنىدۇق. مانا ئەمدى سىلەر سۇ ئىچكىلى ئۆتۈپ، مېڭىلاپ قووۇم ـ قېرىنداشلىرىمىزنى دەسسەپ يانجىۋەتتىڭلار. بۇ يولدىن يەنە بىر قېتىم ئۆتسەڭلار نام ـ نىشانىمىز قالمايدۇ. ئەگەر رەھىم ـ شەپقىتىڭلار بولسا، باشقا يول بىلەن مېڭىڭلار. بىزدەك كىچىك مەخلۇقلارنىڭمۇ بىر كۈن بولمىسا بىر كۈن پايدىمىز تېگىپ قالار، — دېيىشتى.

پىللار شاھى: «بوپتۇ، بۇلارنىڭمۇ ئېيتقىنى بولسۇن» دەپ ئويلاپ، چاشقانلارنىڭ ئىلتىماسىغا ماقۇل بولدى.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە پادىشاھ ئۆز ئۇۋچىلىرىغا پىل تۇتۇپ كېلىشنى بۇيرۇدى. ئۇۋچىلار دەريانىڭ تۆغان سېلىپ، پىللار شاھىنى بارلىق مۇلازىملىرى بىلەن بىللە قورشۇالدى ۋە ئۇچ كۈن ھەپىلىشىپ پىللارنى يوغان ئارغامچىلار ۋە باشقا ئۇسكۇنىلەر بىلەن تارتىپ چىقىرىشتى ۋە مۇستەھكەم دەرەخلەرگە باغلاپ قويدى. ئۇۋچىلار كەتكەندە پىللار شاھى: «بىزنى كىم قۇتقۇزۇ-

ۋالار؟» دەپ ئويلاپ: «بىزنى چاشقانلاردىن باشقا ھېچكىم قوتقۇزالمايدۇ» دېگەن قارارغا كەلدى ۋە توتقۇن بولماي قالغان، چاشقانلارنىڭ قەيەردە تۇرىدىغانلىقىنى بىلىدىغان چوڕىسىگە: «بېشىمىزغا كۈلپەت چۈشۈپ، توتقۇن بولغىنىمىزنى چاشقانلارغا ئېيتقىن» دەپ بۇيرۇدى. مىڭلىغان چاشقانلار ئونىڭ ئىلتىماسى بويىچە يېتىپ كېلىشتى. پىللار شاھى ۋە ئونىڭ مۇلازىملىرىنىڭ سىرتماقتا ياتقانلىقىنى كۆرگەن چاشقانلار دەرھالەرگە چىرماپ باغلانغان ئارغامچىلارنى قىرقىپ تاشلاپ، پىللارنى توتقۇندىن ئازاد قىلىشتى.

شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى:

نەپ بەرمەيدۇ، دېمەڭلار قۇدرىتى زور دوستلارنى،
نۆۋەتتىدە ھەتتاكى ئاجىزدىنمۇ نەپ تېگەر.
قوتۇلدۇرغان چاشقانلار توتقۇنلۇقتىن پىللارنى،
جانلىرىغا ئوۋچىلار سالغىنىدا خەۋپ ـ خەتەر.

بۇنى ئاڭلىغان مانتخارېكە:
— قەدىرلىكىم! بوپتۇ، سەن دېگەندەك بولسۇن. قورقما، بۇ سېنىڭ ئۈيۈڭ. بۇ يەردە خاتىرجەم ياشاۋەر، — دېدى.
شۇنىڭدىن باشلاپ ئۇلارنىڭ ئارىسىغا قىل سىغمايدىغان بولۇپ قالدى. ئۇلار ئەتىگەندە يېمەكلىك ئاختۇرۇپ تېپىشاتتى، پېشىندا چوڭ كۆلنىڭ بويىدا چوڭ دەرەخلەرنىڭ قويۇق سايىسىدە ئۇچرىشىپ، ياخشىلىق، تۇرمۇش تەجرىبىلىرى ۋە ھەر خىل بىلىملەر ھەققىدە سۆھبەتلىشەتتى. بۇ ھەقتە ياخشى ئېيتىلغان:

ئاقىللار ئىلىم ـ ھېكمەت ئىزدەپ ئۆتەر،
ئەخمەقلەر ھۇرۇنلۇقتا كۈن ئۆتكۈزەر.

بىر كۈنى چىتىرەنگە كىچىكىپ قالغانىدى. ئۇلار ئۇنىڭ كەلمىگىنىنى كۆرۈپ ئەندىشە قىلىشتى ۋە كۆڭۈللىرى خۇنۇك بىر نەرسىنى سېزىپ، بېشىغا بىر كۈلپەت چۈشتىمىكىن دەپ ئەنسىرىدى، لېكىن قانداق قىلىش كېرەكلىكىنى بىلمىدى. بۇ چاغدا مانتخارېكە بىلەن خىرانىيا لاگخۇپاتانېكەگە:

— قەدىرلىكىم، بىز ناھايىتى ئاستا سۈرىلىپ ماڭمىز. شۇنىڭ ئۈچۈن سۈيۈملۈك دوستىمىزنى ئىزدەپ تاپالمايمىز. ئۇنى شىر يەپ كەتتىمۇ، ئورماندا ئوت ئاپىتىدە كۆيۈپ كەتتىمۇ، ئوۋچىنىڭ چاڭگىلىغا چۈشۈپ كەتتىمۇ، شۇنى بىلىپ كەل. تېزلىكتە يولغا چىقىپ چىتىرەنگىگە نېمە بولغانلىقىنى بىلگەن ھامان كەينىڭگە قايت، — دېدى.

بۇنى ئاڭلىغان لاگخۇپاتانېكە يولغا چىقتى ۋە ئۇزۇن ئۆتمەي كىچىكرەك بىر كۆلنىڭ بويىدا چىتىرەنگىنى كۆردى. ئۇ كخاد-را[1] شاخلىرىدىن قىلىنغان قوزۇقتا باغلانغان تورغا چۈشۈپ قالغا-نىدى. لاگخۇپاتانېكە خاپا بولۇپ:

— قەدىرلىكىم! قانداقچە بۇ ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدىڭ؟ — دەپ سورىدى.

— دوستۇم! — دېدى چىتىرەنگە، — ھازىر سۈرەلمىلىك قىلىدىغان ۋاقىت ئەمەس. ماڭا قۇلاق سال:

دوستقا كەلگەن ھالاكەت دوست قولىدا گۈم بولسا،
دوست سۈيۈنەر دوستىدىن چەكسىز شادلىق ئىلكىدە.

ئەگەر سېنى خاپا قىلغان ۋە ياكى رەنجىتكەن بولسام، كە-چۈرگىن! سۈزلىرىمنى خىرانىيا بىلەن مانتخارېكەگە بېرىپ دې-گىن:

---

① كخادرا — شەرقىي ھىندىستاندا ئۈسىدىغان ئاكاتسىيە دەرىخىنىڭ بىر تۈرى.

ئازار بېرىپ كۆڭلۈڭگە بولسام ئەگەر رەنجىتكەن،
مەرھەمەتلەر كەلتۈرۈپ مېنى ئەپۇ قىلغايسەن.

بۇنى ئاڭلىغان لاگخۇپاتانېكە:
— قەدىرلىكىم، بىزدەك دوستلىرىڭ بار، ھېچ نەرسىدىن قورقما. مەن ئۇچۇپ بېرىپ خىرانيانى ئەكېلىمەن. ئۇ تۇزاقلارنى قىرقىپ تاشلايدۇ، — دېدى ـ دە، مانتخارېكە بىلەن خىرانيانىڭ يېنىغا ئۇچۇپ بېرىپ ئۇلارغا ئاستاغىنا كېيىكنىڭ تورغا چۈشۈپ قالغانلىقىنى ئېيتىپ بەردى. كېيىن خىرانيانى تۇمشۇقىدا ئاۋايلاپ كۆتۈرۈپ چىتىرەنگىنىڭ ئالدىغا قايتىپ كەلدى. ئۇنى بۇ قەدەر چاتاق ئەھۋالدا كۆرگەن چاشقان مەيۈسلىنىپ:
— قەدىرلىكىم! سەن ناھايىتى قورقۇنچاق، كۆزلىرىڭمۇ ناھايىتى ئۆتكۈر تۇرۇقلۇق قانداقچە بۇ بەختسىزلىككە يولۇققىتۇڭ؟ نېمىشقا تۇزاققا چۈشۈپ قالدىڭ؟ — دېدى.
— دوستۇم! — دېدى جاۋابەن چىتىرەنگە، — سوراشنىڭ ھاجىتى يوق، تەقدىرنىڭ قۇدرىتىگە كىم تەڭ كېلەلەيدۇ؟

تەقدىر دېگەن ئازابلار دېڭىزىغا ئوخشايدۇ،
گاھ كۆۋجەپ، گاھ چۆكۈپ سېنى دائىم سىنايدۇ.

غايىب قۇدرەت ئالدىدا ئامالسىزكەن بەندىلەر،
ئەخمەق تۈگۈل ھەتتاكى ئاقىللارمۇ تەن بېرەر.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ! تەقدىرنىڭ ئويۇنلىرى ساڭا مەلۇم، رەھىمسىز ئوۋچى يېتىپ كەلمەستە تېزرەك تۇزاقلارنى قىرقىپ تاشلا.
— قورقما، — دېدى خىرانيا، — مەن بۇ يەردە. ھازىر مەن ناھايىتى خاپا. نېمە بولغانلىقىنى بىر باشتىن ئېيتىپ،

كۆڭلۈمگە تەسكىن بەرگىن.

— ئاڭلىغىڭ كەلگەن بولسا بوپتۇ، ساڭا بىرىنچى قېتىم قانداقچە تۇتقۇن بولغانلىقىمنى ئېيتىپ بېرەي. تەقدىرنىڭ تەقەززاسى بىلەن يەنە پۇت - قولۇم باغلىنىپ قالدى، — دېدى چىترەنگە.

— ئىلگىرى قانداقچە تۇتقۇن بولغانىدىڭ؟ باشتىن - ئاياغ ئېيتىپ بەرگىن، — دەپ سورىدى خىرانيا.

چىترەنگە مۇنداق ھېكايە قىلدى:

توققۇزىنچى ھېكايە

— ئالتە ئايلىق بولغىنىمدا، سەكرەپ ئۆيناشنى ناھايىتى ياخشى كۆرەتتىم. ئۇزۇنغا ئىلگىرىلەپ كېتىپ، ھەمراھلىرىمنى كۆتۈپ تۇراتتىم. بىز كېيىكلەر ئىككى تۈرلۈك، يەنى ئېگىزگە ۋە توغرىسىغا سەكرەيمىز. مەن پەقەت توغرىسىغا يۈگۈرۈش ۋە سەكرەشنى بىلىپ، ئېگىزگە سەكرەشنى بىلمەيتتىم. كۈنلەردىن بىر كۈنى ئۆيناپ يۈرۈپ توپتىن قېپقالغانىدىم، «ئۇلار قەيەرگە كېتىشتىكىن؟» دەپ قاتتىق ئەندىشىگە چۈشۈپ، ئەتراپقا تەلمۈرۈپ قارىدىم ۋە ھەمراھلىرىمنىڭ خېلى ئالدىغا ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى كۆردۈم. ئۇلار ئېگىزگە سەكرەپ تور ئۈستىدىن ئۆتۈشتى - دە، توختاپ ماڭا قاراپ تۇرۇشتى. مەن ئېگىزگە سەكرەپ يۈگۈرۈشنى ئۆگەنمىگەنلىكىم ئۈچۈن ئۇۋچىنىڭ تورىغا چۈشۈپ قالدىم. پادىغا قوشۇلۇۋېلىش ئۈچۈن كۈچۈمنىڭ بارىچە ئالغا ئىنتىلگەنىدىم، يەرگە دۈم چۈشۈپ ئۇۋچى قويغان تورغا تولۇق چىرماشتىم. پادا مېنى بەربىر قۇتقۇزۇۋالالمايدىغانلىقىنى بىلىپ قېچىپ كەتتى. ئۇۋچى كېلىپ مېنى كۆرۈپ رەھىم قىلدى. «بۇ كىچىككىنە ئاھۇ ئۆيناشقا يارايدۇ» دەپ ئويلاپ ئۆلتۈرمەي، ئاۋايلاپ ئۆيىگە ئېلىپ كەتتى. كېيىن شاھ-

زادىغا ئويۇن ۋە ئەرمەك ئۈچۈن تارتۇق قىلدى. شاھزادە خۇرسەن بولۇپ ئوۋچىغا نۇرغۇن ھەدىيەلەرنى بەردى. شاھزادە مېنى سۈغا چۆمۈلدۈردى. ئېسىل يېمەكلىكلەر بىلەن باقتى. ئۇچامغا خۇش-بۇي ئەتىرلەرنى چاچتى، بىراق ھەرەمدە تۇرىدىغان ئاياللىرى ۋە بالا - چاقىلىرى ناھايىتى قىزىقىپ قىلىپ، ھېچ ھالىمنى قويمايتتى. ئۇلار باش - كۆزۈم، پۇت - قولۇمنى قۇچاقلاپ، قۇلاقلىرىمنى سوزۇپ ئاغرىتىۋېتەتتى. بىر كۈنى يامغۇر يېغىۋا-تاتتى. مەن شاھزادىنىڭ كارىۋىتى ئاستىدا ياتاتتىم. گۈلدۈرماما ئاۋازىنى ئاڭلاپ ۋە چاقماق چاقىنلىقىنى كۆرۈپ، يۈرىكىم سىر-قىراپ كەتتى. پادامنى ئەسلەپ، مۇنداق دېدىم:

توپ - توپ كېيىك قېچىپ يۈرەر بوراندا،
نېسىپ بولار دىدارلىشىش قاچاندا؟!

شاھزادە: «بۇنى كىم دېدى؟» دەپ ئويلاپ، قورققىنىدىن يۈرىكى دۈپۈلىدىگەن ھالدا كارىۋاتنىڭ تېگىگە قاراپ مېنى كۆردى - دە: «بۇنى ئاھۇ كېيىك ئېيتقانىكەن - دە! بىرنەرسە بولۇۋاتقان ئوخشايدۇ، ئىش چاتاق» دەپ ئويلىدى ۋە ۋۇجۇدىغا جىن كىرىۋالغاندەك، سەنتىرەكلەپ ئۆيدىن چىقتى. شاھزادە ئۆزىنى «جىن چاپلاشتى» دەپ خىيال قىلىپ، سېھىرگەر ۋە ئەپسۇنچىلىرىنى چاقىرىپ، «كىم مېنى بۇ كېسەلدىن قۇتقۇزسا كاتتا ئىنئام ئالىدۇ ۋە كاتتا ھۆرمەت - ئېتىبارغا سازاۋەر بولىدۇ» دېدى. بۇ يەرگە جەم بولغانلار ئۇزۇن ئويلاپ ئولتۇرماي، مېنى ياغاچ، خىش ۋە كالتەكلەر بىلەن ساۋاپ كېتىشتى. پەقەت بىرلا رەھىمدىل كىشى: «بۇ جانىۋارلارنى ئۆلتۈرگەننىڭ پايدىسى يوق» دەپ مېنى قۇتقۇزۇۋالدى. بۇنىڭ بىلەن ھايات قالدىم. ئۇ مېنىڭ غەمكىنلىكىمنىڭ سەۋەبىنى بىلىپ، شاھزادىغا مەلۇم قىلدى:

— قەدىرلىكىم! يامغۇر يېغىۋاتقاندا ئۇ ئۆز پادىسىنى ئەسلەپ قايغۇرۇپتۇ ۋە:

«توپ - توپ كېيىك قېچىپ يۈرەر بوراندا،
نېسىپ بولار دىدارلىشىش قاچاندا؟!»

دەپتۇ. نېمە ئۈچۈن ھېچنېمىدىن ھېچنېمە يوق قايناپ كەتتىڭىز؟

شاھزادە بۇنى ئاڭلاپ ئەندىشىدىن خالىي بولدى ۋە كۆڭلى جايىغا چۈشۈپ ئۆز ئادەملىرىگە:

— كېيىكنىڭ بېشىنى يۇيۇپ، ئورمانغا قويۇۋېتىڭلار، — دېدى.

ئۇلار شۇنداق قىلىشتى.

شۇنداق قىلىپ مەن تەقدىرنىڭ تەقەززاسى بىلەن بۇ نۆۋەت يەنە بىر قېتىم تۇتقۇن بولدۇم.

بۇ ئارىدا مانتخارىكەنىڭ دوستىغا مۇھەببىتى زىيادە بولغاچقا، ئۇ قومۇشلۇقلار ۋە قامغاقزار ئوتلاقلاردىن ئۆتۈپ يېتىپ كەلگەنىدى، خىرانيا مانتخارىكەگە:

— قەدىرلىكىم! ئۆيۈڭنى تاشلاپ بىكار كەپسەن. ئەمدى سەن ئۇۋچىدىن قاچالمايسەن. بىزنى بولسا تۇتالمايدۇ. مەن تورىنى قىرقىپ تاشلىغىنىمدىن كېيىن، ئۇۋچى يېقىنلىشىپ كەلسە، چىتىرەنگە قاچىدۇ، لاگخۇباتانىكە دەرەخكە ئۇچۇپ چىقىۋالىدۇ. مەن كىچىك بولغانلىقىم ئۈچۈن بىرەر تۇشۇككە ئاسانلا مۆكۈۋالىمەن. ئۇنىڭ كۆزى ساڭا چۈشۈپ قالسا، قانداق قىلىسەن؟ — دېدى.

لېكىن مانتخارىكە ئېتىراز بىلدۈرۈپ دېدى:

— ئۇنداق دېمە!

دوستلار مېھرى ھايات بەخش —
مەلھەم كەبى تۇيۇلىدۇ.

پولاتتەك چىڭ ئادەمنىمۇ،
دەردۇكۇلپەت تۇگىتىدۇ.

چىن ۋاپادار دوستلار بىلەن،
ئۆتكەن ھەربىر كۈنلەر گويا
چۈشكۈن ھايات سەھراسىدا
بايرام كەبى بىلىنىدۇ.

بۇ ئارىدا ئوۋچى ئوقياسىنى كۆتۈرۈپ كېلىپ قالغانىدى. خىرانيا ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا تورنى قىرقىپ ئۇزۇۋەتتى ۋە ئۆزى ئېيتقاندەك بىر تۆشۈككە يوشۇرۇندى. لاگخۇپاتانبكە ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپ ئۇچۇپ كەتتى. چىتىرەنگە تېز يۈگۈرۈپ قېچىپ كەتتى. تورنىڭ يىرتىلىپ يانقانلىقىنى كۆرۈپ تەئەججۇپلەنگەن ئوۋچى:

— كېيىكلەرنىڭ تور يىرتقىنىنى ھېچقاچان كۆرمىگەنىدىم! تەقدىرى شۇنداقكەن، كېيىك قېچىپتۇ، — دېدى. كۈتۈلمىگەن يەردىن ئۇ تاشپاقىنى كۆرۈپ قېلىپ، — تەقدىرنىڭ تەقەززاسى بىلەن كېيىك تورنى يىرتىپ قۇتۇلۇپتۇ، بىراق مەن تاشپاقا تېپىۋالدىم!

ئاسمانغا چىق، يەرگە چۈش، ھەيران بولما بۇنىڭغا،
تەقدىر نېمە بۇيرۇسا ئېرىشكىنىڭ شۇ بولار.

دېگەن ئەمەسمۇ! — دېدى.

ئۇ شۇنداق دەپ ئويلىغاچ، پىچىقى بىلەن يۆگىمەچ چۆپتىن پىششىق شوينا ئەشتى ـ دە، تاشپاقىنىڭ پۇتىدىن مەھكەم باغلىدى. ئاندىن شوينىنى ئوقياغا ئېلىپ يولىغا راۋان بولدى. ئۆۋ-

چىنىڭ مانتخارىكەنى ئەكېتىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن خىرانىيا خاپا بولۇپ:

— شورىمىز قۇرۇدى! شورىمىز قۇرۇدى!

تۆگىمەستىن تۆرۈپلا، بېشىمىزدا كۈلپەتلەر،
ئاپەت كەبى تۆپىلەپ كېلىپ باستى غەم ـ دەردلەر.

چىقتۇق مانا سەپەرگە، يوللار بەلكىم راۋاندۇر،
پالاكەتكە دۇچ كەلسەك چاتاق باشقا بالادۇر.

ئېغىر كۈنگە قالغاندا، ساڭا مەدەت بولارغا،
ئايال، ھەمراھ ۋە ئوقيا تاپاق بەكمۇ تەس بولار،
سىرداش دوستلار كەم ئۇچرار، سىرداشمىغان ساناقسىز،
سادىق دوستنى تاپقانلار تەقدىر كۆزىگە ئىلىنار.

نېمىشقا تەقدىر مېنى ھەمىشە كۆزىتىدۇ؟ ئاۋۋال مەن دۆلىتىمىدىن ئايرىلىپ، قوۋۇم ـ قېرىنداشلىرىمنىڭ لەنىتىگە ئۇچرىدىم. بېشىمغا غەم چۈشۈپ يۇرتۇمدىن چىقىپ كەتتىم. ئەمدىلىكتە تەقدىر مېنى دوستۇمدىن جۇدا قىلماقچى.

تەقدىرىمگە ئېچىنمايتتىم قالسام پۇلدىن ئايرىلىپ،
ئامەت قۇشى قونسا قولغا قايتىپ كېلەر دۆلىتىم.
يۇرتىمگە قايغۇ سېلىپ، باستى ئەجەب جۇدالىق،
لاچىن ئاتلىق شۇ دوستۇمغا چەكسىز ئىدى ھۆرمىتىم.

دېيىلگەن ئەمەسمۇ! يەنە دېيىلگەنكى:

ياخشى ـ يامان ئىشلار بەرى ئۆتۈپ كېتەر توختىماي،
تۇغۇلىدۇ باقمي ئالەم بوسۇغىسىدىن ئاتلىماي.

مۇنداق دەپ توغرا ئېيتىلغان:

خەتەر چەكمەس كىشى بولماس،
بەختىنىڭ كەينىدە كۈلپەت.
گاھ يېگانە، گاھ قوشماق،
چۈشەنسەڭ، ھەممىسى ئامەت.

جۇدالىق يەتتى دوستۇمغا،
ئەجەب بىر شورى قۇرغۇرمەن.
بېشىمغا ئەمدى كۈن چۈشسە،
كىمنىم بار بەرگىلى مەدەت.

ئىدى ئۇ ياخشى غەمخانىم،
ئۇمىدىم، سۆيگۈ گۈلخانىم.
خەزىنەم ئىككى ئەۋلادلىق،
ھەقىقىي دوست ئىدى ھەمدەرد.

بۇ دۇنيادا بولمىسا قېرىش، ئۆلۈش، تۇغۇلۇش،
جۇدالىقتا ئادەملەر چەكمەس ئىدى ئەلەملەر.
يارالمىسا ئۆتكۈنچى بولۇپ ئەگەر جىمى زات،
بەختسىزلىك ئازابىن تارتماس ئىدى ئادەملەر.

خىرانىيا شۇنداق قايغۇرۇپ شىكايەت قىلىۋاتقاندا، ئۇنىڭ ئالدىغا چىتىرەنگە بىلەن لانگخۇپاتانبكە يېتىپ كەلدى. بۇ چاغدا خىرانىيا:

— مانتخارىكە تېخى يىراق كەتكىنى يوق، ئۇنى قۇتقۇزۇۋېلىش چارىسى بار. چىتىرەنگە، سەن ئۇقتۇرماستىن ئوۋچىنى قوغلاپ ئۆت، بىرەر سۇلۇق يەرنى كۆرگەندە، ئۆلگەن بولۇپ قىرغاقتا سوزۇلۇپ يېتىۋال. لاگخۇپاتانىكە، سەن چىتىرەنگىنىڭ مۇڭگۈزلىرى ئارىسىدا ئولتۇرۇۋالغىن ـ دە، ئۆزۈڭنى ئۇنىڭ كۆزىنى چوقۇلاۋاتقان قىلىپ كۆرسەت. شۇ چاغدا بۇ پەسكەش ئوۋچى: «ھە، بۇ ئۆلۈك كېيىككەنغۇ» دەپ ئاچ كۆزلۈك بىلەن تاشپاقىنى يەرگە تاشلاپ، چىتىرەنگە تەرەپكە يۈگۈرىدۇ. ئۇ نېرى كېتىشى بىلەن مەن مانتخارىكەنى بوشىتىمەن. ئۇ سۇغا چۈشۈپ يوشۇرۇنۇۋالىدۇ. مەن بولسام قومۇشلۇققا كىرىۋالىمەن. ئاچ ئەرۋاھ ئوۋچى يېقىنراق كەلگەندە چىتىرەنگە دەس تۇرۇپ قاچىدۇ. شۇنداق قىلىپ ھەممىمىز قۇتۇلىمىز، — دېدى.

ئۇلار شۇنداق قىلىشتى. ئوۋچى دەريا بويىدا كۆزىنى قاغا چوقۇۋاتقان ئۆلۈك كېيىكنى كۆرۈپ، خۇشاللىقىدىن تاشپاقىنى يەرگە تاشلاپ، كالتەكىنى كۆتۈرگىنىچە چاپتى. چىتىرەنگە ئۇنىڭ ئاياغ تاۋۇشلىرىنى ئاڭلاپ، يېقىنلىشىپ قالغىنىنى سەزدى ـ دە، ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپ، قاراڭغۇ ئورمانغا قاراپ قاچتى. لاگخۇپاتانىكە بولسا ئۇچۇپ دەرەخكە قونۇۋالدى. بۇ ئاردا خىرانيا تاشپاقا باغلانغان شوينىنى قىرقىپ ئۇزۇۋەتتى. مانتخارىكە ئۆزىنى سۇغا ئاتتى. خىرانيا بولسا قومۇشلۇققا يوشۇرۇندى. ئالدىنىپ ھەيران بولغان ئوۋچى ئۇمىدىنى ئۈزۈپ تاشپاقىنى قالدۇرغان يەرگە قايتىپ كېلىپ، شوينىسى پارچە ـ پارچە بولۇپ يانقانلىقىنى كۆردى. تاشپاقىنىڭ سېھىرگەردەك غايىب بولغانلىقىنى كۆرۈپ، «ئەقىلدىن ئازمىغاندىمەن» دەپ قورقۇپ كەتتى ۋە ئەتراپقا ئەنسىز قاراشتۇرۇپ ئالدىراپ ئۆيىگە قايتتى. قاغا، چاشقان، تاشپاقا ۋە كېيىكلەر تىنچ ـ ئامان يەنە بىر يەرگە جەم بولۇشتى. نەزەرلىرىدە يورۇق دۇنياغا قايتا كەلگەندەك ئىدى. شۇنىڭدىن بۇيان ئۇلارنىڭ بىر ـ بىرىگە مۇھەببەتلىرى

زىيادە بولۇپ، بەختسىيار كۇن كەچۇرۇشتى.

ماختاشلارغا لايىقتۇر مەخلۇقلارنى ئۆمۈ قىلغان.
تەڭرى بەرسە ئىدراكنى، بىز ئەقىلنى يەم قىلغان.

«دوستلارنى كۆپەيتىش» دەپ ئاتالغان ئىككىنچى نامە مۇشۇ يەردە تامام بولدى. ئۇنىڭ بىرىنچى بەيىتى مۇنداق ئىدى:

ئۆزى نامراتى، ئورنى ئاجىز بولسىمۇ دوستۇڭ ئەگەر،
ئادىل بولسا ھەر ئىشتا.
قاغا ھەمدە كەبىك، چاشقان، تاشپاقا كەبى ئاخىر،
ئۆتەر غالىب ئورۇنغا.

ئۇچىنچى نامە

«قاغىلار ۋە ھۇۋقۇشلار ھەققىدە» دەپ ئاتالغان نامە مۇشۇ يەردىن باشلاندى. ئۇنىڭغا تىنچلىق، ئۇرۇش ۋە باشقا ئىشلار توغرىسىدا ھېكايە قىلىنىدۇ. ئۇنىڭ بىرىنچى بېيىتى مۇنداق:

دەسلىپىدە دۇشمەنلىشىپ سەن بىلەن،
دوست بولايلى، دېسە كېيىن، ئىشەنمە.
ھۇۋقۇشلارنى ئۇۋىسىدا كۆيدۈرگەن،
مەككار قاغا ئەپلەپ ھىيلە ـ نەيرەڭدە.

شاھزادىلەر ۋىشنۇشەرماندىن:
— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراشقانىدى، ئۇ مۇنداق ھېكايە قىلدى:
جەنۇب دىيارىدا پرىتخۇپىراتشتخانە دېگەن شەھەر بار ئىدى. ئۇنىڭدىن ئانچە يىراق بولمىغان يەردە باراقسان ئۆسكەن ناھايىتى ھەيۋەتلىك بىر تۇپ بانيان دەرىخى بار ئىدى. ئۇنىڭدا سان ـ ساناقسىز قاغىلارنىڭ مۇھاپىزىتىدە قاغىلار شاھى مەگخاۋەرنە تۇراتتى. تاغ ئىچىدىكى غاردا بولسا ھۇۋقۇشلار شاھى ئارىماردانە بىمەنسىب ھۇۋقۇشلارنىڭ مۇھاپىزىتىدە ھايات كەچۈرەتتى. ئارد-ماردانە ھەر قېتىم قاغىنى ئۇچرىتىپ قالسا، قاغىلار قەبىلىسىگە بولغان كونا ئاداۋىتى ئېسىگە كېلىپ، ئۇنى ئۆلتۈرۈپ ئۇچۇپ كېتەتتى. ئۇ دائىم شۇنداق قىلاتتى. بارا ـ بارا بانيان دەرىخى ئەتراپىدىكى يەرلەر ئۇ ھالاك قىلغان قاغا ئۆلۈكلىرى بىلەن تولدى. بۇنىڭ ھەيران قالىدىغان يېرى يوق.

قۇدرەت تېپىپ دۇشمىنى، ئىش چوڭايسا ئاخىرى،
ھالاكەتكە مەھكۇمدۇر پەرۋا قىلماي ياتقانلار.

دەپ بىكار ئېيتىلمىغان.

ئاخىر، مەگخاۋەرنە ھەممە مەسلىھەتچىلىرىنى چاقىرىپ:
— دۇشمىنىمىز كۆچلۈك، غەيرەتكە تولغان ۋە ھۇجۇم قىلىش پەيتىنى بىلىدۇ. ئۇ ھەر كېچە بېسىپ كىرىپ ئۇرۇقمىزنى قۇرۇتۇۋاتىدۇ. قانداق قىلىشىمىز كېرەك؟ بىز قاراڭغۇدا ھېچ نەرسىنى كۆرمەيمىز. ئۇلارنىڭ قارارگاھى قەيەردىلىكىنى بىلمەيمىز. شۇنىڭ ئۈچۈن كۈندۈزى بېرىپ ھۇجۇم قىلالمايمىز، شۇڭا كېتەيلىمۇ ياكى تۇرايلىمۇ، دوست بولايلىمۇ ياكى ئالدايلىمۇ؟ — دېدى.
— جانابلىرى بۇ سوئالنى توغرا قويدىلا.

چۈشۈرىدۇ شاھ پەرمان،
ۋەزىرىدىندۇر مەسلىھەت.
شاھ ئالسا مەسلىھەت،
ۋەزىر تاپار ئىناۋەت.

دېيىلگەن ئەمەسمۇ!
قىسقىسى، بىز مەخپىي كېڭەش ئۆتكۈزۈشىمىز زۆرۈر، — دېيىشتى قاغىلار.
بۇ چاغدا مەگخاۋەرنە ئاتا مىراس باش ۋەزىرلەر بولغان ئۇججىۋىن، سەنجىۋىن، ئانۇجىۋىن، پەرەجىۋىن ۋە چىرەجىۋىنلاردىن نۆۋەت بىلەن سوراشقا باشلىدى. ئالدى بىلەن ئۇججىۋىندىن:
— قەدىرلىكىم، ئۆز پىكرىڭنى ئېيتقىن. بۇنداق چاغلاردا قانداق قىلىش كېرەك؟ — دەپ سورىدى.
— ئەي خۇدا مەرھەمەت قىلغان! دۇشمەن بىلەن ئۇرۇش قىلىش ئاقىللىق ئەمەس. بىزنىڭ دۇشمىنىمىز كۆچلۈك ۋە قانداق زەربە بېرىشنى بىلىدۇ. ئۇنىڭ بىلەن سۇلھى تۈزۈش زۆرۈر. دەرۋەقە مۇنداق دېيىلگەن ئەمەسمۇ:

شاھ خەتەرگە دۇچ كەلسە، سۇلھى سالار تۆۋەنگە،
ئامان بولسا يۇرت بېشى، ئاماندۇر ھەم مەملىكەت.

قالسا كۆچلەر تەك كېلىپ جەك ئاخىرى نامەلۇم،
دېگەن بىر خاسىپاتى: «ئوتنى تۆتۈپ تاپما دەرد».

ئۇنىڭدىن باشقا:

كۆچلۈك دۇشمەن بېسىپ كەلسە يەرگە ئەگكىن بېشىڭنى،
قومۇش يەلدە ئېگىلگەچكە بېشى قالار ئامان ـ ساق.

بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغان مەگخاۋەرنە سەنجۇنىدىن:
— قەدىرلىكىم، سېنىڭ پىكرىڭ قانداق؟ — دەپ سورىدى.
— ئەي خۇدا مەرھەمەت قىلغان، — دېدى ئۇ، — مېنىڭ پىكرىم باشقا: ئەگەر دۇشمەن شەپقەتسىز ئاچ ئەرۋاھ ۋە ياۋۇز بولسا، ئۇنىڭ بىلەن ھەرگىز سۇلھى تۈزمەسلىك كېرەك.

مەككار بىلەن كېڭەش قىلما، تامام يالغان سۆزلىرى،
ئىچى قارا دۇشمەن تۈزگەن سۇلھى ھامان بۇزۇلار.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ!
شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ بىلەن جەڭ قىلىش كېرەك. مېنىڭ پىكرىم شۇنداق، بۇنى ئاز دەپ دۇشمەن بىزنى يامان كۆرىدۇ. ئەگەر بىز سۇلھى تۈزۈش تەكلىپى بەرسەك، ئۇ تېخىمۇ ئەزۋەيلەپ ئۆز كۈچىنى كۆرسىتىشكە ئۇرۇنىدۇ.

قاياق مايغا سۇ چاچساڭ پاڑىلدايدۇ، چاچرايدۇ،
ياخشىلىقچە قىلغان گەپ ياۋ قەھرىنى قوزغايدۇ.

جاننی تەككەن باتۇرغا دۇشمەن ئېگەر بېشىنى،
ئىرادىسى ئاجىزنىڭ تۆكەر ئىسسىق قېنىنى.

دېيىلگەن ئەمەسمۇ!
بۇنى ئاڭلىغان شاھ ئانۇجىۋىنىدىن سورىدى:
— قەدىرلىكىم! سەنمۇ ئۆز پىكرىڭنى ئېيت.
— ئەي، خۇدا مەرھەمەت قىلغان! — دېدى ئۇ جاۋابەن، — دۇشمەن قانخور، غايەت كۈچلۈك ۋە ھېچ نەرسىگە يۇز - خاتىر قىلمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن نە سۈلھى تۈزمەسلىك ۋە نە جەڭ قىلماسلىق كېرەك. ئەڭ ياخشىسى، بۇ يەردىن كېتەيلى.

زالىم دۇشمەن ئالدىدا كار قىلمايدۇ ھېچ نەرسە،
جاڭجال بىلەن ئەھدىنى قاتلاپ قويۇپ كىر جەڭگە.

جەڭ قىلىشتىن مۇددىئا: بىرى، قوغداش ئۆزۈڭنى،
بىرى، ھۇجۇم، ئۇرسا شاھ جەڭ دۇمبىقىنى زەپەرگە.

بىراق چېكىنگەندىمۇ نېمىگە ۋە قانداق مەقسەتتە چېكىنىشنى بىلىش كېرەك. توغرا ئىش ئېلىپ بېرىشنىڭ رەسىم - قائىدىسى شۇنى تەلەپ قىلىدۇ.

ئۇسۇشىدۇ قوشقارلار داجىپ تۇرۇپ كەينىگە،
سادا سالار ھۆركىرەپ شىر ھۇجۇمغا ئۆتكەندە.

ئەقىلنى يار تۇتقانلار بىلەر ئىشنىڭ ئېپىنى،
كۆڭلىدىكى سىرىنى ئېيتماس زىنھار ھېچكىمگە.

دەپ راست ئېيتىلغان.
شۇڭا كۈچلۈك دۈشمەن ھۇجۇم قىلغاندا سۈلھى قىلىشمۇ، جەڭ قىلىشمۇ ياخشى ئەمەس، ئەڭ توغرىسى باشقا يەرگە كېتىش...
بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغان شاھ پەرەجىۋىنگە قاراپ:
— قەدىرلىكىم، سەنمۇ پىكرىڭنى ئېيت، — دېدى.
— ئەي خۇدا مەرھەمەت قىلغان، — دېدى ئۇ جاۋابەن، — نە سۈلھى، نە جەڭ، باشقا يەرگە كېتىشلەرنىڭ ھەممىسى بىكار. بولۇپمۇ باشقا يەرگە كېتىش شۇنداق.

تىمساھ سۇدا پىنھان تۇرۇپ پىلنى يېگەر،
ئەگەر سۇدىن ئايرىلسا ئۇ ئىتتىقا كۆلكە.

دۈشمەن كۈچلۈك كەلسە ئەگەر قەلئەگە قاچ،
ھەم سىنالغان دوستلىرىڭنى سال كۆمەككە.

سەن ئۆزۈڭنى پىنھان جايغا ئالساڭ ئەگەر،
تەڭ كېلەرسەن بولسىمۇ ياۋ مىڭ ـ مىڭلارچە.

دەپ توغرا ئېيتقان...
مەگخاۋەرنە بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ، چىرەجىۋىنغا دېدى.
— قەدىرلىكىم! سەنمۇ پىكرىڭنى ئېيت.
— ئەي خۇدا مەرھەمەت قىلغان، — دېدى ئۇ، — ئالتە ئۇسۇلدىن ماڭا پەقەت سۈلھى ياقىدۇ.

ئوتقا شامال بولمىسا يالقۇن كۆككە ئۆرلىمەس،
ئىتتىپاقچىڭ بولمىسا، ھالىڭ سېنىڭ مۇشكۈل ـ تەس.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ!
شۇنىڭ ئۈچۈن، تۈرغان جايىڭدىن قوزغالما. كۈچلۈك ئىتىپاقچىدىن ياردەم ئال. ئۇ سېنىڭ دۈشمەندىن قىساس ئېلىشىڭغا ياردەم بېرىدۇ. ئەكسىچە، ئەگەر سەن باشپاناھىڭنى تاشلاپ كەتسەڭ، كېيىن ھېچكىم ساڭا ياردەم كۆرسىتەلمەيدۇ.

ئوت چۈشسە گەر ئورمانغا، بوران ئوتقا مەدەتتۇر،
شام كۆيمەيدۇ شامالدا، ئاجىز ھۆرمەت تاپالماس.

لېكىن دۈشمەندىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن كۈچلۈكتىن مەدەت سوراشلا كۇپايە قىلمايدۇ. ھەتتا كۈچسىز بىلەن ئىتتىپاقلىشىش مۇ ساڭا ئىشەنچلىك مەدەت بولۇشى مۇمكىن. قىسقىسى، ئەي خۇدا مەرھەمەت قىلغان، ئىتتىپاقچىلىرىمىز بولمىسا، دۈشمەندىن ئۆچمىزنى ئالالمايمىز. مېنىڭ پىكرىم مانا شۇ.
مەگخاۋەرنە توغرا ئىش قىلىشتا ئەلا، ئاتىسىنىڭ قولىدىمۇ خىزمەت قىلغان، پەزىلەتلىك مويسىپىت ستىخىرەجىۋىندىن مەسلىھەت سورىدى:
— ئاتا! سىزنىڭ ئالدىڭىزدا ئۇلارنى سىناش ئۈچۈن سوراپ كۆردۈم: سىز ھەممىنى ئۆز قۇلىقىڭىز بىلەن ئاڭلىدىڭىز. ئەمدى ئېيتىڭە، مەن قانداق يول تۇتۇشۇم كېرەك؟
— بالام! — دېدى ئۇ جاۋابەن، — ئۇلار ساڭا توغرا ئىش قىلىشقا ئائىت بارلىق مەسلىھەتلەرنى بېرىشتى. ئۆز نۆۋىتىدە بۇلارنىڭ ھەممىسى پايدا يەتكۈزىدۇ. بىراق ھازىر ھېيلە ئىشلىتىش كېرەك.

ئاسايىشلىق كۈنلەردە زىيان ساڭا گوللىساڭ،
جەڭدە دۈشمەن گول كېلەر، قولغا چۈشەر ئالدىساڭ.

ئۆز ئەقلىگە ئىشەنگەن غەيرەت قىلىپ، جېدەللەپ،
رەقىبىنى تەڭلىكتە قالدۇرىدۇ خوپ ئەپلەپ.

يەنە بىكار ئېيتمىغان:

سەمسىيەت يارىشار نامى مەشھۇر دەرۋىشكە،
زايە قىلىپ ۋاقتىڭنى شاھتىن ئۇنى تىلەنمە.

ئۇنىڭ ئۇستىگە، دۇشمەننىڭ بىر دىنبىر قۇسۇرى بولسا، ئۇنىڭ دىن خەۋەر تېپىپ ئاندىن بېشىنى يانجىغايسەن.

— ئاتا، — دېدى مەگخاۋەرنە، — مەن ھەتتا ئۇنىڭ قەيەردە تۇرىدىغانلىقىنىمۇ بىلمىسەم، قۇسۇر ۋە ئىللەتلىرىنى قانداق ئېنىقلايمەن؟

— ئوغلۇم! — دېدى ستىخىرەجىۋىن، — پايلاقچىلىرىم ئارقىلىق دۇشمەننىڭ قارارگاھى ۋە ئۇنىڭ قۇسۇرلىرىنىمۇ بىلىمەن.

ۋىدالار[1] دىن ھېكمەت ئېلىپ كامال تاپار كاھىنلار،
تىڭچى قويسا دۇشمىنىگە، ئۇتۇپ چىقار شاھ ھامان.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ!

— ئاتا! — دەپ سوردى مەگخاۋەرنە، — نېمىشقا قاغىلار بىلەن ھۇۋقۇشلار قانخور دۇشمەن بولۇپ قالغان؟ بۇنى ئېيتىپ بەرگەيسىز.

— قۇلاق سال، — دېدى ستىخىرەجىۋىن ئۇنىڭغا:

بىرىنچى ھېكايە

— ئۆتكەن زامانلاردا، بىر كۈنى ئۆردەك، غاز، تۇرنا، سار، قىرغاۋۇل، بۇركۇت، ھۇۋقۇش، كەپتەر، كەكلىك، كۆك

① ۋىدالار — ھىندى ئەدەبىياتىنىڭ قەدىمىي كىتابلىرى.

قاغا، قارىچىغا، لاچىن، بۇلبۇل، تورغاي، قۇشقاچ، قىزىل پاچاق ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش نۇرغۇن قۇشلار بىر يەرگە جەم بولۇپ:

— بىزنىڭ ۋەيناتىيە ئىسىملىك ھۆكۈمدارىمىز بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ئىلاھىي نەرويانەنىڭ خىزمىتىدىن بوشىمايدۇ. بىزگە غەمخورلۇق قىلىشقا ۋاقتى يوق. تورغا چۈشۈپ قالغىنىمىزدا ئۇنىڭدىن ئازاد قىلمايدىغان، بېشىمىزغا ھەر خىل كۈلپەتلەر كەلگەندە قۇتقۇزۇۋالمايدىغان ھۆكۈمدارنىڭ بىزگە نېمە كېرىكى؟

تېشىلگەن كېمىدىنمۇ بەك خەتەرلىك ئالتە نەرسە بار:
ئۇدۇركىم بىئەقىل كاھىن، ئۇدۇر ھەم مۇددەرس نادان.
ئۇدۇر ئۆچ ساتىراش پۇلغا، مېلىنى ئۇنتۇغاق چوپان،
ئۇدۇر ئايال — تىلى زەھەر، قۇلىغا بىرەھىم سۇلتان.

دەپ بىكار ئېيتمىغان. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆزىمىزگە ھۆكۈمدار ئىزدەيلى، — دېيىشىپتۇ.

ئۇلار كۆركەم ۋە سۆلەتلىك ھۇۋقۇشقا كۆزلىرى چۈشۈپ، «ھۇۋقۇش بىزنىڭ ھۆكۈمدارىمىز بولسۇن، ئۇنى شاھ قىلىپ تەينىلەشكە بارلىق تەييارلىقلار كۆرۈلسۇن» دېگەن قارارغا كېلىشىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن قۇشلار خاسىيەتلىك بۇلاقتىن سۇ كەلتۈرۈپ، چاكىرانكىتە، ساھادىۋە ۋە باشقا ئۆسۈملۈكلەرنىڭ پوستىدىن بىر يۈز سەككىز مەلھەم تەييارلاپتۇ، تەخت ياساپ، ئۇنىڭغا يەتتە دېڭىز ۋە تاغلاردىن ئىبارەت يەر شارىنىڭ تەسۋىرىنى سىزىپتۇ، ئۇستىگە يولۋاس تېرىسىنى ساپتۇ. ئەتراپىغا ئالتۇن تەشتەكلەردە گۈللەرنى قويۇپتۇ ۋە ھەر تۈرلۈك مۇناسىپ سۇۋاغاتلار تەييارلاپتۇ. ھاپىزلار قوشاق ئېيتىپتۇ. تۆت ۋىدا[1]نى ئۆگەتـ

① تۆت ۋىدا — ھىندى ئەدەبىياتىنىڭ «رىگۋىدا»، «ساماۋىدا»... قاتارلىق قەدىمىي كىتابلىرى.

گەن كاھىنلار مۇقەددەس ھېكمەتلەرنى ئېيتىشىپتۇ. نارەسىدە قىزلار يېقىملىق ۋە مۇڭلۇق غەزەللەرنى كۈيلىشىپتۇ. ھۆۋقۇش-نىڭ بېشىغا تاج كىيدۈرەيلى دەپ تۇرغاندا، قاياقتىندۇر بىر قاغا ئاۋازىنىڭ بارچە قاقىلداپ كېلىپ: «نېمانچە كۆپ قۇشلار توپلىنىپ كەتكەندۇ؟ بىرەر بايرام بولدىمۇ، نېمە؟» دەپ ئويلاپتۇ. قۇشلار يەنە ئۆزئارا: «قۇشلارنىڭ ئارىسىدا قاغا ناھايىتى دانا ھېسابلىنىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ بىلەنمۇ مەسلىھەتلىشىش زۆرۈر.

چارىپايلار ئىچىدە مەككارىدۇر چىلبۆرە،
قۇشلار ئىچىدە قاغا.
بارچە مەككار ئادەمدىن مەككارلىقتا كاھىنلار
ئېشىپ چۈشىدۇ ھەتتا.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ!» دەپ مەسلىھەتلىشىپتۇ. ئۇلار قاغىغا قاراپ:

— بىزنىڭ پادىشاھىمىز يوق. شۇنىڭ ئۈچۈن ھۆۋقۇشنى قۇشلار پادىشاھى قىلىپ كۆتۈرمەكچى بولدۇق. كەلگىنىڭ ناھايىتى ياخشى بولدى. ئۆز رازىلىقىڭنى ئېيتقىن، — دېيىشىپتۇ.

قاغا كۇلۇپ كېتىپ:

— كۈندۈزى ھېچ نەرسىنى كۆرمەيدىغان بەتبەشىرە بىرنېمە-نىڭ بېشىغا تاج كىيدۈرۈشكە بولمايدۇ. ھالبۇكى، ئاراڭلاردا غاز، قىرغاۋۇل، كەكلىك، ئۆردەك، كۆك كەپتەر، تۈرنىلارغا ئوخشاش مۇناسىپ قۇشلار بار. مەن سىلەرنىڭ تاللىغىنىڭلارغا قوشۇلمايمەن.

ھاكىم قىلما ھۆۋقۇشنى، ياشىنىدۇ يۇرتنى، دەپ،
بەتبەشىرە بىر قۇش ئۇ، سايراشلىرى ئۇندىن سەت.

دېيىشكەن ئەمەسمۇ؟ سىلەرنىڭ قانۇنىي پادىشاھىڭلار ۋەيناتېيە بارغۇ، يەنە پادىشاھ تاللاپ نېمە قىلىسىلەر؟ ئۇ پۇتۇن ئالىيجاناب پەزىلەتلەر ئىگىسى بولغاندىمۇ، بەربىر بىر پادىشاھ ھايات تۇرغاندا يېڭىسى سايلانمايدۇ. پادىشاھىڭلارنىڭ ئىسمىمۇ سىلەرنى دۇشمەنلەردىن مۇداپىئە قىلىشقا قادىر.

ئەسكە ئېلىپ تۇرغۇلۇق شان ـ شەرەپنى گاھىدا،
ئاي ئەمرىنى يەتكۈزۈپ ئەرك تاپتى توشقانلار.

دېگەن ئەمەسمۇ! — دەپتۇ.

قۇشلار ئۇنىڭدىن:

— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوريغانىدى، قاغا مۇنداق ھېكايە قىلدى:

ئىككىنچى ھېكايە

بىر ئورمانلىقتا نۇرغۇن پۇقرالىرىنىڭ مۇھاپىزىتىدە پىللار شاھى چاتۇرەنتە ياشايتتى. ئۇ پىللارنى تۇرلۇك بالايىئاپەتلەردىن ئامان ساقلايتتى. بىر زامان ئۇدا ئون ئىككى يىل قۇرغاقچىلىق بولۇپ دەريا، كۆل، كۆلچەك ۋە سۇ ئامبارلىرى قۇرۇپ كەتكەندى. پىللار پادىشاھقا كېلىپ:

— ئەي، خۇدا مەرھەمەت قىلغان! نۇرغۇن باللىرىمىز ئۇسسۇزلۇقتىن ئۆلدى. باشقىلار ئۆلۈم گىردابىدا. بىزنى ئۇسسۇزلۇقتىن قۇتقۇزىدىغان بىرەر چارە تاپقايلا، — دېيىشتى.

پادىشاھ دۇنيانىڭ تۆت تەرىپىگە شامالدەك تېز چاپارمەنلەر ئەۋەتتى. شەرق تەرەپكە كەتكەن چاپارمەنلەر دەرۋىشلەر خانىقاسىنىڭ يېنىدىكى بىر كۆلنى تاپتى. ئۇ ئايدىڭكۆل دەپ ئاتىلاتتى. ئۇنىڭدا غازلار، تۇرنىلار، دېڭىز لاچىنلىرى، ئۆردەكلەر،

بىلىق ئالغۇچىلار ۋە باشقا سۇ قۇشلىرى ياشايتتى. كۆلنىڭ زۇمـ
رەت ساھىللىرى بۇك ـ باراقسان دەرەخلەر بىلەن قاپلانغانىدى.
شامال ساھىلغا ھەيدەپ كەلگەن يالتىراق دولقۇنلار ئاپئاق كۆپۈكـ
لىنىپ، ئەتراپقا خۇشبۇي ھىدلار چېچىلاتتى. قۇشلار پىللارنىڭ
قۇلاقلىرى ئۈستىدە ئولتۇرۇشاتتى. ئەتراپىدا ھەسەل ھەرىلىرى
گىزىلدىشىپ ئوينىشاتتى. پىللار سۇغا باش چۆكۈرگەن چاغلاردىـ
لا بۇ ھەرىلەر يىراقلارغا ئۇچۇپ كېتىشەتتى. ساھىل بويىدىكى
دەرەخلەرنىڭ قويۇق ياپراقلىرى پىللارنىڭ باشلىرىغا سايىۋەن
بولۇپ ئۇلارنى ئىسسىقتىن ساقلايتتى. سۇغا چۆمۈلۈشۈۋاتقان
پۇلىندا قەبىلىسى قىزلىرىنىڭ بەدەنلىرىگە كۆل دولقۇنلىرى ئۇـ
رۇلۇپ، ئۇلارنىڭ تولغان كۆكرەكلىرى، بەل ـ ئاياغلىرىنى
سۆيۈپ تۇراتتى. پاكىز ۋە سۈزۈك سۇ يۈزىدە تەكشى ئېچىلغان
نېلۇپەرلەر لەيلەپ تۇراتتى. قىسقىسى، بۇ كۆل ئاسمان پارچىسىـ
دەك ئىدى. ئۇنى كۆرگەن چاپارمەنلەر پادىشاھقا خەۋەر بەرگىلى
كەينىگە قايتىشتى. ئۇلارنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىغان چاتۇردەنتە
ئايدىڭكۆلگە قاراپ ئاتلاندى. پىللار ھەر تەرەپتىن كۆلگە چۈشۈـ
ۋاتقاندا، سۇ بويىدا ياشىغۇچى توشقانلارنى تىرە ـ پىرەن قىلىۋەتـ
تى. پىللار پادىشاھى تەشنالىقىنى قاندۇرۇپ، سۇغا چۆمۈلۈپ
بولۇپ كەينىگە قايتتى ۋە ھەمراھلىرى بىلەن بىللە ئورمان ئىچىـ
گە كىرىپ كەتتى. شۇنىڭدىن كېيىن ھايات قالغان توشقانلار:
«ئەمدى قانداق قىلارمىز؟ پىللار كۆلگە كېلىدىغان يولنى بىلىـ
ۋالدى. ئەمدى ھەر كۈنى كېلىدۇ. قانداق قىلساق ئۇلار كەلمەيـ
دىغان بولار» دەپ ئويلاشتى. ۋىجايىيا ئىسىملىك توشقان ئۇلارنىڭ
ئۇرۇق ـ جەمەت، خوتۇن، بالا ـ چاقلىرىدىن ئايرىلىپ قاتتىق
قورقۇپ، غەم ـ ئەندىشىگە چۆشكەنلىكلىرىنى كۆرۈپ رەھمى
كېلىپ:

— قورقماڭلار، پللار بۇ يەرگە قايتا كېلىشمەيدۇ. كارما-ساكشىنا[1]نىڭ ماڭا قىلغان مەرھەمىتى بۇنىڭغا كاپالەت، — دېدى.

بۇنى ئاڭلىغان توشقانلار شاھى شىلمۇكىغا ۋىجاييياغا:

— قەدىرلىكىم! شەك - شۇبھىسىز شۇنداق بولۇشى كېرەك. چۈنكى:

ياخشى ئويلاپ، قىسقا قىلساڭ گېپىڭنى،
ئېرىشكەيسەن كۆتكىنىڭگە بىمالال.

ئەگەر مەن يىراقتا بولساممۇ، پللار سېنىڭ ئەقلىڭنىڭ كۈچىگە ئىشەنسە، مېنىڭ قۇدرىتىمگىمۇ ئىمان كەلتۈرىدۇ.

شاھ يىراقتا بولسىمۇ،
ئەقلى ئەلگە ئايانداۇر ئەلچىسىدىن، خېتىدىن.

ئۇنىڭ ئۈستىگە دېيىلگەنكى:

سۈلھى سالار دۈشمەنگە ئەلچى،
دوستلار ئارا تېرەر تەپرىقە[2].
ھېچ قىينالماي ئەلچى ھەممىنى
ئۆز يولىغا سالار، ئەلۋەتتە.

بوپتۇ، بارغىن، قەدىرلىكىم! — دېدى.

توشقان يولغا چىقىپ ئۇزۇن ئۆتمەي كۆل تەرەپكە كېلىۋاتقان پللار پادىشاھىنى كۆردى. پلىنىڭ ئۇچى گۈللەپ تۇرغان

① كارماساكشىنا — «ئىشلار گۈزەللىكى» مەنىسىدە بولۇپ، قۇياش ئىلاھى سۈريا، ئاي ئىلاھى سوما، ئۇلۇغ ئىلاھى ياما ۋە باشقا ئىلاھلارغا نىسبەتەن ئىشلىتىلىدىغان سۆزدۇر.

② تەپرىقە — ئاداۋەت.

كارنىكاره[1] شاخچىلىرىنىڭ غۇنچىلىرىدىن ياسالغان يوپۇقلارنىڭ قىزىل، سېرىق گۈل - چېچەكلىرىگە پۈركەنگەنىدى. ئۇ سان - ساناقسىز چاقماقلار چېقىلىۋاتقان ھەيۋەتلىك بۇلۇتقا ئوخشايتتى. ئۇ ئەتراپقا ۋەھىمە سېلىپ ھۆركىرىگەنىدە، گويا چاقماقلار بىر - بىرىگە سوقۇلۇپ قارسىلدىغاندەك تۇيۇلاتتى. ئۇنىڭ سۆلىتى دۆڭ قىلىپ ئويۇلغان ھاۋارەڭ نېلۇپەرنى ئەسلەتەتتى. ئۇلۇغۋارلىقى بىلەن بولسا ئايراۋاتەگە تەڭ ئىدى. ئۇنىڭ تۇمشۇقى خۇددى ھەيۋەتلىك بىخۇجاگەندرا[2] دەك تولغىناتتى. يوغان ئىككى چىشى ھەرقانداق كىشىنى قورقىتاتتى. تەقى - تۇرقى كىشىنى ھەيران قالدۇراتتى. پىلنىڭ ئىككى چېكىسىدىن ئېقىۋاتقان خۇشبۇي شەربەت ھىدىگە توپ - توپ ھەسەل ھەرىلىرى ئۇچۇپ كېلىشەتتى. پادىشاھ ئەتراپىغا پىل پادىلىرىنىڭ مىڭلىغان يولباشچىلىرى جەم بولغانىدى. ئۇلار قۇلاقلىرىنى كۇچ بىلەن مىدىرلىتاتتى.

بۇنى كۆرگەن ۋۇجاييا: «ماڭا ئوخشاشلار ئۇنىڭ بىلەن قانداق سۆزلەشسۇن! لېكىن قانداقلا بولمىسۇن ئۇنىڭ بىلەن يىراق تۇرۇپ سۆزلەشەي» دەپ ئويلىدى. ئۇ شۇنداق دەپ، بىر - بىرىگە گىرەلىشىپ كەتكەن خادا تاشلار دۆڭلۇكىگە چىقتى - دە:

— سالام، ئەي پىللار پادىشاھى! — دېدى.

پىللار پادىشاھى ئۇنىڭغا دىققەت قىلىپ قاراپ:

— سەن كىم بولىسەن؟ — دەپ سورىدى.

— مەن ئەلچى بولىمەن، — دەپ جاۋاب بەردى توشقان.

— كىمنىڭ ئەلچىسى بولىسەن؟

— مەلىكە ئاينىڭ.

— سېنى نېمىشقا ئەلچى قىلدى؟

---

① كارنىكاره — پاپراقلىرى ئۇچلۇق بىر خىل دەرەخ.

② بىخۇجاگەندرا — «پىلانلار ھۆكۈمدارى» مەنىسىدە بولۇپ، ۋاسۇكىنىڭ ئىسىملىرىدىن بىرى.

— ئۆزلىرىگە مەلۇمكى، — دەپ جاۋاب بەردى توشقان، — بىراۋنىڭ تاپشۇرۇقىنى ئورۇندىۋاتقان ئەلچىگە ئۆلۈم يوق. پۈتۈن شاھلار ئەلچىلەر ۋاستىسى بىلەن گەپ قىلىدۇ.

يالىڭاچلىنىپ قىلىچلار،
دوستلار قانغا پاتسىمۇ.
ئۆلۈم يوقتۇر ئەلچىگە،
جەڭلەر ئەۋج ئالسىمۇ.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ! مەن ئاينىڭ ئەمرى بىلەن ئۆزلىرىگە ئېيتىمەنكى: ئۆزلىرى ئۆلىدىغان مەخلۇقاتتۇرسىز. قانداقچە ئۆزگىنىڭ ھالى - ئەھۋالى بىلەن ھېسابلاشماي ئۇلارغا جەبىر - زۇلۇم يەتكۈزدىلە؟

رەقىبىنى چۈشەنمەي،
ئۆز ھالىنى چوڭ بىلسە.
قالار قىيىن ئەھۋالغا،
كىم بىھۇدە كۈچەنسە.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ! ئۆزلىرى مېنىڭ ناممىدىكى ئايدىڭكۆل-نى ھارام قىلىپ، ھاقارەتلىدىلە. ئۇ يەردە بىزنىڭ ھىمايىمىزدە-كى توشقانلارنى ئۆلتۈردىلە. ئۇلار مەن ياخشى كۆرىدىغان توشقان-لار شاھىنىڭ جەمەتلىرىدۇر. توشقانلار شاھى بولسا ماڭا بەلگە-لىك. بۇ شەرمەندىلەرچە ھەرىكەت. ئۇنىڭدىن باشقا، ئۆزلىرىگە مەلۇمكى، مېنى يەر يۈزىدە شاشانكا[1] دەپ ئاتىشىدۇ. قىسقىسى، توشقانلارغا جەبىر - جاپا قىلىشنى توختاتمىسىلا، ئۆزلىرىنى

① شاشانكا — «توشقان تامغىلىق» مەنىسىدە بولۇپ، ھىندىلارنىڭ ئېيتقاندا ئايدىكى داغلار توشقانغا ئوخشايدىكەن.

قاتتىق جازالايمەن. ئەگەر بۇگۈندىن ئېتىبارەن جەبىر - زۇلۇمـ
نى توختاتسىلا، ئۆزلىرىگە كاتتا مۇكاپاتلار بولغاي. تەنلىرى
بىزگە تېگىشلىك ئاي نۇرلىرىدەك تويۇپ ئەمگەي ۋە ئۆزلىرى
ھەمراھلىرى بىلەن ئورمانلىقلاردا يايراپ يۈرگەيلا. ئەكسىچە
بولغاندا ئۆزلىرىنى ئۆز نۇرۇمدىن مەھرۇم قىلغايمەن. ئۇ چاغدا
ئۆزلىرىنى جەزىرە كۆيدۈرۈپ تاشلايدۇ ۋە ئۆز پۇقرالىرى بىلەن
بىللە ھالاك بولىدىلا.

بۇنى ئاڭلىغان پىللار شاھى قاتتىق ئەندىشگە چۈشتى ۋە
ئۇزۇن ئويلىنىپ تۇرمايلا:

— قەدىرلىكىم! راست، مەن ئاي مەلىكىسىنى رەنجىتىپ
قويدۇم. لېكىن بۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭ بىلەن خاپىلاشمايمەن.
شۇنىڭ ئۈچۈن ماڭا تېزرەك يول كۆرسەتكەيسەن. ئاي مەلىكىسى
ئالدىغا بېرىپ، ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى خاپىلىقنى تارقىتاي، — دېدى
جاۋابەن.

— مەن بىلەن بىللە بارغايلا، ئۇنى ئۆزلىرىگە
كۆرسىتەي، — دېدى توشقان.

ئۇ پىلنى ئايدىڭكۆلگە ئېلىپ بېرىپ، سۇ يۈزىدە جىلۋىلە-
نىپ، بەختىيار شولىلىرىنى چېچىپ تۇرغان ئاينىڭ ئەكسىنى
كۆرسەتتى. ئاي ئەتراپىنى سەييارىلەر، ساپتارىشى[1]تۇركۈمى ۋە
پايانسىز ئاسماندا چارلاپ تۇرغان بالىقا يۇلتۇزلار قورشىغان بو-
لۇپ، ئۇنىڭ ئون ئالتە بۆلىكى تولۇق گەردىشى ھاسىل
قىلغانىدى.

— مەن تاھارەت ئېلىپ ئىلاھقا ئىبادەت قىلىمەن، — دېدى
پىل ئاينى كۆرۈپ، ئاندىن ئىككى ئادەمنىڭمۇ قۇچىقى يەتمەيدە-
غان تۇمشۇقىنى سۇغا چۈشۈردى.

بۇ چاغدا ئاي گەردىشى خۇددى پىرقىرىغۇچتەك ئايلىنىپ،
مىڭلىغان ئاجايىپ ئۇششاق ئايلارغا بۆلۈنۈپ كەتتى. ۋىجايىيا

① ساپتارىشى — چولۇق ئېيىق تۈركۈمى.

بولسا ئالدىراپ ـ تېنەپ ئۆزىنى كەينىگە تارتىپ، پىللار شاھىغا:
— ۋاي داد! ۋاي داد! ئەي، خۇدا مەرھەمەت قىلغان! ئۆزلىرى ئايىنى رەنجىتىپ قويدىلا! — دېدى.
— ئاي دەرغەزەپ بولغۇدەك يەنە نېمە قىلدىم؟ — دەپ سورىدى پىل.
— سۇغا تەگدىلە! — دېدى ۋىجايىيا.
پىللار شاھى ئۇنىڭ سۆزىگە ئىشىنىپ، قۇلاقلىرى سالپايغان ھالدا بېشىنى تۆۋەن سېلىپ، ئاي مەلىكىسىگە تەزىم قىلىپ، ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئالماقچى بولدى. كېيىن يەنە ۋىجايىياغا:
— قەدىرلىكىم، ئېيت، ئاي مەلىكىسى مەندىن ھېچقاچان مەرھەمىتىنى ئايىمىغاي. مەن بۇ يەرلەرگە قايتا كەلمەيمەن، — دېدى.
ئۇ شۇنداق دەپ، كەلگەن جايىغا قاراپ كەتتى.

بىرىنچى ھېكايىنىڭ داۋامى

مانا شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى:
ئەسكە ئېلىپ تۇرغۇلۇق شان ـ شەرەپنى گاھىدا،
ئاي ئەمرىنى يەتكۈزۈپ ئەرك تاپتى تۇشقانلار.

ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ بولمىغۇر ھۇۋقۇشنىڭ كۆڭلى پىتنە ـ پاسات بىلەن تولغان ۋە ئۇ پۇقرالارنى مۇھاپىزەت قىلالمايدۇ. ئۇ سىلەرنى مۇتلەق قوغدىيالمايدۇ، ھەتتا ئۇنىڭدىن خەتەر كېلىدۇ.

كۆڭلى قارا قازى بولسا دەۋاگەرنىڭ كۈنى تەس،
توشقان بىلەن كەكلىكنى «ئەۋلىيا» مۇشۇك يەپ كەتكەن.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ!

قۇشلار قاغىدىن:
— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراشقانىدى، قاغا مۇنداق ھېكايە قىلدى:

ئۇچىنچى ھېكايە

بىر مەھەل مەن دەرەختە تۇراتتىم. پەستە بولسا كەكلىك تۇراتتى. بىز قوشنا بولغاچقا، بۇزۇلماس ئەھدە تۇزگەنىدۇق. كەچكى تاماقتىن كېيىن، كۇندۇزدىكى بارلىق ئەندىشىلەر تۇگەپ، كېچىنى كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزەتتۇق. يەنى پۇران[1]ۋە باشقا كىتابلاردىن ھېكمەتلىك سۆزلەر، سوئال - جاۋابلار، تېپىشماقلارنى ئېيتىشاتتۇق. قىسقىسى، دانالارنىڭ مەشغۇلاتلىرى بىلەن شۇغۇللىناتتۇق. بىر كۈنى كەكلىك باشقا قۇشلار بىلەن بىللە شاللىققا كېتىپ خېلىغىچە قايتىپ كەلمىدى. ئۇنىڭ كەلمىگەنلىكىدىن خاپا بولۇپ: «دوستۇم كەكلىك بۇگۈن نېمىشقا بالدۇراق قايتمىدى؟ خۇدا كۆرسەتمىسۇن، تۇزاقتا چۇشۇپ قالمىغاندۇ ياكى ھالاك بولمىغاندۇ؟» دەپ ئويلىدىم. نەچچە كۈننى مانا شۇ ئىزتىراپتا ئۆتكۈزدۇم. بىر كۈنى كەچقۇرۇن شىگخىراگە دېگەن توشقان ئۇنىڭ ئۇۋۇسىغا كىرىۋالغانىكەن، مەن ئۇنى ھەيدەپ چىقارمىدىم. چۈنكى، كەكلىكنىڭ قايتىشىدىن ئۇمىدىمنى ئۈزگەنىدىم. ئەتىسى ناھايىتى سەمرىپ كەتكەن كەكلىك قونالغۇسى ئېسىگە كېلىپ، ئۆيىگە قايتىپ كەلگەنىدى. قونالغۇنى توشقان ئىگىلىۋالغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ بىلەن ئۇرۇشۇپ كەتتى:
— ھەي توشقان! مېنىڭ قونالغۇمنى نېمىگە ئىگىلىۋالدىڭ، كۆزۈمدىن يوقال!
— ئەخمەق! — دەپ ئېتىراز بىلدۈردى توشقان، —

① پۇران — ئىپتىك داستان.

قونالغۇدا تۇرمىغانىكەنسەن، ئۇ سېنىڭ بولمايدىغانلىقىنى بىلەمەمتىڭ؟

— ئۇنداق بولسا، — دېدى كەكلىك، — قوشنىلار ئارىنى بۇزغان بولسۇن، قانۇن دەستۇرىدە مۇنداق دېيىلگەن:

ئوتلاق، قۇدۇق تالىشىپ،
جاڭجال قىلساڭ مۇبادا.
ياراشتۇرغاي قوشنىلار،
چۈشۈپ دەرھال ئارىغا.

ئەمما توشقان ئېتىراز بىلدۈردى:
— ئەخمەق! ئاڭلىمىغانمۇسەن؟

ئادەملەردە ئادەت شۇ:
ئون يىل تۇرساڭ يەر سېنىڭ.
لېكىن ھايۋان ئۆزگىچە:
ئىگىسىگە چاڭ سالار.

گەرچە بۇ ئۆي سېنىڭ بولسىمۇ، مەن ئۇنىڭغا كىرگىنىمدە بوش ئىدى. دېمەك، ئەمدى ئۇ مېنىڭ.

— ئۆرپ ـ ئادەتنىڭ گېپىنى قىلىۋاتىسەن. يۇر، ئەمىسە، ئۇنى بىلىدىغانلاردىن سوراپ باقايلى. قېنى، ئۇلار ئۆز پىكرىنى ئېيتىشسۇن، — دېدى كەكلىك.

ئۇلار تالاش ـ تارتىشنى يەشكىلى مېڭىشتى. مەن، «قېنى، قانداق بولىدىكىن» دەپ قىزىقىپ، ئۇلارنىڭ كەينىدىن ماڭدىم.

بىر ئاز ماڭغاندىن كېيىن توشقان كەكلىكتىن:

— قەدىرلىكىم! بىزنىڭ تالاش ـ تارتىشىمىزنى كىم ھەل قىلىدۇ؟ — دەپ سورىدى.

— تالاش ـ تارتىشمىزنى دادىكارنە دېگەن مۇشۇك يېشىپ بەرسۇن، ئۇ بارلىق جانلىقلارغا رەھىم ـ شەپقەتلىك زات، روزا ۋە پەرزلەرگە قاتتىق ئەمەل قىلىدۇ. ئۇ مەلىكە گانگا دەرياسىنىڭ ساھىلىدا ياشايدۇ. ئۇ يەردە كۆچلۈك شامال ھەيدىگەن دەريا دولقۇنلىرى شارقىراپ قىرغاقلارغا ئۇرۇلۇپ تۇرىدۇ، — دېدى كەكلىك.

توشقان مۇشۇكنى يىراقتىن كۆرۈپ، قورقۇپ كەتكىنىدىن جاقىلداپ تىترەشكە باشلىدى:

— مەن بۇ ئەرزىمەس زات ئالدىغا بارمايمەن.

رەقىبىڭگە ئىشەنمە كۆرۈنسەمۇ مۇلايىم،
خاسىيەتلىك بۇلاقتىن سۇ ئىچمەسمۇ ئاچ راھىب.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ! — دېدى ئۇ.

دادىكارنە جان بېقىش ئۈچۈن ئەسلىي ئەپت ـ بەشىرىسىنى يوشۇراتتى. ئۇ بۇ گەپلەردىن خەۋەردار بولۇپ، توشقان بىلەن كەكلىكنىڭ ئىشەنچىگە ئېرىشىش مەقسىتىدە تېزلىكتە تۇمشۇقىنى قۇياشقا توغرىلاپ، كەينىگە زوڭ ئولتۇرۇپ، ئالدى پۇتىنى يۇقىرى كۆتۈردى. كۆزلىرىنى يۇمۇپ، ئۆزىنى ناھايىتى تەقۋادار كۆرسىتىپ مۇنداق پەند ـ نەسىھەتلەرنى قىلدى:

— شۇنداق، دۇنيا باقىي ئەمەس، ھايات ۋاپاسىز، بىرەمدە ئۆتۈپ كېتىدۇ. ھەتتا سۆيۈملۈك كىشىلەرنىڭ دىدارىغا تويۇپ ئولگۈرمەيسەن، ھەممىسى چۈشكە ئوخشايدۇ. ئائىلە بولسا خۇددى ئىندارانىڭ تۇزىقىدەك، شۇنىڭ ئۈچۈن، ئەڭ توغرا يول تەقۋادارلىق يولىدۇر.

زايا قىلار كۈنلىرىنى قۇتلۇق يولدىن ئازغانلار،
تۆمۈرچىنىڭ كۈرىكىدە يەلدەك گەپتە تۇرالماس.

سۆيگۈ بەرمەس بىلىمدارلار ئىت قۇيرۇقى بەئەينى،
يا چۈننىدىن ساقلىيالماس، يا ئۇياتنى يوشۇرماس.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ!

— ئەي كەكىلىك! — دېدى بۇ سۆزنى ئاڭلىغان توشقان، — دەريا بويىدا بىر دەرۋىش مۇبارەك سۆزلەرنى قىلىدىكەن. شۇنىڭدىن سورايلى.

— ئۇنىڭ ئۆزى بىزگە دۇشمەن. ئۇنىڭدىن سورايلى، لېكىن يىراقراق تۇرايلى، — دېدى كەكلىك.

كېيىن ئىككىيلەن مۇشۇككە مۇراجىئەت قىلىشتى:

— ھەي دەرۋىش! مۇبارەك رەسىم ـ قائىدىلەر بىلىمدانى! بىزنىڭ ئارىمىزدا تالاش ـ تارتىش چىقتى. بىزگە ئەنئەنە بويىچە يول كۆرسەتكەيلا. كىم يالغان گەپ قىلسا، ئۇنى يەۋەتسىلىمۇ بولىدۇ.

— قېرىنداشلىرىم! — دېدى مۇشۇك، — ئۇنداق دېمەڭلار. مەن دوزاخقا ئېلىپ بارىدىغان يامان ئىشلارغا توۋا قىلغان.

خاتىرجەملىك مەنبىئىدۇر جانغا زامىن بولماسلىق،
چۈنكى، پىت ۋە كاننىمۇ ئۆلتۈرۈشتىن قىل ھەزەر.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ! مال ـ ۋارانىنى قۇربانلىق دەپ ئۆلتۈرىدىغانلار، مۇقەددەس كىتابلارنىڭ سىرلىق مەنىلىرىنى چۈشەنمەيدىغان ئەخمەقلەر. ئەگەر پىرلاردىن بىرى: «ئۆچكىنى قۇربانلىق قىلىڭلار» دېگەن بولسا، بۇ يەردە «ئۆچكە» سۆزى يەرگە تاشلىسا كۆكلەپ چىقمايدىغان يەتتە يىللىق گۈرۈچ دېنىنى بىلدۈرىدۇ.

جاللات تۇرۇپ ئورمانچى، قولى قان ھەم قاسساپنىڭ.
قىلسا جەننەت خىيالى كىممۇ چۈشەر دوزاخقا!؟

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ! شۇنىڭ ئۈچۈن مەن ھېچقايسىڭلارنى يېمەيمەن، بىراق مەن قېرىپ قالدىم. سىلەرنىڭ سۆزۈڭلارنى ياخشى ئاڭلىيالمايۋاتىمەن. كىم ھەق، كىم ناھەقلىقنى قانداق ئاجرىتاي؟ يېقىنراق كېلىپ ماڭا تالاش ـ تارتىشىڭلارنىڭ نېمە-لىكىنى ئېيتىڭلار، ئىختىلاپنىڭ نېمىلىكىنى ئېنىقلاپ، ئۆز پىكرىمنى ئېيتاي. ئۇ دۇنيانىڭ جازاسىدىنمۇ قۇتۇلاي.

تاشلا كىبىر، قورقۇشنى، ئادىل ھۆكۈم قىل ھامان،
بولار چوقۇم دوزىخى ناھەق ھۆكۈم چىقارغان.

دېگەن ئەمەسمۇ! ماڭا ئىشىنىڭلار ۋە سۆزۈڭلارنى ئۇدۇل قۇبۇل-قىمغا ئېيتىڭلار.

ئۇزۇن گەپنىڭ قىسقىسى، بۇ پەسكەش ساختىپەز ئۇلارنى ئۆزىگە شۇنداق ئىشەندۈرىدۇكى، ئۇلار ئاخىر ئۇنىڭ ئالدىغا ناھا-يىتى يېقىن كەلدى. بۇ چاغدا ئۇ بىر ئېتىلىپلا كەكلىك بىلەن توشقاننى ئۆتكۈر چىش ۋە پەنجىلىرى بىلەن قارماپ تۇتۇۋالدى. شۇنداق قىلىپ ئۇلار ئىككىسى مۇشۇككە قۇربان بولۇشتى.

بىرىنچى ھېكايىنىڭ ئاخىرى

شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى:

كۆڭلى قارا قازى بولسا دەۋاگەرنىڭ كۇنى تەس،
توشقان بىلەن كەكلىكنى «ئەۋلىيا» مۇشۇك يەپ كەتكەن.

سىلەرمۇ كۇندۇزى ھېچ نەرسىنى كۆرمەيدىغان زالىمنى ھۆ-كۈمدار قىلىپ تاللاپسىلەر، ھالبۇكى ئۆزلىرىڭلار كېچىسى ھېچ نەرسىنى كۆرمەيسىلەر. شۇ سەۋەبتىن سىلەرنىڭ بېشىڭلارغىمۇ

كەكلىك بىلەن توشقان پاجىئەسى كېلىدۇ.

ئويلاپ كۆرۈڭلار ۋە ئۆزۈڭلارغا توغرا كەلگەننى قىلىڭلار.

قۇشلار ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ قايىل بولۇشۇپ: «راست دەيدۇ» دېيىشتى. ئۇلار، «پادىشاھ سايلاش ئۈچۈن يەنە بىر قېتىم يىغىلىپ مەسلىھەت قىلمىز» دېگەن قارارغا كېلىپ، ئۆز جايلىرىغا ئۇچۇپ كېتىشتى.

ھۇدھۇش بولسا كىرىكالىكا بىلەن بىللە توردا قاچان تاج كىيدۇرۇشەركىن دەپ كۈتۈپ ئولتۇراتتى. ھۇدھۇش ئۇنىڭدىن:

— بۇ يەردە كىم بار؟ قاچان تاج كىيدۇرۇلىدۇ؟ — دەپ سورىدى.

— قەدىرلىكىم! — دېدى بۇنى ئاڭلىغان كىرىكالىكا، — قاغا قۇشلارنى ساڭا تاج كىيدۇرۇشتىن يالتايتتى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئۈچۈپ كېتىشتى. يالغۇز قاغا قالدى. ئورنىڭدىن تۇر، مەن سېنى قونالغۇڭغا ئاپىرىپ قوياي.

ھۇدھۇش بۇنى ئاڭلاپ مەيۈسلەندى ۋە قاغىغا قاراپ:

— ھەي پەسكەش! ساڭا نېمە يامانلىق قىلغانىدىم؟ نېمىشقا ماڭا تاج كىيدۇرۇشكە توسقۇنلۇق قىلدىڭ؟ ھازىردىن باشلاپ سەن بىلەن دۇشمەن بولدۇق.

ئوق تەگكەن يەر ساقىيار، دەرەخ ئۆسەر كېسىلسە،
تىل يارىسى سالغان دەرد ئادا بولماس ھېچقاچان.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ! — دېدى.

ئۇ كىرىكالىكا بىلەن قارارگاھىغا كەتكەندە قاغا ئويلىنىپ قالدى: «ئەپسۇس! ئويلىماي گەپ قىلىپ، بىكار دۇشمەننى كۆپەيتىۋالدىم»

يېقىنلارنى رەنجىتمە،
زور بولساڭمۇ قۇدرەتتە.

زەھەر ئىچىش ئەخمەقلىق،
تېۋىپ بار، دەپ، ئەلۋەتتە.

ئۇنىڭ ئۇستىگە:

ئەلگە قىلماق ئوسال گەپ،
دانالارغا ياراشماس.
كۆلپەتلەرگە سەۋەبكار،
ھەقسىزچى بولالماس.

دېگەن گەپمۇ بار ئەمەسمۇ!» قاغا قاتتىق ئويغا چۆمۈپ ئۇچۇپ كەتتى.

— بالام، قاغىلار بىلەن ھۇۋقۇشلار ئارىسىدىكى ئەزەلىي دۇشمەنلىك مانا شۇنداق باشلانغان.

— ئاتا، بىز قانداق قىلايلى؟ — دەپ سورىدى مەگخاۋەرنە.

— ئەھۋالىمىز قانچىلىك قىيىن بولمىسۇن، ئالتە ئوسۇلدىن باشقا يەنە بىر ئىشەنچلىك يول بار. دۇشمەن قارارگاھىغا ئۆزۈم بارىمەن ۋە ھىيلە بىلەن ئۇلارنى ھالاكەتكە ئۇچرىتىپ غەلىبە قازىنىمەن.

كىم ئەقىللىق، چەبدەس بولسا ئىشنى قىلار جايىدا،
ئۇچ ساختىپەز ئالدى ئەپلەپ ئۆچكىسىنى كاھىننىڭ.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ! — دەپ جاۋاب بەردى ئۇ.

مەگخاۋەرنە ستىخراجمۇنىدىن:

— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سورىغانىدى، ئۇ مۇنداق ھېكايە قىلدى:

تۆتىنچى ھېكايە

بىر شەھەردە مىتراشەرمان دېگەن براخمان بار ئىدى. ئۇنىڭ ۋەزىپىسى مۇقەددەس ئوتقا قاراپ تۇرۇش ئىدى. ماگخا[1] ئېيىنىڭ بىر كۈنى پارژانيا[2] بۇلۇتلۇق ئاسماندىن ئەۋەتكەن ئارامبەخش مە-يىن شامال چىقىپ، ئۇششاق ئاق يېغىن يېغىۋاتقاندا، براخمان قوشنا يېزىدىن قۇربانلىق مال ئەكەلگىلى باردى ۋە بىر كىشى-دىن:

— يېڭى ئاي چىققان كېچىسى مەن قۇربانلىق قىلماقچى ئىدىم، شۇنىڭغا لايىق مال ئالغىلى كەلدىم، — دېدى.

ئۇ كىشى رەسىم ـ قائىدە بويىچە ئۇنىڭغا بىر تۇياق سېمىز ئۆچكە بەردى. مالنىڭ ئويناقلاپ ئۇياقتىن ـ بۇياققا دىكاڭلاپ چېپىپ يۈرگىنىنى كۆرگەن براخمان قۇربانلىققا يارايدىكەن دەپ ئويلىدى ـ دە، ئۇنى يەلكىسىگە ئارتىپ شەھەرگە راۋان بولدى. يولدا ئۇنىڭغا ئاچلىقتىن گەدەنلىرى تاناپىتەك تارتىشىپ كەتكەن ئۇچ ئوغرى ئۇچرىدى. براخماننىڭ يەلكىسىدىكى سېمىز ئۆچكە-نى كۆرگەن ئوغرىلار بىر ـ بىرىگە:

— ئەگەر بىز بۇ مالنى سويۇپ يېسەك، يامغۇرنىڭ شىددە-تىگە بىمالال چىدايمىز. ئۇنى ئۇرۇپ، مېلىنى تارتىۋالايلى، — دېيىشتى.

شۇ مەسلىھەت بىلەن ئۇلاردىن بىرى ئۇچىسىدىكى كىيىمىنى ئالماشتۇردى ـ دە، باشقا يول بىلەن يۈگۈرۈپ براخماننىڭ ئالدى-غا ئۆتۈۋالدى ۋە ئۇنىڭغا:

— ھەي ئوت پاسبانى! نېمىگە يەلكەڭدە ھارام ئىتنى كۆتۈ-رۈۋالدىڭ؟ بۇنداق قىلىش مەنئى قىلىنغان. بۇنى كۆتۈرۈپ بار-ساڭ كۈلكىگە قالىسەن، — دېدى.

---

① ماگخا — يانۋار، فېۋرال ئايلىرى.
② پارژانيا — «يامغۇرلۇق بۇلۇت» مەنىسىدە بولۇپ، ئىندرانىڭ نامىلىرىدىن بىرى.

براخمان دەرغەزەپ بولۇپ جاۋاب بەردى:

— كۆزۈڭ كورمۇ، بۇ ئىت ئەمەس، قۇربانلىق مال.

— بىكار ئۆزۈڭنى خاپا قىلما، ماڭ، ماڭ، يولۇڭدىن قالما، — دەدى ئوغرى.

براخمان بىرئاز ماڭغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئالدىدىن يەنە بىر ئوغرى چىقىپ:

— خوپ، خوپ! ھەزرەتلىرى ئۆلۈك موزاينى ياخشى كۆرىدىغان ئوخشىمامىلا، لېكىن بەربىر ئۇنى يەلكىگە ئارتىپ ماڭالمايلا، — دەدى.

— كۆرمىدىڭمۇ قۇربانلىق مالنى موزاي دەپ يۈرىسەنغۇ؟ — دەدى براخمان غەزەپ بىلەن.

— ئاچچىقلىرى كەلمىسۇن، ھەزرەتلىرى. بىلمەي دەپ قويۇپتىمەن. يوللىرىدىن قالمىغايلا، — دەدى ئوغرى.

براخمان تېخى ئورمانلىققىمۇ يېتىپ بارمىغانىدى، كىيىمىنى ئالماشتۇرغان ئۇچىنچى ئوغرى ئالدىنى توسۇپ:

— ھوي، نېمە قىلىپ ئۆلگەن تەخەينى كۆتۈرۈپ يۈرىسەن. بىرەيلەن كۆرۈپ قالماستا ئۇنى تاشلىۋەت، — دەدى.

براخمان ئىچىدە، ماڭا تارتۇق قىلىنغان مال قۇربانلىق مال قىياپىتىگە كىرىۋالغان رەكشاسە[1] بولسا كېرەك دەپ قورقۇپ، ئۇنى يەرگە تاشلىدى ـ دە، كەشتنى قولىغا ئېلىپ ئۆيىگە قاچتى. ئۇچ ساختىپەز يەنە بىر يەرگە جەم بولۇپ، مالنى ئېلىپ ئۆز مەقسەتلىرىگە يېتىشتى.

شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى:

كىم ئەقىللىق، چەبدەس بولسا ئىشنى قىلار جايىدا،
ئۇچ ساختىپەز ئالدى ئەپلەپ ئۆچكىسىنى كاھىننىڭ.

---

① رەكشاسە — ھىندى ئەپسانىلىرىدىكى ياۋۇز روھ بولۇپ، كېچىلىرى كىشىلەرنى كۆزىتىدۇ.

چاكارلارنىڭ ماختىشى،
سەتەڭلەرنىڭ كۆز يېشى،
ئالدامچىنىڭ پىتنىسى،
ئازدۇرىدۇ ئادەمنى.

دەپ ياخشى ئېيتىلغان.
ئۇنىڭ ئۇستىگە، ئاجىزلار بەكمۇ ئاجىز بولسا ئۇلار بىلەن دۇشمەنلەشمەسلىك كېرەك.

دۇشمەن ساندا كۆپ بولسىلا، غالىب كېلەر، دېمىگىن، يىلان شۇنچە كۈچلۈك تۇرۇپ چۈمۈلىگە يەم بولغان.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ!
مەگخاۋەرنە ستىخىرەجىۋىندىن:
— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سورىغاندى، ئۇ مۇنداق ھېكايە قىلدى:

بەشىنچى ھېكايە

— چۈمۈلىلەر ئۇۋۇسىغا يېقىن جايدا ئاتىدەرپە ناملىق چوڭ قارا يىلان تۇراتتى. قانداقتۇر ئۇ ئۇۋۇسىدىن ئادەتتىكى يول بىلەن ئەمەس، باشقا بىر تۆشۈكتىن چىقىشقا باشلىدى. يىلان ناھايىتى چوڭ، تۆشۈكنىڭ ئاغزى كىچىك بولغانلىقى ئۈچۈن تۆشۈكتىن سوزۇلۇپ چىقىۋاتقاندا تەقدىر تەقەززاسى بىلەن تېنىنى زەخىملەندۈرۈۋالدى. قان ھىدىنى سەزگەن چۈمۈلىلەر ئۇنى ھەر تەرەپتىن قورشۇۋېلىپ تالاشقا باشلىدى. يىلان ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكىنى ئۆلتۈرۈپ، بىر قىسمىنى نابۇت قىلدى. لېكىن سانسىز چۈمۈلىلەر يەنىلا ئۇنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدىنى چېقىپ،

ئاتىدەرپەنى ئۇ دۇنياغا سەپەر قىلدۇردى.

شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى:

دۇشمەن ساندا كۆپ بولسىلا، غالىب كېلەر، دېمىگىن،
يىلان شۇنچە كۈچلۈك تۇرۇپ چۈمۈلىگە يەم بولغان.
بۇنىڭدىن باشقا، ئەي خۇدا مەرھەمەت قىلغان، ئۆزلىرىگە يەنە بەزى نەرسىلەرنى ئېيتىشىم كېرەك. مېنىڭ مەسلىھەتىمنى ئويلاپ كۆرگەيلا، مۇھاكىمە قىلغايلا ۋە ئەمەلگە ئاشۇرغايلا.

بۇ چاغدا مەگخاۋەرنە ئاتىسىغا:

— ئاتا، بويتۇ، كۆڭلىڭىزدە نېمە گەپ بولسا، ئېيتىۋېرىڭ، — دېدى.

— ئالىلا ئوغلۇم، — دېدى ستخىرەجىۋىن، — سەن بىلىدىغان تۆت ئۇسۇلدىن باشقا، مەن بەشىنچىسىنى ئويلاپ تاپتىم. دۇشمەن ئايغاقچىلىرىنى[1] ئالداش ئۈچۈن ماڭا خۇددى دۇشمەندەك مۇناسىۋەت قىل. يامان سۆزلەر بىلەن سۆكۈپ، ئۇرۇش، ئالدىن تەييارلاپ قويۇلغان قان بىلەن ھەممە يېرىڭنى بويا، ئاندىن مېنى بۇ بانيان دەرىخى ئاستىدا قالدۇرۇپ ئۆزۈڭ رىشيامۇكا[2] تېغىغا كەت. ھەمراھ ۋە يۇقىرى مەرتىۋىلىك كىشىلىرىڭ بىلەن شۇ يەرگە ئورۇنلاشقىن. مەن ئۇستىلىق بىلەن دۇشمەنلەرنىڭ ئىشەنچىنى قازىنىمەن ـ دە، ئۇلارنىڭ قارارگاھى بىلەن تونۇشۇپ، كېيىن بۇ نامازشام قارىغۇلىرىنىڭ ئەدىپىنى بېرىمەن.

جەڭدە قەلئە ئەسقاتىدۇ، چېكىنگىلى يول بولسا،
ئەكسى بولسا، قەلئە دېگەن قەلئە ئەمەس قاپقاندۇر.

---

① ئايغاقچى — جاسۇس.
② رىشيامۇكا — ھىندىستاننىڭ جەنۇبىدىكى تاغ.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ؟ سەن ماڭا ئېچىنىپ ئولتۇرما.

شاهى سۆيسە لەشكەرلەرنى، ئۇرۇش بولسا مۇبادا،
سوغدا كۆيگەن ئوتۇن كەبى لەشكەر شاهقا ئەسقاتار.

دېگەن ئەمەسمۇ! شۇنىڭ ئۈچۈن مېنىڭ يولۇمنى توسما.

ئۇ شۇنداق دەپ، ئۆزىنى شاھ بىلەن ئۇرۇشۇۋاتقاندەك كۆرسەتتى. ستخىرەجىۋىنىڭ ھېچ تەپتارتماي شاھقا ئېتىلىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن خىزمەتكارلار ئۇنى ئۆلتۈرمەكچى بولۇشتى. لېكىن مەگخاۋەرنە ئۇلارنى توختىتىپ:

— نېرى تۇرۇڭلار! دۇشمەنگە يان باسقان بۇ خائىننى مەن ئۆزۈم جازالايمەن، — دېدى.

ئۇ شۇنداق دېگىنىچە، ستخىرەجىۋىنگە ئېتىلىپ ۋە تۇمشۇقى بىلەن ئۇنى ئاستاغىنا چوقىدى ۋە ئالدىن تەييارلاپ قويۇلغان قان بىلەن ئۇستۇېشىنى بويىدى. كېيىن خۇددى ئۇ ئېيتقاندەك، ئەرباب ـ ئەمەلدارلار بىلەن رىشيامۇكا تېغىغا قاراپ كەتتى.

بۇ ئارىدا دۇشمەن جاسۇسى كرىكالىكا ھۇۋقۇشلار پادىشاھى ئالدىغا تېز ئۇچتى ۋە ئۇنىڭغا مەگخاۋەرنەنىڭ مەسلىھەتچىسىنىڭ بېشىغا كەلگەن كۈلپەت ھەققىدە سۆزلەپ بەردى. بۇنى ئاڭلىغان ھۇۋقۇشلار شاھى بارلىق قاغىلارنى قىرىپ تاشلاش ئۈچۈن كۈن پاتقاندا جەڭگە ئاتلاندى.

— تېز ھەرىكەت قىلىڭ كېرەك! قورقۇپ كەتكەن دۇشمەن قاچتى. ئۇنى ئاسان قولغا چۈشۈرۈش مۇمكىن، — دېدى ئۇ.

ھۇۋقۇشلار ھەر تەرەپتىن بانيان دەرىخى تەرەپكە ئۇچۇشتى. ئۇ يەردە بىرمۇ قاغا قالمىغانلىقىنى كۆرگەن ئارىمەردانە خۇشال بولۇپ، ئېگىز شاختا چىقىپ ئولتۇردى ۋە ئىلاھلارغا ھەمدۇسانا بىلەن:

— ئۇلارنىڭ نەگە كەتكەنلىكى مەلۇممۇ؟ قايسى تەرەپكە

قاراپ قاچتى؟ ئۇلار قەلئەگە يوشۇرۇنۇۋالماستىن بۇرۇن ئىزىنى قوغلاپ بېرىپ، بىرىنىمۇ قالدۇرماي، ھەممىسىنى قىرىپ تاشـلايمەن، — دېدى.

ستېخىرەجۈن ئويلىنىپ قالدى: «ئەگەر دۇشمەنلەر نېمە بولغانلىقىنى بىلىپ، كەلگەن جايلىرىغا قايتىپ كەتسە، مەن ھېچ نەرسە قىلالماي قالىمەن.

ئىش تېرىما، دەيدۇ دانالار،
تېرىدىكمۇ، يىغىشتۇر دەرھال.

دېگەن ئەمەسمۇ! باشلىغان ئىشنى چالا قالدۇرغاندىن كۆرە، باشلىمىغان ياخشى. قېنى، ئاۋاز چىقىرىپ، ئۇلارغا كۆرۈنۈش قىلايچۇ»

ئۇ شۇنداق ئويلاپ، ئاستا ئىكراپ سايرىغاندى، ھۇۋۇقۇشلار ستېخىرەجۈننى ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن ئۇنىڭغا ئېتىلدى. لېكىن ئۇ:

— ئالدىرىماڭلار! مەن مەگخاۋەرنەنىڭ مەسلىھەتچىسى ستېخىرەجۈن بولىمەن. مەگخاۋەرنەنىڭ مېنى قانداق قىلغانلىقىنى پادىشاھىڭلارغا ئېيتىڭلار. مەن ئۇنىڭغا كۆپ نەرسىلەرنى ئېيتىپ بېرىمەن، — دېدى.

شاھقا ئۇنىڭ سۆزلىرى يەتكۈزۈلدى. ئۇ يارىلىنىپ ياتقان ستېخىرەجۈننىڭ يېنىغا كېلىپ ھەيران بولۇپ:

— نېمە بولدۇڭ؟ — دەپ سورىدى.

— قۇلاق سالغايلا، ئەي خۇدا مەرھەمەت قىلغان! كېچە سىلەرنىڭ نۇرغۇن قاغىلارنى ئۆلتۈرگەنلىكىڭلارنى كۆرگەن زالىم مەگخاۋەرنەنىڭ ئاچچىقى كېلىپ، قارارگاھىڭلار تەرەپكە قاراپ يول ئالدى. شۇ چاغدا مەن: «ئۇ يەرگە بېرىپ نېمە قىلىسەن؟ دۇشمىنىمىز كۆچلۈك، بىز بولساق، ئاجىزمىز. ئۇلارغا

مول سوۋغاتلارنى بېرىپ، سۇلھى تۇزگەن ياخشى ئەمەسمۇ؟» دەپ مەسلىھەت بەرگەنىدىم، ئۇ سۆزلىرىمنى ئاڭلاپ مېنى دۇش-مەنگە يان باستى دەپ گۇمان قىلدى ۋە ياردىماس خىزمەتكارلىرى بىلەن بىللە مېنى قاتتىق جازالاشتى. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن ئۆزلە-رىدىن ئامانلىق تىلەيمەن. قىسقىسى، جېنىم تېنىمدە بولىدە-كەن، مەن ئۆزلىرىنى مەگخاۋەرنەنىڭ قارارگاھىغا ئېلىپ بارد-مەن ـ دە، بارلىق قاغىلارنى قېرىپ تاشلايدىلا، — دەپ جاۋاب بەردى ستخىرەجىۋىن.

بۇنى ئاڭلىغان ئارىمەردانە ئىلگىرى ئاتا ـ بوۋىلىرىغا خىز-مەت قىلغان ۋەزىرلىرى بىلەن مەسلىھەتلەشتى. ئۇلار راكتاكشە، كرووراكشە، دىپراكشە، ۋاكراناسە ۋە پراكاراكارنەلەردىن ئىبارەت بەشەيلەن ئىدى. ئۇ ئالدى بىلەن راكتاكشەدىن:

— قەدىرلىكىم! بۇنداق هاللاردا قانداق قىلىش كېرەك؟ دەپ سورىدى.

— هەي، خۇدا مەرهەمەت قىلغان، باش قاتۇرۇشنىڭ نېمە هاجىتى؟ دۇشمەننى ئويلىشىپ ئولتۇرماي ئۆلتۇرۇۋېتىش كې-رەك.

هاڭقىيىشنى قوي ئەمدى، كۇچنى توپلا سەن راسا،
ئەسقاتمايدۇ قۇرۇق گەپ، باس دۇشمەننى ئاستىڭغا.

دېيىشكەن ئەمەسمۇ! ئۇنىڭ ئۇستىگە، «ئەگەر بەخت ئۆزلۈكد-دىن كەلگەن بولسا، كېتەر چېغىدا يىغلىتىدۇ» دېگەن ماقالمۇ بار. يەنە:

پۇرسەت كېلەر بىر قېتىم،
كەتسە، يانماس كەينىگە.
قارا مېنىڭ هالىمغا،

بېشىمدا ئوت كۆيمەكتە.
ئەستىن چىقماس جاڭجاللار،
ئاسان ئەمەس مۇرەسسە.

دېگەن گەپمۇ بار، — دېدى ئۇ.
ئارىمەردارنە راكىتاكشەدىن:
— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سورىغانىدى، ئۇ مۇنداق ھېكايە قىلدى:

ئالتىنچى ھېكايە

بىر شەھەردە بىر براخمان بار ئىدى. ئۇ ئۆز ئېتىزىدا تەر تۆكۈپ ئىشلىسىمۇ، ھېچقانداق ھوسۇل ئالالمايتتى. ھاۋانىڭ قاتتىق ئىسسىغان پەسلىدە، بىر كۈنى ئۇ ئىسسىقتىن مۇگدەپ، ئۆز يېرىدىكى دەرەخ سايىسىدە ئۇخلىغىلى ياتتى. بۇ چاغدا ئۇ توساتتىن چۈمۈلە ئۆۋىسى ئۈستىدە قورقۇنچلۇق كۆزەينەكلىك يىلاننىڭ تېرىسىنى ئىششىتىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ: «ئەھۋالىدىن قارىغاندا مەن بۇ دالا ئىلاھىنى رازى قىلمىغان ئوخشايمەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەرقانچە تەر تۆكسەممۇ مېھنىتىمدىن ھېچ نەپ يوق، يىلانغا قۇربانلىق قىلسام بولغۇدەك» دەپ ئويلىدى. ئۇ شۇنداق ئويلاپ، بىرەيلەندىن سۈت سوراپ ئالدى ـ دە، ئۇنى چۈمۈلە ئۆۋىسىغا ئەكېلىپ:
— ئەي دالا پاسىبانى! مەن سېنىڭ بۇ يەردە ئىكەنلىكىڭنى بىلمىگەنىدىم، شۇنىڭ ئۈچۈن ھۆرمىتىڭنى قىلالمىدىم. ماڭا مەرھەمەت قىل، — دېدى.
براخمان شۇنداق دەپ سۈت بار قاچىنى يەرگە قويدى ـ دە، ئۆيگە كەتتى. ئەتىسى ئەتىگەندە بۇ يەرگە قايتىپ كېلىپ، سۈت قاچىسى ئىچىدە بىر دىنار تۇرغانلىقىنى كۆردى. شۇنداق قىلىپ،

ئۇ ھەر كۈنى يىلانغا سۈت قويۇپ كېتىپ، بەدىلىگە بىر دىناردىن ئېلىۋەردى.

بىر كۈنى براخمان ئوغلىغا چۈمۈلە ئۇۋىسىغا سۈت ئاپىرىش-نى تاپشۇرۇپ قويۇپ، ئۆزى يېزىغا كەتتى. بالا ئېيتىلغان يەرگە سۈت ئاپىرىپ قويۇپ ئۆيىگە قايتىپ كەلدى. ئەتىسى چۈمۈلە ئۇۋىسى ئالدىدا بىر دىنار تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ: «چۈمۈلە ئۇۋىسى تىللا - تەڭگىلەرگە تولغان بولسا كېرەك. يىلاننى ئۆلتۈرۈپ، ھەممىسىنى ئۆزۈم ئالاي» دەپ ئويلىدى. براخماننىڭ ئوغلى شۇنداق قارارغا كېلىپ، يىلاننىڭ بېشىغا كالتەك بىلەن بىرنى ئۇرغاندى، تەقدىرنىڭ تەقەززاسى بىلەن يىلان تىرىك قېلىپ، ئۆتكۈر نەشتىرى بىلەن بالىنى چېقىۋالدى - دە، بالا شۇئان جان بەردى. ئۆلگەن بالىنىڭ قوۋۇم - قېرىنداشلىرى ئېتىزلىققا يېقىن يەردە جەسەتنى كۆيدۈرۈش ئۈچۈن ئوتۇن قالـ-دى. ئەتىسى بالىنىڭ ئاتىسى يېزىدىن قايتىپ كېلىپ، قېرىنـ-داشلىرىدىن بالىنىڭ ئۆلگەنلىكىنى ئاڭلاپ، چوڭقۇر خىيالغا چۆمگەن ھالدا:

موھتاج بولۇپ كەلگەننى مەيدىسىدىن ئىتتىرسەڭ،
خۇددى ئالتۇن غازلاردەك، كۈلپەت ئىچرە قالارسەن.

دېدى. كىشىلەر براخماندىن:

— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراشقانىدى، براخمان مۇنداق ھېكايە قىلدى:

يەتتىنچى ھېكايە

— بىر شەھەردە چىتىرارەتخانا ئىسىملىك بىر پادىشاھ بار ئىدى. ئۇنىڭ نېلۇپەر دەپ نام ئالغان كۆلى بولۇپ، ئۇنى لەشـ-

كەرلەر قاتتىق قوغدايتتى. كۆلدە نۇرغۇن ئالتۇن غازلار ئۇزۇپ يۈرۈشەتتى. ئۇلارنىڭ ھەربىرى ئالتە ئايدا بىر قېتىم قۇيرۇقىدىن بىر دانە پەي تاشلايتتى. كۈنلەردىن بىر كۈنى ئۇ يەرگە ناھايىتى چوڭ ئالتۇن قۇش ئۇچۇپ كەلگەنىدى، غازلار:

— ساڭا بىزنىڭ ئارىمىزدا ئورۇن يوق. بىز بۇ كۆلنى ھەر ئالتە ئايدا ئالتۇن پەي بېرىمىز دەپ توختام تۈزۈپ ئالغانمىز، — دېيىشتى.

شۇنىڭ بىلەن ئارىغا ئاداۋەت چۈشتى. بۇ چاغدا چوڭ قۇش پادىشاھتىن پاناھلىق سوراپ:

— ئەي، خۇدا مەرھەمەت قىلغان! بۇ قۇشلار: «پادىشاھ بىلەن كارىمىز يوق، ئۆز مۈلكىمىزنى ھېچكىمگە بەرمەيمىز» دەپ دوق قىلىشۋاتىدۇ. مەن ئۇلارغا: «بۇنداق دېمەڭلار، شاھقا بېرىپ ئېيتىمەن» دېدىم. جانابلىرى نېمە قىلىشنى ئۆزلىرى بىلىدىلا، — دېدى.

پادىشاھ خىزمەتكارلىرىغا:

— ھەممە قۇشلارنى ئۆلتۈرۈپ، بىرىنى قويماي بۇ يەرگە كەلتۈرۈڭلار! — دېدى.

خىزمەتكارلار پادىشاھنىڭ ئەمرى ۋاجىپ دەپ كۆلگە قاراپ مېڭىشتى. ئۇلارنىڭ تاياق كۆتۈرۈپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن قېرى قۇش:

— بۇرادەرلەر! ئاگاھ بولۇڭلار، ھەممىمىز بىر جان، بىر تەن بولۇپ، تېزلىك بىلەن ئاسمانغا ئۇچىمىز، — دېدى.

قۇشلار شۇنداق قىلىشتى.

ئالتىنچى ھېكايىنىڭ داۋامى

— شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى:

موھتاج بولۇپ كەلگەننى مەيدىسىدىن ئىتتىرسەڭ،

خۇددى ئالتۇن غازلاردەك، كۈلپەت ئىچرە قالارسەن.
شۇنداق قىلىپ، براخمان ئەتىسى ئەزان ۋاقتىدا يەنە سۇت ئېلىپ، چۈمۈلە ئۇۋىسىغا قاراپ ماڭدى ۋە يىلاننىڭ ئىشەنچىگە قايتا ئىگە بولۇش نىيىتىدە ئۇنىڭغا خۇشامەت قىلىپ: «ئوغلۇم ئۆلۈمىگە ئۆزى سەۋەبچى، — دېدى.»
بۇ چاغدا يىلان ئۇنىڭغا دېدى:

«قارا مېنىڭ ھالىمغا،
بېشىمدا ئوت كۆيمەكتە.
ئەستىن چىقماس جاڭجاللار،
ئاسان ئەمەس مۇرەسسە.»

— شۇنىڭ ئۈچۈن سەن ئۇنى ئۆلتۈرۈپ، تېزلىكتە ئۆز مۇلكىڭنى دۇشمەنلەردىن پاك قىلغىن.
بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغان ھۇۋقۇشلار سۇلتانى كرۇراكشەدىن:
— قەدىرلىكىم! سېنىڭ پىكرىڭ قانداق؟ — دەپ سورىدى.
— ئەي، خۇدا مەرھەمەت قىلغان! — دېدى ئۇ جاۋابەن، — راكتاكشەنىڭ سۆزلىرى ناھايىتى شەپقەتسىز. پاناھلىق سورىغانىنى ئۆلتۈرۈشكە بولمايدۇ. ھەقىقەتەن بۇ ھەقتە مۇنداق دەپ ياخشى ئېيتقان:

رىۋايەتتە كەپتەر ھەم ئادا قىلغان بۇرچىنى،
قالغىنىدا پاناھسىز، قۇربان قىلىپ ئۆزىنى.

ئارىمەردانە كرۇراكشەدىن:
— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سورىغاندى، كرۇراكشە مۇنداق ھېكايە قىلدى:

سەككىزىنچى ھېكايە

ئوۋچى كەلدى بىر كۈنى كۆزى قانلىق، رەڭگى سەت،
ئورمان تامان يول ئالدى، يوقكەن ئۇندا ھېچ شەپقەت.
ئۇنىڭ قىلغان ئىشلىرى بىزار قىلغاچ ھەممىنى،
تاشلاپ كېتىپ قالغانكەن بارچە تۇغقان — بار جەمەت.
كالتەك، تۇزاق ھەم تورنى ئىشقا سېلىپ بىر يولى،
تالاي جاندار جېنىغا زامىن بولدى قاباھەت.
كۆك ئاسمانىنىڭ يۈزىنى بۇلۇت باستى بىر چاغدا،
گۈلدۈرماما گۈلدۈرلەپ بولدى دەھشەت ـ قىيامەت.
قورققىنىدىن جالاقلاپ تىترەك باستى ئوۋچىنى،
يوغان تېرەك تۇۋىگە ئاتتى ئۆزىن كاساپەت.
ئېچىلغاندا كۈن قايتا ئوۋچى كۆككە تەلمۈردى،
كۆز ياش تۆكۈپ يېلىندى: «ئەي ئىلاھىم، قىل مەدەت!»
باش ئۇستىدە شۇ ئەسنا پەيدا بولدى بىر كەپتەر،
ئىزدەر ئىدى جۈپتىنى، پەرياد چېكىپ ئۇ قەۋەت:
«شامال چىقىپ، سەل كەلدى، قەيەردىسەن ئەزىزىم؟
ئۆيدە ھۇۋقۇش ھۇۋلىدى، سەنسىز چەكتىم مەن غۇربەت،
ئېيتماپتىكەن بىكارغا: «ئايالسىز ئۆي ئۆي ئەمەس»،
پەيزى قاچقان ئورمان ئۇ قاپقاراڭغۇ — جاھالەت.»
سادا قىلدى مەشۇقى تور ئىچىدە، باغرى قان:
«بايان قىلاي ئەرزىمنى، يۈرىكىمگە تولدى دەرد.
قەدىردانىم، قۇلاق سال ھېكمىتىگە ھاياتنىڭ،
قىينالغانغا ئاچلىقتىن يارەم قىلغىن، بول مەدەت.
ئەنە تېرەك تۇۋىدە ئوۋچى تۇرار جۇلمەرەپ،
كۈتۈۋالغىن سەن ئۇنى، بەجا ئەيلەپ چىن ھۆرمەت.
ئۆزۈم چۈشتۈم تۇزاققا، جازايىمنى مەن تارتاي،
تۇتۇۋاپتۇ، دەپ ئاڭا قەھرلەنمە سەن پەقەت.

دەرۋەقە:

ئازاب، كۈلپەت، موھتاجلىق، كېسەللىك ھەم ئازارەت.
ئۆتكەن ئىشلار مېۋىسى، ئاچچىق - قىرتاق بەغايەت.
گۈناھىنى ئۆۋچىنىڭ كەچۈر، قىل ھەم ھۆرمىتىن،
غەزىپىڭدىن يانغىن ھەم ياخشىلىقنى قىل نىيەت.
مەشۇقىنىڭ سۆزىگە قايىل بولۇپ كەپتەرجان،
سالام بەردى ئۆۋچىغا، ئايان قىلىپ چىن ھۆرمەت:
«ساداقەتمەن دوست بولساڭ ھېچ نەرسىدىن قايغۇرما،
بولاي ساڭا باشپاناھ، تەلىپىڭگە ئىجابەت.»
قولى قانلىق ئۆۋچىنىڭ تىلى كىردى زۇۋانغا:
«سوغۇق ئۆتتى جېنىمدىن ماڭا ھازىر ئوت ھاجەت.»
كەپتەر ئۇچۇپ نەدىندۇر تېپىپ كەلدى چوغ - ئوتنى،
چوغنى ئوراپ غازاڭغا گۈلخان ياقتى شۇ سائەت.
قاراپ ئاندىن ئۆۋچىغا: «ئىسسىن، ئوتقا كەل» دېدى.
— بۇيرۇمىغىن ئەيىبكە، مەندە ئاش - نان يوق پەقەت.
بىرى مىڭنى باقاركەن، بىرى پەقەت ئوننىلا،
بىر ئۆزۈمنى بېقىشنى قىلىپ كەلگەن مەن ئادەت.
دېگەن بىلەن «ئۆيۈم بار»، يۈكۈم ئېغىر يەلكەمدە،
ئارتۇق كېلەر مەن ئۇچۇن بىر مېھمانمۇ ناھايەت.
ئۇيات بولار «يوق» دېسەم، بەخش ئېتەي جېنىمنى،
كېلىپ قاپسەن بۇياقتا، موھتاج بولۇپ ئالامەت.
كەپتەر شادلىق ئىچىدە قانات قېقىپ ئايلىنىپ،
ئوتقا ئاتتى ئۆزىنى، خىيالىدا ساڭادەت.
ئۆۋچى قاراپ كەپتەرگە رەھمى كېلىپ سۆز قاتتى،
يۈرىكىدە تەئەججۈپ، يۈرىكىدە ئەلەم - دەرد.
«زۇلۇم سېلىپ ئۆزگىگە، جىنايەت پاتسا كىم،
كۆرگۈلۈكى بار چوقۇم ئۇنداقلارنىڭ ئاقىۋەت.

گۈناھىمچۈن دوزاختا مەن كۆيەرمەن شۇبھىسىز،
ۋىجدانىمنى بۇلغىدىم ئىشلار قىلىپ بىشەپقەت.
كەپتەر ئەزىز جېنىنى پىدا ئەيلەپ بىر يولى،
مەن جاللاتقا ئۆزىنى كاۋاپ قىلدى بىتاقەت.
بۇ يولۇمدىن يانمىسام، قۇرۇپ كېتەي چۆل سىياق،
يىغاي ئەمدى نەپسىمنى، ئادا بولسۇن پاراغەت.
تۇتۇپ يوقسۇل يولىنى، دىلغا ئىمان كەلتۈرەي.
يامغۇر - يېشىن، سوغلاردا ئۇرغۇتايمەن جاسارەت.»
كالتەكلەرنى سۈندۈرۈپ، تۇزاقلارنى يىرتتى ئۇ،
قۇشلار توردىن ئازاد بوپ تاپتى ئەرك - سائادەت.
كەپتەرجاننى ئوت ئارا كۆرۈپ شۇندا مەشۇقى،
ياشلار تۆكۈپ ئەلەمدە، پەرياد چەكتى كارامەت:
«يېگانىمەن سېنىڭسىز، قانداق قىلاي ئامرىقىم،
ئەرسىز قالغان خوتۇنغا ھوسۇل بەرمەس زىرائەت.
مەھرۇم قېلىپ تۇل خوتۇن نومۇس بىلەن شەرەپتىن،
چۆرىلەرنىڭ ئالدىدا بولۇپ قالار بىھۆرمەت.»
مەشۇق قىلىپ ناله - زار مادار كەتتى تېنىدىن،
جۇپتى كۆيگەن ئوتقا ئۇ ئاتتى ئۆزىنى شۇ سائەت.
ئوت ئىچىدە كۆزىگە ژاپادارى كۆرۈندى،
ئولتۇراتتى ساماۋى لىباس كىيىپ گۈل قامەت.
دىدار نېسىپ بولغاچقا، ئاشىق چۆمدى شادلىققا،
دېدى: «يالغۇز قويمىدىڭ، بەختلىكمەن تائەبەد.
باقىي كۈنلەر ساناقسىز بەدەندىكى موي كەبى،
ئوت ئىچىدە كۆيگەنلەر تاپار مەڭگۈ سائادەت.»

كۆرۈپ كەپتەر ئىشىنى، ئوتقا ئېتىپ ئۆزىنى،
گۈناھىدىن ئوڭچى ھەم ساقىت بولدى تائەبەد.

شۇنداق قىلىپ، ئۇ شاد ـ خۇرام بولۇپ، خوتۇنىنى ساماۋى مەپىگە سېلىپ باغرىغا باستى ۋە شۇنىڭدىن بۇيان ئۇنىڭ بىلەن بەخت ـ سائادەتلىك تۇرمۇش كەچۈردى. ئوۋچى بولسا دۇنيانى تەرك ئېتىپ، ئۆلۈمىگە رازى ھالدا ئورمانلىققا كىرىپ كەتتى.

كۆرۈپ كەپتەر ئىشىنى، ئوتقا ئېتىپ ئۆزىنى،
گۇناھىدىن ئوۋچى ھەم ساقىت بولدى تائەبەد.

شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى:

رىۋايەتتە كەپتەر ھەم ئادا قىلغان بۇرچىنى،
قالغىنىدا پاناھسىز، قۇربان قىلىپ ئۆزىنى.

بۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئاڭلىغان ئارىمەردانە دېپراكشەدىن:
— سېنىڭ پىكرىڭ قانداق؟ — دەپ سورىغاندى، ئۇ مۇنداق دېدى:

توققۇزىنچى ھېكايە

— بىر شەھەردە كەمەتۇرا ئىسىملىك بىر قېرى سودىگەر بولۇپ، ئۇنىڭ خوتۇنى ئۆلۈپ كەتكەندى. ئۇ بىر كەمبەغەل سودىگەرنىڭ قىزىغا ئاشىق بىقارار بولۇپ، ئەس ـ ھوشىنى يوقىتىپ، نۇرغۇن بەدەل بېرىپ ئۇنىڭغا ئۆيلەندى. قىزنىڭ بۇۋايغا كۆڭلى يوق بولۇپ، ئۇنىڭ چىرايىغا قارىغۇسى كەلمەيتى.

بىر كۈنى قىز تۆشەكتە بۇۋايغا تەتۇر قاراپ ياتقانىدى، شۇ كۈنى ئۆيىگە ئوغرى كىردى. بۇنى سەزگەن قىز، ناھايىتى قورقۇپ ئېرىنىڭ قۇچىقىغا يېپىشتى. ئېرى بۇنىڭدىن غەلىتىلىك

سېزىپ: «قانداقچە مېنى قوچاقلىغۇسى كېلىپ قالغاندۇ؟» دەپ ئويلىدى. ئۇ ئەتراپقا دىققەت بىلەن قاراپ، بۇلۇڭدا تۇرغان ئوغرىنى كۆردى ۋە: «شۇبھىسىز ئۇ مېنى قورقىتىدىن قوچاقلاپتۇ» دەپ ئويلىدى. ئۇ شۇنى پەملەپ، ئوغرىغا:

— ئەجەبمۇ ياخشى كەپسەن، بەرىكەتتاپ، خالىغان نەرسەڭنى ئېلىۋەر، — دېگەندى، ئوغرى ئۇنىڭغا دېدى:

— قوپقوروقكەن بۇ يەرلەر، تېپىلغايمۇ بىر نەرسە، يەنە كېلىپ قېشىڭغا، قىلاي سېنى بەختىيار.

شۇنىڭ ئۈچۈن: ئەگەر پايدا يەتكۈزسە، ئوغرىمۇ ھۆرمەتكە لايىق. بىزنىڭ قوللىشىمىزغا موھتاج بولغانلارنىمۇ قويۇۋېرىڭ! ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ ئۆز جەمەتىدىن بىزار بولغان، شۇنىڭ ئۈچۈن قېرىنداشلىرىنىڭ ئاجىز تەرەپلىرىنى بىزگە ئېيتىپ بېرىشى، يەنى پايدىسى تېگىشى مۇمكىن. قىسقىسى، ئۇنى ئۆلتۈرمەسلىك كېرەك.

ئارىمەردانە ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ بولۇپ، يەنە بىر مەسلىھەتچىسى — ژاكراناسەدىن سورىدى:

— قەدىرلىكىم! بۇ ئەھۋالدا قانداق يول تۇتايلى؟

— ئەي، خۇدا مەرھەمەت قىلغان، — دېدى ئۇ، — ئۇنى ئۆلتۈرمىگەيلا.

ئاداۋەتلىك ياۋنىڭمۇ تېگەر بەزەن پايدىسى،
كاھىننى ئوغرى ساقلىغان، موزاي جېنىنى رەكشاسە.

دېگەننى ئاڭلىمىغانمىدىلە!

ئارىمەردانە ژاكراناسەدىن:

— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سورىغاندى، ئۇ مۇنداق ھېكايە قىلدى:

ئوننچى هېكايه

— بىر ناهىيىده بىر كەمبەغەل براخمان بار ئىدى. ئۇ پۈتۈن تىرىكچىلىكىنى سەدىقە بىلەن ئۆتكۈزەتتى. ئۇ ھېچقاچان ئېسىل كىيىم ـ كېچەكلەرنى كىيمىگەن، خۇشبۇي ئەنبەر، سۇرمە ـ ئەڭلىك قاتارلىق ېزىەكلەرنىڭ نېمىلىكىنىمۇ بىلمەيتتى. ھەتتا چاچ ـ ساقىلىمۇ، تىرناقلىرىمۇ ئۆسۈپ كەتكەنىدى. ئۇ يوقسۇزلۇققا چىداپ نامراتلارچە تۇرمۇش كەچۈرەتتى. ئۆزىنى يامغۇر ۋە ئىسسىق ـ سوغۇقتا چېنىقتۇرۇپ، نەپس ـ شەھۋىتىنى ئۆلتۈرەتتى. كۈنلەردىن بىر كۈنى كىمدۇر بىرى ئۇنىڭغا رەھىم قىلىپ، ئىككى ياش موزاي بەردى. براخمان موزايلارنى قايماق، كۈنجۈت يېغى، ئارپا ۋە باشقا يەملەر بىلەن بېقىپ پەرۋىشلەشكە باشلىدى.

بۇنىڭغا بىر ئوغرىنىڭ كۆزى چۈشۈپ، «براخمانىڭ موزايلىرىنى ئوغرىلاپ كېتەي» دەپ ئويلىدى. ئۇ شۇنداق قارارغا كەلدى ـ دە، ئولجىلارنى باغلاش ئۈچۈن تانا ئېلىپ، كېچىسى يولغا چىقتى. يولدا ئۇنىڭغا چىشلىرى شالاڭ ۋە ئۆتكۈر، تۇمشۇقى بامبۇكتەك ئۇزۇن، بىر كۆزى پەس، بىر كۆزى ئېگىز ئاجايىپ بىر مەخلۇق ئۇچرىدى. تېرىسىدىن كۆك تومۇرلىرى كۆپۈپ تۇراتتى. ئىككى چېكىسى ئىچىگە پاتقان تېنى ۋە ساقىلى قىزغۇچ جىگەر رەڭ بولۇپ، خۇددى قۇربانلىق ئۈچۈن يېقىلىدىغان ۋە خۇدا ماقۇل كۆرىدىغان ئوتنىڭ ئۆزىلا ئىدى.

ئۇنى كۆرگەن ئوغرىنى تىترەك بېسىپ:

— كىمسەن؟ — دەپ سورىدى.

— مەن براھمارەكشاسە ساتاۋاھېنە بولىمەن. ئەمدى سەن ئىسمىڭنى ئېيىت، — دەپ جاۋاب بەردى ئۇ.

— مەن كروراكەرمان دېگەن ئوغرى بولىمەن. براخمانىڭ ئىككى موزىيىنى ئوغرىلاپ كەتمەكچىمەن، — دېدى ئوغرى.

رەكىشاسەنىڭ ئۇنىڭغا ئىشەنچى ئارتىپ:

— باركاللا، قەدىرلىكىم! مەن ئۇچ كۈندە بىر قېتىم تاماق يەيتتىم، بۇگۈن براخمان بىلەن قورساق تويدۇردىدىغان بولدۇم، — دېدى.

— نىيىتىمىز بىر ئىكەن، — دېدى ئوغرى.

ئۇلار بىللە يولغا چىقتى. براخماننىڭ ئۆيىگە يېتىپ كەلگەندە، قۇلاي پۇرسەت كېلىشىنى پايلاپ خىلۋەت بىر بۇلۇڭغا يوشۇرۇنۇپ تۇرۇشتى. براخمان ئۇخلىغىلى ياتقان ھامان رەكشاسە ئۇنى يېيىش ئۈچۈن يېقىنلاشتى.

بۇنى كۆرگەن ئوغرى:

— بۇ ئىشىڭ ياخشى ئەمەس، بۇرادەر. ئاۋۋال مەن موزايلارنى ئەكېتەي، ئاندىن سەن براخماننى يېگىن، — دېدى.

رەكشاسە بۇنىڭغا كۆنمەي:

— براخمان شاۋقۇندىن ئويغىنىپ قالسا قانداق بولىدۇ؟ ئۇ چاغدا مەقسىتىمگە يېتەلمەيمەن ـ دە! — دېدى.

— سەن براخمانغا تېگىپ كەتسەڭ ئىشقا تەسىر يېتىدۇ ـ دە، مەن موزايلارنى ئەكېتەلمەيمەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاۋۋال مەن موزايلارنى ئەكېتەي، ئاندىن سەن براخماننى يەۋېرىسەن، — دېدى ئوغرى يەنە.

شۇنداق قىلىپ ئۇلار كىم ئاۋۋال باشلايدۇ دەپ تاكاللىشىپ قالدى. براخمان ئۇلارنىڭ ۋاراڭ ـ چۇرۇڭىدىن ئويغىنىپ كەتكەندى، ئوغرى براخمانغا قاراپ:

— براخمان، ماۋۇ رەكشاسە سېنى يەيمەن دەيدۇ، — دېدى.

— براخمان! — دېدى رەكشاسە، — ماۋۇ ئوغرى موزايلىرىڭنى ئوغرىلاپ كېتىمەن دەيدۇ.

بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغان براخمان ئورنىدىن سەكرەپ تۇردى ۋە دەققەت بىلەن قاراپ، «خۇدا ئۆز پاناھىدا ساقلىغاي» دەپ دۇئا قىلدى. ئاندىن كالتېكىنى كۆتۈرۈپ، ئوغرىنى ھەيدىدى.

شۇنى ئۇچۇن ئېيتىمەنكى:

ئاداۋەتلىك ياۋنىڭمۇ تېگەر بەزەن پايدىسى،
كاھىننى ئوغرى ساقلىغان، موزاي جېننىنى رەكشاسە.

ساخاۋەتتە داڭلىق شاھ — سەلتەنەتلىك شىبىمۇ[1]،
تۆشنى بېرىپ لاچىنغا، كەپتەر جېننىنى قۇتقۇزغان.

شۇنىڭ ئۇچۇن بىزدىن مەدەت سورىغان كىشىنى ئۆلتۈرۈش ئادىللىق ئەمەس.
ھۇۋقۇشلار سۇلتانى بۇلارنى ئويلاپ كۆرۈپ پراكاراكارنەدىن:
— سېنىڭ پىكرىڭ قانداق؟ — دەپ سورىغاندى، ئۇ:
— ئەي خۇدا مەرھەمەت قىلغان! ئۇنى ئۆلتۈرمەسلىك كېرەك. ئۇنىڭ ھاياتىنى ساقلاپ قالسىلا، ئاندىن ئاردىدا مېھىر - مۇھەببەت تۇغۇلۇشى مۇمكىن.

ئاجىزلىقىنى كۆرسەتكەن ھالاكەتكە مۇپتىلا،
ئىككى يىلان ئۇرۇشۇپ نابۇت قىلدى ئۆزىنى.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ! — دېدى.
ئارىمارداندە پراكاراكارنەدىن:
— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سورىغاندى، ئۇ مۇنداق ھېكايە قىلدى:

ئون بىرىنچى ھېكايە

— بىر شەھەردە دىۋەشەكتى دېگەن پادىشاھ بار ئىدى. پادىشاھنىڭ ئوغلىنىڭ قورسىقىدا خۇددى چۇمۇلە ئۇۋىسىدا ياشى-

① شىبى — ئەپسانىۋى ساخاۋەتلىك شاھ.

غاندەك يىلان ياشايتتى. بۇنىڭدىن ياش يىگىت كۆندىن - كۈنگە ئاجىزلاپ كېتىۋاتاتتى. ئاخىر ئۇ ھاياتىدىن بىزار بولۇپ باشقا يۇرتقا كەتتى ۋە بىر شەھەرگە بېرىپ، خەير - سەدىقە تىلەپ كۈن كەچۈرۈشكە باشلىدى. ئۇ بوش ۋاقىتلىرىنى چوڭ بىر ئىبادەتخانىدا ئۆتكۈزەتتى. بۇ شەھەردە بالى دېگەن شاھ بولۇپ، ئۇنىڭ ئىككى نەۋرە قىزى بار ئىدى. بىرى ھەر كۈنى شاھقا: «زەپەر يار بولغاي، ئى ئۇلۇغ شاھ!» دەپ سالام بېرەتتى. ئىككىنچىسى بولسا: «تەقدىر نېمە ئاتا قىلسا، ھەممىسىگە مۇ-يەسسەر بولغايسىز، ئى ئۇلۇغ شاھ!» دەپ سالام بېرەتتى.

بىر كۈنى شاھ ئىككىنچى قىزىنىڭ ئاغزىدىن شۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ، دەرغەزەپ بولدى ۋە:

— ئەي ۋەزىر - ۋۇزرالار! ئىككىنچى قىزىم يامان سۆزلە-ر-نى قىلغانلىقى ئۈچۈن ئۇنى يات بىر كىشىگە بېرىڭلار. تەقدىرى قانداق بولسا، شۇنى كۆرسۇن، — دېدى.

ۋەزىر - ۋۇزرالار شاھىنىڭ بۇ ئىشىنى: «ئەمرى ۋاجىپ!» دەپ ماقۇل كۆرۈشتى ۋە قىزىنىڭ خىزمىتىگە بىرقانچە ئادەم ئاجرىتىپ، ئۇنى ئىبادەتخانىدا تۇرغۇچى مۇھاجىر شاھزادىغا نىكاھلاپ بېرىشتى.

مەلىكە شاھزادىنى شاد - خۇراملىق بىلەن قارشى ئالدى. ئۇنى خۇددى خۇدادەك ئىززەت - ھۆرمەت قىلىپ، ئۇنىڭ بىلەن بىللە باشقا يۇرتقا كەتتى. ئۇلار چوڭ بىر شەھەر چېتىگە يېتىپ بارغاندا بىر كۆلنىڭ بويىدا قوندى. مەلىكە شاھزادىنى قونالغۇدا قالدۇرۇپ، ئۆزى خىزمەتكارلار بىلەن سېرىق ياغ، كۈنجۈت يېغى، تۇز، گۈرۈچكە ئوخشاش نەرسىلەرنى سېتىۋالغىلى كەت-تى. مەلىكە بارلىق زۆرۈر نەرسىلەرنى ئېلىپ قايتقاندا، شاھزا-دىنىڭ بېشىنى چۈمۈلە ئۇۋىسىغا قويۇپ ئۇخلاپ ياتقانلىقىنى كۆر-دى. ئۇنىڭ ئاغزىدىن ھاۋا ئېلىشىنى خالىغان يىلاننىڭ بېشى چىقىپ تۇراتتى. بۇ ئاردا چۈمۈلە ئۇۋىسىدىن ئىككىنچى بىر

يىلانمۇ ھاۋا ئېلىش ئۈچۈن بېشىنى چىقاردى. يىلانلار بىر - بىرىنى كۆرۈپ قەھر - غەزەپتىن كۆزلىرى ئوت ئالدى ۋە چۈمۈلە ئۇۋىسىدىن چىققان يىلان:

— بۇ پەسكەشنى قاراڭلار! ھوي، نېمە ئۈچۈن گۈزەل شاھزادىنى شۇنچە ئازابلايسەن؟ — دېدى.

ئۇلار بىر - بىرىنىڭ ئاجىزلىقلىرىنى ئېچىشقا باشلىدى. چۈمۈلە ئۇۋىسىدىكى يىلان:

— ۋاي پەسكەش! ئەگەر شاھزادە خانتال[1] ئىچسە، سەندىن پۈتۈنلەي خالاس بولۇشىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ دەمسەن؟ — دېدى.

— ئەي قەبىھ! ئەجەبا، قاياقسۇ قۇيسا سەندىن قۇتۇلۇشىنى بىلمەيدۇ دەمسەن؟ — دېدى شاھزادىنىڭ قورسىقىدىكى يىلان.

چاتقال كەينىدە يوشۇرۇنغان مەلىكە بۇ گەپلەرنىڭ ھەممىسىنى ئاڭلىدى ۋە ئۇلار دېگەندەك قىلدى. ئۇ ئېرىنى داۋالاپ، كۆپ بايلىق تېپىپ، ئېرى بىلەن بىللە ئۆز يۇرتىغا قايتتى. ئاتا - ئانا، قوۋم - قېرىنداشلىرى ئۇنىڭدىن خۇرسەن بولۇپ، ئىززەت - ئىكرام بىلەن قارشى ئېلىشتى ۋە مەلىكە تەقدىر ئاتا قىلغان نەسەبسىنى تېپىپ بەخت - سائادەتلىك ھايات كەچۈردى.

مانا شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى:

ئاجىزلىقىنى كۆرسەتكەن ھالاكەتكە مۇپتىلا،
ئىككى يىلان ئۇرۇشۇپ نابۇت قىلدى ئۆزىنى.

ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىغان ئارىمەردانە بۇ پىكىرگە قوشۇلدى. بۇنى كۆرگەن راكتاكشە مىيىغىدا كۈلۈپ قويۇپ يەنە:

— شورۇڭلار قۇرۇسۇن! شورۇڭلار قۇرۇسۇن! جانابىمىزنى بىمەنە گەپلىرىڭلار بىلەن ھالاك قىلدىڭلار.

---

① خانتال — ئۇششاق سېرىق چېچەكلەيدىغان قوۋزاق مېۋىلىك ئۆسۈملۈك بولۇپ، تاماققا دورا - دەرمەك قىلىشقا بولىدۇ.

خاتالىقتا چىڭ تۇرۇپ يامانلاشسا ياخشىلار،
قەھەتچىلىك، ۋەھىمە، ئۆلۈم ھاكىم بولغۇسى.
ئەخمەق ئادەم ئالدىنىدۇ ئىشەنمىگەچ ئۆزىگە،
خوتۇنىنى ئاشنىسى بىلەن ھاپاش قىلغان ھارۋىكەش.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ! — دېدى.
مەسلىھەتچى راكىتاكشەدىن:
— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سورىغانىدى، ئۇ مۇنداق ھېكايە قىلدى:

ئون ئىككىنچى ھېكايە

— بىر يۇرتتا بىر ھارۋىكەش بار ئىدى. ئۇنىڭ خوتۇنى بۇزۇقلۇقتا نام چىقارغانىدى. بىر كۈنى ھارۋىكەش: «ئۇنى قانداق سىنىسام بولار؟» دەپ ئويغا چۆمدى.

«ئوت چۈشسە كۆكتىن، ئاي دېگىن، مۇز كۆيىدۇ، دېسە ئىشەن، زالىمنىڭ ئىنسانىيقا كېلەر، ئەمما خوتۇندا يوق ۋاپا.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ! ئۇنىڭ ئەپتىدىن قارىغاندا ماڭا خىيانەت قىلىدۇ دېگەن مىش ـ مىشلەر بىكار بولمىسا كېرەك»
ئۇ شۇلارنى ئويلاپ خوتۇنىغا:
— سۆيۈملۈكۈم! ئەتە ئەتىگەندە مەن باشقا يېزىغا بېرىپ بىرنەچچە كۈندە كېلىمەن. ماڭا يولىغا ئوزۇق تەييارلاپ بەرگىن، — دېدى.
خوتۇنى ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ خۇشاللىقتا ھاياجانلىنىپ كەتتى ۋە ھەممە ئىشلىرىنى قويۇپ ئېرىگە ياغلىق ۋە لەززەتلىك تاماقلارنى تەييارلىدى.

كۆنلەر ئۆندا زىمىستان،
يوللار جىمجىت — گۆرىستان.
ئېرى كەتسە سىرتلارغا،
بۇزۇق خوتۇن قۇترىغان.

دەپ توغرا ئېيتقان.

ھارۋىكەش تاڭ سۈزۈلگەندە تۇرۇپ يولغا راۋان بولدى. ئۇ كېتىشى بىلەن خوتۇنى كۆلۈپ كېتىپ ئۆزىنى پەردازلاشقا باشلىدى. كۆننى تەستە كەچ قىلىپ، كېچىسى مەشۇقى يېنىغا يول ئالدى ۋە ئۇنىڭغا:

— يارىماس ئېرىم باشقا يېزىغا كەتتى. كېچىسى ھەممە كىشى ئۇيقۇغا چۆككەندە يېنىمغا كېلىڭ، — دېدى.

بۇ ئاردا ھارۋىكەش كۆن بويى ئورماندا يوشۇرۇنۇپ ئولتۇرۇپ، قاراڭغۇ چۈشكەندە كەينى تەرەپتىكى ئىشىكتىن ئۆيگە كىرىپ، كارىۋات ئاستىغا يوشۇرۇندى. ئۇزۇن ئۆتمەي خوتۇنىنىڭ ئاشنىسى كېلىپ تۆشەككە چىقىپ ياتتى. بۇنى كۆرگەن ھارۋىكەشنىڭ قاتتىق ئاچچىقى كېلىپ: «ئۇنى ھازىرلا ئۆلتۈرىمۇ سەم بولارمۇ ياكى ئىككىسى ئۇخلاپ قالغاندا بىراقلا ئۆلتۈرەيمۇ؟ ياق، ئەڭ ياخشىسى خوتۇننىڭ قانداق قىلىدىغانلىقىنى كۆرۈپ، نېمىلەرنى دەيدىغانلىقىنى ئۆز قۇلىقىم بىلەن ئاڭلاپ باقايچۇ» دەپ ئويلىدى.

خوتۇنى ئاستا ئىشىكنى يېپىپ ئورۇنغا كىرىپ يېتىۋاتقاندا پۈتى ھارۋىكەشنىڭ بېشىغا تېگىپ كەتتى. ئۇ: «بۇ يارىماس ھارۋىكەش مېنى سىنىماقچى ئىكەن ـ دە، بوپتۇ، مەن ئۇنىڭغا ئايالالارنىڭ نېمىگە قادىرلىقىنى بىر كۆرسىتىپ قويايى» دەپ ئويلىدى. ئۇ شۇنداق ئويلاۋاتقاندا، ئاشنىسى ئۇنى قۇچاقلىماقچى بولۇپ قولىنى ئۇزارتقانىدى، ئايال قوللىرىنى قوۋۇشتۇرۇپ:

— ئەي ئالىيجاناب زات، ماڭا تەگمە، — دېدى.

— ئەمسە، مېنى نېمىگە چاقىردىڭ؟— دېدى ئاشىنىسى.
— بۇگۈن تاڭدا خۇدالارنى تاۋاپ قىلغىلى چاندىكى ئىبادەت-خانىسىغا بارغانىدىم، ئۇ يەردە بىردىن قۇلىقىمغا: «قانداق قىلاي-لى، قىزىم؟ سەن ماڭا سادىق بولساڭمۇ، لېكىن ئالتە ئايدىن كېيىن تەقدىرنىڭ تەقەززاسى بىلەن تۇل بولۇپ قالىسەن» دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى. مەن: «ئەي ئۇلۇغ ئىلاھە! بۇنداق بەختسىزلىكنى ئالدىن كۆرەلىسەڭ، ئۇنىڭ ئالدىنى ئېلىش يولىنىمۇ شۇبھىسىز ئۆزۈڭ بىلىسەن. ئېرىمنىڭ ھاياتىنى يۇز يىلغا ئۇزارتىشنىڭ بىرەر چارىسى يوقمۇ؟» دېدىم. غايىبدىن كەلگەن ئاۋاز: «بۇنىڭ چارىسى ئەلۋەتتە بار ۋە سەن ئۇنىڭدىن پايدىلىنىشىڭ مۇمكىن» دەپ جاۋاب بەردى. بۇنى ئاڭلاپ ئۇنىڭغا: «ئىلاھىم! ئۇ چارەڭنى كۆرسەتكەيسەن. ھاياتىمنى گۈرۈگە قويۇپ بولسىمۇ ئۇنى ئورۇندايمەن» دەپ ئىلتىجا قىلدىم. بۇ چاغدا ئىلاھە: «ئەگەر سەن بىگانە ئەر كىشى بىلەن بىر تۆشەكتە ياتساڭ، ئۇ چاغدا ئېرىڭنىڭ بېشىغا كېلىدىغان خەتەر شۇ بىگانە ئەرگە ئۆتۈپ كېتىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئېرىڭ يۈز يىل ياشايدۇ» دېدى. شۇنىڭ ئۈچۈن سىزنى چاقىرىپ كەلگەنىدىم. ئەمدى نېمە قىلسىڭىز ئۆز ئىختىيارىڭىز. ئاخىر ئىلاھەنىڭ دېگىنى ئەلۋەتتە بولىدۇ،— دېدى ئايال.

شۇنىڭدىن كېيىن ئاشىنىسى كۈلۈپ كېتىپ، ئۆز نەپسىنى قاندۇردى. ئەخمەق ھارۋىكەش بولسا خوتۇنىنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ، كارىۋاتنىڭ ئاستىدىن ئىنتايىن خۇرسەن ھالدا چىقىپ:

— رەھمەت ساڭا، ئەي ۋاپادار خوتۇن! رەھمەت ساڭا ئەي ئۆز نەسلىنى بەختىيار قىلغان! بىھايا ئادەملەرنىڭ گەپ ـ سۆزلىرىدىن كۆڭلۈمگە گۇمان چۈشكەنىدى، سېنى سىناش ئۈچۈن يېزىغا بارىمەن دەپ قويۇپ، مۇشۇ كارىۋاتنىڭ تېگىگە يوشۇرۇنۇۋالغانىدىم. بېرى كەل، مېنى قۇچاقلاپ قوي! — دېدى.

ئۇ شۇنداق دەپ خوتۇنىنى قۇچاقلىدى ـ دە، ئۇنى مۇرىسىگە ئولتۇرغۇزغاندىن كېيىن ئاشىنىسىغا قاراپ:

— ئەي ئالىيجاناب زات، مېنى دەپ بۇ يەرگە كەپسەن. سېنىڭ مەرھەمىتىڭ بىلەن مەن ئەمدى يۈز يىل ياشايمەن، كەل، سەنمۇ مۇرەمگە چىق، — دېدى.

ئۇ زادى ماقۇل بولمىسىمۇ، هارۋىكەش ئۇنى زورلاپ يەنە بىر مۇرىسىگە ئولتۇرغۇزۇپ هەممە قېرىنداش ۋە ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنىڭ ئۆيلىرىنى ئايلىنىپ چىقتى.

شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى:

ئەخمەق ئادەم ئالدىنىدۇ ئىشەنمىگەچ ئۆزىگە،
خوتۇنىنى ئاشنىسى بىلەن هاپاش قىلغان هارۋىكەش.

ئۇلارنىڭ هەممىسى بۇ سۆزلەرگە هېچ پىسەنت قىلماستىن ستخىرەجىۋىنى تۇتۇپ ئۇنى ئۆز قارارگاهلىرىغا ئېلىپ كېتىشتى.

— ئەي ئالىي زات! — دېدى ستخىرەجىۋىن، — مېنى بۇنداق ناچار ئەهۋالدا ئۆزۈڭ بىلەن ئەكېتىپ نېمە قىلىسەن؟ بۇنىڭدىن كۆرە ئۆزۈمنى ئوتقا تاشلىغىنىم تۈزۈك. ماڭا شۇنداق ئىمكانىيەت بەرگىن.

بۇ چاغدا راكتاكشە ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى يوشۇرۇن نىيىتىنى بايقاپ:

— نېمىشقا ئۆزۈڭنى ئوتقا تاشلىماقچىسەن؟ — دەپ سورىدى.

— مەن سىلەرنى دەپ، مەگخاۋرەنەنىڭ بۇ جازاسىغا ئۇچرىدىم. ئەمدى ئۆز جەمەتىمدىن ئۆچ ئېلىش ئۈچۈن هۇۋقۇش قىياپىتىدە قايتا دۇنياغا كەلمەكچىمەن، — دەپ جاۋاب بەردى قاغا.

دۆلەت ئىشلىرىدىن خەۋەردار دانىشمەن راكتاكشە بۇنى ئاڭلاپ:

— يالغان گەپكە ناهايىتى ئۇستا ئىكەنسەن، قەدىرلىكىم.

سەن ھۇۋقۇشلار جەمەتىگە ئۆتكەندىن كېيىنمۇ، يەنىلا ئەسلىي جەمەتىڭنى ھۆرمەتلەۋېرىسەن.

شۇنچە قاۋۇل لايىق چىقسا كۆزگە ئىلماي چاشقانگۇل،
ئۆز قوۋمىغا كېلىپ بوپتۇ، كىم جەمەتتىن ۋاز كەچكەي!؟

دېگەن ئەمەسمۇ؟ — دېدى.
قاغا راكىتاكشەدىن:
— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سورىغانىدى، راكىتەكشە مۇنداق ھېكايە قىلدى:

ئون ئۇچىنچى ھېكايە

— گانگا دەرياسىنىڭ بېلىقلارنى ئۇركۈتۈپ، تۇرۇلۇپ كەلگەن دولقۇنلار شاۋقۇنلاپ تۇرىدىغان ئېگىز - پەس، تاشلىق قىرغىقىدا بىر خانىقا بار ئىدى. ئۇنىڭدا تۇرىدىغان دەرۋىش-لەر يوگا قانۇن - قائىدىلىرىنى تىرىشچانلىق بىلەن بېجىرىپ، دۇئالار ئوقۇپ، ۋېدالارنى يادلايتتى. روزا تۇتاتتى، ئۆزلىرىنى ھەر خىل كويلارغا سېلىپ قىينىپ نەپسىلىرىنى ئۆلتۈرەتتى. ئۇلار تەشنالىقىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن ئۆلچەملىك تازا سۇ ئىچەتتى. تاغ پىيىزى، يىلتىزلار، مېۋە ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسە-لەرنى ئىستېمال قىلاتتى. بەدەنلىرىنى ھەددىدىن زىيادە ئورۇق-لىتىپ، بەللىرىنى ئۆسۈملۈك يوپۇرماقلىرى بىلەنلا ياپاتتى. ئۇ يەردە ياجنياۋالكيا دېگەن قەبىلە باشلىقىمۇ بار ئىدى. بىر كۈنى ئۇ شاخناۋىدا يۇيۇنۇۋېتىپ ئاغزىنى چايقىماقچى بولۇپ تۇرغاندى، ئالىقىنىغا بىر چاشقان كېلىپ چۈشتى. ئۇنى لاچىن تۇمشۇقىدىن چۈشۈرۈۋەتكەنىدى. ئاقساقال چاشقانىنى كۆرۈپ، ئۇنى بانيان يوپۇرمىقىغا ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ يۇيۇنۇشنى داۋاملاشتۇرۇپ، ئاغزىنى چايقاپ غار - غار قىلدى. ھەممە رەسىم -

قائىدىلەرنى ئادا قىلىپ، ئەۋلىيالىق قۇدرىتى بىلەن ھېلىقى چاشقاننى قىز بالىغا ئايلاندۇردى. ئاندىن ئۇنى يېتەكلەپ خانىقاغا ئەكىلىپ تۇغماس خوتۇنىغا:

— سۆيۈملۈكۈم، ئۇنى ئۆز تەربىيەڭگە ئېلىپ، مېھىر - مۇھەببەت بىلەن چوڭ قىلىپ، ئۆز قىزىڭ قىلىۋالغىن، — دېدى.

ئايال قىزنى ئاۋايلاپ پەرۋىش قىلىشقا باشلىدى. قىز ئون ئىككى ياشقا كىرگەندە ئەرگە بېرىدىغان ۋاقىت كەلگەنلىكىنى سەزگەن ئانا:

— ھەي ئاتىسى! قىزىمىز بويىغا يېتىپ قالدى. ۋاقتىنى ئۆتكۈزمەي بېشىنى ئىككى قىلمايلىمۇ؟ — دېدى.

— قەدىرلىكىم! — دېدى ئېرى، — راست ئېيتىسەن. مەن دەرھال ئۇنى ئۆز تەڭتۇشىغا بېرەي.

كېلىن — كۈيەۋ ماس كەلسە ئوقۇلىدۇ نىكاھ،
ماس كەلمەيدۇ ۋە لېكىن بايغا نامرات ھېچقاچان.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ! شۇنىڭ ئۈچۈن، ئەگەر ئۇ رازى بولسا، مەن ئۇنى قۇياشقا بېرىمەن.

— ياخشى بولىدۇ، شۇنداق قىلسىلا، — دېدى ئاقساقالنىڭ خوتۇنى.

دەرۋىش ساۋۇتارنى[1] چاقىردى. ئۇ كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە ھازىر بولۇپ:

— مېنى نېمىگە چاقىردىڭىز، ئەي مۆھتەرەم زات؟ — دەپ سورىدى.

— بۇ مېنىڭ قىزىم بولىدۇ. بۇنىڭ سەن خوتۇنلۇققا ئالغىن، — دېدى دەرۋىش.

① ساۋۇتار — قۇياشنىڭ سۈپىتى.

ئۇ شۇنداق دەپ قىزغا قاراپ:
— قىزىم! ئۇچ ئالەمنى[1] يورۇتقۇچى ئىلاھقا تېگىشكە رازى-مۇسەن؟ — دەپ سورىدى.
— ئاتا! ئۇ ئادەمنى كۆيدۈرۈۋېتىدۇ. مەن ئۇنى خالىمايمەن. باشقا مۇناسىپراق بىرىنى تېپىڭ، — دەپ جاۋاب بەردى قىز.
دەرۋىش بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ سەييارىگە:
— ئەي ئالىي زات! سەندىنمۇ كۈچلۈكرەك بىرى بارمۇ؟ — دەپ سورىدى.
— مەندىنمۇ كۈچلۈك بولغىنى بۇلۇت. ئۇ مېنى توسۇپ قويالايدۇ، — دېدى قۇياش.
دەرۋىش بۇلۇتنى چاقىرتىپ قىزغا:
— قىزىم، سېنى ئۇنىڭغا بېرىمەن، — دېدى.
قىز كۆنمىدى.
— ئۇنىڭ تەبىئىتى قارانغۇ ۋە سوغۇق. مېنى باشقا مۇناسىپراق بىرىگە بېرىڭ، — دېدى ئۇ.
دەرۋىش بۇلۇتتىن:
— سەندىنمۇ كۈچلۈكرەك كىم بار؟ — دەپ سورىدى.
— مەندىن كۈچلۈكرەك بولغىنى شامال، — دېدى بۇلۇت.
دەرۋىش شامالنى چاقىرتىپ:
— قىزىم، سېنى شامالغا بېرىمەن، — دېدى.
— ئاتا! — دېدى قىز، — ئۇنىڭ ھېچ تۇرالغۇسى يوق. باشقا بىرىنى تېپىڭ.
— ئەي شامال، سەندىنمۇ كۈچلۈكرەك كىم بار؟ — دەپ سورىدى دەرۋىش.
— مەندىن كۈچلۈكرەك بولغىنى تاغ، — دېدى شامال.
دەرۋىش تاغنى چاقىرتىپ، قىزغا:

---

① ئۇچ ئالەم — ئاسمان، يەر، يەر ئاستى.

— قىزىم! سېنى تاغقا بېرىمەن، — دېدى.
— ئاتا! ئۇنىڭ تەبىئىتى قاتتىق ۋە تەپسە تەۋرىمەس. مېنى باشقا بىرىگە بېرىڭ، — دېدى قىزى.
— ئەي ھۆكۈمدار! سەندىنمۇ كۈچلۈكرەك كىم بار؟ — دەپ سورىدى دەرۋىش تاغدىن.
— مەندىنمۇ كۈچلۈكرەك بولغىنى چاشقانلار، — دېدى تاغ.
دەرۋىش چاشقاننى چاقىرتتى ۋە ئۇنى قىزىغا كۆرسىتىپ:
— قىزىم، ئۇ ساڭا ياقامدۇ؟ — دەپ سورىدى.
قىز ئۇنىڭ كۆرۈپ: «مېنىڭ ئۇرۇق - جەمەتىمدىن ئىكەن!» دەپ ئويلىدى ۋە ھەددىدىن زىيادە خۇرسەن بولۇپ:
— ئاتا! مېنى چاشقانغا بېرىڭ. مەن ئۇرۇق - جەمەتىمگە بۇيرۇلغان ۋەزىپىلەرنى بەجانىدىل ئادا قىلىمەن، — دېدى.
دەرۋىش ئەۋلىيالىق قۇدرىتى بىلەن قىزنى چاشقانغا، يەنى ئۆز جەمەتىگە تۇرمۇشقا چىقاردى.

مانا شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى:

شۇنچە قاۋۇل لايىق چىقسا كۆزگە ئىلماي چاشقانگۇل،
ئۆز قوۋمىغا كېلىن بوپتۇ، كىم جەمەتتىن ۋاز كەچكەي!؟

شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار رەكتاكشەنلىڭ سۆزلىرىنى ئىناۋەتكە ئالماي، ستخىرەجىۋىننى قارارگاھقا ئېلىپ كىردى ۋە شۇنىڭ بىلەن بۇ جەمەتنىڭ شورى قۇرۇدى. قاغا كۈلۈپ، ئۆزىچە مۇنداق ئويلىدى:

«شۇنچە ۋەزىر ئىچىدە پەقەت بىرى ئاقىلكەن،
بەردى توغرا مەسلىھەت: ئۆلتۈر، قۇتۇل دۈشمەندىن!

ئەگەر ئۇلار ئۇنىڭ سۆزىگە قۇلاق سالغان بولسا ئىدى، باشلىرىغا بۇنچە بالا كەلمىگەن بولاتتى.»

بۇ ئارىدا ئارىمەردانە قەلئە دەرۋازىسىغا يېتىپ كېلىپ:

— بىزگە ياخشىلىق ئىستىگۈچى ستخىرەجىۋىن ئۆزى خالىغان يەردە تۇرسۇن، — دېدى.

بۇنى ئاڭلىغان قاغا: «مەن ئۇلارنى ھالاك قىلىشىم كېرەك. ئىچكىرىدە بولسام، بۇ مەقسىتىمنى ئورۇندىيالمايمەن، چۈنكى ئۇلار قېنى، قانداق قىلارىكىن دەپ كۆزلىرىنى مەندىن ئۇزمەيدۇ. قەلئە دەرۋازىسىغا ئورۇنلاشسام مەقسىتىمگە يېتىمەن» دەپ ئويلىدى. ئۇ شۇنداق قارارغا كېلىپ، ھۇۋقۇشلار سۇلتانىغا:

— ئەي ئالىي زات! سۆزلىرى ئىنتايىن ھېممەتلىك، بىراق مەنمۇ توغرا ئىش قىلىش ئىلىمىدىن خەۋەردارىدۇرمەن ۋە ئۆزلىرىگە ياخشىلىق تىلەيمەن. ھەتتا قەلبى پاك ۋە ئۆزلىرىگە سادىق كىشىمۇ قەلئە ئىچىدە ياشىماسلىقى كېرەك. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن بۇ يەردە قەلئە دەرۋازىسىدا تۇرۇپ ۋە كېچە ـ كۈندۈز ئۆزلىرىگە ساداقەت بىلەن خىزمەت قىلىمەن. ئاياغ ئاستىلىرىدىكى تۇپراقنى يۈزلىرىمگە سۈرتىمەن، — دېدى.

ھۇۋقۇشلار سۇلتانى بۇنىڭغا رازى بولغاندىن كېيىن، خىزمەتكارلىرى شاھنىڭ ئەمرى بىلەن ھەر كۈنى قاغىغا لەززەتلىك گۆشلۈك تائاملارنى ئەكېلىپ تۇردى. بىرنەچچە كۈن ئىچىدە ئۇ سەمرىپ خۇددى قىرغاۋۇلدەك بولۇپ قالدى. ستخىرەجىۋىننىڭ بۇنداق پەرۋىش تاپقانلىقىنى كۆرگەن رەكتاكشە ۋەزىرلەر بىلەن شاھقا قاراپ:

— خوپ! ۋەزىرلىرىلا ئەمەس، ئۆزلىرىمۇ ئەخمەق ئىكەنلا.

دەسلىپىدە خاتالىق ئۆتكەنىدى مېنىڭدىن،
كېيىن ئۆتتى ئۆۋچىدىن.
ئەخمەق ۋەزىر سۆزىگە كىرىپ ئاندىن پادىشاھ
ئەخمەق چىقتى كەينىدىن.

دەپ توغرا ئېيتقانىكەن! — دېدى.
ھۇۋقۇشلار سۇلتانى رەكتاكشەدىن:
— بۇ ئىش قانداق يۈز بەردى؟ — سوراشقانىدى، رەكتاكشە مۇنداق ھېكايە قىلدى:

ئون تۆتىنچى ھېكايە

— بىر تاغنىڭ ئېتىكىدە يوغان بىر تۈپ دەرەخ بار ئىدى. ئۇنىڭدا ئالتۇن مايا قىلايدىغان قۇش ماكانلاشقانىدى. بىر كۈنى ئۇ يەرگە ئوۋچى كەلدى. قۇشنىڭ مايا قىلىغىنىنى ۋە مايا قىنىڭ يەرگە چۈشۈپلا ئالتۇنغا ئايلانغانلىقىنى كۆرۈپ ھەيران بولغان ئوۋچى: «بالىلىقىمدىن بېرى قۇش ئوۋلاۋاتىمەن، سەكسەن يىلدىن بۇيان ھېچقانداق قۇشنىڭ ئالتۇن مايا قىلىغانلىقىنى كۆرۈپ باقمىغانىدىم» دەپ ئويلىدى. ئۇ دەرەخكە تور يايدى. ھېچ نەرسىنى پەملىمىگەن ئەخمەق قۇش دەرەخكە قونغان ھامان تورغا چۈشۈپ قالدى. ئوۋچى تورنى ئېلىپ، قۇشنى قەپەسكە سالدى ـ دە، ئۇنى ئۆيىگە ئېلىپ كەتتى. كېيىن ئوۋچى: «بۇ قۇشنى قانداق قىلسام بولار؟ ئۇنىڭ ۋەجىدىن بېشىمغا بالا ياغمىسا بولاتتىغۇ. كىشىلەر بىلىپ قېلىپ، شاھقا بېرىپ ئېيتسا، ھاياتىم خەۋپ ئاستىدا قالىدۇ. ئەگەر ياخشىسى شاھقا ئۆزۈم بېرىپ ئېيتاي» دەپ ئويلىدى ۋە دېگىنىدەك قىلدى. قۇشنى كۆرۈپ شاھنىڭ كۆزلىرى گويا نېلۇپەر گۈلىدەك ئېچىلىپ كەتتى ۋە ئىنتايىن خۇرسەن بولۇپ:
— ھەي مۇھاپىزەتچىلەر! بۇ قۇشقا كۆز ـ قۇلاق بولۇڭلار. ئۇنىڭغا دان، سۇ ۋە نېمە يېسە شۇنى بېرىڭلار، — دېدى.
لېكىن ئۇنى ۋەزىرى:
— بىزگە بۇ قۇشنىڭ نېمە كېرىكى بار؟ ھېچكىم تونۇمايدىغان، بىلمەيدىغان ئوۋچىنىڭ سۆزىگە ئىشىنىشكە بولامدۇ؟ قۇش

مايىقى ئالتۇن بولغاننى كىم كۆرۈپتۇ؟ ئۇنى قەپەستىن ئازاد قىلىپ قويۇۋېتىش كېرەك، — دېدى.

شاھ ۋەزىرنىڭ سۆزىگە كىرىپ، قۇشنى قويۇۋېتىشنى بۇيرۇدى. قۇش ئۇچۇپ ئېگىز ئىشىكنىڭ بېشىغا قوندى ۋە ئالتۇن مايا قىلىدى. ئاندىن:

دەسلىپىدە خاتالىق ئۆتكەنىدى مېنىڭدىن،
كېيىن ئۆتتى ئوڭۇچىدىن.
ئەخمەق ۋەزىر سۆزىگە كىرىپ ئاندىن پادىشاھ
ئەخمەق چىقتى كەينىدىن.
دەپ بېيىت ئېيتىپ ئاسمانغا ئۇچۇپ كەتتى.

شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى:
دەسلىپىدە خاتالىق ئۆتكەنىدى مېنىڭدىن،
كېيىن ئۆتتى ئوڭۇچىدىن.
ئەخمەق ۋەزىر سۆزىگە كىرىپ ئاندىن پادىشاھ
ئەخمەق چىقتى كەينىدىن.

لېكىن شۇنچە سۆزلەردىن كېيىنمۇ، تەقدىر تەقەززاسى بەلەن ئۇلار رەكتاكشەنىڭ دانا سۆزلىرىگە قۇلاق سالماي، ستخىرە-جىۋىنىنى گۆش ۋە باشقا لەززەتلىك تائاملار بىلەن بېقىۋەردى.

شۇنىڭدىن كېيىن رەكتاكشە ئۆز تەرەپدارلىرىنى يوشۇرۇن يىغىپ ئۇلارغا دېدى:

— مېنىڭ ئەپسۇس! مەن تەخت مەسلىھەتچىسى سۈپىتىدە ئۆز بۇرچۇمنى ئۆتەپ، شاھقا توغرا يول كۆرسىتىشكە ئۇرۇندۇم. لېكىن ئۇ مېنىڭ مەسلىھەتلىرىمگە قۇلاق سالمىدى، بىز ئەمدى تاغلاردىكى باشقا قەلئەگە ئۇچۇپ كېتەيلى.

قىسمەت قىلدى ھەدىيە تەدبىرلىككە ئامەتنى،
غاپىللارغا ئەلەم ـ دەرد.

قهرىپتىمەن ئورماندا، غار ئاغزىدىن بىر ئاۋاز ئاڭلىنىدىم مەن پەقەت.

ئۇلار رەكتاكشەدىن:

— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سورىغاندى، ئۇ مۇنداق ھېكايە قىلدى:

ئون بەشىنچى ھېكايە

— ئورمان ياقىسىدا كخارەنەكخارە دېگەن شەر ياشايتتى. كۇنلەرنىڭ بىرىدە ئاچلىقتىن بويۇنلىرى تاناپتەك تارتىلىپ كەتكەن شەر ئورمانلىقتا ئولجا ئىزدەپ ھېچنەرسە تاپالماي سەرسان بولدى. كەچقۇرۇن ئۇ تاغدىكى چوڭ غارنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئۇنىڭ ئىچىگە كىرىپ: «كىچىسى بۇ غارغا ئەلۋەتتە بىرەر ھايۋان يانقىلى كىرىدۇ. مەن بۇ يەردە يوشۇرۇنۇۋالسام بولغۇدەك» دەپ ئويلىدى. كەچ كىرگەندە غارنىڭ خوجايىنى دادخىمۇكخا دېگەن چىلبۆرە كېلىپ، غارنىڭ ئاغزىدا تۇرۇپ:

— ھەي، غار! — دەپ توۋلاپ بىردەم جىم تۇردى. غاردىن زۇۋان چىقمىغاندىن كېيىن، — سەن بىلەن قانداق ۋەدىلەشكەنلىكىمىزنى ئۇنتۇدۇڭمۇ؟ ھەر قېتىم مەن بىرەر يەردىن قايتقىنىمدا سېنى چاقىراتتىم. سەنمۇ جاۋاب بېرەتتىڭ. لېكىن ھازىر مېنت قىلماي تۇرۇۋالدىڭ. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن بىلەن سۆزلىشىدىغان باشقا غارغا كېتىمەن، — دېدى.

چىلبۆرىنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىغان شەر: «ئۇنىڭ ئېيتىدىن قارىغاندا، قايتىپ كەلگەندە غار ئۇنى ئاۋاز چىقىرىپ كۇتۇۋالسا كېرەك. لېكىن بۇگۈن مەن بارلىقىم ئۈچۈن قورقۇپ ئۇندىمەي تۇرۇپتۇ. دېمەك، ئۇزۇم ئاۋاز چىقارغىنىم تۇزۇككەن. ئۇ ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئىچكىرىگە كىرىدۇ ۋە ئاندىن ئۇنى تۇتۇۋالىپ

يەيمەن...» دەپ ئويلىدى.

شىر شۇ پىكىرگە كېلىپ، ئاۋازىنىڭ بارىچە ھۆركىرىدى. ئۇنىڭ ھۆركىرىگەن ئاۋازى يىراقلارغا تارقالدى، ھەتتا بۇ يەردىن ناھايىتى يىراقلىقتا ياشايدىغان ھايۋانلارنىمۇ قورقۇتۇۋەتتى. چىل-بۆرە بولسا ئالدى - كەينىگە قارىماي قېچىپ كېتىۋاتقاندا:

قىسمەت قىلدى ھەدىيە تەدبىرلىككە ئامەتنى،
غاپىللارغا ئەلەم - دەرد.
قېرىپتىمەن ئورماندا، غار ئاغزىدىن بىر ئاۋاز
ئاڭلىمىدىم مەن پەقەت.

دېگەن بەيىتنى ئېيتتى.

شۇنى مۇلاھىزە قىلىپ كۆرۈڭلار - دە، مەن بىلەن يۈرۈڭ-لار.

شۇنىڭدىن كېيىن رەكتاكشە ئۆزىگە خەيرخاھ كىشىلەر بە-لەن بىللە باشقا يۇرتلارغا كۆچۈپ كەتتى.

رەكتاكشە ئۇچۇپ كەتكەندىن كېيىن ستىخىرەجىۋىن بۇنىڭ-دىن خۇرسەن بولۇپ: «رەكتاكشەنىڭ كەتكىنى ئەجەب ياخشى بولدى! ئۇ زېھرەك ۋە سەزگۈر ئىدى. باشقا ھۇۋقۇشلارنىڭ ئەقلى قىسقا. ئەمدى مەن ئۇلارنى ئاسانلا ھالاك قىلىمەن» دەپ ئويلە-دى.

ئۇ شۇنداق ئويلاپ، ھەر كۈنى ئورمانلىقتىن ئۆز ئۇۋىسىغا بىرىدىن قۇرۇق شاخ كۆتۈرۈپ كېلىشكە باشلىدى. چۈنكى ئۇ ھۇۋقۇشلارنى ئۆز ئۇۋىسىدا كۆيدۈرۈۋېتىشنى نىيەت قىلغانىدى. ئەخمەق ھۇۋقۇشلار بولسا، ئۇنىڭ ئۆزلىرىنى كۆيدۈرۈۋەتمەكچى بولۇپ يۈرگىنىنى زادى بايقىمىغانىدى.

ئاخىر غار ئىچىگە كىرىدىغان يەرگە بىر دۆۋە قۇرۇق شاخلار توپلاندى. كۈن چىقىپ، ھۇۋقۇشلار پۈتۈنلەي كۆرمەي قالغاندا،

ستخىرەجىۋىن تېزلىكتە مەگخاۋەرنەنىڭ ئالدىغا ئۇچۇپ بېرىپ:

— جانابلىرى! مەن دۇشمەنلىرىمىز بىلەن ياشايدىغان غار ئاغزىدا بىر دۆۋە شاخ - شۇمبىنى دۆۋىلەپ قويدۇم. ئۇ يەرگە ئۆز ئادەملىرى بىلەن ئۇچۇپ بارغايلا. ھەربىرلىرى ئورماندىن بىردىن قۇرۇق شاخ ئېلىپ، ئۇنى كۆيدۈرۈپ، غار ئاغزىدىكى مېنىڭ ئۇۋامغا تاشلىغايلا، شۇ چاغدا بارلىق ھۇۋقۇشلار خۇددى كۇمبخىپاكە دوزىخىغا چۈشكەندەك بىراقلا كۆيۈپ كېتىدۇ، — دېدى.

بۇنى ئاڭلاپ خۇرسەن بولغان مەگخاۋەرنە:

— ئاتا! ئېيتىڭچۇ، بېشىڭىزدىن نېمە ئىشلار ئۆتتى؟ بىز-نىڭمۇ كۆرۈشمىگىنىمىزگە قانچە ۋاقىت بولدى؟ — دەپ سورىدى.

— بالام! — دېدى مەسلىھەتچى، — ھازىر سۆزلىشىپ ئولتۇرىدىغان ۋاقىت ئەمەس. دۇشمەن پايلاقچىلىرى مېنىڭ بۇ يەرگە كەلگىنىمنى بىلىپ قالمىسۇن، ئۇنداق بولمىغاندا ھۇۋقۇشلار خەۋەردار بولۇپ، باشقا يەرگە ئۇچۇپ كېتىشىدۇ. چاپسان! چاپسان!

غاپىللىقتا پاتتىڭ سەن تاشلاپ زۆرۈر ئىشلارنى،
ئىلاھلارنىڭ قەھرىدە نابۇت بولار نىيىتىڭ.

دېگەن ئەمەسمۇ! سەن دۇشمەنلەرنى يەر بىلەن يەكسان قىلغاندىن كېيىن، ئۆيگە قايتىپ، ھەممىسىنى بىر باشتىن خاتىرجەم ئېيتىپ بېرەي.

بۇنى ئاڭلىغان مەگخاۋەرنە ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى تۇمشۇقلىرىدا بىردىن يېنىپ تۇرغان چۆپنى كۆتۈرۈشۈپ غار ئاغزىغا ئۇچۇپ بېرىپ، ستخىرەجىۋىنىڭ ئۇۋىسىغا ئوت قويۇۋەتتى. بارلىق ھۇۋقۇشلار رەكتاكشەنىڭ سۆزلىرىنى ئەسلەپ كۆيۈۋاتقان

ئوت ئىچىده خۇددى كۆمبخىپاكه دوزىخىغا چۈشكەنده هالاك بو-لۇشتى. مەگخاۋەرنه شۇ تەرىقىده دۈشمەنلىرىدىن خالاس بولۇپ، بانيان دەرىخىگه قايتىپ كەلدى.

ئۇ چوڭ ئەمەلدارلىرىنىڭ ھەمراھلىقىدا تەختىده ئولتۇرغـ-ـنىدا قەلبى خۇشاللىققا تولۇپ، ستخىرەجىلەرىدىن:

— ئاتا! سىز دۈشمەنلەر ئىچىده قانداق كۈن كەچۈردىڭىز؟

پەسكەش دۈشمەن ئالدىدا سەبىر ـ تاقەت قىلغاندىن،
ئوتتا كۆيمەك ئەۋزەلدۇر، پاك نىيەتلىك ئادەمگە.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ! مېنىڭ ئالدىمدا دۈشمەن ئىچىده ياشاش «قىلىچ تېغى» بىلەن قەسەم قىلغان بىلەن باراۋەر، — دەپ سورىدى.

— راست گەپ، — دېدى ئۇ، — بىراق مەن ھېچقاچان بۈنچىۋالا ئەخمەق مەخلۇقلارنى ئۇچراتمىغانىدىم. ئۇلار ئىچىده كۆپلىگەن ئىلىملاردا تەڭدىشى يوق رەكتاكشەدىن باشقا بىرەر ئاقىلنى كۆرمىدىم. مېنىڭ قانداق نىيەتتە ئىكەنلىكىمنى رەكـ-ـتاكشەلا بايقىدى. باشقا مەسلىھەتچىلەرنىڭ ھەممىسى ئۇچىغا چىققان نادانلار ئىكەن. ئۇلارنى ھەتتا مەسلىھەتچى دېيىشكىمۇ بولمايدۇ. چۈنكى ئۇلاردا ھەقىقىي بىلىم يوق. بۇ ھۈڭقۇشلار مۇنۇ قائىدىدىن بىخەۋەركەن:

ياۋدىن كەلگەن ئادەمدىن ھوشيار بولغىن سەن ھامان،
خوجىسىغا سادىق ئۇ، سېنى داغدا قالدۇرار.

خائىن — دۈشمەن دوستلۇققا؛
ھۇرۇن — دۈشمەن ئوتۇققا؛
ياۋۇز — دۈشمەن بەختكە؛
ئەبگار — دۈشمەن جەمەتكە؛
ئۆيىگە دۈشمەن قىزغانچۇق؛
نادان — دۈشمەن بىلىمگە؛

ئەخمەق ۋەزىر خارابلىق—
كەلتۇرىدۇ دۆلەتكە.

شۇنىڭ ئۈچۈن، شاھىم، دۇشمەن بىلەن مۇئامىلە قىلغاندا، مەن خۇددى «قىلىچ تىغى» قەسىمىنى ئادا قىلغاندەك بولدۇم. ئۆزلىرى ئېيتقان ھالەتنى مەن ئۆز بېشىمدىن كەچۈردۈم.

دانا ئالار نۆۋەتسىدە يەلكىسىگە دۇشمەننى،
مەككار يىلان پاقىلارنى بىرنى قويماي يەپ كەتتى.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ!
مەگخاۋەرنە ستخىرەجۇننىدىن:
— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سورىغانىدى، ستخىرەجۇن مۇنداق ھېكايە قىلدى:

ئون ئالتىنچى ھېكايە

— بىر يۇرتتا مەنداۋۇشە ئىسىملىك بىر قېرى قارا يىلان بار ئىدى. ئۇ «ئولجىلارنى قانداق قىلسام ئاسان قولغا كەلتۇرەر-مەن» دەپ ئۆزاق ئويلىدى. بىر كۈنى يىلان ناھايىتى نۇرغۇن چار پاقىلار تۇرىدىغان كۆل بويىغا سۆرىلىپ كەلدى ـ دە، ئۆزىنى ناھايىتى پەرىشان قىلىپ كۆرسەتتى. پاقىلاردىن بىرى قىرغاققا قاراپ ئۆزۈپ كېلىپ ئۇنىڭدىن:
— چوڭ ئانا! نېمە ئۈچۈن ئوزۇق ئىزدىمەي بۇنداق جىم ياتىسىز؟— دەپ سورىدى.
— كەچقۇرۇن ئوزۇقلۇق غېمىدە بىر چارپاقىنىڭ كەينىدىن قوغلىدىم. ئۇ مېنى كۆرۈپ ۋېدالار[1]نى ئوقۇشقا بېرىلىپ كەتكەن براخمانلارنىڭ ئارىسىغا يوشۇرۇنۇۋالدى. كېيىن ئۇنى ئىزدەپ

① ۋېدالار — ھىندى ئەدەبىياتىنىڭ قەدىمىي كىتابلىرى.

زادى تاپالمىدىم. كۆل بويىدا بۇ براخمانلاردىن بىرىنىڭ ئوغلى ئولتۇرغانىدى. مەن چارپاقا بولسا كىرەك دەپ ئويلاپ، ئۇنىڭ چوڭ بارمىقىنى چاققانىدىم، بالا شۇئان ئۆلدى. ئۇنىڭ ھەسرەتكە تولغان ئاتىسى مېنى لەنەتلەپ: «قانخور! سەن مېنىڭ بىگۇناھ ئوغلۇمنى ئۆلتۈردۈڭ. بۇنىڭ جازاسىغا ئەمدى چارپاقلارنى بويىنۇڭغا مىندۈرۈپ يۈرىسەن. ئۇلار رەھىم قىلىپ نېمە بەرسە شۇنىڭ بىلەن تىرىكچىلىك قىلىسەن» دەپ قارغىدى. شۇنداق قىلىپ بۇ يەرگە سىلەرنى دۇمبەڭگە مىندۈرۈپ يۈرگىلى كەلدىم، — دېدى يىلان.

چارپاقا ئۇنىڭ بۇ سۆزلىرىنى باشقىلارغا يەتكۈزدى. ئۇلار ئەجەبلىنىپ پاقىلار شاھى جالىپەدەنىڭ ئالدىغا بېرىپ، ئۇنىڭغا بولغان ـ پۈتكەنىڭ ھەممىسىنى سۆزلەپ بەردى. جالىپەدە: «بۇ ئاجايىپ ئىشقۇ!» دېدى ـ دە، ئۆز مەسلىھەتچىلىرى بىلەن تېزلىكتە سۇدىن چىقىپ، مەنداۋۇشەنىڭ دۇمبىسىگە ئولتۇردى. باشقا بارلىق قېرى ـ ياش پاقىلارمۇ يىلاننىڭ دۇمبىسىگە چىقىپ ئولتۇرۇشتى. يىلاننىڭ دۇمبىسىدىن ئورۇن ئالالمىغانلار ئۇنىڭ كەينىدىن سەكرەپ مېڭىشتى. مانداۋۇشە بولسا ھېلى تۇتۇپ تويغۇچە يەيمەنغۇ دەپ ئۇلارنى سۆرىلەپ مېڭىشنىڭ خىلمۇخىل ئۇسۇللىرىنى كۆرسەتتى.

لېكىن ئەتىسى ئۇ پاقىلارنى ئالداش ئۈچۈن ناھايىتى مىسىلداپ ھەرىكەت قىلدى. بۇنى كۆرگەن جالىپەدە ئۇنىڭدىن:

— قەدىرلىكىم مانداۋۇشە! نېمە بولدىڭىز؟ نېمە ئۈچۈن بىزنى تۇنۇگۈنكىدەك تېز ئېلىپ ماڭمايسىز؟ — دەپ سورىدى.

— ئەي ئالىي زات! — دېدى مانداۋۇشە، — قارنىم ئاچ، ماڭغۇدەك ھالىم يوق.

— قەدىرلىكىم! — دېدى پاقىلار شاھى، — ئۇششاق پاقىلاردىن يەۋېلىڭ.

بۇنى ئاڭلىغان مانداۋۇشە خۇشاللىقىدىن تىترەپ كەتتى ۋە دەرھال:

— مېنى براخمان شۇنىڭغا گىرىپتار بول دەپ قارغىغانىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن سېنىڭ بۇ ھۆكۈمىڭگە تولۇق بويسۇنمەن، — دەپ جاۋاب بەردى.

شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ئۇششاق پاقىلارنى كۆپلەپ يېيىشكە باشلىدى ۋە بىرنەچچە كۈن ئىچىدە كۈچ - قۇۋۋەتكە كىردى.

جالىپەدە مانداۋۇشەنىڭ يالغان سۆزلىرىگە ئۇچۇپ كېتىپ ھېچ نەرسىنى پەملىمىگەنىدى. بىر كۈنى ئۇ يەرگە باشقا بىر چوڭ يىلان كېلىپ قالدى. ئۇ مانداۋۇشەنىڭ پاقىلارنى دۇمبىسىگە مىندۇرۇپ يۈرگىنىنى كۆرۈپ ھەيران بولۇپ ئۇنىڭدىن:

— ۋاھ، ئەجەبا، بىزنىڭ يەيدىغانلىرىمىز ساڭا مىنىڭ ۋاپىتۇ - ھە! — دەپ سورىغانىدى، مانداۋۇشە:

بەلكى شۇنداقتۇر، لېكىن بولمايدۇ يۇك ھېچ پاقىلار،
ساختا غاپىللىق بىلەن بابلاشقا پۇرسەت كۆتكۈلۈك.

دەپ جاۋاب بەردى.

ئانا يىلان مانداۋۇشەدىن:

— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سورىغانىدى، مانداۋۇشە مۇنداق ھېكايە قىلدى:

ئون يەتتىنچى ھېكايە

— بىر يۇرتتا ياجىنىيادەتتە ئىسىملىك براخمان بار ئىدى. ئۇنىڭ بۇزۇق خوتۇنى باشقا بىر كىشىگە كۆڭۈل بەرگەنىدى. ئايال ئاشنىسىغا دائىم لەززەتلىك تاماملارنى ئېتىپ، ئېرىدىن يوشۇرۇن ھالدا ئۇنىڭغا ئېلىپ باراتتى. بىر كۈنى ئېرى بۇنى سېزىپ قېلىپ خوتۇنىدىن:

— بۇ لەززەتلىك تاماقلارنى كىمگە ئېلىپ بارىسەن؟ راستىنى

نى ئېيت؟— دەپ سورىدى.

خوتۇنى ھېچ نەرسە بىلمىگەن بولۇۋېلىپ ئېرىگە:

— بىزدىن سەل نېرىراقتا مەلىكە دۈڭە ئىبادەتخانىسى بار. روزا - رامىزانىنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن ئۇنىڭغا ئەڭ لەززەتلىك تائاملارنى ئېلىپ بارىمەن، — دەپ يالغان ئېيتتى.

شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ تەييارلىغان تائاملىرىنى يوشۇرۇپ ئولتۇرماي، ئوچۇقتىن - ئوچۇق ئېلىپ بارىدىغان بولدى. ئۇ: «ئېرىم ئەمدى لەززەتلىك تائاملارنى ئىلاھەگە ئېلىپ بارىدىكەن دەپ كۆڭلى توق يۇرۈۋېرىدۇ» دەپ ئويلىدى. ئۇ ئىبادەتخانىغا كېلىپ، يۇيۇنۇش ئۈچۈن دەريا‌غا چۈشتى. ئۇ يۇيۇنۇپ بولغۇچە ئېرى باشقا يول بىلەن ئىبادەتخانىغا يېتىپ بېرىپ ھېچكىمگە كۆرۈنمەي دۈڭە بۇتىنىڭ كەينىگە يوشۇرۇنۇۋالغانىدى. براخمان- نىڭ خوتۇنى چۆمۈلۈپ بولۇپ، ئىبادەتخانىغا كىرىپ، بەدىنىگە ماي سۈرتتى، ئىسرىق سالدى، خەيىر - سەدىقە ۋە باشقا رەسىم - قائىدىلەرنى ئادا قىلغاندىن كېيىن تەزىم قىلىپ تۇرۇپ:

— ئەي ئۇلۇغ ئىلاھىم! قانداق قىلسام ئېرىم كور بولۇپ قالار؟— دېدى.

بۇنى ئاڭلىغان براخمان ئاۋازىنى ئۆزگەرتىپ:

— ئۇنى دائىم لەززەتلىك تائاملار بىلەن باققىن. شۇ چاغدا ئۇ تېزلىكتە كور بولۇپ قالىدۇ، — دېدى.

بۇزۇق خوتۇن بۇ يالغان سۆزلەرگە ئىشىنىپ، ئېرىنى ھەر خىل تائاملار بىلەن بېقىشقا باشلىدى. بىر كۈنى ئېرى خوتۇنىغا:

— سۆيۈملۈكۈم نېمىشقىدۇر كۆزلىرىم ياخشى كۆرمەيۋاتىدۇ، — دېدى.

بۇنى ئاڭلىغان خوتۇنى: «مانا، دۈشمەنلىك دېگىنىڭ بولدى!» دەپ ئويلىدى. ئۇنىڭ سۆيۈملۈك ئاشنىسى بولسا: «كور براخمان ئەمدى مېنى نېمە قىلالىسۇن؟» دەپ ئويلاپ، ھېچ

قورقماي، ئايالنىڭ يېنىغا پات ـ پات كېلىدىغان بولدى. بىر كۈنى ئۇ ئايالغا يېقىنلاشقان چاغدا براخمان ئۇنىڭ چېچىدىن تۇتۇۋېلىپ، كالتەك بىلەن قاتتىق ئۇرۇپ دۈمبالىغانىدى، شۇ يەردىلا ئۇ دۇنياغا سەپەر قىلدى. ئاندىن ئاينىغان خوتۇنىنىڭ بۇرنىنى كېسىپ ئۆيدىن ھەيدەپ چىقاردى.

ئون ئالتىنچى ھېكايىنىڭ داۋامى

مانا شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى:

بەلكى شۇنداقتۇر، لېكىن بولمايدۇ يۈك ھېچ پاقىلار،
ساختا غاپىللىق بىلەن بابلاشقا پۇرسەت كۆتكۈلۈك.

كېيىن مانداۋىشە كۈلۈمسىرەپ:

— بۇ چوڭ ـ كىچىك چارپاقىلارنىڭ ھەممىسى مېنىڭ يېمەكلىكىم، — دېدى. بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغان جالىپەدە ئىنتايىن ئەندىشىگە چۈشتى. «ئۇ نېمىدەپ بىلجىرلايدۇ؟» دەپ ئويلاپ، يىلاندىن:

— قەدىرلىكىم! نېمىشقا دۈشمەننىڭ گېپىنى قىلىسەن؟ — دەپ سورىدى.

يىلان ئەسلىي نىيىتىنى بىلدۈرمەسلىك ئۈچۈن ئۇنىڭغا:

— مەن يامان گەپ قىلغىنىم يوق، — دېدى.

مانداۋىشەنىڭ مەككارلارچە سۆزلىرىگە ئالدانغان جالىپەدە ئۇنىڭ ياۋۇز نىيەتتە يۈرگەنلىكىنى بايقىمىدى. قىسقىسى، بۇ يىلان پاقىلارنى شۇنداق كۆپ قىرىۋەتتىكى، ھەتتا نەسلىنى داۋاملاشتۇرىدىغان تۇخۇمىنىمۇ قويمىدى.

شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى:

دانا ئالار نۆۋەتتىدە يەلكىسىگە دۈشمەننى،
مەككار يىلان پاقىلارنى بىرنى قويماي يەپ كەتتى.

دەل شۇنداق، ئەي شاھىم! مانداۋشە ھىيلە بىلەن پاقىلارنى ھالاك قىلغاندەك، مەنمۇ بارلىق دۇشمەنلەرنى يوقاتتىم.

ئۆتنە ئالغان نەرسىنى قايتۇرغۇلۇق ۋاقتىدا،
مەرەز بىلەن قانخورنى يوقاتقۇلۇق ۋاقتىدا.
كۇلپەت باسار ناۋادا ئىش پۈتمىسە ۋاقتىدا.

دەپ توغرا ئېيتقان ئەمەسمۇ!

ئەي ئالىي زات! باشلىغان ھەممە ئىشلىرىنى ئاخىرىغا يەتكۇزۇپ، ئىنتايىن بەختلىكتۇرلا. مەقسەتكە يېتىش ئۇچۇن جاسارەت بولۇشلا كۇپايە قىلمايدۇ. غەلبىگە ئېرىشىش ئۇچۇن بىلىمۇ كېرەك.

زەپەر ئۇچۇن كۇچ - قۇدرەت ئەمەس ھەرگىز كۇپايە،
ئەلنى ئاقىل - دانالار يەتكۇزىدۇ غەلبىگە.
قورال - ياراق كۆتۇرگەن زامىن بولار جانلارغا،
ئەللامىلەر[1] ئېرىشكەي ھامان شانۇشەرەپكە.

دېگەن ئەمەسمۇ!

شۇنىڭ ئۇچۇن بىر ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە ھەم جاسارەت، ھەم بىلىم ئىگىسى بولغانلار ئۆز مەقسەتلىرىگە قىينالماي يېتىدۇ. چىن ھۆكۇمدار ئۆز ئىشىدا ئاقىل، ساخاۋەتلىك ھەمدە باتۇر بولۇشى كېرەك.

— ئەلۋەتتە، — دېدى مېگخاۋەرنە، — سەن شۇ ھۇنەرگە ئەمەل قىلىپ قەلئەگە كىردىڭ ۋە ئارىمەردانەنى بارلىق نۆكەرلىرى بىلەن بىللە گۇمران قىلدىڭ.

ستىخىرەجىۋىن مۇنداق جاۋاب بەردى:

---

① ئەللامە — بىلىمدار، ئالىم.

— قىلماقچى بولغان ئىشىڭ قانچىلىك ئۇششاق - چۈششەك ئىشلار بولۇپ كۆرۈنمىسۇن، ئاقىل ھېچقاچان بىپەرۋالىق قىلمايدۇ.

«تىرىشقاندىن نە پايدا جان كۆيدۈرۈپ ئۇنچىلا»
دەپ ئويلايدۇ ھەمىشە غەمسىز - بىخۇد يانقانلار.
كىم يوقىتىپ ئەقلىنى بىغەملىككە قۇل بولسا،
ئاخىر بىر كۈن تارتىدۇ جازاسىنى نەق شۇلار.

شۇنىڭ ئۈچۈن شاھىم دۇشمەنلەرنى يېڭىپ، ئەمدى بىمالال ئۇخلىشى مۇمكىن.

جاپالاردا سىنالغان مەردلەر جەسۇر كېلىدۇ،
غەيرەت قىلىپ، تىرىشىپ تىنماي قان - تەر تۆكىدۇ.
تاپمىغىچە جاھاندا شانۇ شەرەپ، قۇتلۇق نام،
بىغەملىكىنى، راھەتنى جاندىن ساقىت ئېتىدۇ.

ئەمدى مەن باشلىغان ئىشىمنى تاماملىدىم. كۆڭلۈم ناھايىتى خۇشال. تەختىگە ئىگە بولۇپ، ئۆز پۇقرالىرىڭنى قوغدا. دۇشمەنلەردىن خالىي، ئەبەدىلئەبەد ئۆز نەسىل - نەسەبىڭگە تېگىشلىك ۋە سەندىن كېيىن ئوغۇل ۋە نەۋرىلىرىڭگە قالىدىغان سەلتەنەتكە ئۆزۈن زامان پادىشاھلىق قىل. لېكىن: «سەلتەنەت مېنىڭ» دەپ مەغرۇرلانما ۋە بۇنى خىيالىڭغا كەلتۈرمە. شاھىنىڭ قۇدرىتى ئۆتكۈنچى. ئىنچىكە بامبۇك سۇنسا، ئۇنى يۇزلىگەن ئادەملەر بىر بولۇپمۇ ئەسلىگە كەلتۈرەلمەيدۇ. شاھىنىڭ بەختى شۇنىڭغا ئوخشايدۇ. شاھىنىڭ ھەرقانچە ئامىتى كەلسىمۇ، ئاقىلانە بەخت ئۇنى ئالداپ كېتىدۇ. شاھىنىڭ قۇدرىتى مايمۇن زاتىنىڭ خىيالىدەك بىقارارىدۇر. نېلۇپەر ياپراقلىرىدىن بىرتامچە سۇ قانداق دومىلاپ كەتسە، ئۇمۇ شاھنى شۇنداق ئاسان تەرك

ئېتىدۇ. ئۇ خۇددى شامالدەك تېز ئۆزگىرىدۇ. پەسكەش بىلەن تۇزۇلگەن ئەھدە - پەيماندەك ئۆمرى قىسقا زەھەرلىك يىلانغا ئوخشاش خەتەرلىكتۇر. كەچكى بۇلۇتلاردەك بىردەملا چىرايلىق كۆرۈنىدۇ. سۇدىكى كۆپۈكتەك ئىنتايىن ۋاقىتلىقتۇر. ھەممە جانلىق مەۋجۇداتتەك مەڭگۈلۈك ئەمەس ۋە خۇددى چۈشكە كىرگەن دۆلەتتەك بىر دەقىقىدە كۆزدىن غايىب بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن:

پالاكەتنى ئويلاپ قويسۇن ھەمىشە،
تەخت ئۆزرە ئولتۇرغاندا ھۆكۈمدار.
شاھلىق تاجى كىيگىنىدە، ئەل - يۇرتقا
كۈلپەت بىلەن ئابىھايات تەڭ ياغار.

شۇنداق قىلىپ، پادىشاھلارغا ئاتا قىلىنغان، خۇددى مەست پىلنىڭ قۇلاقلىرىدەك بىئارام بەخت - سائادەتكىنى تاپقانىكەنسەن، بۇ بەختكىگە پەقەت دانىشمەنلىك بىلەن ئىگىدارلىق قىل.

تىنچلىق، جەڭگە - جېدەل ۋە دۆلەت ئىشلىرىنى باشقۇرۇشتىكى باشقا ئۇسۇل - چارىلەر ھەققىدە ھېكايە قىلغۇچى «قاغىلار بىلەن ھۇۋقۇشلار ھەققىدە» دەپ ئاتالغان ئۇچىنچى نامە مۇشۇ يەردە ئاياغلاشتى. ئۇنىڭ بىرىنچى بېيىتى مۇنداق ئىدى:

دەسلىپىدە دۇشمەنلىشىپ سەن بىلەن،
دوست بولايلى، دېسە كېيىن، ئىشەنمە.
ھۇۋقۇشلارنى ئۇۋىسىدا كۆيدۈرگەن،
مەككار قاغا ئەپلەپ ھىيلە - نەيرەڭدە.

توّتنچی نامه

نه سر بسدن مه لهروزم بولوش

«نەسەبىدىن مەھرۇم بولۇش» دەپ ئاتالغان تۆتىنچى نامە مۇشۇ يەردىن باشلىنىدۇ. ئۇنىڭ بىرىنچى بېيىتى مۇنداق:

شېرىن سۆزگە ئىشىنىپ نەخىنى قولدىن چىقارغان،
لەھەڭ كەبى ئاقىۋەت مەھرۇم بولار رىزقىدىن.

شاھزادىلار ۋىشنۇشەرماندىن:
— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سورىغاندى، ۋىشنۇشەرمان مۇنداق ھېكايە قىلدى:

— دېڭىز بويىدىكى مېۋىلىرى دائىم پىشىپ تۇرىدىغان جامبۇ[1] دېگەن ئاتلىدىغان يوغان بىر تۇپ دەرەخكە راكاتامۇكا ئىسىملىك مايمۇن ماكانلاشقانىدى. بىر كۈنى ۋىكارامۇكا ئىسىملىك لەھەڭ سۇدىن چىقىپ، دەرەخ تۈۋىدىكى قۇمدا ئۇزۇلۇپ ياتقىنى، راكاتامۇكا ئۇنىڭغا:
— سەن مېنىڭ مېھمىنىم، ساڭا جامبۇ دەرىخىنىڭ شېرىن ـ شەربەت مېۋىلىرىنى ئۈزۈپ بېرەي، يەپ كۆرگىن.

قىل، — دەپ مانۇ[2] ئۆگەتكەن، — تەڭرى يولىدا قۇربانلىق، مېھمان كەلسە سورىما زاتى كىم ۋە قەيەرلىك.
يولچى كەلسە يىراقتىن ھېرىپ ـ چارچاپ، ئاچ قورساق، كېچىپ بەختۈنىمەتتىن كىم ئاچارىكىن كەڭ قۇچاق.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ!

---

① جامبۇ — قىزىل ئالما.
② مانۇ — مانى دىنىنىڭ ئاساسچىسى.

ئۇ لەھەڭگە جامبۇ مېۋىلىرىدىن ئۈزۈپ بەردى. لەھەڭ مې-
ۋىلەرگە تويۇپ مايمۇن بىلەن قانغۇچە سۆھبەتلەشكەندىن كېيىن
ئۆيىگە قايتتى. مانا شۇنىڭدىن كېيىن مايمۇن بىلەن لەھەڭ
پات - پات جانبۇ سايىسىدە ئۇچرىشىپ، ھەر خىل نەرسىلەر
ھەققىدە قانغۇچە پاراڭلىشىدىغان بولدى. لەھەڭ جامبۇنىڭ قال-
غان مېۋىلىرىنى ئۆيىگە ئەكېتىپ خوتۇنىغا بېرەتتى. بىر كۈنى
خوتۇنى ئۇنىڭدىن:
— بۇ شېرىن - شەربەت مېۋىلەرنى قەيەردىن ئالدىڭىز؟ —
دەپ سورىدى.
— سۆيۈملۈكۈم! — دېدى لەھەڭ، — مەن راكىتامۇكخا
دېگەن مايمۇن بىلەن دوست بولۇپ قالدىم. مېۋىلەرنى ئۇ بەردى.
— شېرىن مېۋىلەرنى يېگەنلەرنىڭ يۈرىكىمۇ خۇددى شەربەت-
تەك بولسا كېرەك. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەگەر مەن سىز ئۈچۈن
قەدىرلىك بولسام، بۇ مايمۇننىڭ يۈرىكىنى ماڭا ئەكېلىپ بې-
رىپ، ئۇنى يەپ قېرىلىق ۋە باشقا ئازاب - ئوقۇبەتلەردىن خالاس
بولۇپ، سىز بىلەن بەختىيار ياشاي، — دېدى خوتۇنى.
— سۆيۈملۈكۈم! — دېدى لەھەڭ، — بۇ مايمۇن بىزنىڭ
بۇرادىرىمىز. ئۇنىڭ ئۈستىگە بىزنى مېۋىلەر بىلەن بېقىۋاتىدۇ.
شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى ئۆلتۈرۈشكە بولمايدۇ. ئورۇنداش قىيىن
بولغان بۇ تەلىپىڭدىن قايت.
— ھېچقاچان سۆزۈمنى قايتۇرمىغانسىدىڭىز. ئېھتىمال بۇ
مايمۇن چىشى بولسا كېرەك. سىز ئۇنىڭغا ئاشىق - بىقارار
بولۇپ، كۈن بويى بىللە ياتسىڭىز كېرەك. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەمدى
مېنىڭ دېگىنىمنى قىلىشنى خالىمايۋاتىسىز. خۇدا بىلىدۇ، بى-
كىم شۇ سەۋەبلىك كېچىسى ماڭا قوشۇلغىنىڭىزدا كۆكسىڭىزدىن
ئوت چىقىپ، قاتتىق خورسىنىسىز. مېنى قۇچاقلاپ سۆيۈۋاتقا-
نىڭىزدا قانداقتۇر بوشىشىپ كېتىسىز. شۇبھە يوقكى، خىيالى-
ڭىز باشقا ئايالدا.

ئىنتايىن ئەندىشىگە چۈشكەن لەھەڭ خوتۇنىغا دېدى:

ئەي مەلىكەم، ئايىغىڭدا قۇلدەك ياتىمەن،
ھاياتىمدەك قەدىرلىسەم، نېچۈن خاپىسەن؟

خوتۇنى ئۇنىڭغا جاۋابەن كۆزلىرىدىن تارامىلاپ ياش تۆكۈپ:

— مەككار خوتۇنىڭ دامىغا چۈشۈپ،
مېنى قەلبىڭدىن سۈرگۈن قىلىپسەن.
پەقەت شۇنىلا ئويلايسەن دائىم،
ئۆزۈڭنى تېخى ياۋاشمەن، دەمسەن.

ئەگەر بۇ مايمۇننى ياخشى كۆرمىسىڭىز، نېمە ئۈچۈن شۇنچە تەلەپ قىلسىمۇ ئۇنى ئۆلتۈرۈشنى خالىمايسىز؟ بۇ مايمۇن مۇبادا ئەركەك بولغاندىمۇ، بۇ قانداق دوستلۇق بولسۇن؟ قىسقىسى، ئەگەر ماڭا مايمۇننىڭ يۈرىكىنى ئەكېلىپ بەرمىسىڭىز، ئاچلىق ئېلان قىلىپ، بۇ ئەيىبىڭىز ۋەجىدىن ھالاك بولىمەن، — دېدى.
بۇ دەۋانى ئاڭلاپ، يۈرىكى ئەندىشىگە تولغان لەھەڭ:
— خوپ! مۇنداق دەپ راست ئېيتقانىكەن:

خوتۇن كىشى ھاراقكەن، ئەخمەق ئەگەر يېپىشسا،
يۈيسا چىقماس بويا‌قتەك بەسى مۇشكۈل قۇتۇلماق.

مەن قانداق قىلاي؟ ئۇنى قانداق ئۆلتۈرەي؟ — دېدى.
ئۇ مانا شۇ خىياللار بىلەن مايمۇننىڭ يېنىغا كەلدى. مايمۇن ئۇنىڭ ئادەتتىكىدىن كەچرەك كەلگىنى ۋە قاپىقى تۈرۈلۈپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ ئەنسىرىگەن ھالدا:
— دوستۇم! نېمىشقا بۇگۈن كېچىكىپ كەلدىڭ، نېمىشقا

بۇنداق خاپا كۆرۈندىسەن ۋە ھېكمەتلىك سۆزلەرنى قىلمايسەن؟ — دەپ سورىدى.

— دوستۇم! — دېدى لەھەك، — بۇگۈن بۇرادىرىڭنىڭ خوتۇنى قاتتىق خاپا بولدى. ئۇ: «ئەي پەسكەش! كۆزۈمگە كۆرۈنگۈچى بولما. كۈن بويى دوستۇڭ بىلەن بولىسەن، لېكىن شۇ كەمگىنچە ئۇنى ئۆيۈڭگە تەكلىپ قىلمايسەن. بۇ ئىشىڭنى زادى توغرا دېگىلى بولمايدۇ.

قاتىل ھەمدە ھاراقكەش، يالغانچى، ھۇرۇن، قەسەمخور،
يۇيار بەلكىم گۇناھىن، ناشۇكۇردىن ئۇمىد يوق.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ! شۇنىڭ ئۈچۈن، شۇكۇر قىلىش يۇزىسىدىن دوستۇڭنى ئۆيگە چاقىر. ئەگەر دېگىنىمنى قىلمىساڭ، سەن بىلەن ئۇ دۇنيادا كۆرۈشمىمىز» دېدى. ئۇنىڭغا ئەھۋالنى چۈشەندۈرىمەن دەپ كېچىكىپ قالدىم. بىزنىڭ ئۆيدە مېھمان بول. بۇرادىرىڭنىڭ خوتۇنى ساڭا ئۆيمىزنىڭ تۆرىدىن ئورۇن ھازىرلىدى. ئەڭ ياخشى كىيىملىرىنى كىيىپ، قىممەت باھالىق ياقۇت بېزەكلىرىنى تاقاپ، ئىشىكىگە گۈلچەمبىرەكلەرنى ئېسىپ، سېنىڭ كېلىشىڭنى تۆت كۆز بىلەن كۈتۈپ تۇرىدۇ.

— ئەي دوستۇم! — دېدى مايمۇن، — بۇرادىرىمنىڭ خوتۇنى ناھايىتى ياخشى گەپلەرنى قىپتۇ. بىراق مەن ئورماندا ياشايمەن. سېنىڭ ماكانىڭ بولسا سۇدا. قانداقچە ئۆيۈڭگە مېھمان بولىمەن؟ خوتۇنۇڭنى بۇ يەرگە ئەكەلگىن. ئۇنى تەزىم قىلىپ كۈتۈۋالاي ۋە گۆھەردەك سۆزلىرىنى چىن دىلىم بىلەن ئاڭلاي.

— ئەي دوستۇم! — دېدى لەھەك، — بىزنىڭ ئۆيىمىز ناھايىتى گۈزەل مەنزىرىلىك ساھىلدا. قورقماي دۇمبەمگە بىمالال مىنگىشىۋالغىن ـ دە، يولغا چىقايلى.

بۇنى ئاڭلىغان مايمۇن خۇرسەن بولۇپ:

— ئەي قەدىرلىكىم! ئۇنداق بولسا تېزرەك بولايلى. تارتىشىپ نېمە قىلىمىز؟ مانا سېنىڭ مۇرەڭگىمۇ مىنۋالدىم، — دېدى.

ئۇلار سۇدا ئۇزۇپ كېتىشتى. مايمۇن ئۆزلىرىنىڭ پايانسىز دېڭىزدا كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، قورققىنىدىن يۇرىكى دۇپۇلدەپ:

— ئاستىراق ئۇزگىن، بۇرادەر! ئۇچامغا دېڭىز سۇيى چاچىراۋاتىدۇ، — دېدى.

بۇنى ئاڭلىغان لەھەڭ: «ئەگەر مايمۇن مېنى تۇتۇپ ئولتۇرمىسا، چوڭقۇر دېڭىزدا ئازغىنە ئارىلىققىمۇ ئۇزۇپ بارالمايدۇ. ئۇ ھازىر پۇتۇنلەي مېنىڭ ئىلكىمدە، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭغا مەقسىتىمنى ئېيتىۋەرسەم بولىدۇ: ئۆز خۇداسىنى ئەسلەپ ياد قىلسۇن» دەپ ئويلىدى ـ دە:

— دوستۇم! ئىشەنچىڭگە ئىگە بولۇپ، سېنى خوتۇنۇمنىڭ ئەمرى بىلەن ئۆلتۈرگىلى ئەكېتىۋاتىمەن. خۇدانى ياد قىلىپ ئىبادەت قىل، — دېدى.

— بۇرادەر! — دېدى مايمۇن، — سىلەرنىڭ ئالدىڭلاردا نېمە گۇناھ قىلدىم. مېنى نېمىشقا ئۆلتۈرمەكچىسىلەر؟

— خوتۇنۇم سېنىڭ شەرىتىڭ شېرىن يۇرىكىڭنى يېمەكچى. شۇنىڭ ئۈچۈن سېنى ئۇنىڭ ئالدىغا ئەكېتىۋاتىمەن، — دېدى لەھەڭ.

— قەدىرلىكىم! — دېدى مايمۇن ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ، — نېمىشقا مېنىڭ شېرىن يۇرىكىمنى ساھىلدا سورىمىدىڭ؟ ئۇ جامبۇ دەرىخىنىڭ كاۋىكىدا قالدى ئەمەسمۇ؟ مېنى بىكار ئەكېتىۋاتىسەن. يۇرىكىم ئورنىدا ھېچنەرسە يوق، قۇپقۇرۇق.

بۇ سۆزنى ئاڭلىغان لەھەڭ خۇرسەن بولۇپ:

— دوستۇم! ئۇنداقتا شۇ يۇرىكىڭنى ماڭا ھەدىيە قىلغىن.

بولمىغۇر خوتۇنۇم يەپ نەپسىنى قاندۇرسۇن. بولمىسا ئاچلىق ئېلان قىلمەن دەپ تۇرۇۋالدى. سېنى جامبۇ دەرىخى ئالدىغا ئاپىرىپ قويايى، — دېدى.

ئۇ شۇنداق دەپ كەينىگە بۇرۇلۇپ، جامبۇ دەرىخى بار تەرەپ-كە ئۇزۇپ كەتتى.

ئاخىر، مېڭە تۇرلۇك دۇئا ئوقۇپ خۇداغا شۈكۈر قىلغان مايمۇن ساھىلغا چىقىپ، دەرەخ ئۈستىگە كۆتۈرۈلدى - دە، «خۇداغا شۈكۈر، ئامان قالدىم. بۇگۈن خۇددى قايتا دۇنياغا كەلگەندەك بولدۇم» دەپ ئۆزىنى يېنىك ھېس قىلدى.

— ئەي دوستۇم! — دېدى لەھەڭ، — قېنى، ماڭا يۈرە-كىڭنى بەرگىن - دە، بۇرادىرىڭنىڭ خوتۇنى ئۆزىنى ئاچلىق بالاسىغا سالمىسۇن.

مايمۇن كۈلۈپ تۇرۇپ ئۇنى نۇرغۇن قارغىۋەتتى:

— تۇفى، ئەي ئەخمەق، خائىن، كىمنىڭ ئىككى يۈرىكى بار كەن؟ ماڭ، ئۆيۈڭگە كەت ۋە بۇ يەرگە قايتا كەلگۈچى بولما.

دوستۇڭ قىلسا رەزىللىك ئۆرى دەرھال يۈزۈڭنى،
تۇغالمىغان قېچىردەك بىكار ھالاك بولۇرسەن.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ!

بۇنى ئاڭلىغان لەھەڭ شەرمەندە بولۇپ: «ئەپسۇس! مەن نادان نېمىشقا ئۇنىڭغا نىيىتىمنى ئېيتىپ قويدۇم؟ لېكىن ئۇ گېپىمگە كىرسە، بەلكىم يەنە ئىشەنچىگە ئىگە بولۇرمەن» دەپ ئويلىدى.

— ئەي دوستۇم! — دېدى ئۇ شۇ پېكىر بىلەن، — ئۇنىڭغا يۈرەكنىڭ ئانچە كېرىكى يوق. سېنىڭ پىكرىڭنى بىلەي دەپ چاقچاق قىلغانىدىم. بىزنىڭ ئۆيگە خەيرلىك مېھمان بول. بۇرا-دىرىڭنىڭ خوتۇنى سېنى ئىنتىزارلىق بىلەن كۈتۈۋالىدۇ.

— هەي زالىم! — دېدى مايمۇن، — يوقال كۆزۈمدىن! بىلىپ قويغىنكى، ھېچ يەرگە بارمايمەن.

ئاچ نېمىلەرنى قىلمىغاي،
موھتاج رەھىمدىل بولمىغاي.
پرېزىدېنتىمىزنىڭ بېرىپ ئېيىت،
گانگادەتتە قايتمىغاي.

دېگەن ئەمەسمۇ!

لەھەڭ مايمۇندىن:

— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سورىغاندى، مايمۇن مۇنداق ھېكايە قىلدى:

بىرىنچى ھېكايە

— قۇدرەتلىك پادىشاھىمىز گانگادەتتە ياشايتتى. ئۇنىڭ جەمەتىدە بىرى شۇنداق قىساتتىكى، ئاخىر ئۇ قۇدرەتنى تاشلاپ كېتىشكە قارار قىلدى ۋە سۇ تارتىدىغان چېلەككە چۈشۈپ قۇدرەتتىن چىقىۋالدى. ئۇ تاشقىرىغا چىققاندىن كېيىن: «جەمەتلىرىمدىن قانداق ئىنتىقام ئالسام بولار؟» دەپ ئويلىدى.

ئۇ شۇنى خىيالىدىن ئۆتكۈزۈۋاتقان ئەسنادا ئۆز ئۇۋىسىغا قاراپ سۆرىلىپ كېتىۋاتقان قارا يىلان پرېزىدېنتىمىزنى كۆرۈپ قېلىپ: «ئەگەر پرېزىدېنتىمىزنى قۇدرەتقا ئېلىپ بارسام ئۇ بارلىق پادىشاھلارنى ھالاك قىلىدۇ» دېگەن ئويغا كەلدى.

دۈشمەن بەزەن دۈشمەندىن قوغداپ قالار دۈشمىنىنى، چىقارغاندەك تىكەندە پۇتقا كىرگەن تىكەننى.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ!

ئۇ شۇنى ئويلاپ ئۇۋۇننىڭ ئاغزىغا كېلىپ:

— ھەي پرىيادەرشەنە، بۇياققا چىق! — دەپ چاقىردى.

پرىيادەرشەنە ئۆزىنى كىمدۇر بىرىنىڭ چاقىرۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ: «مېنى چاقىرۋاتقان كىشى ئۆز جەمەتىمدىن بولمىسا كېرەك. بۇ يىلانىنىڭ ئاۋازى ئەمەس. بۇ دۇنيادا مەن باشقا ھېچكىم بىلەن پاراڭلاشمايمەن. شۇنىڭ ئۈچۈن تاشقىرىغا چىقىشتىن بۇرۇن ئۇنىڭ كىملىكىنى ئېنىقلىشىم كېرەك. بەلكىم بىرەر يىلان ئۆگەتكۈچى ۋە ياكى شىپالىق يىلتىزلارنى قازغۇچى تۇتۇۋالماقچى بولۇۋاتقاندۇ. بەلكىم كىمدۇر مېنى ئۆز رەقىبلىرىگە قارشى كۈرەشتە ئۆزىگە ئىتتىپاقچى قىلماقچىدۇ» دەپ ئويلىدى.

— سەن كىم بولىسەن؟ — دەپ سورىدى يىلان.

— مەن پاقىلار شاھى گانگادەتتە بولىمەن. سەن بىلەن دوست بولغىلى كەلدىم، — دېدى گانگادەتتە جاۋابەن.

بۇنى ئاڭلىغان يىلان:

— ھېچقاچان قۇرۇق ئوتۇن ئوت بىلەن دوست بولغان ئەمەس، — دېدى.

— راست ئېيتىسەن، — دەپ خىتاب قىلىدى گانگادەتتە، — سەن بىزنىڭ ئەزەلىي دۈشمىنىمىز. لېكىن مەن ئېزىلىپ ياشاشقا چىدىمىغانلىقىم ئۈچۈن يېنىڭغا كەلدىم.

كۈلپەت چۈشۈپ بېشىڭغا باسقان چاغدا پالاكەت،
دۈشمەن بەزەن توساتتىن كېلىپ قالار كۆمەككە.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ!

— سېنى كىم ئېزىۋاتىدۇ؟ — دەپ سورىدى يىلان.

— ئۇرۇق ـ جەمەتلىرىم، — دەپ جاۋاب بەردى گانگادەتتە.

— سەن قەيەردە ياشايسەن؟ كۆلدىمۇ، قۇدۇقتىمۇ ياكى باشقا يەردىمۇ؟ — دەپ سوردى يىلان.

— قۇدۇقتا ياشايمەن، — دېدى پاقا.

— مەن ئۇ يەرگە چۈشەلمەيمەن. چۈشسەممۇ، ئۇرۇق - جەمەتىڭنىڭ ئەدىپىنى بېرىش ئۈچۈن ئۇ يەر تارچىلىق قىلىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن يولۇڭدىن قالماي ماڭغىن، — دېدى يىلان.

— ياق، مەن بىلەن يۈر. ئۇ يەرگە بىمالال كىرەلەيسەن. قۇدۇقنىڭ تېمىدا يوغان تۆشۈك بار. شۇ يەردە ئولتۇرۇپ بارلىق قېرىنداشلىرىمنى ئاسانلا تۇتۇۋالىسەن، — دېدى گاڭگادەتتە.

بۇنى ئاڭلىغان يىلان: «مەن قېرىپ قالدىم. ھازىر چاشقان-نىمۇ تۇتۇشۇم مۇمكىن ئەمەس.

قالغان چاغدا كۈچۈڭدىن،
ئاسان ئولجا ئەۋزەلدۇر.

دەپ توغرا ئېيتقانىكەن» دەپ ئويلىدى.

يىلان ئويلاپ كۆرۈپ پاقىغا:

— ئەي گاڭگادەتتە! ئۇنداق بولسا مېنى قۇدۇقۇڭغا ئېلىپ بار، — دېدى.

— ئەي پرىيادەرشەنە! — دېدى گاڭگادەتتە، — مەن سېنى ئۇ يەرگە دەرھال ئېلىپ بارىمەن ۋە قەيەردە يېتىشىڭنى كۆرسىتىمەن. لېكىن سەن خىزمەتكارلىرىمغا تەگمەسلىكىڭ، پەقەت مەن كۆرسەتكەنلەرنى يېيىشىڭ كېرەك.

يىلان ئېتىراز بىلدۈرۈپ:

— قەدىرلىكىم! بۇگۈندىن ئېتىبارەن سەن مېنىڭ دوستۇم. شۇنىڭ ئۈچۈن قورقما. سەن نېمىنى خالىساڭ شۇنى قىلىمەن، — دېدى.

ئۇ شۇنداق دېگەچ ئۇۋۇسىدىن چىقتى - دە، گاڭگادەتتەنى

قۇچاقلاپ ئىككىسى بىللە قۇدۇققا قاراپ يول ئالدى. ئۇلار قۇ-دۇققا يېتىپ بېرىپ، سۇ ئالىدىغان چېلەك بىلەن قۇدۇق تېگىگە چۈشتى. قارا يىلان كامارغا يوشۇرۇنۇۋالغاندا پاقا ئۇنىڭغا ئۆز جەمەتى ۋە قېرىنداشلىرىنى كۆرسەتتى. يىلان بىر - بىرلەپ ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى يەپ بولدى. بىرمۇ پاقا قالمىغاندا ئۇ ئاستا-غىنا گانگادەتتەنىڭ يېقىنلىرىنىمۇ قىرىشقا باشلىدى. ئاخىر يىلان:

— قەدىرلىكىم! رەقىبلىرىڭ يوقالدى. ماڭا ئەمدى باشقا يېمەكلىك تېپىپ بەر. مېنى بۇ يەرگە سەن ئەكەلدىڭغۇ! — دېدى.

— قەدىرلىكىم! — دېدى گانگادەتتە جاۋابەن، — سەن بۇر-چۇڭنى دوستانە ئادا قىلدىڭ. ئەمدى كەلگەن يولۇڭ بىلەن ئۆز ئۆيۈڭگە قايت.

— ئەي گانگادەتتە! — دېدى يىلان، — بۇنداق دېيىش ياخشى ئەمەس. مەن قانداق قايتىمەن. ئىلگىرى ماڭا قورغان بولغان ئۇۋا ئەمدى شۇبھىسىز باشقىلار تەرەپتىن ئىشغال قىلىن-دى. مەن بۇ يەردە قالىمەن. سەن ھەر كۈنى مېنىڭ ئالدىمغا خىزمەتكارلىرىڭدىن بىرىنى ئەۋەتىپ تۇرغىن. ئۇنداق بولمىغا-دا، ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى يەۋېتىمەن، — دېدى يىلان.

بۇنى ئاڭلىغان گانگادەتتە تەشۋىشكە چۈشۈپ: «ھە! ... قانداق بولۇپ كەتتى. ئۇنى نېمىگە باشلاپ كەلگەندىمەن؟ ئەگەر ياق دېسەم ئۇ ھەممىنى يەۋەتكۈدەك. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭغا ھەر كۈنى خادىملاردىن بىرىنى بېرىشكە توغرا كەلدى.

كۆپچىلىكنىڭ بېشىغا كەلسە خەتەر،
بەزىلەر قالغاي ئامان، داناسى بار.
قۇتقۇزۇپ قالغاچقا داناسى، ئۇلار —
جان پىدا قىلغاي ھامان داناسىغا.

ئازنى دەپ، ئاقسىل ئەمەس ئۇ، كۆپنى قۇربان ئەيلىگەن، بەلكى كۆپنىڭ جېنىچۈن ئاز جاننى قۇربان قىلغۇلۇق.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ!» دەپ ئويلىدى.

ئۇ شۇنداق قارارغا كېلىپ، يىلانغا ھەركۈنى بىر چارپاقىنى كۆرسىتىپ تۇردى. يىلان بۇنى يەپ، يوشۇرۇنچە يەنە بىرىنى پوكىنىغا ئۇراتتى.

كىيىمى كىر ئادەملەر يەر تاللىماي ئولتۇرار،
غەنىيمەت، دەپ بارىنى قويماي سوقار قارنى ئاچ.

دەپ توغرا ئېيتىشقان ئەمەسمۇ!

ئاخىر بىر كۈنى، يىلان پاقىلار قاتاردا گانگادەتتەنىڭ ئوغلى سۈنادەتتەنمۇ يەپ قويدى. بۇنى كۆرگەن گانگادەتتە داد — پەرياد قىلىشقا باشلىدى. بۇ چاغدا ئۇنىڭ خوتۇنى:

كەتتى ئۆزۈڭدىن ئۆتۈپ ئاھ ئۇرما مۇنچە بولدى —
كەتسە گەر نەسلىڭ قۇرۇپ نەدە ساڭا ئۇ باشپاناھ.

ئەمدى بۇ يەردىن قانداق چىقىپ كېتىش ۋە ياكى يىلاننى قانداق ئۆلتۈرۈشنى ئويلا، — دېدى.

بارا — بارا بارلىق پاقىلار قىرىلىپ تۈگىدى. گانگادەتتە يالغۇز ئۆزى قالدى. بۇ چاغدا پرىيادەرشەنە:

— قەدىرلىكىم گانگادەتتە! يەيدىغان ھېچ نەرسە قالمىدى، ئېچىرقاپ كەتتىم، ماڭا بىرەر نەرسە تېپىپ بەرگىن. بۇ يەرگە مېنى سەن ئەكەلدىڭغۇ! — دېدى.

— مەن ھاياتلا ئىكەنمەن، بۇنىڭدىن قايغۇرما. ماڭا ئىجازەت بەرگىن — دە، مەن باشقا قۇدۇقلاردىكى بارلىق چارپاقلارنى

باشلاپ كېلەي، — دېدى پاقا.

— سېنى يېيەلمەيمەن. چۈنكى مېنىڭ ئۆز قېرىندىشىمدەك-سەن. ئەگەر ۋەدەڭگە ۋاپا قىلساڭ، مەن ئۇچۇن خۇددى ئاتامدەك بولۇپ قالىسەن، — دېدى يىلان.

گانگادەتتە مانا شۇنداق ھېيلە بىلەن قۇدۇقتىن قۇتۇلدى. ئۆزى يالغۇز قالغان پرېيادەرشەنە پاقىنىڭ قايتىشىنى تۆت كۆزى بىلەن كۈتۈشكە باشلىدى.

ئۇ ئۇزاق كۈتتى. ئاندىن پرېيادەرشەنە شۇ قۇدۇقتىكى باشقا تۆشۈكتە ياشايدىغان كەسلەنچۈككە ئىلتىماس قىلدى:

— قەدىرلىكىم، ساڭا كىچىككىنە ئىلتىماسىم بار. سەن گانگادەتتەنى بىلىسەنغۇ. ئۇ بىرەر كۆلچەكتە بولسا كېرەك. ئىزدەپ تاپقىن - دە، مېنىڭ نامىمدىن: «باشقا پاقىلار كېلىشىنى خالىمايۋاتقان بولسا، ئۆزۈڭ يالغۇز كېلىۋەر، بۇ يەردە سەنسىز ياشىيالمايمەن. ئەگەر ساڭا يامانلىق قىلغان بولسام، ئۆمرۈم بويى قىلىغان ياخشى ئىشلىرىمىنىڭ ساۋابىنى ساڭا بولسۇن» دېگىن.

كەسلەنچۈك ئۇنىڭ ئىلتىماسىنى ئورۇنداپ دەرھال گانگادەتتەنى ئىزدەپ تاپتى ۋە ئۇنىڭغا:

— قەدىرلىكىم! دوستۇڭ پرېيادەرشەنە سېنى تەقەززالىق بىلەن كۈتۈۋاتىدۇ. چاپسانراق قايتسۇن دەيدۇ. ئۇ ساڭا قىلغان يامانلىقى بەدىلىگە ئۆمرىدە قىلغان بارلىق ساۋابلىق ئىشلىرىنى ساڭا ئۆتۈنمەكچى. قورقماي ئۆيۈڭگە قايت، — دېدى.

ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىغان گانگادەتتە:

ئاچ نېمىلەرنى قىلمىغاي،
موھتاج رەھىمدىل بولمىغاي.
پرېيادەرشەنەگە ئېيت:
گانگادەتتە قايتمىغاي.

دېدى. گانگادەتتە شۇنداق دەپ، كەسلەنچۇكنى كەينىگە قايتۇرۇ-ۋەتتى.

شۇنىڭ ئۈچۈن، ئەي سۇدا ياشىغۇچى بەتخۇي، مەنمۇ گانگا-دەتتەدەك ھېچقاچان سېنىڭ ئالدىڭغا بارمايمەن.

— ئەي دوستۇم! — دېدى بۇنى ئاڭلىغان لەھەك، — ئۇنداق قىلماسلىق كېرەك. ھەر ھالدا سېنىڭ ئالدىڭدا ناشۇكۇر بولۇپ قالماي. مېنىڭ ئۆيۈمدە مېھمان بول ۋە مېنى بۇ گۇناھ-تىن قۇتقۇز. ئۇنداق بولمىغاندا مەن ئاچلىق ئېلان قىلىمەن.

— ئەخمەق! — دېدى مايمۇن، — قانداقمۇ مەن خەۋپ - خەتەرنى كۆرۈپ تۇرۇپ، خۇددى لەمبەكارنەگە ئوخشاش ئۆزۈمنى ھالاك قىلاي.

لەھەك مايمۇندىن:

— لەمبەكارنە دېگەن كىم؟ ئۇ خەتەرنى كۆرۈپ تۇرغان بولسا، نېمىشقا ھالاك بولىدى؟ بۇ ئىشنى ئېيتىپ بەرگەيسەن، — دەپ سورىغانىدى. مايمۇن مۇنداق ھېكايە قىلدى:

ئىككىنچى ھېكايە

ئورمان ياقىسىدا كارالاكېسارە ئىسىملىك بىر شىر بار ئىدى. ئۇنىڭ كەينىدە ئەگىشىپ يۈرىدىغان دۇسارېكە ئىسىملىك خىزمەتكارى بار ئىدى. بىر كۈنى شىر پىل بىلەن ئۇرۇشۇپ ئېغىر يارىدار بولۇپ، ئايىغىنى مىدىرلىتالماي قالدى. شۇنىڭ ئۈچۈن دۇسارېكە ئاچ قېلىپ، تاناپىتەك تارتىلىپ كەتتى ۋە بىر كۈنى پۈتۈنلەي ھالىدىن كېتىپ شىرغا:

— جانابلىرى! ئاچلىقتىن ھېچ مادارىم قالمىدى، مىدىرلى-غۇدەك ماجالىم يوق، خىزمەتلىرىنى قىلالمىغۇدەكمەن، — دېدى.

— ئەي دۇسارېكە! — دېدى شىر، — بىرەر ئولجا تېپىپ

ماڭا مەلۇم قىل. ئەھۋالىم ناچار بولۇشىغا قارىماي، ئۇنى ئۆلتۈرۈشكە ھەرىكەت قىلىمەن.

بۇنى ئاڭلىغان چىلبۆرە ئولجا ئىزدەپ كەتتى ۋە ئانچە يىراق بولمىغان كۆل بويىدىكى يېزىنىڭ يېنىدا لەمبەكارنە دېگەن ئېشەكنى ئۇچراتتى. ئېشەك تاكىراڭ ئۆسكەن چۆپلۈكتە ئوتلاۋاتاتتى. چىلبۆرە يېقىنراق بېرىپ:

— ھۆرمەتلىرىمنى قوبۇل قىلغايسىز تاغا! سىزنى كۆرمىگىنىمگە ئۇزۇن بولدى. نېمانچە بوشىشىپ كەتتىڭىز؟ — دېدى.

— ئامالىم قانچە قېرىنداش! — دېدى لەمبەكارنە جاۋابەن، — رەھىمسىز بوياقچى مېنى ئېغىر يۈكلەرنى توشۇشقا مەجبۇر قىلىدۇ، لېكىن ئالدىمغا ياخشى چۆپ تاشلىمايدۇ. شۇڭا توپا باسقان ئوت ـ چۆپلەرنى يېيىشكە مەجبۇرمەن. بۇنىڭ بىلەن قارنىم زادى تويمايدۇ.

— ئۇنداقتا ئىش چاتاقكەن تاغا، — دېدى چىلبۆرە، — مەن دەريا بويىدا بىر يەرنى بىلىمەن. ئۇ يەردە زۇمرەتتەك ياپيېشىل مايسىلار يەلپۇنۇپ تۇرىدۇ. مەن بىلەن بىللە يۈرۈڭ، ھېكمەتلىك سۆزلەر بىلەن ھەمسۆھبەت بولۇپ، ئۇ يەردە ۋاقتىمىزنى خۇش ئۆتكۈزەيلى.

— ئەي، قېرىنداش! — دېدى لەمبەكارنە جاۋابەن، — بۇ گېپىڭ تۇزۇك. لېكىن ئورماندىكىلەر يېزىنىڭ مال ـ ۋارانلىرىنى تىرىك قويمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن ئۇ يەرگە بارالمايمەن.

— ئۇنداق دېمەڭ! — دەپ ئېتىراز بىلدۈردى چىلبۆرە، — ئۇ يەرنى مېنىڭ پەنجىلىرىم قوغدايدۇ. ئۇ يەرگە ھېچكىم كىرەلمەيدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇ يەردە خۇددى سىزگە ئوخشاش بوياق چىدىن بىزار بولغان ئۈچ مىدە تەخەي بار. ئۇچىلىسىنىڭ ئېرى يوق. ئۇلار ھازىر تازا سەمرىدى ۋە ماڭا: «چوڭ دادا، بىرەر يېزىغا بېرىپ بىزگە لايىق ئەر تېپىپ كېلىڭ» دەپ ئىلتىماس

قىلدى. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن سىزنىڭ ئالدىڭىزغا كەلدىم.

چىلبۆرىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ شەھـزادىنىڭ قوزغالغان لەۋبەكارنە:

— ئۇنداق بولسا قەدىرلىكسىم، مېنى دەرھال ئۇ يەرگە باشلاپ بار.

سۆيگۈ ئاچچىق زەھەردىن، سۆيگۈ شېرىن ھەسەلدىن،
يارىم بارىكى جەننەت بار، يارسىز جاھان دوزاختۇر.

دەپ ياخشى ئېيتقان، — دېدى.

ئاخىر، چىلبۆرە ئۇنى شىر يانغان يەرگە ئەكەلدى. ئەخمەق ئېشەكنىڭ ھېچ نەرسىدىن خەۋەرسىز يېقىنلاپ كەلگىنىنى كۆرۈپ ئىختىيارسىز خۇش بولۇپ كەتكەن شىر شۇنداق ھەيۋەت بىلەن سەكرىدىكى، ئېشەكتىن ئاتلاپ ئۆتۈپ كەتتى. تەقدىرنىڭ تەقەززاسى بىلەن ئامان قالغان ئېشەك خۇددى چاقماق سوقۇۋەتكەندەك بېشى گاڭگىراپ: «بۇ نېمىدۇر؟» دەپ ئويلىدى. ئۇ ئايلىنىپ قارىدى ـ دە، نېرىدا ئىلگىرى ھېچ كۆرمىگەن، كۆزلىرى قانغا تولغان دەھشەتلىك ۋەھشىي مەخلۇققا كۆزى چۈشتى ۋە ھوشىنى يوقىتىپ، قورقۇنچ ئىچىدە شەھەرگە قاراپ قاچتى.

— سېنىڭ قانچىلىك چەبدەسلىكىڭنى بىلىمەن. قانداقچە نىشاندىن ئاداشتىڭ؟ — دىدى چىلبۆرە شىرغا.

— سەكرەشكە ياخشى تەييارلانمىغانىكەنمەن. ئەمدى قانداق قىلغۇلۇق؟ پىلمۇ مەندىن قېچىپ قۇتۇلالمايتتى ـ دە، — دېدى ئۆزىنى يوقاتقان شىر.

— بوپتۇ، شۇ يەردە تۇر ۋە يەنە سەكرەشكە ھازىرلان. مەن ئېشەكنى يەنە باشلاپ كېلەي، — دېدى چىلبۆرە.

— مېنى بىر كۆرۈپ قاچقان ئاسانلىقچە قايتىپ كەلمەيدۇ. باشقا بىر ئولجىنى ئىزدەپ باققىن، — دېدى شىر.

— ئەنسىرىمە، بۇنى مەن ئۆز ئۇستۈمگە ئالىمەن، — دېدى چىلبۆرە.

چىلبۆرە شۇنداق دەپ ئېشەكنىڭ كەينىدىن ماڭدى ۋە ئۇنى يېزىنىڭ يېنىدا ئۇچراتتى. ئېشەك چىلبۆرىنى كۆرۈپ:

— سەن ئېلىپ بارغان ئۇ گۈزەل مەنزىرىلىك جايدا مەن تەقدىر تەقەززاسى بىلەن بىمالال ئامان قالدىم. ئەي قېرىنداش، ماڭا دەھشەتلىك چاڭگال سالماقچى بولغان بۇ بالايىئاپەت مەخلۇق كىم بولىدۇ؟ — دېدى.

چىلبۆرە بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ كۈلگەن هالدا:

— ئەي تاغا! ئۇ شەھۋىتى قوزغالغان مىدە بولىدۇ. سىزنى قۇچاقلىماقچى بولۇپ ئېتىلغانىدى، سىز قورقۇپ بەدەر قاچتىڭىز. ئۇ سىزنى توختاتماقچى بولۇپ، تۈيىقىنى كۆتۈرگەندى ـ دە! سىزنى دەپ هازىر ئۇنىڭ گېلىدىن ھېچ نەرسە ئۆتمەيدۇ. «ئەگەر لەمبەكارنە ماڭا ئەر بولمىسا ئۆزۈمنى ئوتقا تاشلايمەن، سۇغا غەرق بولىمەن ياكى بولمىسا زەھەر ئىچىمەن. ئۇنىڭسىز ياشىيالمايمەن» دەپلا تۇرىدۇ. ئۇ يەرگە بارمىسىڭىز بولمايدۇ. ئۇنداق بولمىغاندا، بىر ئايالنىڭ ئۇۋالىغا قالىسىز. مەنماتخۇ[1]نىڭ غەزىپىگە ئۇچرايسىز.

بۇ يالغان سۆزلەرگە ئۇچۇپ كەتكەن ئېشەك شۇنداق قىلىپ شىر بىلەن يەنە ئۇچراشتى. بۇ قېتىم سەكرەشكە خېلى تەييارلىق قىلغان شىر بىردەمدىلا ئۇنى هالاك قىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن شىر ئولجىنى قوغداشنى چىلبۆرىگە قالدۇرۇپ، ئۆزى يۇيۇنغىلى دەريا‌غا چۈشتى. بۇ ئارىدا ئاچ كۆز چىلبۆرە چىدىيالماي ئېشەكنىڭ ئىككى قۇلىقى بىلەن يۇرىكىنى يەۋەتتى. شىر يۇيۇنۇپ بارلىق رەسىم ـ قائىدىلەرنى ئادا قىلىپ قايتىپ كەلگەندە، ئېشەكنىڭ يۇرىكى ۋە قۇلىقى يوقلۇقىنى كۆرۈپ، چىلبۆرىگە

---

① مەنماتخۇ — «ئۇيالدۇرغۇچى» مەنىسىدە بولۇپ، سۆيگۈ ئىلاهى كامانىڭ نامىلىرىدىن بىرى.

غەزەپلەنگەن ھالدا:

— ئەبلەخ! ئېشەكنىڭ قۇلىقى بىلەن يۈرىكىنى يېيىشكە قانداق جۈرئەت قىلدىڭ؟ — دېدى.

چىلبۆرە بوينىنى قىسىپ قۇللۇق قىلغان ھالدا:

— ئۇنداق دېمىگەيلا جانابلىرى، ئۇنىڭ قۇلىقىمۇ، يۈرىكىمۇ يوق ئىدى. ئۇنداق بولمىغاندا، بۇ يەرنى كۆرگەن تۇرۇقلۇق قايتىپ كەلمەيتتى. ئۇ ئۆزلىرىنى كۆرۈپ قورقۇپ قېچىپ كەتمىگەنمىدى؟ شۇنىڭ ئۈچۈن:

قورقۇپ سەندىن قاچسام ھەم قايتا يېنىپ كەلمىسەم،
قۇلىقى گاس، كۆزى كور، ئەخمەق ئىكەن، دەپ بىلگىن.

دېگەن ئەمەسمۇ! — دېدى.

شىر چىلبۆرىنىڭ سۆزلىرىگە ئىشىنىپ كۆڭلى جايىغا چۈشىتى ۋە ئۇنىڭغىمۇ گۆشتىن بۆلۈپ بەردى.

شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى: «مەن لەمبەكارنە ئەمەس» شۇنداق قىلىپ، ئەي ئەخمەق، توغرا سۆزۈڭ يامان نىيىتىڭنى پاش قىلدى ۋە سەن خۇددى يودخشتخىرادەك ئۇتتۇردۇڭ.

راست سۆزلىسە مۇبادا قاقۇاش ـ قېرى ئالدامچى،
چېقىمچىنىڭ گېپىدەك، ھېچكىم ئاڭا ئىشەنمەس.

دەپ توغرا ئېيتقان.

لەھەڭ مايمۇندىن:

— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سورىغانىدى، مايمۇن مۇنداق ھېكايە قىلدى:

ئۇچىنچى ھېكايە

— بىر مەھەللىدە بىر تاۋاقچى بار ئىدى. كۈنلەردىن بىر كۈنى ئۇ مەست ھالدا يۇگۈرۈپ كېتىۋېتىپ، سۇنغان كوزىنىڭ ئۇچلۇق پارچىسى ئۇستىگە يىقىلىپ، پېشانىسى جاراھەتلىنىپ قانغا مىلەنگەن ھالدا تىرەجەپ ئورنىدىن تۇردى. ئۇ ياخشى داۋا-لانمىغانلىقتىن يارىنىڭ ئورنى ناھايىتى كۆرۈمسىز بولۇپ ساقايدى. بۇ ئارىدا قەھەتچىلىك يىللىرى باشلىنىپ تاۋاقچى ۋەيران بولۇپ كەتكەنىدى، كېيىن پادىشاھنىڭ بىرقانچە قۇللىرى بىلەن بىللە باشقا يۇرتقا كېتىپ، ئۇ يەردە پادىشاھنىڭ خىزمىتىگە كىردى. پادىشاھ ئۇنىڭ پېشانىسىدىكى تاتۇقنى كۆرۈپ، «بۇ ناھايىتى باتۇر ئادەم بولسا كېرەك» دەپ ئويلىدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنى باشقىلاردىن ئارتۇقراق كۆرۈپ، سوۋغا - سالاملار قىلىپ، ئىززەت - ئىكرام بىلدۇردى. باشقا يالىلانما خىزمەتكار-لار بۇنى كۆرۈپ، ھەسەتخورلۇق قىلىشتى. لېكىن شاھنىڭ غەزىپىدىن قورقۇپ، ھېچ نەرسە دېمەيتتى. كۈنلەردىن بىر كۈنى قوشۇن جەم بولۇپ، پىللار تەخلەندى. ئات - ئۇلاغلار ھازىرلا-نىپ لەشكەرلەرنىڭ مەشقى باشلانغاندا پادىشاھ تاۋاقچىدىن:

— ھەي لەشكەر! ئىسمىڭ نېمە؟ قايسى ئۇرۇقتىنسەن؟ پېشانەڭدىكى تاتۇق قايسى جەڭدە بولغان؟ — دەپ سوردى.

— ئەي ئالىي زات! مەن تاۋاقچىلار نەسلىدىن بولىمەن. ئىسمىم يودەختىخىرا. تاتۇق جەڭدە بولغان ئەمەس. ھويلىمىزدا ساپال سۇنۇقلىرى كۆپ ئىدى، بىر كۈنى مەست ھالدا يۇگۈرۈپ كېتىۋېتىپ، ئۇلارنىڭ ئۇستىگە يىقىلىپ چۈشكەنىدىم، كېيىن پېشانەمدە جاراھەت ئىزى قېپقالدى،— دەپ جاۋاب بەردى تاۋاقچى.

— ئەپسۇس! — دېدى پادىشاھ،— مەن بۇ تاۋاقچىنى باتۇر جەڭچى دەپ ئويلىغانىكەنمەن، ئۇنى ئۇرۇپ ھەيدىۋېتىڭلار.

— ئالىي ھەزرەتلىرى، مېنى ھەيدىۋەتمەي جەڭدە سىناپ كۆرگەيلا، — دېدى تاۋاقچى.
— سەندە پۈتۈن پەزىلەتلەر مۇجەسسەم بولسىمۇ، قايتىپ كەت.

راۋۇرۇس ئىكەن، ئەي يىگىت، ئەقلىڭ، قامىتىڭ، بىراق جەڭدە بولمىغانكەن زاتىڭ ـ جەمەتىڭ.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ! — دېدى پادىشاھ.
تاۋاقچى پادىشاھتىن:
— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سورىغانىدى، پادىشاھ مۇنداق ھېكايە قىلدى:

تۆتىنچى ھېكايە

— بىر مەملىكەتتە بىر جۈپ شىر بار ئىكەن. بىر كۈنى شىرنىڭ خوتۇنى ئىككىنى كۆچۈكلەپتۇ. ئەركەك شىر ھەر كۈنى كېيىك ۋە باشقا ھايۋانلارنى ئوۋلاپ، ئولجىنى خوتۇنىغا ئېلىپ كېلىدىكەن. بىر كۈنى ئۇ ئورماندا كەچكىچە كېزىپ ھېچ نەرسە تۇتالماپتۇ. كەچ كىرگەندە ئۆيگە قايتىپ كېلىۋېتىپ يولدا چىلـ بۆرە كۆچۈكىنى ئۈچرىتىپتۇ. «ئۇ ناھايىتى كىچىك ئىكەن» دەپ ئۇنىڭغا رەھمى كېلىپ، ئاۋايلاپ چىشلەپ ئۆز ئۆۋىسىغا ئېلىپ كەپتۇ.
— سۆيۈملۈكۈم! يېگىلى بىر نەرسە ئەكەلدىڭىزمۇ؟ — دەپتۇ چىشى شىر.
— قەدىرلىكىم! — دەپتۇ ئەركەك شىر، — مەن بۈگۈن بۇ چىلبۆرە كۆچۈكىدىن باشقا ھېچ نەرسە تۇتالمىدىم. لېكىن ئۇنى ئۆلتۈرۈشكە كۆزۈم قىيمىدى. «ئۇ بىزنىڭ زاتىمىزدىن

بولىدۇ، ئۇنىڭ ئۇستىگە ناھايىتى كىچىك» دەپ ئويلىدىم.

زىيان سالما كاھىنغا قالساڭمۇ گەر خەتەردە،
ئەمرىڭدىكى ئايالنىڭ غېمىنى يە ھەمىشە.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ! كۆڭلۈك تارتسا ئۇنى يەۋەر، قارنىڭ تويىدۇ. ئەتە مەن باشقا بىرەر نەرسە ئەكېلىمەن.

— سۆيۈملۈكۈم! — دەپتۇ چىشى شىر، — سەن ئۇنى ناھايىتى كىچىككەن دەپ ئۆلتۈرمىگەن تۇرساڭ، مەن قارنىمنى دەپ قانداق ئۆلتۈرەي؟ بوپتۇ، ئۇ مېنىڭ ئۈچىنچى ئوغلۇم بولۇپ قالسۇن.

ئۇ شۇنداق دەپ، بۆرىچاقنى مېھرىبانلىق بىلەن ئېمىتىشكە باشلاپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ئۈچ بالا ئارىسىدا پەرق بارلىقىنى بىلمەي، بىللە ئويناپ ـ كۈلۈپ ئۆسۈشۈپتۇ. بىر كۈنى ئورماندىكى بىر ئېقىقا ياۋايى پىل كېلىپ قاپتۇ. ئۇنى كۆرگەن ھەر ئىككى شىر بالىسىنىڭ قېنى قىزىپ، قەھر ـ غەزىپى بىلەن ئېتىلىشقا تەييار تۇرۇشۇپتۇ.

— ئالدىرىماڭلار! بۇ پىل بىزنىڭ قانخور دۈشمىنىمىز. ئۇنىڭغا ھۇجۇم قىلمىڭلار، — دەپتۇ چىلبۆرە كۆچۈكى.

ئۇ شۇنداق دېگىنىچە ئۆيگە قاراپ قېچىپتۇ. شىر كۆچۈكلىرى ئۇنىڭ قورقۇپ قاچقانلىقىنى كۆرۈپ، ئاچچىقىدىن يېنىپتۇ.

جەڭ ئىچىدە بىر باتۇر غەيرەت قوشار بارچىگە،
بىر قورقۇنچاق بارچىنىڭ جاسارىتىن سۈندۈرغاي.

دەپ توغرا ئېيتقان ئەمەسمۇ!

ئاكا ـ ئۇكا ئىككىلەن ئۆيگە كېلىپ ئاتا ـ ئانىلىرىغا چوڭ ئاكىسىنىڭ قورقۇپ قاچقانلىقىنى زاڭلىق قىلىپ:

— يىراقتىن پىلنى كۆرۈشى بىلەن دەرھال كەينىگە قاراپ تىكىۋەتتى، — دېيىشىپتۇ.

بۇنى ئاڭلىغان چىلبۆرنىڭ قەھر - غەزىپى تۇتۇپ، تۆۋەن كالپۇكى تىترەپ، كۆزلىرىگە قان تولۇپتۇ. قاشلىرىنى مىدىرلىتىپ قېرىنداشلىرىنىڭ بېشىغا پوپوزا ياغدۇرۇپتۇ. شۇ چاغدا شىرلارنىڭ ئانىسى ئۇنى بىر چەتكە تارتىپ:

— ھەرگىز ئۇنداق دېمە، بالام. ئۇلار سېنىڭ قېرىنداشلىرىڭ ئەمەسمۇ! — دەپ نەسىھەت قىلىپتۇ.

چىلبۆرە ئانىسىنىڭ نەسىھەتىنى ئاڭلاپ تېخىمۇ قاتتىق غەزەپلىنىپ:

— نېمىشقا ئۇلار مېنىڭ ئۇستۇمدىن كۈلۈشىدۇ؟ جاسارەت، گۈزەللىك، بىلىم ۋە چاققانلىقتا ئۇلاردىن قېلىشمىدىغان يېرىم بارمۇ؟ مەن ئۇلارنى ئۆلتۈرىمەن، — دەپتۇ.

شىر ئانا بۇنى ئاڭلاپ ئىچىدە كۈلۈپتۇ - دە، ئۇنى ھالاكەتتىن ساقلاش ئۈچۈن:

راۋۇرۇس ئىكەن، ئەي يىگىت، ئەقىلىڭ، قامىتىڭ، بىراق جەڭدە بولمىغانكەن زاتىڭ - جەمەتىڭ.

مېنىڭ سۆزلىرىمنى ياخشى ئاڭلا، بالام: رەھىم كېلىپ، چىلبۆرنىڭ بالىسى بولساڭمۇ ساڭا ئاق سۈتۈمنى بېرىپ چوڭ قىلدىم. شۇنىڭ ئۈچۈن بالىلىرىم كىچىك، ئۇلار ئەسلىي نەسلىنى تېخى بىلمەيدۇ. ۋاقتىنى غەنىيمەت بىلىپ، ئۆز ئۇرۇق - جەمەتىڭنىڭ ئارىسىغا بار. ئۇنداق بولمىغاندا ئۇلار كىملىكىڭنى بىلىپ قالسا سېنى پارە - پارە قىلىپ تاشلايدۇ - دە، ۋاقتىسىز ئۆلۈم شەربىتىنى ئىچىسەن، — دەپتۇ.

بۇنى ئاڭلىغان چىلبۆرە قورقۇپ كېتىپتۇ - دە، ئاستاغىنا ئۇ يەردىن قېچىپ ئۆز توپىغا بېرىپ قوشۇلۇپتۇ.

ئۇچىنچى ھېكايىنىڭ داۋامى

شۇنىڭ ئۇچۇن سەنمۇ بۇ يەردىن تېزرەك كەت. بۇ باتۇرلار سېنىڭ تاۋاقچى ئىكەنلىكىڭنى بىلىپ قالمىسۇن. ئۇلار بۇنى بىلىپ قالسا، سېنى ھاقارەت ۋە ئۆلۈم كۇتىدۇ.

بۇنى ئاڭلىغان تاۋاقچى دەرھال ئالدى ـ كەينىگە قارىماي قېچىپ كەتتى.

شۇنىڭ ئۇچۇن ئېيتىمەنكى:

راست سۆزلىسە مۇبادا قاقۇاش ـ قېرى ئالدامچى،
چېقىمچىنىڭ گېپىدەك ھېچكىم ئاڭا ئىشەنمەس.

ئايال كىشىنىڭ سۆزىگە كىرىپ شۇنداق بولسىڭ، ئەخمەق ئىكەنسەن. ئايال كىشىگە ھەرگىز ـ ھەرگىز ئىشەنگىلى بولمايدۇ.

جەمەتىمدىن يۈز ئۆرۈپ سېلىپ بەردىم جېنىمنى،
كۆردۈم پەقەت خىيانەت، مۇكاپاتىم شۇ بولدى.

دەپ راست ئېيتقانىكەن!

لەھەڭ مايمۇندىن:

— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سورىغاندى، مايمۇن مۇنداق ھېكايە قىلدى:

بەشىنچى ھېكايە

— بىر مەھەللىدە بىر براخمان بار ئىدى. ئۇ خوتۇنىنى ھېچنېمىگە تەڭ قىلماي ياخشى كۆرەتتى. خوتۇنى ھەر كۇنى قېرىنداشلىرى بىلەن جاڭجاللىشاتتى. ئاخىر بۇ ئۇرۇش ـ تالاش-

لار جېنىغا تەگكەن براخمان قېرىنداشلىرىنى تاشلاپ، خوتۇنىنى ئېلىپ يىراقتىكى بىر يۇرتقا قاراپ يولغا چىقتى. ئۇلار چوڭ ئورمانلىقتىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقىنىدا، خوتۇنى ئۇنىڭغا:

— ئەي نىجاتكار! تەشنالىقتىن ئۆلەي دېدىم. ماڭا سۇ تېپىپ كەلگەيسىز، — دېدى.

براخمان ئۇنىڭ تەلىپىنى ئورۇنداپ سۇ تېپىپ كەلدى. بىراق كېلىپ قارىسا خوتۇنى ئۆلۈك يېتىپتۇ. ئۇنى چەكسىز ياخشى كۆرىدىغانلىقى ئۈچۈن قاتتىق قايغۇرۇپ يىغلىدى. شۇ چاغدا بىردىن قۇلىقىغا:

«براخمان! ئەگەر ھاياتىڭنىڭ يېرىمىنى بەرسەڭ خوتۇنۇڭ تىرىلىدۇ» دېگەن بىر ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ.

بۇنى ئاڭلىغان براخمان رەسىم ـ قائىدە بويىچە يۇيۇنۇپ تازىلىنىپ ئۈچ كەلىمە مۇقەددەس سۆزنى تەكرارلاپ يېرىم ئۆمرىنى بېغىشلىغانىدى، بېشارەت قىلىنغاندەك، خوتۇنى شۇئان كۆزىنى ئاچتى. ئۇلار سۇ ئىچىپ، ئورمان مېۋىلىرىگە ئېغىز تېگىپ يوللىرىنى داۋاملاشتۇردى ۋە بىر شەھەرنىڭ چېتىدىكى گۈلىستانغا يېتىپ باردى. براخمان بۇ يەردە خوتۇنىغا:

— سۆيۈملۈكۈم! مېنى مۇشۇ يەردە كۈتۈپ تۇر، مەن يېمەكلىك تېپىپ كېلەي، — دېدى.

ئۇ شۇنداق دەپ مېڭىپ كەتتى. بۇ ئارىدا شۇ باغدىكى چاقپەلەككە قارايدىغان بىر توكۇر كىشىنى مەپتۇن قىلىدىغان مۇڭلۇق ئاۋاز بىلەن غەزەل ئېيتقانىدى. براخمانىڭ خوتۇنى غەزەلنى ئاڭلاپ كۆسۈمەشۇ[1] ئوقىغا دۇچار بولدى ـ دە، يېقىنراق كېلىپ:

— قەدىرلىكىم! ئەگەر مېنى ياخشى كۆرمىسىڭىز، براخمانىنى ئۆلتۈرگەندىنمۇ ئېغىر گۇناھقا پاتىسىز، — دېدى.

— مەن ئاغرىنچان ئادەم تۇرسام، مېنى نېمە قىلىسىز؟ —

① كۆسۈمەشۇ — كامادۇۋانىڭ ئىسمىلىرىدىن بىرى.

دەپ ئېتىراز بىلدۇردى توكۇر.
— نېمىشقا ئۇنداق دەيسىز؟ سىز ئەلۋەتتە مەن بىلەن قوشۇلالمىشىڭىز كېرەك، — دېدى ئايال.
ئۇ ئايالنىڭ تەلىپىنى نائىلاج بەجا كەلتۇردى. قوشۇلۇش لەززىتى تۇيغىسىدە ئايال ئۇنىڭغا:
— بىلىپ قويۇڭ، ئەمدى مەن پۈتۈنلەي سىزنىڭ بولىمەن. بىز بىلەن بىللە يۈرۈڭ، — دېدى.
— باش ئۈستىگە، — دېدى ئۇ.
بۇ ئارىدا براخمان يېمەكلىك تېپىپ كەينىگە قايتتى ۋە خوتۇنى بىلەن ئىككىسى تويۇپ تاماقلانغاندىن كېيىن خوتۇنى:
— ماۋۇ توكۇرنىڭ قورسىقى ئاچ. ئۇنىڭغا بىر ئاز يېمەكلىك بېرەيلى، — دېدى.
ئېرى ئۇنىڭ دېگىنىنى قىلغاندىن كېيىن خوتۇنى:
— براخمان! ئۇزۇن يولدا ھەمراھىڭىز يوق. سىز باشقا يېزىغا كەتكىنىڭىزدە مەنمۇ يالغۇز قالىمەن. پاراڭلىشىدىغان ھېچكىم يوق، بۇ بىز بىلەن بىللە كەتسۇن، — دېدى.
— ئۆزىمىز ئاران كېتىۋاتساق، بۇ توكۇرنى نېمە قىلىمىز؟ — دېدى براخمان.
— ئۇنىڭ سېۋەتكە ئولتۇرغۇزۇپ ئۆزۈم كۆتۈرۈپ ماڭاي، — دېدى خوتۇنى.
شۇنىڭدىن كېيىن براخمان خوتۇنىنىڭ يالغان سۆزلىرىگە ئۇچۇپ كېتىپ، ماقۇل بولدى ۋە خوتۇنى توكۇرنى سېۋەتكە سېلىپ كۆتۈرۈپ ماڭدى. ئۇ توكۇرنى شۇنداق ياخشى كۆرۈپ قالدىكى، بىر كۈنى ئېرى قۇدۇق بېشىدا ئارام ئېلىپ ئولتۇرغاندا ئۇنى قۇدۇققا ئىتتىرىۋېتىپ، سېۋەت ئىچىدىكى توكۇرنى كۆتۈرۈپ يېقىن ئاردىكى شەھەرگە يول ئالدى. شەھەر ئىچىدە ئۇ ھەممە كىشىگە سېلىق سېلىپ، ئاھالىنى ئوغرىلاردىن ساقلاپ يۈرگەن پادىشاھنىڭ مۇھاپىزەتچىلىرىگە ئۇچرىدى، ئايالنىڭ بە-

شىدا سېۋەت كۆتۈرۈپ كېتىۋاتقانلىقىغا كۆزى چۈشكەن مۇھاپىز چېتچى سېۋەتنى تارتىۋېلىپ شاھقا ئاپىرىپ كۆرسەتتى. شاھ سېۋەتنى ئېچىشنى بۇيرۇدى. ئۇنىڭ ئىچىدە توكۇر ئادەمنىڭ ياتقانلىقىنى كۆرگەن شاھ، سېۋەتنى كەينىدىن يىغلاپ كەلگەن ئايالدىن:

— سېۋەتتىكى كىشى كىم بولىدۇ؟ — دەپ سورىدى.

— ئېرىم بولىدۇ، — دېدى ئايال، — كېسەل ئۇنى ھالىدىن كەتكۈزدى. قېرىنداشلىرىنىڭ دۇشمەنلىكى تۈپەيلىدىن مۇشۇ ھالغا چۈشۈپ قالدى. مەن ئۇنى ياخشى كۆرىمەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى سېۋەتكە ئولتۇرغۇزۇپ يۈرتلىرىغا ئەكەلدىم.

بۇنى ئاڭلىغان شاھ ئايالغا:

— سەن مېنىڭ سىڭلىم بولدۇڭ. ساڭا ئىككى يېزىنى تارتۇق قىلىمەن. ئېرىڭ بىلەن ھايات لەززەتلىرىدىن بەھرىمەن بولۇپ، شاد ـ خۇرام ياشاۋەرگىن، — دېدى.

بۇ ئاردىدىن بىر رەھىمدىل كىشى تەقدىرنىڭ تەقەززاسى بىلەن براخمانىنى قۇدۇقتىن تارتىۋالغانىدى، ئۇ سەرسانلىقتا ئايلىنىپ يۈرۈپ بۇ شەھەرگە كېلىپ قالدى.

ئېچى قارا ئايال ئۇنى كۆرۈپ شاھقا:

— ئەي ئالەم پاناھىي! ئېرىمنىڭ قانخور دۇشمىنى كەلدى، — دېدى.

شاھ براخمانىنى ئۆلۈمگە بۇيرۇغانىدى، براخمان شاھقا:

— ئەي ئالىي زات! بۇ ئايال ماڭا تېگىشلىك بىر نەرسىنى ئالغانىدى. ئەگەر ئۆزلىرى ئادالەت ئاياغ ئاستى بولمىسۇن دېسە، ئۇنىڭغا ئامانەتنى قايتۇرۇپ بەر دېگەيلا، — دېدى.

— سەن ئۇنىڭ مۇلكىدىن نېمىنى ئالغان بولساڭ، قايتۇرۇپ بەر، قەدىرلىكىم، — دېدى شاھ.

— ئەي ئالىي زات! — دېدى ئايال، — مەن ئۇنىڭدىن ھېچ نەرسە ئالغىنىم يوق.

— ساڭا ئۇچ كەلىمە مۇقەددەس سۆزنى ئېيتىپ، ھاياتىم-
نىڭ يېرىمىنى بەرگەنىدىم. شۇنى قايتۇر، — دېدى براخمان.
شاھ ئالدىدا ۋەھىمگە چۈشكەن ئايال: «ساڭا ھاياتىمنى
بېغىشلايمەن» دېگەن ئۇچ سۆزنى پىچىرلاپ ئېيتتى ۋە شۇ ھامان
جان ئۈزدى.
ھەيرەتتە قالغان شاھ:
— بۇ قانداق ھادىسە؟— دەپ سورىدى.
براخمان ئۈنسۈگا بولغان ۋەقەنى سۆزلەپ بەردى.
شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى:

جەمەتىمدىن يۈز ئۆرۈپ سېلىپ بەردىم جېنىمنى،
كۆردۈم پەقەت خىيانەت، مۇكاپاتىم شۇ بولدى.
مايمۇن يەنە دېدى:
— يەنە بىر قىزىق ھېكايە بار:
جاھىل خوتۇن نېمە دېسە بەجا قىلار ئەر شۇنى،
ئاتتەك كىشنەپ - چىرقىراپ، ئۇ، چۈشۈرتىدۇ چېچىنى.

لەھەڭ مايمۇندىن:
— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟— دەپ سورىغاندى، مايمۇن
مۇنداق ھېكايە قىلدى:

ئالتىنچى ھېكايە

— بىر چاغلاردا كۆچ - قۇدرىتى ۋە باتۇرلۇقى بىلەن
شان - شۆھرەت قازانغان، چەكسىز زېمىنلىرىنىڭ پۈتۈن ئەتراپى
دېگىز بىلەن ئورالغان شان - شەۋكەتلىك شاھ نەندا ھۆكۈم
سۈرگەنىدى. ناھايىتى كۆپ ھۆكۈمدارلارنىڭ تاجلىرىدىن چېچىل-
غان نۇرلار ئۇنىڭ تەختىنى نۇر چاقنىتىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ

شان ـ شۆھرىتى خۇددى كۆزنىڭ تولۇن ئېيىدەك پارلىغاندى. ئۇنىڭ ھەر خىل ئىلىم ـ ھۈنەرلەردىن خەۋەردار ۋەزىر ۋۇچى دېگەن ۋەزىرى بار ئىدى. بىر كۈنى ۋەزىرنىڭ خوتۇنى نېمىگىدۇر ئاچچىقى كېلىپ تۇرغاندا، ئېرى ئۇنىڭغا ئىشقىي ئويۇن باشلىدى. ئېرىنىڭ مۇھەببىتى ئوت يالقۇنغا ئايلىنىپ ئۇنىڭغا ھەرقانچە يېلىنسىمۇ، خوتۇنى كۆنمىدى، ئاچچىقىمۇ يانمىدى. ئاخىر ئېرى ئۇنىڭغا:

— سۆيۈملۈكۈم! ئېيتقىنە، قانداق قىلسام ماقۇل دەيسەن؟ نېمە تەلەپ قىلساڭ شۇنى ئورۇندايمەن، — دېدى.

شۇنىڭدىن كېيىن خوتۇنىنىڭ ئاچچىقى سەل يېنىپ:

— چېچىڭىزنى چۈشۈرۈۋېتىپ ئايىغىمغا باش قويۇڭ، شۇ چاغدا سىزنى كەچۈرىمەن، — دېدى.

ئېرى ئۇنىڭ دېگەنلىرىنى ئورۇندىغاندىن كېيىنلا خوتۇنىنىڭ كۆڭلى جايىغا چۈشتى.

بۇ ئاردىدا شاھ نەدانىڭ خوتۇنىمۇ دىمىغىنى ئۇستۇن قىلىپ، ئېرى ھەرقانچە يېلىنىپ ـ يالۋۇرسىمۇ ھېچ گەپكە كۆنمىگەندى، ئاخىر شاھ ئۇنىڭغا:

— سۆيۈملۈكۈم! مەن سەنسىز بىردەممۇ ياشىيالمايمەن. ئايىغىڭغا باش قويۇپ يالۋۇرىمەن. مېنى كەچۈرگىن، — دېدى.

— ئاغزىڭىزغا يۇگەن سېلىپ، ئۇستىڭىزگە مىنىمەن ۋە بىقىنىڭىزغا نوقۇپ چاپتۇرىمەن. سىز خۇددى ئاتقا ئوخشاش كىشنەپ چاپىسىز. مانا شۇ چاغدا سىزنى كەچۈرىمەن، — دېدى خوتۇنى.

شاھ ئۇنىڭ تەلىپىنى ئورۇندىدى.

ئەتىسى ئەتىگەندە ۋەزىر ۋۇچى شاھنىڭ مەجلىسىگە كىرگەندە شاھ ئۇنىڭدىن:

— ئەي ۋەزىر ۋۇچى! نېمىشقا بېشىڭنى ۋاقىتسىز چۈشۈرۈۋەتتىڭ! — دەپ سورىغاندى، ۋەزىر دېدى:

جاهىل خوتۇن نېمە دېسە بەجا قىلار ئەر شۇنى،
ئاتتەك كىشنەپ - چىرقىراپ ئۇ، چۇشۇرتىدۇ چېچىڭنى.

سەن ئەخمەقمۇ خۇددى نەندا بىلەن ۋەرەزىچىغا ئوخشاش خوتۇننىڭ مەيلىگە قاراپسەن. ئۇنىڭ تەتۈرلۈكىگە قاراپ، مېنى ئۆلتۈرمەكچى بولدۇڭ ۋە ئۆز نىيىتىڭنى ئۆزۈڭ پاش قىلدىڭ.

شىر تېرىسىدە جان باققان ئېشەك،
جېنىدىن جۇدا بولدى بىر ھاڭراپ.

دەپ راست ئېيتقان ئەمەسمۇ!
لەھەڭ مايمۇندىن:
— بۇ قانداق ئىش؟ — دەپ سورىغانىدى، مايمۇن مۇنداق ھېكايە قىلدى:

يەتتىنچى ھېكايە

بىر مەھەللىدە شۇددىخاپىتە دېگەن بوياقچىنىڭ ئاچلىقتىن ھالىدىن كەتكەن ئېشىكى بار ئىدى. بىر كۈنى بوياقچى ئورمانلىققا ئايلىنىپ يۈرۈپ، بىر شىرنىڭ ئۆلۈكىگە ئۇچراپ قالغاندى، «ئامەت دېگەن مانا! ئېشىكىمگە شىرنىڭ تېرىسىنى ياپمەن - دە، كېچىسى ئارپىلىققا قويۇۋېتىمەن. كۆزەتچىلەر ئۇنى شىر دەپ ئويلاپ ھەيدىۋەتمەيدۇ» دەپ ئويلىدى. ئۇ شۇنداق قىلدى. كېچىسى ئېشەك ئارپىنى راسا يەيتتى - دە، سەھەردە بوياقچى ئۇنى ئۆيگە ئەكېلىۋالاتتى. بىرئاز ۋاقىتتىن كېيىن ئېشەك شۇنداق سەمرىپ كەتتىكى، ئۇنى ئېغىلغا ئېلىپ كىرىشمۇ تەس بولۇپ قالدى.
لېكىن بىر كۈنى ئېشەك يىراقتىن مىدە ئېشەكنىڭ ئاۋازىنى

ئاڭلاپ، بىردىن جاھاننى لەرزىگە سېلىپ ھاڭراپ كەتتى. شۇ چاغدا كۆزەتچىلەر ئۇنىڭ ئېشەك ئىكەنلىكىنى بىلىپ، كالتەك بىلەن دۇمبالاپ، تاش ياغدۇرۇپ، ئوقيا بىلەن ئېتىپ ئۆلتۈرۈۋەتتى.

شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى:

شىر تېرىسىدە جان باققان ئېشەك،
جېنىمدىن جۇدا بولدى بىر ھاڭراپ.

مايمۇن تېخى ئۆز سۆزىنى تۈگىتىپ بولمايلا، بىر مەھەل ئاللىقانداق سۇ مەخلۇقى پەيدا بولدى ـ دە:

— ئەي، لەھەڭ! سېنىڭ خوتۇنۇڭ ئۆزىنى ئاچلىقتىن ئۆلۈتۈرۈپ قويدى، — دېدى.

بۇنى ئاڭلىغان لەھەڭ داد ـ پەريياد قىلىپ:

— ۋاي ـ داد! شورۇم قۇرۇدى.

تەنھا ياشاپ ئۆتكەندىن، تۇندە ئورمان ئەۋزەلدۇر،
يا خوتۇن يوق، يا ئانا، ئۆيدىن بوران ئۇچادۇر.

دەپ راست ئېيتقانكەن! سېنىڭ ئالدىڭدا گۇناھ قىلغان بولسام، مېنى كەچۈر، قەدىردان دوستۇم. خوتۇندىن ئايرىلىپ ياشاپ نېمە قىلىمەن. ئۆزۈمنى ئوتقا تاشلايمەن، — دېدى.

بۇنى ئاڭلىغان مايمۇن كۈلۈپ كېتىپ:

— سېنىڭ خوتۇنۇڭغا نېمىشقا بويۇن ئېگىشىڭنى ياخشى چۈشەندىم. ئەمدى بۇ تولۇق ئىسپاتلاندى. كۆيۈنۈشكە توغرا كەلسە پەقەت ئەخمەقلا كۆيۈنىدۇ. بۇنداق خوتۇنىنىڭ ئۆلگىنىگە ماتەم ئەمەس، بايرام قىلىش كېرەك.

جانانلاردىن يىراق بول، مەككارلاردىن قاچ نېرى،
ئامان قالاي، دېسەڭ گەر، ئۇنۇت ھەتتا نامىنى.

تىلى شېكەر ۋە لېكىن دىلى باشقا ئۇلارنىڭ،
قىلىقلىرى غەلىتە، كىم بىلىدۇ پەيلىنى.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ! — دېدى.
— توغرا ئېيتىسەن، — دېدى لەھەڭ، — لېكىن مەن ئەمدى قانداق قىلىمەن. بېشىمغا بىر دىنلا ئىككى بەختسىزلىك كەلدى: خوتۇندىنمۇ، دوستۇمدىنمۇ ئايرىلدىم. ئاچچىق قىسمەتـ
نىڭ كۆزىتىشىگە قالغانلارنىڭ ئەھۋالى دائىم شۇنداق.

توغرا، مېنىڭ ئەقلىم بار، ئەقىللىقراق سەن لېكىن،
ئاشىق قاچتى، ئەر كەتتى، نېچۇن ماڭا قارايسەن؟

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ!
مايمۇن لەھەڭدىن:
— بۇ قانداق ئىش؟ — دەپ سورىغاندى، لەھەڭ مۇنداق ھېكايە قىلدى:

سەككىزىنچى ھېكايە

— بىر يېزىدا قېرىپ كۇچ ـ قۇۋۋىتىدىن قالغان بىر دېھقان بار ئىدى. ئۇنىڭ خوتۇنى ھەر كۇنى بىگانە ئەر كىشىلەرنى ئويلايتتى ۋە ئۆيدە ئولتۇرالمايتتى. بىر كۇنى بىرەيلەننىڭ مال ـ بىساتىنى كۆزلەپ يۇرگەن ئوغرى ئۇنى نەزىرىگە ئىلىپ:
— ئەي جانان! مېنىڭ خوتۇنۇم ئۆلۇپ كەتكەن، بويتاقـ
مەن. سىزنىڭ ئىشقىڭىزدا كۆيۈپ كۇل بولدۇم. شېرىن قوينىـ
ڭىزدا بىر دەم ئارام ئالاي دەيمەن، — دەپ گەپكە سالدى.
— ئەي بەرنا يىگىت! ئېرىمنىڭ پۇلى كۆپ، بىراق قېرىپ ھالىدىن كەتتى. مەن ئۇنىڭ ھەممە پۇللىرىنى ئىلىپ سېنىڭ

ئىختىيارىڭغا بېرەي. شۇ چاغدا كىشىلەر كۆزىدىن يىراقتا ئىشق لەززىتىنى ئالمىز، — دېدى ئايال.

— ياخشى ئويلاپسىز. تاڭ قاراڭغۇسىدا يىنىمغا كېلىڭ. ئاۋات بىر شەھەرگە كېتەيلى ـ دە، دۇنيانىڭ بارلىق ئەڭ ياخشى نېمەتلىرىنى تېتىپ كۆرەيلى، — دېدى ئوغرى.

ئايال: «بوپتۇ، ماقۇل!» دېدى ـ دە، تەبەسسۇم قىلىپ ئۆيىگە قايتتى ۋە شۇ كېچىسى ئېرى ئۇخلاپ قالغاندا ئۇنىڭ بارلىق پۇللىرىنى ئېلىپ، تاڭ قاراڭغۇسىدا ۋەدىلەشكەن جايغا كەلدى. ئۇنى كۈتۈپ تۇرغان ئوغرى ئايالغا ئالدىدا مېڭىشنى بۇيرۇدى ۋە ئۆلار كۆڭۈللۈك سۆھبەتلەشكەچ جەنۇبقا قاراپ يول ئالدى. ئون — ئون بەش چاقىرىم يول يۈرگەندىن كېيىن ئوغرى: «مەن بۇ قېرى خوتۇننى نېمە قىلاي، ئېرى كەينىدىن قوغلاپ كېلىپ قالسا ھالىمغا ۋاي. ئۇنىڭ پۇل ـ مېلىنى ئالاي ـ دە، ئىككى پۇتىنى بىر ئۆتۈككە تىقاي» دەپ ئويلىدى.

ئوغرى شۇ پىكىرگە كېلىپ، ئايالغا:

— سۆيۈملۈكۈم! بۇ دەريا ناھايىتى كەڭ. ئۇنى كېچىپ ئۆتكىلى بولمايدۇ. ئاۋۋال مەن پۇل ـ مالىلارنى دەريانىڭ ئۇ قېتىغا ئۆتكۈزۈپ قويايي. كېيىن قايتىپ كېلىپ سىزنى كۆتۈرۈپ ئۆتەي، — دېدى.

— ئەي بەرنا يىگىت! بوپتۇ، شۇنداق قىلايلى، — دېدى ئايال.

ئوغرى ئايالنىڭ ھەممە پۇللىرىنى ئېلىپ:

— سۆيۈملۈكۈم! پۇركەنجىگىز بىلەن ئىچ كىيىملىرىڭىز- نىمۇ بېرىڭ. شۇنداق بولغاندا دەريادىن ئۆتۈشىمىز ئاسان بولىدۇ، — دېدى.

ئايال ماقۇل بولدى. ئوغرى بولسا بارلىق پۇل ۋە كىيىم ـ كېچەكلەرنى ئېلىپ، ھەش ـ پەش دېگۈچە كۆزدىن غايىب بولدى.

ئايال قوللىرى بىلەن بوينىنى قۇچاقلىغىنىچە ساھىلدا ئەن-

سىرەپ ئولتۇراتتى. شۇ چاغدا بۇ يەرگە ئاغزىدا بىر پارچە گۆش چىشلىگەن چىشى چىلبۆرە كېلىپ قالدى. ئۇ قىرغاقتا يېقىنلا- شىپ، ئۇياق ـ بۇياققا قاراپ، دەريادىن چوڭ بېلىقنىڭ ساھىل تەرەپكە سەكرىگەنلىكىنى كۆردى. چىلبۆرە ئاغزىدىكى گۆشنى قويۇپ بېلىققا ئۆزىنى ئاتتى. شۇ چاغدا بىر سار ئاسماندىن پەسكە شۇڭغۇپ، گۆشنى تۇمشۇقىغا ئىلدى ـ دە، يەنە كۆككە كۆتۈرۈل- دى. بېلىق بۆرىنى كۆرۈپ، دەرھال ئۆزىنى دەريا‌غا ئاتتى. ساھىلدا ئولتۇرغان ئايال گۆشنى ئەكەتكەن سارغا قاراپ تۇرغان چىلبۆرىنى كۆرۈپ كۈلگەن ھالدا دېدى:

ئولجىنى سار ئىپ كەتتى، بېلىق ئۆزىن يوشۇردى،
بېلىقمۇ يوق، گۆشمۇ يوق، نېچۈن ماڭا قارايسەن؟

بۇنى ئاڭلىغان ۋە بۇ ئايالنىڭ ئەرسىز، ئاشنىسىز ۋە پۇل- سىز قالغانلىقىنى كۆرگەن چىشى چىلبۆرە ھېجىيىپ:

توغرا، مېنىڭ ئەقلىم بار، ئەقىللىقراق سەن لېكىن،
ئاشىق قاچتى، ئەر كەتتى، نېچۈن ماڭا قارايسەن؟

دېدى. لەھەڭ بۇ سۆزلەرنى ئاياغلاشتۇرماي تۇرۇپ، باشقا بىر دېڭىز مەخلۇقى كېلىپ:

— ھەي، قۇلاق سال! ئۆيۈڭنى يوغان بىر لەھەڭ ئىگىلەپ ئالدى، — دېدى.

بۇنى ئاڭلىغان لەھەڭنى قايغۇ باستى ۋە دۈشمەننى قانداق ھەيدەپ چىقىرىش ھەققىدە غەمكىن مۇلاھىزە يۈرگۈزۈشكە باشلا- دى: «شۇنداق، تەتۇر ۋە ئاچچىق قىسمەتنىڭ ئويۇنلىرىغا قانداق بەرداشلىق بېرەي؟

دوستۇم قىلدى دۈشمەنلىك،
خوتۇن كەتتى باقىيغا.

ئۆيۈمدىنمۇ ئايرىلدىم،
كەلگەي يەنە نە بالا؟

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ! شۇنى نەزەردە تۇتۇپ، كۆپچىلىك: كېلەر ئاقشۆھتلەرنىڭ چېكى يوق، ئايىغى يوق دېگەنىكەن ـ دە، دۇشمەن بىلەن ئېلىشايمىكىن ياكى ئالداپ ـ سالداپ ئۆيدىن تاشقىرىغا چىقىرايمىكىن؟ دوستۇم مايمۇندىن ئىككى ئېغىز مەسلىھەت سورايچۇ»

ئۇ يەنە جامبۇ دەرىخىنىڭ ئۈستىگە چىقىۋالغان مايمۇندىن:

— ئەي دوستۇم! كۆرۈپ تۇرۇپسەن، نېمىدېگەن بەختسىزمەن. ھەتتا ئۆيۈمنىمۇ يوغان بېلىق تارتىۋالدى. مەسلىھەت بەرگىن، مەن قانداق قىلاي؟ قانداق يول تۇتسام توغرا بولار؟ — دەپ سورىدى.

— ئەي ناشۇكۇر بەندە! — دېدى مايمۇن جاۋابەن، — كەت دېسەم كەتمەي نېمىشقا مېنى قىينىسەن ـ قىستاققا ئالىسەن؟ شۇنچىلىك ئەخمەقسەنكى، ساڭا مەسلىھەت بېرىشمۇ خەتەرلىك.

كەتمەس بېشىڭدىن غەلۋىلەر،
ئەخمەققە قىلما تەربىيەت.
بۇزۇلدى قۇشقاچ چاڭگىسى
مايمۇن قولىدا شۇ سەۋەب.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ!

لەھەڭ مايمۇندىن:

— بۇ قانداق ئىش؟ — دەپ سورىغانىدى، مايمۇن مۇنداق ھېكايە قىلدى:

توققۇزىنچى ھېكايە

— ئورمانلىقتا بىر جۈپ قۇشقاچ دەرەخنىڭ سۇنغان شېخىغا ئۇۋا سالغانىدى. بىر كۈنى دەرەخنىڭ تۈۋىگە بىر مايمۇن كەلدى.

ئۇ يامغۇر بىلەن مۆلدۈرده قېلىپ قالتىسىق مۇزلاپ چىشى - چىشىغا تەگمەي جاقىلداپ تىترەپ تۇراتتى. چىشى قۇشقاچ ئۇنىڭغا ئېچىنىپ دېدى:

— قولۇڭ بار، ئايىغىڭ بار، ئوخشار تۇرقۇڭ ئادەمگە، نېمە ئانچە تىترەيسەن، ئۆي سالغانمۇ ئۆزۈڭگە؟

بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغان مايمۇن: «بۇ تىرىك مەخلۇقلار نېمە-دېگەن تەكەببۇر، ھەتتا بۇ مۇشتۇمدەك قۇشقاچمۇ ئۆزى ھەققىده ناھايىتى يۇقىرى پىكىرده ئىكەن.

ئايىغىنى كۆككە قىلىپ دېدى تەكەببۇر تىتتىبخا:
ئاسمان تۆيۈقسىز چۈشۈپ كەتمىگەي.

دەپ ياخشى ئېيتقانىكەن» دەپ ئويلىدى.
ئۇ شۇنداق ئويلاپ قۇشقاچقا دېدى:

پەسرەك چۈشۈر تۇمشۇقۇڭنى،
گۇمانخورلۇق قىلما، نادان،
يۇم دېدىم ئاغزىڭنى بەس،
ئۆيۈڭ بولماستا ۋەيران.

بىراق شۇنىڭغا قارىماي، قۇشقاچ نەسىھەت قىلىپ، مايمۇن-نىڭ جېنىغا تېگىۋەردى. مايمۇن دەرەخ ئۈستىگە چىقتى - دە، قۇشقاچنىڭ ئۇۋۇسىنى بۇزۇپ تاشلىدى.

شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى:

كەتمەس بېشىڭدىن غەلۋىلەر،
ئەخمەققە قىلما تەربىيەت.

بۇزۇلدى قۇشقاچ چاڭگىسى،
مايمۇن قولىدا شۇ سەۋەب.

بۇنى ئاڭلىغان لەھەڭ:

— ئەي، دوستۇم! گەرچە ساڭا يامانلىق قىلغان بولسامۇ، ئالدىنقى دوستلۇقىمىز ھەققىدە ماڭا توغرا يول كۆرسەتكىن، — دېدى.

— ساڭا گەپ قىلىشنى خالىمايمەن. خوتۇنۇڭنىڭ سۆزىگە كىرىپ مېنى دېگىزغا چۆكتۈرۈۋېتىشكە تاس قالدىڭ. ئەجەبا، خوتۇنىڭ رايىگە قاراپ، دوستلار ۋە قېرىنداشلارنى سۇغا چۆكتۈرۈۋەتسە بولامدىكەن؟ — دېدى مايمۇن.

بۇنى ئاڭلىغان لەھەڭ ئۇنىڭغا:

— بەلكىم سېنىڭ توغرىدۇر، لېكىن قانداقلا بولمىسۇن «دوستلۇق يەتتە قەدەمگە مەھكەملەنگەن». شۇنى ئەسته تۇتۇپ ماڭا بىر پايدىلىق مەسلىھەت بەرگىن.

يېقىنىغا ياخشى ئەقىل كۆرسەتكۈچى،
ئىككى دۇنيا ساۋابىنى ئالغۇسى.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ! شۇنىڭ ئۈچۈن سېنىڭ ئالدىڭدا ئەيىبلىك بولسامۇ ياخشىلىق قىلىپ، ماڭا مەسلىھەت بەرگىن.

ياخشىلىققا ياخشىلىق قىيىن ئەمەس ئانچىلا،
يامانلىققا ياخشىلىق بار ساۋابتىن ئەڭ ئەلا.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ! — دېدى.

— قەدىرلىكىم! — دېدى بۇنى ئاڭلىغان مايمۇن، — ھېچ ھالىمنى قويمىدىڭ. بوپتۇ، ساڭا بىر يول ئېيتاي: ئۇ يەرگە بېرىپ، دۇشمەن بىلەن جەڭ قىل!

دۇشمەن بولسا قۇدرەتلىك، تەقدىرىڭگە تەن بەرگىن،
سېتىۋالغىن پەس بولسا،
باتۇر بولساڭ مۇبادا، يامان بىلەن جەڭ قىلغىن،
تەڭ كەلسەڭ ئۆت ھۇجۇمغا.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ!
لەھەڭ مايمۇندىن:
— بۇ قانداق ئىش؟ — دەپ سورىغانىدى، مايمۇن مۇنداق ھېكايە قىلدى:

ئوننىنچى ھېكايە

— ئورمان ياقىسىدا ماخاچاتۇراكە دېگەن چىلبۆرە ياشايتتى. بىر كۈنى ئۇ ئۆز ئۆلۈمى بىلەن ئۆلگەن پىلنىڭ ئۆلۈكىنى ئۇچراتتى. چىلبۆرە قايسى تەرىپىدىن چىشلەپ تارتمىسۇن، پىلـ نىڭ قېلىن تېرىسىگە زادى چىشى ئۆتمىدى. شۇ چاغدا نېرىراقتا شىرنىڭ قارىسى كۆرۈندى. ئۇ يېقىنلاشقاندا چىلبۆرە ھۇرپەيگەن يۇمىلاق چېچىنى يەرگە ئۇردى. نېلۇپەردەك ئالىقانلىرىنى پۈكۈپ تەزىم قىلدى ۋە كەمتەرلىك بىلەن:
— جانابلىرى! مەن ھەسسىدارلىرىدۇرمەن. بۇ پىلنى ئۆزـ لىرى ئۈچۈن قوغداۋاتىمەن. ئىلتىپات قىلىپ ئېغىز تەگكەيـ لا، — دېدى.
لېكىن شىر ئېتىراز بىلدۈرۈپ:
— مەن ھېچقاچان باشقىلار ئۆلتۈرگەن ئولجىنى يېمەيمەن. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ پىلنى ساڭا ھەدىيە قىلدىم، — دېدى.
بۇنى ئاڭلىغان چىلبۆرە خۇرسەن بولۇپ:
— ھۆكۈمدار ئۆز خىزمەتكارلىرىغا مانا شۇنداق قىلىشى كېرەك! — دېدى.

شىر ئۆز يولىغا كەتكەندە يولۋاس پەيدا بولدى. چىلبۆرە ئۇنى كۆرۈپ: «بىر ياۋۇزدىن چىرايلىق گەپ بىلەن قۇتۇلدۇم. ئەمدى بۇنى قانداق ھەيدەمەن؟ شەك ـ شۇبھىسىزكى، بۇنىڭ بىرلا چارىسى بار: ئۇنى باشقا بىرى بىلەن ئۇرۇشتۇرۇپ قويۇش كېرەك.

بولمىسا ياردەم ۋە يا سوۋغات ۋە ياكى ياخشى سۆز،
ياۋ ئىچىگە ئىختىلاپ سال، شۇندا ھەلدۇر مەقسىتىڭ.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ!» دەپ ئويلىدى.

چىلبۆرە شۇنداق ئويلاپ، يولۋاسنىڭ ئالدىغا كېلىپ دېدى:

— تاغا! ئۆزلىرى نەق ئۆلۈمنىڭ ئاغزىغا كېلىپ قالدىلا. بۇ پىلنى شىر ئۆلتۈردى. ئۇ ماڭا ئۆلۈكنى قوغداشنى تاپشۇرۇپ، ئۆزى يۇيۇنغىلى كەتتى ۋە ماڭا: «ئەگەر بۇ يەردە بىرەر يولۋاس كۆرۈنسە دەرھال ماڭا خەۋەر قىل. مەن بۇ ئورماندىكى پۈتۈن يولۋاسلارنىڭ ېپلىنى سۈندۈرىمەن. بىر قېتىم قانداقتۇر بىر يولۋاس مەن ئۆلتۈرگەن پىلنى پاك ـ پاكىز يەپ تۈگىتىپ، ماڭا ئۇستىخانلىرىنى قالدۇرۇپ كەتكەنىدى. شۇنىڭدىن ېپرى يولۋاسلارنى جىنەك كۆرىمەن» دېدى.

بۇنى ئاڭلىغان يولۋاس تىترەپ چىلبۆرىگە:

— ئەي قېرىنداش! مېنى قۇتقۇز. شىر كەچرەك قايتسىمۇ بەرىبىر ئۇنىڭغا مېنى كۆرگىنىڭنى ئېيتمىغىن، — دېدى.

يولۋاس شۇنداق دەپ دەرھال كۆزدىن غايىب بولدى.

يولۋاس كەتكەندىن كېيىن بۇ يەرگە قاپلان كەلدى. ئۇنى كۆرگەن چىلبۆرە: «قاپلاننىڭ چىشلىرى ناھايىتى ئۆتكۈر. شۇنداق قىلايكى، ئۇ ماڭا پىلنىڭ تېرىسىنى يىرتىپ بەرسۇن» دەپ ئويلىدى.

ئۇ شۇ قارارغا كېلىپ:

— ئەي قېرىنداش! ئۇزۇندىن بېرى كۆرۈنمەيسەنغۇ؟ ناھايىتى ئېچىرقاپ كەتكەندەك كۆرۈنسەن. مېنىڭ مېھمىنىم بول. بۇ پىلنى شىر ئۆلتۈرۈپ، مېنى ساقلاشقا قويدى. پىلنىڭ گۆشىنى تېتىپ باق. قارنىڭ تويغاندا، شىر كېلىپ قالغۇچە بۇ يەردىن كېتەرسەن، — دېدى.

— تاغا! — دېدى قاپلان، — مەن بەربىر بۇ گۆشنى يېمەيمەن. بارلىق تىرىك مەخلۇقلارنىڭ ئەتراپىدا مىڭلاپ نازۇ نېمەتلەر مەۋجۇت، لېكىن بىز ئۆزىمىزگە توغرا كەلگىنىدىن لەززەتلىنىشىمىز زۆرۈر. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن بۇ يەردىن كېتەي.

— ھەي قورقۇنچاق! — دېدى چىلبۆرە، — ماڭا ئىشىنىپ بىمالال يەۋەرگىن. ئەگەر شىر يېراقتىن كۆرۈنسە، مەن ساڭا دەرھال خەۋەر بېرىمەن.

چىلبۆرە قاپلاننىڭ پىل تېرىسىنى يېرتقانلىقىنى كۆرۈشى بىلەن يالغاندىن ۋەھىمگە چۈشۈپ:

— چاپسان كەتكىن، قېرىنداش، شىر قايتىپ كېلىۋاتىدۇ، — دېدى.

بۇنى ئاڭلىغان قاپلان دەرھال قاچتى.

چىلبۆرە پىل گۆشىنى تويۇپ يەۋاتقان ئەسنادا، باشقا بىر چىلبۆرە پەيدا بولدى. ئۇ ئىنتايىن دەرغەزەپ بولغانىدى. پارازىتنىڭ كۈچى ئۆزىگە تەڭ ئىكەنلىكىنى كۆرگەن ئالدىنقى چىلبۆرە:

دۈشمەن بولسا قۇدرەتلىك،
تەقدىرىڭگە تەن بەرگىن،
سېتىۋالغىن پەس بولسا.
باتۇر بولساڭ مۇبادا،

يامان بىلەن جەڭ قىلغىن،
تەڭ كەلسەڭ ئۆت ھۇجۇمغا.

دېگەن بېيىتنى ئېيتتى. ئۇ يۇز ـ خاتىر قىلماستىن ھۇجۇم قىلىپ كەلگەن چىلبۆرىنى تاللىغاندى، ئۇ ئالدى ـ كەينىگە قارىماي قاچتى. ئاندىن ئۇزۇنغىچە ھېلىقى پىل گۆشىنى مەززە قىلىپ يەپ يۈردى.

سەنمۇ چوڭ بېلىق بىلەن جەڭدە ئۇنى يېڭىشىڭ ۋە قاچۇرۇپ قويماسلىقىڭ كېرەك. ئۇنداق بولمىغاندا ئۇ كۆچلىنىۋېلىپ، كېيىن سېنى ھالاك قىلىدۇ.

سۆت كۆتكەندەك ئىنەكتىن،
ئىمان كۆتكىن كاھىندىن.
ئايالىڭدىن خىيانەت،
ئازار يېتەر تۇغقاندىن.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ!

شېرىن تاڭام ئاز ئەمەس بۇ دۇنيادا،
ئويناپ تۇرار گۈزەللەر ھەر تاماندا.
ياقا يۈرتتا ھەممىدىن يامان ئىكەن،
ئۆز نەسەبىڭ دۈشمەن بولسا ناۋادا.

دەپ توغرا ئېيتقان.

لەھەڭ مايمۇندىن:

— بۇ قانداق ئىش؟ — دەپ سورىغاندى، مايمۇن مۇنداق ھېكايە قىلدى:

ئون بىرىنچى ھېكايە

— بىر يېزىدا چىتىرەنگە دېگەن بىر ئىت بار ئىدى. بىر يىلى قەھەتچىلىك يۈز بېرىپ، شۇنداق ئۇزۇن داۋاملاشتىكى، ئىتلار ۋە باشقا مەخلۇقلار قىرىلىشقا باشلىدى. ئاچلىقتىن تاناپ-تەك تارتىلىپ كەتكەن چىتىرەنگە جېنىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن باشقا يۇرتقا كەتتى. ئۇ بىر شەھەردىكى بىر ئائىلىنىڭ ئايال خوجايىنىنىڭ بېپەرۋالىقىدىن پايدىلىنىپ، ھەر كۈنى ئۆيگە كىرىپ ھەر خىل نازۇ نېمەتلەردىن تويغۇچە يەۋالاتتى. لېكىن ئۇ تاشقىرىغا چىققاندا، شۇ يەرنىڭ يامان ئىتلىرى تەرەپ - تەرەپتىن چىقىپ ئورىۋېلىپ، رەھىمسىزلىك بىلەن تالىشاتتى. ئاخىر ئۇ: «ئاچ بولساڭمۇ ۋەتىنىڭدە يۇرگىنىڭ ئەۋزەل ئىكەن. ئۇ يەردە ھېچكىم سېنى سۆكمەيدۇ، ئۇرۇپ - تالىمايدۇ. ئەڭ ياخشىسى ئۆز يۇرتۇمغا قايتاي» دەپ ئويلىدى. ئۇ شۇ قارار بىلەن يۇرتىغا قاراپ يول ئالدى.

ئۇ ئۆز يۇرتىغا قايتىپ كەلگەندە قوۋم - قېرىنداشلىرى ئۇنىڭدىن:

— بىزگە ياقا يۇرت ھەققىدە سۆزلەپ بەرگەيسەن. ئۇ يەر-نىڭ ئۆرپ - ئادەتلىرى قانداقكەن؟ نېمە ئىستېمال قىلىدىكەن؟ قانداق كۈن ئۆتكۈزىدىكەن؟ — دەپ سوراشتى.

— ئۇ يۇرتنىڭ نېمىسىنى ئېيتاي؟

شېرىن تائام ئاز ئەمەس بۇ دۇنيادا،
ئوينىاپ تۇرار گۈزەللەر ھەر تامادا.
ياقا يۇرتتا ھەممىدىن يامان ئىكەن،
ئۆز نەسەبىڭ دۈشمەن بولسا ناۋادا.

بۇ مەسىلىھەتنى ئاڭلىغان لەھەڭ بىر تامچە قېنى قالمىغۇچە جەڭ قىلىش قارارىغا كەلدى. ئۇ مايمۇن بىلەن خوشلىشىپ

ئۆيىگە ئۇزۇپ كەلدى ۋە ئۆيىنى بېسىۋالغان مۇتتەھەم دۇشمەن بىلەن جەڭ قىلدى. ئۇ غەيرەت ـ جاسارەتكە تولغان ھالدا دۇش-مەننى ئۆلتۈرۈپ، ئۆز ئۆيىنى قايتۇرۇۋالدى ۋە قالغان ئۆمرىنى ئۇزۇن زامانلارغىچە بەختىيار ئۆتكۈزدى.

«نەسەبىدىن مەھرۇم بولۇش» دەپ ئاتالغان تۆتىنچى نامە مۇشۇ يەردە ئاياغلاشتى. ئۇنىڭ بىرىنچى بېيىتى مۇنداق ئىدى:

شەرىن سۆزگە ئالدىنىپ ھەقنى قولدىن چىقارغان،
لەھەڭ كەبى بىر يولى مەھرۇم بولار ھەممىدىن.

بەشنچی نامە

«نائەقىل ئىشلار» دەپ ئاتالغان بەشىنچى نامە مۇشۇ يەردىن باشلىنىدۇ. ئۇنىڭ بىرىنچى بېيىتى مۇنداق:

كۆرمەي - باشتىن كەچۈرمەي ئۆچرىغانغا قول سالساڭ،
ساتىراشتەك مەھكۇمسەن ئەجەل يەتمەي ئۆلۈمگە.

شاھزادىلار ۋىشنۇشەرماندىن:
— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراشقانىدى، ۋىشنۇ-شەرمان مۇنداق ھېكايە قىلدى:

— جەنۇب دىيارىدا پاتالىپۇترا دېگەن شەھەر بولۇپ، ئۇ يەردە مانىبخادرا ئىسىملىك بىر سودىگەرلەر باشلىقى بار ئىدى. ئۇ ياخشىلىق، بايلىق، مۇھەببەتلەرنى ئەۋج ئالدۇرۇپ، ئۆتكۈذ-چى دۇنيا تەشۋىشلىرىدىن خالاس قىلغۇچى ئىشلار بىلەن شۇغۇل-لانغان بولسىمۇ، تەقدىرنىڭ تەقەززاسى بىلەن بارلىق مال - دۇنياسىدىن ئايرىلدى. ئىشى كاساتلاشقاندا ئۇ نۇرغۇن خورلۇقلار تارتتى. شەرمەندىلىك ھالغا چۈشۈپ، ئازاب - ئوقۇبەتلەرنى چەكتى. بىر كۈنى كېچىسى خورلۇق جېنىدىن ئۆتۈپ: «ۋاھەرد-خا! پېقىرنىڭ كۆرگەن كۈنى شۇ بولسا، مىڭ لەنەت!

ئۇچسا ھەريان باھار شامىلى،
خۇنۇكلىشەر قىشنىڭ جامالى.
كەمبەغەلنىڭ رىزىق تەشۋىشى،
تەئەججۇپكە سالار ئەقىلنى.

يوقسۇل كۆزنىگە كۆرۈنمەس ھەرگىز،
تۇرسىمۇ گەر ئامەت يېنىدا.

ياشاپ ئۆتەر دۇنيادا ئىزسىز،
سۇ ئۈستىدە كۆپۈكتەك گويا.

دېگەن ئەمەسمۇ!» دەپ ئويلىدى.

ئۇنىڭ پىكرى چېچىلىپ، ئاخىر: «ئازاب چېكىپ يۈرگەندىن كۆرە، ئۆزۈمنى ئاچ ئۆلتۈرگىنىم ياخشى ئەمەسمۇ؟» دەپ ئويلىدى ۋە شۇنداق ئەھدە قىلىپ كۆزى ئۇيقۇغا كەتتى. چۈشىدە پېقىر جاينا[1] راھىبى ئوبرازىدا نېلۇپەر خەزىنىسىنى كۆردى. راھىب ئۇنىڭغا:

«ئەي سودىگەرلەر ئاقساقىلى! نائۈمىد بولما. مەن سېنىڭ ئەجدادلىرىڭغا تېگىشلىك نېلۇپەر خەزىنە بولىمەن. ئەتە ئەتىگەندە مەن خۇددى شۇنداق قىياپەتتە ئۆيۈڭگە كىرىپ كېلىمەن. سەن مېنىڭ بېشىمغا كالتەك بىلەن ئۇرۇپ ئۆلتۈر. شۇ چاغدا مەن بىھىساب بايلىققا ئايلىنىمەن» دېدى.

سودىگەر سەھەردە ئورنىدىن تۇرۇپ كۆرگەن چۈشىنى ئويلاشقا باشلىدى: «راست چۈشمۇ، يالغان چۈشمۇ، بىلمىدىم. يالغان چۈش كۆردۈممىكىن دېسەم، نېمە ئۈچۈندۇر ئەتىدىن كەچكىچە ئويلايدىغىنىم پەقەت بايلىق.

كىمدۇر كېسەل، كىم ئاشىق، كىمكى مەيدىن مەست ـ ئەلەس،
ئەقلى ھەيران كىم بارىكىن ھېكمەتلىك چۈش كۆرگەندەك؟»

بۇ ئاردا ئۇنىڭ خوتۇنىنىڭ تىرناقلىرىنى بېزەيدىغان ساتىراش كەلدى. ئۇ تىرناق تازىلاۋاتقاندا جەينا راھىبى پەيدا بولدى. ئۇنى كۆرۈپ خۇشال بولۇپ كەتكەن مانىبخادىرا يەردە ياتقان تاياقنى ئالدى ـ دە، راھىبنىڭ بېشىغا ئۇردى. راھىب يەرگە يىقىلىپ

---

① جاينا — «غالىب» مەنىسىدە بولۇپ، ئەپسانىۋى يىگىرمە تۆت ئۈستاز، يەنى جاينا دىنى ئاساسچىلىرىغا بېرىلگەن سۈپەت.

شۇ هامان ئالتۇن ھەيكەلگە ئايلىنىپ قالدى.

سودىگەر ئالتۇن ھەيكەلنى ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىغا قويدى - دە، ساتىراشقا ھەدىيەلەر تەقدىم قىلىپ:

— قەدىرلىكىم! بىزنىڭكىدە كۆرگەنلىرىڭنى ھېچكىمگە ئېيتما، — دېدى.

ساتىراش ۋەدە بەردى، لېكىن ئۆيگە كېلىپ: «شۇبھىسىز ھەممە تىلەمچى راھىبلارنىڭ باشلىرىغا تاياق بىلەن ئۇرسا ئالتۇن ھەيكەلگە ئايلىنىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەتە ئەتىگەندە ئۆيگە بىرقانچە راھىبلارنى چاقىرىپ كېلىپ، ئۇلارنى ئۆلتۈرۈپ بېيىپ كېتەمەن» دەپ ئويلىدى. ئۇ كېچىچە شۇ خىيال بىلەن تاڭ ئاتقۇزدى.

تاڭ يورۇغاندا ساتىراش ئورنىدىن تۇرۇپ جەينا راھىبلىرى خانىقاسىغا بېرىپ، باش - كۆزىنى ئوراپ، جەينانىڭ سۈرىتى ئەتراپىنى سولىدىن - ئوڭغا قاراپ ئۈچ ئايلىنىپ تاۋاپ قىلدى. ئېتىكىنىڭ ئۈچىنى بېلىگە قىستۇرۇپ، قوللىرىنى قوۋۇشتۇرۇپ، يۇقىرى ئاۋاز بىلەن بۇ بېيىتنى ئېيتتى:

ئەھلى ھەق بوپ يېتىشكەن جەينالارغا ئاپىرىن،
ئۇلار يەڭدى دۇنيانىڭ بارچە ھەۋەسلىرىنى.

ساتىراش ئىلاھىنى مانا شۇنداق سۆزلەر بىلەن ئۇلۇغلاپ ۋە ھەمدۇسانا ئوقۇپ، جاينانىڭ يېنىغا باردى ۋە يەرگىچە ئېڭىشىپ تەزىم قىلىپ:

— سېنىڭ ئۇلۇغلاشقا ئىجازەت بەرگەيسەن. ئاپىرىن! — دېدى.

ئۇ ساتىراشقا دۇئا قىلىپ، خەير ۋە بەرىكەت تىلىدى. شۇنىڭدىن كېيىن ساتىراش ھۆرمەت بىلەن:

— ئەي ھەزرەت! بۇگۈن بارلىق تەقۋادارلىرىڭ بىلەن مېنىڭ ئائىلەمدە مېھمان بولغايسەن، — دېدى.

— ئەي شاگىرت! — دېدى راھىب، — ئۇنداق گەپ قىلما! قانۇننى بىلمەمسەن؟ بىز مېھمانغا چاقىرسا باردىغان براخمان ئەمەس. بىز دۇنيادىكى تىرىكچىلىكىمىزنى ھەمىشە روزا تۇتۇش بىلەن ئۆتكۈزىمىز. پەقەت تەقۋادار مۇخلىسلارنىڭ خانىدانلىرىغا كىرىمىز. بۇ يەردىن ئۆزۈڭنى تارت ۋە بىكاردىن ئۇنداق گەپلەرنى قىلما.

ساتىراش ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ:

— ئەي ھەزرەت! بۇلارنى بىلمەمەن. نۇرغۇن شاگىرتلار سىزگە ئۆز ھۆرمەتلىرىنى ئىزھار قىلىشتىغۇ. مەنمۇ كىتابلارنى ئورايدىغان پارچە رەختلەرنى تەييارلىدىم ۋە ئۇلارنى كۆچۈرۈپ يازدىغان كاتىپلارغا پۇل ھازىرلىدىم. شۇنىڭ ئۈچۈن سىلەر خانىدانىمغا ئەلۋەتتە ئۆز ۋاقتىدا قەدەم تەشرىپ قىلىشىڭلار كېرەك، — دېدى.

ئۇ شۇ سۆزلەرنى قىلىپ ئۆيىگە قايتتى.

ساتىراش كخادىدا ئۆيىگە كېلىپ ياغاچتىن كالتەك ياساپ، ئۇنى ئىشىكنىڭ كەينىگە يوشۇرۇپ قويدى. بىر ھازادىن كېيىن ئۇ يەنە خانىقا دەرۋازىسىغا بېرىپ، شۇ يەرگە يېقىنراق يەردە تۇردى. خانىقا پىرىنىڭ ئىلتىماسى بويىچە ئۇ ئىچكىرىدىن چىقىقان بارلىق راھىبلارنى ئۆز ئۆيىگە تەكلەپ قىلدى. راھىبلار رەخت ۋە پۇل ئالىدىكەنمىز دەپ خۇشال بولۇشۇپ، سادىق ۋە سىنالغان مۇخلىسلارنىمۇ ئەستىن چىقىرىپ، ئاچ كۆزلەرچە ساتىراشنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ مېڭىشتى.

ساتىراش راھىبلارنى ئۆيىگە ئەكېلىپ، ئۇلارنى ئايىماي كالتەكلەشكە باشلىدى. ئۇنىڭ كالتىكىدىن بەزى راھىبلار شۇئان ئۆلۈپ قالدى، بەزىلىرىنىڭ بېشى يېرىلدى. ئامان قالغانلىرى داد - پەرياد كۆتۈرۈشتى. ئۇلارنىڭ داد - پەريادلىرىنى ئاڭلىغان شەھەر قاراۋۇلخانىسىنىڭ خىزمەتكارلىرى ھەيران بولۇشۇپ:

— شەھەردە داد ـ پەريادقىلىۋاتقان كىمدۇر؟ بېرىپ باقايلى، — دېيىشتى.

ئۇلار تېزلىكتە ساتىراشنىڭ ئۆيىگە يېتىپ كېلىشتى ۋە ئۇ يەردىن پۇتۇن ئەزايى قانغا بويالغان جەينا راھىبلىرىنىڭ قېچىپ چىقىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇلاردىن:

— بۇ يەردە نېمە بولدى؟ — دەپ سوراشتى.

راھىبلار ساتىراشنىڭ ئۆيىدە بولغان ۋەقەنى ئېيتىپ بېرىشتى. قاراۋۇللار ساتىراشنى تاناً بىلەن باغلاپ، ھايات قالغان جاينالارنى ئېلىپ مەھكىمىگە باردى.

قازىلار ئۇنىڭدىن:

— نېمىشقا شۇنچە يامانلىق قىلدىڭ؟— دەپ سورىدى.

— بىلمەپتىمەن! — دېدى ساتىراش ۋە مانىبخادرانىڭ ئۆيىدە كۆرگەنلىرىنى ئېيتىپ بەردى.

قازىلار مانىبخادرانى چاقىرتىپ كېلىپ، ئۇنىڭدىن:

— ھەي، سودىگەر بېشى! نامرات جاينا راھىبىنى نېمىشقا ئۆلتۈردۈڭ؟— دەپ سورىدى.

ئۇ راھىب ۋەقەسىنى باشتىن ـ ئاياغ سۆزلەپ بەردى.

— بۇ ياۋۇز ساتىراشنى قوزۇقتا ئولتۇرغۇزۇڭلار، — دېدى قازى.

ھۆكۈم ئىجرا قىلىنغاندىن كېيىن يەنە دېيىشتى:

كۆرمەي ـ باشتىن كەچۈرمەي ئۆچرىغانغا قول سالساڭ،
ساتىراشتەك مەھكۇمىدىن ئەجەل يەتمەي ئۆلۈمگە.

ئاچچىق بىلەن ئىش قىلما، ئاۋۋال ياخشى ئويلاپ كۆر،
خاتا قىلغان ئادەمدەك قالمىغايسەن ئەلەمدە.

مانىبخادرا قازىلاردىن:

— بۇ قانداق ئىش؟ — دەپ سورىغاندى، قازىلار مۇنداق ھېكايە قىلدى.

بىرىنچى ھېكايە

بىر ژىلايەتتە دېۋەشقەرمەن ئىسىملىك بىر براخمان بار ئىدى. ئۇنىڭ خوتۇنى بىر ئوغۇل ۋە بىر ئىخنەۋمان[1] تۇغدى. ئۇ ئۈلارنىڭ ھەر ئىككىلىسىنى ئوخشاشلا ياخشى كۆرەتتى، ئېمىتەتتى، يۇيۇپ تازىلايتتى. ئىخنەۋمانغىمۇ ئوغلىغا قارىغاندەك قارايتتى ۋە كۆز قارىچۇقىدەك ئاسرايتتى. بىراق كۆڭلىدە ئىخنەۋمانغا ئىشەنمەي: «ئۇنىڭ تەبىئىتى بىر قىسما، ئوغلۇمغا زىيان يەتكۈزۈشى مۇمكىن» دەپ خۇدۇكسىنەتتى.

بىر كۈنى ئوغلىنى ئەركىلىتىپ ئورنىغا ياتقۇزۇپ قويۇپ، قولىغا سۇ كوزىسىنى ئېلىپ ئېرىگە:

— ئەي ئۇستاز! مەن سۇ ئەكەلگىلى ماڭدىم. ئوغلۇمنى ئىخنەۋماندىن ئېھتىيات قىلىڭ، — دېدى.

خوتۇنى كەتكەندە براخمان ئۆينى تاشلاپ، سەدىقە تىلىگىلى كەتتى.

شۇ ئەسنادا ئۇشتۇمتۇت بىر قار يىلان ئۇۋۇسىدىن چىقىپ، بالا ياتقان يەرگە قاراپ كەلدى. ئىخنەۋمان ئۆز كۈشەندىسىنى كۆرۈپ، ئاكىسىنىڭ ھاياتىغا خەۋپ يېتىدىغانلىقىنى سېزىپ، ئۇنىڭ يولىنى توسىدى ۋە ئۇنىڭغا ھۇجۇم قىلىپ، پارە - پارە قىلىپ قىيما - چىيما بولغان يىلاننىڭ گۆشىنى پۈتۈن ئۆڭى ئىچىگە چېچىۋەتتى. ئۇ، «ئانام قىلغان ئىشىمنى كۆرسە خۇش بولىدۇ» دەپ ئويلاپ ئۆز - ئۆزىدىن مەمنۇن بولۇپ، ئاغزىدىكى قان يۇقى بىلەن ئانىسىنىڭ ئالدىغا باردى. ئانىسى ئىخنەۋمانىنىڭ قاتتىق ھاياجانلانغان ۋە ئاغزى - بۇرنى قان ھالدا كەلگىنىنى كۆرۈپ: «بۇ ئەبلەخ ئوغلۇمنى يەپ قويغان ئوخشايدۇ» دەپ ئويلىدى. ئۇزۇن ئويلىنىپ ئولتۇرماي، سۇ كوزىسىنى ئۇنىڭغا

① ئىخنەۋمان — پىرئەۋن چاشقىنى دەپ ئاتىلىدىغان، يىلان زەھىرى تەسىر قىلمايدىغان كىچىك ھايۋان.

ئاتتى. ئىخنەۋمان شۇئان ئۆلدى. ئانا ئۇنىڭغا پىسەنت قىلماي ئۆيىگە يۈگۈرۈپ بېرىپ، ئوغلىنىڭ ياتقۇزۇپ قويغان جايىدا ئۇخلاۋاتقانلىقىنى، كارىۋاتنىڭ تېگىدە قارا يىلاننىڭ قىيما - چىيما بولۇپ ياتقانلىقىنى كۆردى. براخماننىڭ خوتۇنى غەزەپلەن-گەن هالدا ئوغلىنىڭ نىجاتكارىنى ئۆلتۈرۈپ قويغانلىقىنى چۈشەن-نىپ، ئەلەم ئىچىدە چاچلىرىنى يۇلۇپ، كۆكرەكلىرىگە مۇشتىلاشقا باشلىدى.

بۇ ئارىدا براخمان نەدىندۇر گۈرۈچ قاينىتىمىسىنىڭ كۆپۈكلە-نى تېپىپ كەلگەنىدى، ئۇ بالىسىغا قايغۇرۇپ ئاھ - زار قىلىۋات-قان خوتۇنىنىڭ:

— ۋاي، ئەپسۇس! هەي ئاچ كۆز ئادەم، مېنىڭ گېپىمگە كىرمەي قىلغان بىمەنە ئىشلىرىڭنىڭ ئاچچىق ساۋىقىنى كۆردۈڭ-مۇ؟ ئوغلۇڭدىن جۇدا بولدۇڭ. كۆزى ئاچىنىڭ هالى ئەنە شۇنداق.

خاهىشىڭنى ئۆلتۈرمە، بولۇپ قالما ئاچ ئاپەت.
ئاچ ئاپەتنىڭ بېشىدا چەرخى پەلەك چۆرگىلەر.

دېگەننى ئاڭلىمىغانمۇسەن؟ — دېگەن ئاۋازىنى ئاڭلىدى.

براخمان خوتۇنىدىن:

— بۇ قانداق ئىش؟ — دەپ سورىغانىدى، خوتۇنى مۇنداق هېكايە قىلدى:

ئىككىنچى هېكايە

— بىر شەهەردە تۆت براخمان ئىناق دوست بولۇپ ئۆتەتتى. بىر كۈنى نامراتلىق جېنىدىن ئۆتۈپ، قانداق قىلىش هەققىدە ئۆزئارا مەسلىھەتلەشتى:

— شۇنداق! بۇ نامراتلىققا مىڭ لەنەت! مۇنداق دەپ بىكار ئىيتىمىغانىكەن:

«مازار ئارا بىر ئەبگاھ كېلىپ مەرھۇم بېشىغا:
— تۇر ئورنۇڭدىن، يوقسۇللۇق ئازابىدىن ئازاد ئەت، —
دېدى، — بەرگىن ئاسايىش، بولسىمۇ گەر بىر دەملىك.»

دېگەندە، مەرھۇم ئاكىسى ئورنىدىن تۇرماي:
— نامراتلىقنىڭ ئالدىدا ئۆلۈم بىر نېمەت ئىكەن، — دەپ جاۋاب قايتۇرغانىكەن. دېمەك، ھەرقانداق قىلىپ بايلىقنى كۆپەيتىش كېرەك. بۇنىڭ ئالتە تۈرلۈك يولى بار. بۇلار تىلەمچىلىك، شاھنىڭ خىزمىتىگە كىرىش، دېھقانچىلىق، ئىلىم ئۆگىنىش، جازانىخورلۇق ۋە سودىگەرچىلىك. لېكىن ئالتە يولنىڭ ئىچىدە پەقەت سودىگەرچىلىك ئارقىلىق توسالغۇسىز بايلىق تاپقىلى بولىدۇ. سودا ـ سېتىقتىن پايدا ئېلىشنىڭ تارازىدىن قويۇش، ھەددىدىن تاشقىرى يۇقىرى باھا قويۇش، گۆرۈگە ئېلىپ ساقلاش، دائىمىي چۆپقەتلەرنى تېپىش، باشقا سودىگەرلەر بىلەن بىرلىكتە ئىش ئېلىپ بېرىش، باشقا ئۆلكىلەرگە مال چىقىرىش قاتارلىق يەتتە ئۇسۇلى بار. باشقا ئۆلكىلەرگە مال چىقىرىش پەقەت كاتتا بايلارنىڭ قولىدىن كېلىدۇ.

كۆپنى كۆرگەن سودىگەر يىراق يۇرتقا يول ئالسا،
پات پۇرسەتتە بايلىقى قاتلىنىدۇ ھەسسىلەپ.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ!
تۆت براخمان شۇنداق پىكىرگە كېلىپ باشقا يۇرتقا بېرىشقا قارار قىلىشتى ۋە بالا ـ چاقا، دوست ـ يارەنلىرىنى قالدۇرۇپ يولغا راۋان بولۇشتى.

بىلىڭلارکى، پۇل كەينىدىن قوغلاشسا گەر كىمەرسە،
يار ـ دوست ۋە ئەھدىلەرنى ئەس ـ يادىدىن چىقارغاي.

هەسرىتىدە مۇكچىيىدۇ يۇرتتا قالغان ئانىسى،
ئۆزگە يۇرتتا مۇساپىر بوپ ئۇ قېقىلىپ - سوقۇلغاي.

دەپ توغرا ئېيتقان.

بىرنەچچە ۋاقىت ئۆتۈپ، ئۇلار ئاۋانتى دېگەن يۇرتقا كې-لىپ، بۇ يەردىكى سىپرا دەرياسىدا سۇغا چۆمۈلۈشتى ۋە ئۇلۇغ خۇدا ماخاكالا[1]نى تاۋاپ قىلىشتى. كېيىن يەنە يولغا چىقىپ، يوگىنلار ھۆكۈمدارى بخايراۋەنانداني ئۇچراتتى. براخمانلار ئادە-تى بويىچە ئۇنىڭ بىلەن سالاملىشىپ، ھەممىسى بىللە ئۇنىڭ خانىقاسىغا بېرىشتى. بۇ يەردە يوگىن ئۇلاردىن:

— قەيەردىن كەلدىڭلار؟ قەيەرگە كېتىۋاتىسىلەر؟ قانداق ئىش بىلەن؟ — دەپ سورىدى.

— بىز سېھرىي كۈچ ئىزدەپ يۈرىمىز، شۇنداق بىر يۇرتقا كېتىۋاتىمىزكى، ئۇ يەردە يا باي بولىمىز، يا زاۋال تاپمىمىز. شۇنىڭغا ئەھدە قىلغانمىز.

زېمىنغا پەلەكتىن تۆكۈلىدۇ سۇ،
ئۇ بارکى، بۇلاق ۋە قۇدۇقلار ھاسىل.
تەقدىرنىڭ چېكى يوق دۇنيادا، ئەما
ھەممىدىن ئىنسانلار بۇيۇك ۋە قابىل.

دېگەن ئەمەسمۇ!

شۇنىڭ ئۈچۈن بىزگە قانداق بېيىش يولىنى كۆرسەتكەي-سىز: گۆرگە كىرىپ ياتايلىمۇ، مازاردا تۇرايلىمۇ ياكى ئۇنىڭدىن باشقا نېمە ئىش قىلايلى؟ سىزنى ئۇلۇغ سېھرىگەر دېيىشىدىكەن. بىزنىڭ ئەھدىمىز قەتئىي، — دېيىشتى ئۇلار.

يوگىنلار ھۆكۈمدارى بۇلارنىڭ ئۆزىگە مۇخلىسلىققا مۇنا-

① ماخاكالا — شۇانىڭ نامىدىن بىرى.

سىپ ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ، تۆت سېھىرلىك شام ياسىدى ۋە ئۇلارنىڭ ھەربىرىگە بىردىن بېرىپ:

— ھىمالايا تېغىنىڭ شىمالىدىكى مەملىكەتكە بېرىڭلار، شام قەيەردە قولۇڭلاردىن چۈشۈپ كەتسە، شۇ يەردە خەزىنە تاپسىلەر، — دېدى.

يولدا ھەممىنىڭ ئالدىدا كېتىۋاتقان براخمانىنىڭ شامى چۈشۈپ كەتتى. ئۇ شۇ يەرنى قازغانىدى. ناھايىتى كۆپ مىس چىقتى.

— بۇ مىستىن كۆپرەك ئالايلى، — دېدى ئۇ.

— ۋاي ئەخمەق! ئۇنىڭ نېمە پايدىسى؟ مىس كۆپ بولغىنى بىلەن بېشىمىز نامراتلىقتىن قۇتۇلمايدۇ. ئورنۇڭدىن تۇر. يولدىزدىن قالمايلى، — دېدى ھەمراھلىرى.

— سىلەر كېتىۋېرىڭلار، مەن مۇشۇ يەردە قالىمەن، — دېدى ئۇ.

ئۇ شۇنداق دەپ ئۆز خەزىنىسىنى ئالدى ـ دە، كەينىگە قايتتى.

قالغان ئۇچەيلەن يولىغا راۋان بولۇپ، يەنە بىر ئاز يۈرگەندى، ئالدىدا كېتىۋاتقان براخمانىنىڭ شامى قولىدىن چۈشۈپ كەتتى. ئۇ يەرنى قازغانىدى، ناھايىتى كۆپ كۈمۈش چىقتى. ئۇ خۇشال بولۇپ:

— كۈمۈشنى كۆپرەك ئالايلى. نېرىغا بېرىشنىڭ ھاجىتى يوق، — دېدى.

— ئەي ئەخمەق! ئاۋۋال مىسنى ئۇچراتتۇق. ئەمدى كۈمۈشكە ئىگە بولدۇق. نېرىدا نۇرغۇن ئالتۇن بولسا كېرەك. كۈمۈش كۆپ بولغان تەقدىردىمۇ، نامراتلىقتىن قۇتۇلالمايمىز، — دېدى قالغان ئىككىسى.

— سىلەر مېڭىۋېرىڭلار، مەن بارمايمەن، — دېدى كۈمۈش تاپقىنى.

ئۇ شۇنداق دەپ تېپىلغىنىنى ئالدى ـ دە، كەينىگە قايتتى.
باشقىلار يەنە يولغا چىقتى. بىر ئازدىن كېيىن يەنە بىرىنىڭ شامى يەرگە چۈشكەنىدى، ئۇ يەرنى قېزىپ نۇرغۇن ئالتۇن تاپتى. بۇنى كۆرۈپ خۇرسەن بولۇپ ھەمراھىغا:
— ئالتۇنىدىن قىممەتلىك نەرسە يوق، بۇنى كۆپرەك ئالايلى، — دېدى.
— ئەخمەق! كۆرمىدىڭمۇ، ئاۋۇال مىس چىقتى. كېيىن كۈمۈش، ئۇنىڭدىن كېيىن ئالتۇن، ئۇنىڭدىن نېرى ئالماس بولسا كېرەك. ئورنۇڭدىن تۇر. ئۇ يەرگە بارايلى. ئالتۇننىڭ نېمە پايدىسى بار؟ بۇنچىۋالا ئېغىر نەرسىنى قانداق كۆتۈرۈپ بارىمىز؟ — دېدى ھەمراھى.
— سەن بېرىشۇر، مەن مۇشۇ يەردە سېنى كۈتۈپ تۇراي، — دېدى يېنىدىكى براخمان.
ئاخىرقى براخمان يولغا چىقتى. يازنىڭ ئاپتىپى كۆيدۈرەتتى. ئىسسىقتىن ئۇنىڭ مېڭىسى قاينىدى ۋە ئۇ ئەپسۇسلانغان ھالدا ئۇزۇن ۋاقىت ئۇياقتىن ـ بۇياققا كېزىپ يۈردى. مېڭىشىپ ئاخىر بىر تۆپىلىككە چىقتى. ئۇ يەردە بىر ئادەم قانغا مىلىنىپ ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ بېشىدا چارق ئايلىنىپ تۇراتتى. براخمان ھەيران بولغان ھالدا ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ:
— بۇ نېمە ۋەقە؟ بېشىڭدىكى نېمە چارق؟ ئېيتقىنا، بۇ يەردە سۇ بارمۇ؟ مەن قاتتىق ئۇسساپ كەتتىم، — دېدى.
براخمان شۇنداق دېگەن ھامان بىردىنلا ھېلىقى ئادەمنىڭ بېشىدىكى چارق ئۆزىنىڭ بېشىغا سەكرەپ ئۆتتى.
— قەدىرلىكىم! نېمە بولدى؟ — دەپ سورىدى ئۇ.
— مېنىڭ بېشىمغىمۇ شۇنداق ئورناشقانىدى، — دېدى ھېلىقى ئادەم.
— ئۇ قاچان چۈشىدۇ، بېشىم ناھايىتى ئاغرىپ كەتتى، — دېدى براخمان.

— كىمدۇر بىرى خۇددى ساڭا ئوخشاش قولىدا سېھىرلىك شام كۆتۈرۈپ كېلىپ، سەن بىلەن سۆزلەشسە ئۇنىڭ بېشىغا ئۆتۈۋالىدۇ، — دېدى ئۇ ئادەم.

— بۇ يەردە تۇرغىنىڭغا خېلى بولدىمۇ؟ بۇ يەردە ھازىر كىم پادىشاھلىق قىلىۋاتىدۇ؟ — دەپ سورىدى ھېلىقى ئادەم ئۆز نۆۋىدە.

— ۋىناۋاتسا دېگەن شاھ، — دەپ جاۋاب بەردى بېشىدا چارق ئايلىنىۋاتقان براخمان.

— راما پادىشاھلىق قىلىۋاتقان چاغدا مەن نامراتلىقتىن بىزار بولۇپ، قولۇمدا سېھىرلىك شام بىلەن بۇ يەرگە كەلگىنىمدە، بېشىدا چارق ئايلىنىۋاتقان كىشىنى كۆرۈپ، خۇددى ساڭا ئوخشاش ئۇنىڭدىن سوئال سورىغانىدىم، چارق ئۇنىڭ بېشىدىن مېنىڭ بېشىمغا سەكرەپ ئۆتتى، بىلگىنىم شۇ، بۇنىڭدىن باشقىنى بىلمەيمەن، — دېدى ئۇ ئادەم.

— قەدىرلىكىم! سەن بۇ يەردە قانداق تاماق تېپىپ يېدىڭ؟

— قەدىرلىكىم! — دەپ جاۋاب بەردى ھېلىقى ئادەم، — دېخانەدە خەزىنەمنى ئوغرىلاپ كەتمىسۇن دەپ، سېھىرگەرلىك يولىغا ئەنە شۇ توساقنى ئورناتقان. بۇ يەرگە قەدەم قويۇشقا جۇرئەت قىلغان كىشىنىڭ نە قارنى ئاچمايدۇ، نە ئۇسسىمايدۇ. ئۇ قېرىمايدۇ ۋە ئۆلمەيدۇ. ئۇنى بىردىنبىر ئازابلايدىغان نەرسە مۇشۇ چارق، سەن مېنى ئازابتىن قۇتقۇزدۇڭ، مېنى يولۇمدىن قالدۇرما. ئەمدى تۇغۇلغان يېرىمگە قايتىمەن.

ئۇ شۇنداق دەپ قايتىپ كەتتى.

بۇ ئارىدا ئالتۇن خەزىنە تاپقان براخمان: «ھەمراھىم ئۇزۇن يوقاپ كەتتىغۇ» دەپ ئەنسىرەپ ئۇنى ئىزدىگىلى چىقتى ۋە بىر ئاز مېڭىپ، ھەمراھىنى ئۇچراتتى. ئۇ باشتىن - ئاياغ قانغا بويالغان، بېشىدا ئۇچلۇق چارق ئايلىنىپ، ئۇنى ئۇزلۇكسىز ئازابلاۋاتاتتى. ئالتۇن تاپقان براخمان يېقىنراق كېلىپ يىغلامسىراپ:

— قەدىرلىكىم! نېمە بولدۇڭ؟ — دەپ سورىدى.

— پىشانەمدە مۇشۇ ئىش بار ئىكەن، — دەپ جاۋاب بەردى بېشىدا چارق ئايلىنىۋاتقان براخمان.

— نېمە بولىدى، ئېيتىپ بەرگىن، — دەپ سوردىدى ھەمراھى.

ئۇنىڭ ئىلتىماسىغا قارىتا براخمان ھەممىنى باشتىن - ئاياغ ھېكايە قىلىپ بەردى. بۇلارنى ئاڭلىغان دوستى تەنە قىلىپ:

— ساڭا شۇنچە ئېيتسامۇ زادى قۇلاق سالمىدىڭ.

ساغلام پىكىر ھەر زامان پايدىلىقتۇر ئىنسانغا،
تىرىلدۇرۇپ شىرنى، ئۆزى ئۆلدى ئەخمەق براخمان.

دەپ توغرا ئېيتقانىكەن، — دېدى.

بېشىدا چارق ئايلانغان براخمان ئالتۇن تاپقان براخماندىن:

— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سورىغانىدى، ئۇ مۇنداق ھېكايە قىلدى:

ئۈچىنچى ھېكايە

بىر شەھەردە ئىناق دوست بولۇپ ئۆتىدىغان تۆت براخمان بار ئىدى. ئۇلاردىن ئۈچى بارلىق ئىلىم - پەنلەردىن خەۋەردار، لېكىن ساغلام پىكىر يۈرگۈزۈشتىن مەھرۇم ئىدى. باشقا بىرى بولسا ئىلىم - پەندىن خەۋىرى يوق، لېكىن دائىم ساغلام پىكىر يۈرگۈزەتتى. بىر كۈنى ئۇلار جەم بولۇپ، مەسلىھەتلىشىپ:

— باشقا مەملىكەتكە كېتىش كېرەك. ئۇ يەردىكى ھۆكۈمدارلارنىڭ ھىممىتىگە ئېرىشىپ، نۇرغۇن بايلىق تاپىمىز. ئۇنداق بولمىغاندا بىزگە بىلىمنىڭ نېمە كېرىكى بار؟ يۈرۈڭلار ھازىرلا ماڭايلى، — دېيىشتى.

ئۇلار يولدا بىر يەرگە كەلگەندە ھەمراھلارنىڭ چوڭى:

— تۆتەيلەندىن بىرىمىزنىڭ ئىدراكى بار بولسىمۇ، لېكىن ساۋاتسىز. بىلىم بولسا يالغۇز ئىدراك بىلەنلا شاھلارنىڭ ئېتىبارىغا ئىگە بولۇش تەس. بىز قولغا كەلتۈرىدىغان نەق پۇلىمىزنى نېمىشقا ئۇنىڭ بىلەن بۆلۈشكۈدەكمىز؟ ئۇنىڭ ئۆيىگە قايتقىنى تۈزۈك، — دېدى.

— سەن گەرچە هوشيار ۋە زېرەك بولساڭمۇ، لېكىن ئىلىمىدىن بەهرىمەن ئەمەسسەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆيۈڭگە قايت، — دېدى ئىككىنچى بۇرادىرى.

ئەمما ئۈچىنچى بۇرادەر:

— ئۇنى هەيدىمەڭلار. بىز كىچىكىمىزدىن تارتىپ دوست بولۇپ، بىللە ئويناپ چوڭ بولغان. خۇدا خەيرلىك قىلغاي، بىز بىلەن بىللە بولسۇن ۋە قولغا كىرگۈزىدىغان بايلىقىمىزدىن ئۆز هەسسىسىنى ئالسۇن، — دېدى.

بىر ئاز ۋاقىت ئۆتكەندە ئۇلار ئورمانلىقتىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، ئۆلگەن شىرنىڭ سۆڭەكلىرىنى ئۈچراتتى. ئۇلاردىن بىرى:

— كېلىڭلار، بىلىملىرىمىزنى سىناپ كۆرەيلى. بۇ يەردە بىر مەخلۇقنىڭ ئۆلۈكى يېتىپتۇ. ئۇنى ئالغان بىلىملىرىمىزنىڭ ياردىمىدە تىرىلدۈرەيلى، — دېدى.

— مەن سۆڭەكلەرنى بىرلەشتۈرۈشنى بىلىمەن، — دېدى يەنە بىرى.

— مەن ئۇلارغا تەن ئاتا قىلىمەن، — دېدى ئىككىنچىسى.

— مەن بولسام ئۇنى تىرىلدۈرىمەن، — دېدى ئۈچىنچىسى.

شۇنداق قىلىپ، بىرى شىرنىڭ سۆڭەكلىرىنى ئۇلىدى، ئىككىنچىسى تەن ياسىدى. ئۈچىنچىسى مەخلۇقنى تىرىلدۈرىمەن دەپ تۇرغانىدى، ئىدراكلىق تۆتىنچىسى ئۇلارنى توختىتىپ:

— بۇ بولسا شىر، ئەگەر ئۇنى تىرىلدۈرسەك، هەممىمىزنى پارە - پارە قىلىۋېتىدۇ، — دېدى.

— ئەخمەق! — دېدى يەنە بىرى، — نەتىجىسىز بىلىمنى كۆتۈرۈپ يۈرۈپ نېمە قىلىمەن.

— ئۇنداقتا ئالدىرىماي تۇر. مەن بىر دەرەخ ئۇستىگە چىقىۋالاي، — دېدى ئىدراكلىق.

ئۇ دەرەخ ئۇستىگە چىقىپ ئۇلگۈرە - ئۇلگۈرمەي، تىرىلگەن شىر ئورنىدىن دەس تۇردى ۋە ئۇچىلا بۇرادەرنى پارە - پارە قىلىپ تاشلىدى. شىر بۇ يەردىن كەتكەندە ئىدراكلىق براخمان پەسكە چۈشۈپ ئۆيىگە كەتتى.

ئىككىنچى ھېكايىنىڭ داۋامى

شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى:
ساغلام پىكىر ھەر زامان پايدىلىقتۇر ئىنسانغا،
تىرىلدۈرۈپ شىرنى، ئۆزى ئۆلدى براخمان.

— ئەپسۇس! گەپ بۇنىڭدا ئەمەس. تەقدىر تەتۈر بولسا، ئۇلۇغ دانىشمەنلەرمۇ ھالاكەتكە ئۇچرايدۇ. تەقدىر يار بولسا، ئەقىل - ئىدراكىتىن مەھرۇم زاتلارمۇ راھەت - پاراغەتتە ياشايدۇ.

بىرنى ئاپتۇ بېشىغا، بىرى ئەنە قولىدا،
بولمىساممۇ ئەقىللىق، ئوينايمەن كۆل بويىدا.

دېگەن ئەمەسمۇ! — دېدى.

ئالتۇن خەزىنە تاپقان براخمان بېشىدا چارق ئايلانغان براخماندىن:

— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سورىغانىدى، ئۇ مۇنداق ھېكايە قىلدى:

تۆتىنچى ھېكايە

چوڭ بىر كۆلدە ئىككى بېلىق بار ئىدى. بىرىنىڭ ئىسمى شەتەبۇددىخى، يەنى «يۇز ھەسسە ئەقىللىق» بولۇپ، يەنە بىرىنىڭ سەخەسرابۇددىخى، يەنى «مىڭ ھەسسە ئەقىللىق» ئىدى. ئۇلار بىلەن ئەكەبۇددىخى، يەنى «بىر ھەسسە ئەقىللىق» دېگەن چاركاقا دوست بولغانىدى. ئۇچەيلەن پات - پات كۆل بويىدا جەم بولۇپ، ھېكمەتلىك سۆزلەر بىلەن پاراڭلىشاتتى. دوستانە سۆھبەتلەردىن ھۇزۇرلىنىپ، كېيىن يەنە سۇ ئىچىگە كىرىپ كېتەتتى. بىر كۈنى ئۇلار كۈن پېتىۋاتقاندا جەم بولۇپ سۆھبەتلىشىۋاتقاندا، شۇ يەردىن تورلىرىنى كۆتۈرۈپ ئۆتۈپ كېتىۋاتقان بېلىقچىلارنىڭ كۆلگە كۆزى چۈشۈپ، بىر - بىرىگە:

— سۇ ئازكەن، بېلىق كۆپ ئوخشايدۇ. ئەتە ئەتىگەندە بۇ يەرگە تور تاشلايلى، — دېدى.

ئۇلار شۇنداق دەپ ئۆيلىرىگە كېتىشتى. دوستلار بۇ كۈتۈلمىگەن سۆزلەرنى ئاڭلاپ خىۋددى چاقماق ئۇرغاندەك بولۇپ ئۆزئارا مەسلىھەتلىشىشكە باشلىدى:

— ئەي، قەدىرلىك شەتەبۇددىخى ۋە سەخەسرابۇددىخى! قانداق قىلىمىز؟ قاچايلىمۇ ياكى تۇرىۋېرەيلىمۇ؟ — دېدى چاركاقا.

بۇنى ئاڭلىغان سەخەسرابۇددىخى كۈلۈپ كېتىپ:

— قورقما قەدىرلىكىم! بۇ قۇرۇق گەپ، خالاس. بېلىقچىلار بۇ يەرگە كەلمەيدۇ. كەلسىمۇ مەن سېنى ۋە ئۆزۈمنى ئۆز ئەقلىمنىڭ قۇدرىتى بىلەن قۇتقۇزىمەن. چۈنكى مەن ھەر خىل ئۇسۇلدا ئۇزۇشنى بىلىمەن، — دېدى.

بۇنى ئاڭلىغان شەتەبۇددىخى:

— سەخەسرابۇددىخى راست ئېيتىدۇ. بىر پوپوزا تۇپەيلىدىن ئاتا - بوۋىلىرىمىزدىن قالغان جانجان كۆلىمىزنى تاشلاپ كەتمەيلى. ھېچياققا كەتمە، مەن سېنى ئۆز ئەقلىمنىڭ قۇدرىتى

بىلەن قۇتقۇزىمەن، — دېدى.
— مېنىڭ ئەقلىم يىرلا. ئۇ ماڭا قېچىپ كەت دەپ مەسلە-
ھەت بېرىۋاتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن بۇگۈنلا خوتۇنۇم بىلەن
باشقا كۆلگە كۆچۈپ كېتىمەن، — دېدى چارپاقا.
چارپاقا شۇنداق دەپ كەچ كىرىشنى كۈتۈپ، ئاخىر ئۆز
دېگىنىنى قىلدى. ئەتىسى ئەتىگەندە بېلىقچىلار خۇددى يامانلىڭ
چۆرىلىرىدەك يېتىپ كېلىپ، كۆلنىڭ ئۇ بېشىدىن - بۇ بېشىغا
تور تاشلاشتى. كۆلدىكى بارلىق بېلىقلار، تاشپاقا، قىسقۇچپاقا
ۋە چارپاقىلارنىڭ ھەممىسى تورغا چۈشتى. شەتەبۇددىخى بىلەن
سەخەسرابۇددىخى ھەر خىل ئۇسۇللار بىلەن ئۇزۇپ ھەرقانچە ئۇ-
رۇنسىمۇ، بەرىبىر تورغا چۈشۈپ ھالاك بولۇشتى. چاشكا ۋاقىت-
دىن كېيىن بېلىقچىلار خۇشال بولۇشۇپ ئۆيلىرىگە قايتىشتى.
ئۇلارنىڭ بىرى ئېغىر شەتەبۇددىخىنى بېشىدا كۆتۈرۈپ ماڭدى.
يەنە بىرى سەخەسرابۇددىخىنى تاڭغا ئېسىپ ئەكەلدى. شۇ چاغدا
كۆل بويىدا خوتۇنى بىلەن ئولتۇرغان چارپاقا:
— قارا، قارا، سۆيۈملۈكۈم:

بىرنى ئاپتۇ بېشىغا، بىرى ئەنە قولىدا،
بولمىساممۇ ئەقىللىق، ئويلايمەن كۆل بويىدا.

دېدى.

ئىككىنچى ھېكايىنىڭ داۋامى

مانا شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى: گەپ ئەقىلنىڭ كۆچىدىلا
ئەمەس.
ئالتۇن خەزىنە تاپقان براخمان مۇنداق دېدى:
— شۇنداق بولغاندىمۇ بەرىبىر دوستلارنىڭ مەسلىھەتلىرىگە
قۇلاق سېلىش كېرەك. سەن نېمە ئىش قىلدىڭ؟ سېنى شۇنچە

يولۇڭدىن قايت دېسەممۇ گەپكە كىرمىدىڭ. چۈنكى ئۆز ئاجىزلىقىڭنى يېڭەلمىدىڭ. ئەمدى بىلسەم، بىلىمىڭگە ناھايىتى مەغرۇرلىنىپ كەتكەنسەن.

جىم تۇر، دېسەم گېپىمنى ئاڭلىمىدىڭ زادىلا،
ناخشا ئېيتىپ ئۆزۈڭچە، قالدىڭ مانا بالاغا!

دەپ توغرا ئېيتقانىكەن!

بېشىدا چارق ئايلىنىۋاتقان براخمان دوستىدىن:

— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟— دەپ سورىغانىدى، دوستى مۇنداق ھېكايە قىلدى:

بەشىنچى ھېكايە

بىر يەردە ئۇددىخاتە دېگەن بىر ئېشەك بار ئىدى. ئۇ كۈندۈزى ئىگىسى بولغان بويۇقچىنىڭ يۈكلىرىنى توشۇيتتى. كېچىسى خالىغان يېرىدە يۈرەتتى. بىر كۈنى كېچىسى ئېتىزلىقلاردا كېزىپ يۈرۈپ، توساتتىن چىلبۆرە بىلەن تونۇشۇپ قالدى. دوستلار ھەر كېچە تەرخەمەكنى تېرىلغان يەرنىڭ قاشاسىنى بۇزۇپ كىرىپ تەرخەمەكنى تويغۇچە يەپ، تاڭ ئاتقاندا ئۆيلىرىگە كېتىشەتتى. بىر كۈنى ئېشەك خۇشال بولۇپ كېتىپ، ئېتىزنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدا تۇرۇپ چىلبۆرىگە:

— ئەي قېرىندىش! كېچىنىڭ ئايدىڭلىقىغا قارا، مەن غەزەل ئېيتماقچى. قايسى ئاھاڭدا ئېيتسام بولار؟ — دېدى.

— تاغا! — دېدى چىلبۆرە، — بىز ئوغرىلىق قىلىۋاتقان تۇرساق، بېشىڭغا بالا تېپىپ نېمە قىلىسەن؟ ئوغرىلار بىلەن ئاشنىلار جىم يۈرگىنى تۈزۈك. ئۇنىڭ ئۈستىگە، سېنىڭ غەزىلىڭ كانايىدىن چىققان ئاۋازدەك ناھايىتى يېقىمسىز. قاراۋۇللار

ئاۋازىڭنى ئاڭلاپ قالسا بۇ يەرگە يۈگۈرۈپ يېتىپ كېلىشىدۇ - ده، سېنى تۇتۇۋېلىپ ئۆلتۈرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاۋازىڭنى چىقارماي پەيزىڭنى سۈرۈۋەرگىن.

بۇنى ئاڭلىغان ئېشەك ئېتىراز بىلدۈرۈپ:

— سەن ئورماندا ياشايسەن. ناخشا - غەزەلنى چۈشەنمەيسەن. شۇنىڭ ئۈچۈن شۇنداق دەۋاتىسەن.

كۆز قۇياشى ئەتراپقا ئىللىق نۇرلار چاچقاندا،
جۇپ - جۇپ بولۇپ، يارەنلەر، ناخشا پەيزىن سۈرگۈلۈك.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ! — دېدى.

— بۇ راست، تاغا! — دېدى چىلبۆرە، — لېكىن سەن پەقەت ھاڭراشتىن باشقىنى بىلمەيسەن - ده، خوپ، قانداق قىلماقچىسەن؟

— ئەي ئەخمەق! — دېدى ئېشەك، — ئەجەبا، مەن غەزەلىنىڭ نېمىلىكىنى بىلمەمدىكەنمەن؟ نېمىشقا مېنىڭ قىزغىنلىقىمنى ئۆلتۈرىسەن؟

— بوپتۇ تاغا! ئۇنداقتا مەن قاشا دەرۋازىسى ئالدىدا ئەتراپقا قاراپ تۇراي، سەن غەزىلىڭنى خالىغىنىڭچە ئېيتىۋەر، — دەپ جاۋاب بەردى چىلبۆرە.

ئېشەك بوينىنى سوزۇپ، بولۇشىغا ھاڭراپ كەتتى. ئۇنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغان قاراۋۇللار كالتەك كۆتۈرۈپ، چىشلىرىنى غىچىرلىتىپ ئېتىزلىققا يۈگۈرۈشتى. ئۇلار ئېشەكنى يەرگە يېقىلغىچە دۇمبالاشتى. كېيىن بوينىغا تېگى تۆشۈك ئېغىر كېلىنى ئېسىپ قويۇپ، يېتىپ ئۇخلاپ قېلىشتى. بىر ھازادىن كېيىن ئېشەك سەل ھوشىغا كېلىپ، دەرھال ئورنىدىن دەس تۇردى.

ئېشەك، قېچىر، ئىت ۋە ئاتنىڭ خۇيى مانا شۇنداقكى،
ھەرقانچە ئۇرساڭمۇ بىر دەمدە ئۇنتار كالتەك زەربىنى.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ!
ئېشەك قاشانى بۇزۇپ، بويندا كىلە بىلەن قاچتى. چىلبۆرە بولسا ئۇنى يىراقتىن كۆرۈپ كۈلدى:

جىم تۇر دېسەم، گېپىمنى ئاڭلىمىدىڭ زادىلا،
ناخشا ئېيتىپ ئۆزۈڭچە، قالدىڭ مانا بالاغا!

ئىككىنچى ھېكايىنىڭ داۋامى

ساڭا كۆپ ئېيتتىم، لېكىن مەن بىلەن قالمىدىڭ.
بۇنى ئاڭلىغان بېشىدا چارق ئايلىنىۋاتقان براخمان:
— ئەي، دوستۇم، راست مۇنداق دەپ توغرا ئېيتقانسەن:

ئىشلەتمىسە ئەقىلنى، ئاڭلىمىسا دۇرۇس گەپ،
باپكار مانتىخارەدەك كۇتەر ئۇنى ھالاكەت.

ئالتۇن خەزىنە تاپقان براخمان بېشىدا چارق بار براخماندىن:
— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سورىغانىدى، ئۇ مۇنداق ھېكايە قىلدى:

ئالتىنچى ھېكايە

بىر يېزىدا مانتىخارە ئىسىملىك بىر باپكار بار ئىدى. كۈنلەردىن بىر كۈنى ئۇنىڭ بارلىق موكىلىرى ئىشتىن چىقىپ سۈنۈپ كەتكەنىدى. ئۇ پالتا ئېلىپ، موكا ياساشقا كېرەكلىك ياغاچ كەسكىلى مېڭىپ، دېڭىز بويىغا كېلىپ، شىنشىنا دېگەن چوڭ دەرەخكە كۆزى چۈشتى ۋە: «ئەجەب يوغان دەرەخكەن. ئەگەر ئۇنى يىقىتسام، ئۆزۈمگە كېرەكلىك ھەممە نەرسىنى ياسىـ

ۋالىمەن» دەپ ئويلىدى. ئۇ شۇنداق غارغا كېلىپ، ئەمدىلا پالتىنى كۆتۈرگەنىدى، ئۇ دەرەخكە ماكانلاشقان روھ زۇۋانغا كېلىپ:

— قۇلاق سال! بۇ دەرەخ مېنىڭ پاناھگاھىم. ئۇنى يىقىتما. مەن بۇ يەردە راھەت - پاراغەتتە ياشايمەن. بەدىنىمنى دېڭىز دولقۇنلىرىدىن سۆرۈنلەشكەن مەيىن شامال سىيپاپ ئۆتىدۇ، — دېدى.

— قانداق قىلسام بولار؟ ئەگەر بۇ دەرەخنى يىقىتىپ ئېھتىياجىمغا زۆرۈر نەرسىلەرنى ياسىمىسام، ئائىلەم ئاچلىقتىن نابۇت بولىدۇ، — دېدى باپكار.

— بۇ دەرەخكە تەگمە، — دېدى روھ، — ئۇنىڭ ئورنىغا نېمە تەلەپ قىلساڭ شۇنى بېرەي.

— بوپتۇ، مەن ئۆيۈمگە بېرىپ، دوستۇم بىلەن خوتۇنۇمدىن مەسلىھەت سوراپ كېلەي، — دېدى باپكار.

روھ كۆتۈشكە ماقۇل بولدى. باپكار ئۆيىگە كەتتى. ئۇ يېزىغا كىرىشى بىلەن تەڭ بۇرادىرى بولغان ساتىراشنى كۆرۈپ ئۇنىڭغا:

— ھەي، ئاداش دەرەخكە ماكانلاشقان روھ ماڭا ياردەم بەرمەكچى. مەن ئۇنىڭدىن نېمە سورىسام بولار؟ — دېدى.

— قەدىرلىكىم، ئۇنىڭدىن پادىشاھلىق سورا. سەن پادىشاھ، مەن ۋەزىر بولسام، ئۇ دۇنيا - بۇ دۇنيا بەخت - سائادەتلىك ياشايمىز، — دېدى ساتىراش.

— ئەي بۇرادەر! ئېيتقىنىڭ كەلسۇن. بىراق مەن خوتۇنۇمدىنمۇ سوراپ باقاي، — دېدى باپكار.

ساتىراش ئېتىراز بىلدۈرۈپ دېدى:

— ئاياللار بىلەن مەسلىھەت قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق.

يېقىن بولسا ئاي - كۈنى باققىن ئۇنى ئەزىزلەپ،
ئالما لېكىن مەسلىھەت.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ!
يەنە مۇنداق گەپمۇ بار:

بخارگاۋە دېگەنكەن: «ئۆيدە ئايال باش بولسا،
يا ئويۇنچى، ياش بولسا ئەرگە تەھقىق ئازابتۇر.

ئايال زاتى ئەسلىدە شەخسىيەتچى، مەنمەنچى،
ئىشقى تۈتسا ئوغلىنى چەتتە قويماس بىر «قاپ» تۇر.»

— شۇنداق بولسىمۇ، ھەر ھالدا ئۇ ئېرىگە سادىق. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭدىنمۇ سوراش كېرەك، — دېدى باپكار.
كېيىن ئالدىراپ خوتۇنىنىڭ ئالدىغا بېرىپ:
— سۆيۈملۈكۈم! ماڭا بىر روھ خالىغان تەلىپىڭنى بىجا كەلتۈرىمەن دېدى. ساڭا مەسلىھەتكە كەلدىم، ئۇنىڭدىن نېمە سورايسەن؟ ساتىراش دوستۇم ئۇنىڭدىن پادىشاھلىق سورا دەيدۇ، — دېدى.
— ساتىراش نېمىنى بىلىدۇ؟ ئۇنىڭغا قۇلاق سالماڭ.

ناخشىچى ۋە ساتىراش، يوقسۇل، پەرزەنت، تېگى پەس، يىراق بولغىن، ئۇنداقلار ياخشى كېڭەش بېرەلمەس.

دېگەننى ئاڭلىمىغانمۇسىز! ئۇنىڭ ئۇستىگە پادىشاھلىق مەرتىۋىسى ئىنسان بالىسىغا چەكسىز ئوقۇبەتلەر كەلتۈرىدۇ. دۆلەت ئىشلىرى، جەڭگە - جېدەل، ھەربىي ھىيلە تەشۋىشلىرى زىممىسىگە چۈشكەن شاھنىڭ بەختلىك بولۇشقا قۇربى يەتمەيدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە:

قېرىنداشلار بوغۇشىدۇ،
شاھ تەختىنى تالىشىدۇ.
ئاتا ـ بالا قەستلىشىدۇ،
شاھ بولما ئەڭ ياخشىسى.

دېدى خوتۇنى.

— راست ئېيتىسەن، — دېدى باپكار، — ئەمىسە مەسلىھەت بەر، مەن ئۇنىڭدىن نېمە سوراي؟

— ئادەتتە سىز كۈنىگە بىر ماتا توقۇيسىز، بۇ بارلىق خىراجەتلىرىمىزگە يېتىدۇ. ئۆزىڭىزگە يەنە ئىككى قول ۋە بىر باش سوراڭ. مانا شۇ چاغدا سىز بىر يولىلا ئىككى ماتا توقۇپ چىقىرىسىز. بىر ماتا ئۆي خىراجەتلىرىنى بىمالال كۆتۈرىدۇ. يەنە بىرى قېرىنداشلىرىڭىز ۋە تۇغقانلىرىڭىزنىڭ ئارىسىدا سىزگە شۆھرەت كەلتۈرىدۇ. ئۇلار سىزگە مۇجىزە كۆرسىتىۋاتقان ئادەمدەك قارىشىدۇ، — دېدى خوتۇنى.

باپكار ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ خۇرسەن بولۇپ:

— راست ئېيتىسەن، ئەي ۋاپادار خوتۇن! ناھايىتى توغرا ئېيتتىڭ. دەل شۇنداق قىلاي، — دېدى.

ئاخىر باپكار روھنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئۇنىڭدىن:

— ئەگەر تەلىپىمنى ئورۇندايمەن دېسەڭ، ماڭا يەنە بىر جۈپ قول بىلەن بىر باش بەرگەيسەن، — دېدى.

ئۇنىڭ ئاغزىدىن شۇ سۆزلەر چىقىشى بىلەن كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە قولى تۆت ۋە بېشى ئىككى بولۇپ قالدى. بىراق ئۇ ھەيرانلىقتا ئۆيگە قايتىپ كېلىۋاتقاندا ئۇنى كۆرگەن كىشىلەر: «ھوي، بۇ رەكشاسەغۇ!» دەپ ئويلاپ، ئۆلگۈدەك كالتەكلەپ تاش ياغدۇرۇشتى.

ئىككىنچى ھېكايىنىڭ داۋامى

شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى:

ئىشلەتمىسە ئەقىلنى، ئاڭلىمىسا دۈرۈس گەپ،
باپكار مانتخارەدەك كۈتەر ئۇنى ھالاكەت.

بۇ چاغدا بېشىدا چارق ئايلىنىۋاتقان براخمان سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ:

— بىمەنە ۋە پۈتۈنلەي بىقارار ئارزۇلار ۋەسۋەسىگە سالغۇچى ئىبلىسنىڭ دامىغا چۈشكەن ھەرقانداق كىشى باشقىلارنىڭ كۆز ئالدىدا كۈلكىگە قالىدۇ.

قىلىمەن دەپ ئۇرۇنسا قۇربى يەتمەس ئىشلارغا،
سوماشەرمان ئاتىسىدەك، بېشى پاتار يارمىغا.

دەپ توغرا ئېيتىلغان ئەمەسمۇ!— دېدى.

ئالتۇن خەزىنە تاپقان براخمان بېشىدا چارق ئايلىنىۋاتقان براخماندىن:

— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سورىغانىدى، ئۇ مۇنداق ھېكايە قىلدى:

يەتتىنچى ھېكايە

بىر شەھەردە سۇۋابخا ۋە كىرپىانە ئىسىملىك بىر براخمان بار ئىدى. ئۇ كىچىككىنە كومزەكتە سەدىقە قىلىنغان يارمىلارنىڭ قالغان ـ قاتقىنىنى ساقلايتتى. ئۇ بۇ كومزەكنى تامدىكى قوزۇقتا ئېسىپ، ئۇنىڭ تېگىگە كارىۋات قويۇپ، ھەر كۈنى

كومزەككە تىكىلىپ ياتاتتى. بىر كۈنى كېچىسى: «كومزەكتە لىق يارما بار. ئۇنى سېتىپ، پۇلىغا بىر جۈپ ئۆچكە ئالاي. ئۆچكىلەر ھەر ئالتە ئايدا بىرنى تۇغۇپ بېرىدۇ. كۆپ ئۆتمەي ئۇ پادىغا ئايلىنىدۇ. ئۆچكىلەرنى ئىنەككە ئالماشتۇراي. ئىنەك موزاي تۇغۇپ بېرىدۇ. موزايلىرىنى سېتىپ پۇلىغا قوتاز ئالاي. كېيىن قوتازلارنى سېتىپ، پۇلىغا بايتال ئالاي. ئاتلار كۆپ تۇغۇپ بېرىدۇ. تايلارنى سېتىپ دۆڭە - دۆڭە ئالتۇن قىلاي. ئالتۇنلارغا ئۆي سالاي. كېيىن بىرەر كىشى ماڭا نۇرغۇن تويلۇق بىلەن گۈزەل پەرى قىزىنى خوتۇنلۇققا بېرىدۇ. خوتۇن ئوغۇل تۇغىدۇ. ئوغلۇمنىڭ ئىسمىنى سوماشەرمان قويىمەن. ئۇ تىزغا چىقىپ ئولتۇرغۇدەك بولغاندا، مەن كىتاب ئېلىپ ئاتخانا كەينىگە ئۆتىمەن - دە، دىققەت بىلەن ئوقۇشقا باشلايمەن. بۇ چاغدا سوماشەرمان ئانىسىنىڭ تىزىدا ئولتۇرۇپ ماڭا تەلپۈنىدۇ، ئەركىلەيدۇ ۋە ئاتلارنىڭ يېنىغا بېرىپ قالىدۇ. شۇ چاغدا مەن خوتۇنۇمغا ئاچچىقلاپ: «ھەي، بالىغا قارا!» دەپ توۋلايمەن. خوتۇنۇم ئۆي ئىشلىرىغا ئاۋارە بولۇپ كېتىپ، مېنىڭ ۋارقىرىغىنىمنى ئاڭلىماي قالىدۇ. بۇ چاغدا ئورنۇمدىن تۇرىمەن - دە، ئۇنى تېپىۋېتىمەن...» ئۇ ئويلاپ شۇ يەرگە كەلگەندە ئايىغىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، قوزۇقتىكى كومزەكنى تېپىۋەتكەندى، پۈتۈن يارما ئۇستىگە تۆكۈلۈپ، باشتىن - ئاياغ ئاپئاق بولۇپ قالدى.

ئىككىنچى ھېكايىنىڭ داۋامى

شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى:

قىلىمەن، دەپ ئۇرۇنسا قۇربى يەتمەس ئىشلارغا،
سوماشەرمان ئاتىسىدەك، بېشى پاتار يارمىغا.

ئالتۇن خەزىنە تاپقان براخمان دېدى:
— ھەقىقەتەنمۇ شۇنداق:

ئاچ كۆزلۈككە بېرىلىپ ناھەقچىلىق قىلسا كىم،
ئەقىلسىز شاھ چاندرادەك ئەيىبلەنگەي بىشەپقەت.

بېشىدا چارق ئايلىنىۋاتقان براخمان دوستىدىن:
— بۇ قانداق ئىش ئىكەن،— دەپ سورىغانىدى، دوستى مۇنداق ھېكايە قىلدى:

سەككىزىنچى ھېكايە

بىر شەھەردە چاندرا دېگەن شاھ بار ئىدى. ئوغلىنىڭ بىر تالاي مايمۇنلىرى بولۇپ، ئۇلار بىلەن ئويناياتتى. مايمۇنلار ھەر كۈنى لەززەتلىك تاماقلاردىن يەپ ئىنتايىن سەمرىپ كەتكەنىدى. شاھزادىنىڭ يەنە بىر توپ قوي - قوچقارلىرىمۇ بار ئىدى. قوچقارلاردىن بىرى ناھايىتى ئاچ كۆز ئىدى. كەچكىچە ئاشخانىغا كىرىۋېلىپ، نېمە ئۇچرىسا شۇنى يەۋېرەتتى. ئاشپەزلەر قوللىرىغا نېمە چۈشسە شۇنىڭ بىلەن ئۇرۇپ ئۇنى قوغلىشاتتى. بۇلارنى كۆرگەن مايمۇنلارنىڭ ئاقساقىلى: «خوپ، ئاشپەزلەر بىلەن قويلار ئوتتۇرىسىدىكى ئىختىلاپ بىز مايمۇنلارنىمۇ نابۇت قىلدى. قوچقار قورسىقىغا ئامراق پارازىت بولۇپ قالغان. ئاشپەزلەر بولسا ئۇنى قولىغا چىققان نەرسە بىلەن ئۇرۇپ قوغلىشىدۇ. ئەگەر ئۇلار باشقا نەرسە تاپماي، كۆيۈپ تۇرغان ئوتۇن بىلەن ئۇرسا، قوينىڭ يۇڭى كۆيۈپ كېتىدۇ - دە، قوي قورقۇپ، سامان تولدۇرۇلغان ئاتخانا تەرەپكە قاچىدۇ. ئاتخانىغا ئوت كېتىپ، ئاتلارنىڭ تېرىسى كۆيىدۇ. شالىخاترا[1] كىتابىدا ساغرىسى

① شالىخاترا — قەدىمىي ئۇلىيا، تېۋىپ.

كۆيگەن ئاتلارغا مايمۇننىڭ يېغى داۋا دېيىلگەن. شۇنىڭ ئۈچۈن بىزنىڭ ھالىمىزغا ۋاي بولىدۇ» دەپ ئويلىدى. ئۇ شۇ ئوي بىلەن بارلىق مايمۇنلارنى چاقىرىپ:

قاراڭلار، شاھ ئاشپىزى قوينى ھەدەپ ئۇرماقتا،
بىزگە زىيان يېتەرمۇ بۇ جاڭجالدىن، قورقمەن.
كېچە - كۈندۈز شۇ ئەھۋال — ئۇرۇش، جاڭجال ئۆكسۈمەس،
چىقىپ كەتسەك بۇ يەردىن، پالاكەتتىن ساق - ئېسەن.

بۇ ئۆيدىن كېتەيلى، بېشىمىزغا كۈلپەت ياغماستىن بۇرۇن ئورمانلىققا يېتىۋالايلى، — دېدى.

كىببىردىن مەست بولغان مايمۇنلار بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ:

— سەنزە، شۇنى گەپ دەپ قىلىۋاتقان بولساڭ، قېرىپ مېڭەڭ سۇيۇلۇپتۇ. ئەجەبا، بىز شاھزادە ئۆز قولى بىلەن بېرىپ بېقىۋاتقان شېرىن - شېكەر، لەززەتلىك تاماقلارنى قويۇپ، ئورمانىڭ ئاچچىق، بەتتام مېۋىلىرىنى يېگىلى بارساق قانداق بولغىنى؟ — دەپ كۈلۈشتى.

بۇنى ئاڭلىغان مايمۇنلار ئاقساقىلى مەيۇسلىنىپ:

— ئەي، ئەخمەقلەر! بۇ راھەت - پاراغەتكىلار تېز ئاياغلىشىدۇ. ئۇنىڭ كۆرۈنۈشى شۇنداق جەزبىدار بولسىمۇ، ئىچى پۈتۈنلەي زەھەرگە تولغان. مەن ئۆز قېرىنداشلىرىمنىڭ قانداق ھالاك بولۇشلىرىنى كۆرۈشنى خالىمايمەن. مەن ئورمانغا كېتىمەن.

دوستلىرىدىن كۈلپەت ۋە خوتۇنىدىن خىيانەت،
ئۇرۇق - ئەۋلاد ئۆلۈمىنى كۆرمىگەنلەر بەختىيار.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ! — دېدى.

شۇنىڭدىن كېيىن مايمۇنلار ئاقساقىلى ئۇلارنى قالدۇرۇپ، ئۆزى ئورمانغا كەتتى.

ئۇ كېتىپ ئۇزۇن ئۆتمەي قوي يەنە ئاشخانىغا كىرگەنىدى. ئاشپەز باشقا نەرسە تاپماي ئۇنى كۆيۈپ تۇرغان ئوتۇن بىلەن ئۇرۇپ ھەيدىدى. قوينىڭ يۇڭىغا ئوت تۇتىشىپ كۆيۈپ كەتكەنىدى، ئۇ جان ئاچچىقىدا مەرەپ، يېنىدىكى ئاتخانىغا قاچتى ۋە ئۆزىنى ھەر تەرەپكە ئۇردى. ئاتخانىدا ئېگىز قىلىپ قۇرۇق ئوت - چۆپلەر دۆۋىلەپ قويۇلغانىدى. «گۇر» قىلىپ ئوت ئېلىپ كەتتى، ئاتخانىدا بىرقانچە ئات قاڭتۇرۇلغانىدى. بەزىلىرىنىڭ كۆزلىرى ئوت ئېلىپ شۇ ھامان ئۆلدى، بەزىلىرى چۈلۈۋرىنى قىرقىپ تاشقىرىغا قېچىپ چىقىپ جان - جەھلى بىلەن كىشنەدى. ئىنتايىن تەئەججۇپلەنگەن شاھ شالىخاترادىن خەۋەردار تېپۇپلارنى چاقىرتىپ ئۇلاردىن:

— ئېيتىڭلارچۇ، بۇ ئاتلارنىڭ كۆيۈك يارىلىرىنى نېمە بىلەن داۋالىسا بولىدۇ؟ — دەپ سورىدى.

ئۇلارنىڭ ئوقۇغانلىرى ئېسىگە چۈشۈپ:

— ئەي ئالىي زات! ئۇلۇغ شالىخاترا بۇ ھەقتە شۇنداق دەيدۇ:

نۇرلىرىغا قۇياشنىڭ چىدىيالماس قاراڭغۇ،
كۆيۈكىگە ئاتلارنىڭ مايمۇن يېغى مەلھەمدۇر.

شۇ مەلھەم سۇركەلسە ئاتلار ساقىيىپ كېتىدۇ، — دېدى.

بۇنى ئاڭلىغان شاھ مايمۇنلارنى سويۇشقا بۇيرۇدى. قىسقىسى، بارلىق مايمۇنلار ئۆلتۈرۈلدى. مايمۇنلار ئاقساقىلى جەمەتىنىڭ ھالاكىتىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرمىگەن بولسىمۇ، لېكىن بەختسىزلىك يۈز بەرگەنلىكىنى ئاڭلىدى ۋە بۇنىڭدىن ئېغىر غەم - قايغۇغا چۆمىدى.

بىر كۈنى مايمۇنلار ئاقساقىلى ئورمانىدا ئۇسسۇزلۇقتىن ئۆلەي دېگەندە توساتتىن بىر كۆلگە ئۇچراپ قالدى. كۆل ئۇستى قېلىن نېلۇپەرلەر بىلەن قاپلانغانىدى. ئۇ دەققەت بىلەن قاراپ، كۆل بويىدىكى ئىزلارنى بايقىدى، لېكىن ئىز كۆلدىن كەينىگە قايتمىغانىدى. ئۇ: «شۇبھىسىز بۇ يەردە قانداقتۇر ياۋۇز يىرتقۇچ ھايۋان بولسا كېرەك. مەن سۇغا چۈشمەي، نېلۇپەرنىڭ نەيچىسىدىن شوراپ ئىچەي» دەپ ئويلىدى ۋە شۇنداق قىلدى. شۇ چاغدا كۆلدىن بوينىغا مەرۋايىت تاقىغان رەكشاسە چىقىپ، مايمۇنغا:

— قۇلاق سال! كىمكى كۆلگە چۈشسە مەن ھەممىسىنى يەيمەن. سۇنى بۇنداق ئىچكىنىڭگە قارىغاندا سەندىنمۇ مۇغەمبەر ھېچكىم بولمىسا كېرەك. سەن ماڭا ياقتىڭ، بوپتۇ، تىلەيدىغىنىڭنى تىلە، — دېدى.

مايمۇنلار ئاقساقىلى ئۇنىڭدىن:

— سەن قانچىلىك تاماق يەيسەن؟ — دەپ سورىدى.

— سۇغا كىرگەن يۇزلىگەن، مىڭلىغان، ئون مىڭلىغان، ھەتتا يۈز مىڭلىغان جانىۋارلارنى يەيمەن. قۇرۇقلۇقتا مېنى چىلبۆرىمۇ بىمالال يېگۈزالمىدۇ، — دېدى رەكشاسە.

— مەن بىلەن شاھ ئوتتۇرىسىغا قانتىق دۈشمەنلىك چۈشتى، — دېدى مايمۇنلار ئاقساقىلى، — ئەگەر سەن ماڭا مەرۋايىت بەرسەڭ، چىرايلىق گەپلەر بىلەن ئۇنىڭ ئاچ كۆزلۈكىنى ئوت ئالدۇرمەن ۋە ئۇنى بارلىق ئۇرۇق - جەمەتى بىلەن بۇ كۆلگە باشلاپ كېلىمەن.

رەكشاسە ئۇنىڭ ئىلتىماسىنى قوبۇل قىلدى.

مايمۇنلار ئاقساقىلى مەرۋايىتنى بويىنىغا تاقاپ، دەرەختىن دەرەخكە سەكرەشكە باشلىدى. بۇ چاغدا كىشىلەر ئۇنى كۆرۈپ قېلىپ:

— ھەي ئاقساقال! نەگە يوقاپ كەتتىڭ؟ جۇلاسى قۇياشنىمۇ خىرەلەشتۈرىدىغان بۇ مەرۋايىتنى قەيەردىن ئالدىڭ؟ — دېيىشتى.

— ئورماندا دخاپادە[1] بەرپا قىلغان ۋە تېخى ھېچكىمنىڭ كۆزى چۈشمىگەن مەخپىي كۆل بار. كىمكى يەكشەنبە كۈنى قۇياشنىڭ يېرىمى چىققاندا شۇ كۆلگە چۈشسە، ئۇ دخاپادەنىڭ مەرھەمىتى بىلەن بوينىغا خۇددى مانا شۇنداق مەرۋايىت ئېسىپ چىقىدۇ، — دېدى مايمۇن.

بۇنى ئاڭلىغان ھۆكۈمدار مايمۇننى ئۆز ھۇزۇرىغا چاقىرتىپ:

— ھەي ئاقساقال! راست ئېيتىۋاتامسەن؟ — دەپ سورىدى.

— جانابلىرى! بۇنىڭغا مېنىڭ بوينۇمدىكى مەرۋايىت گۇۋاھ. ئەگەر ئۆزلىرىگە مۇشۇنداق مەرۋايىت كېرەك بولسا، مەن بىلەن بىرەيلەننى ئەۋەتكەيلا، — دېدى مايمۇن.

بۇنى ئاڭلىغان شاھ:

— ئۇنداق بولسا، ئەمەلدارلىرىم بىلەن ئۆزۈم باراي ۋە مەرۋايىتلارنى كۆپرەك ئەكېلەي، — دېدى.

— بوپتۇ، جانابلىرى! — دېدى مايمۇن.

ئاخىر شاھنىڭ كۆچلۈك ئىشتىياقى جۇش ئۇرۇپ، مەپىدە ئولتۇردى ـ دە، ئالاھىدە ھۆرمەت يۈزىسىدىن مايمۇننى تىزىغا ئولتۇرغۇزۇپ يولغا راۋان بولدى.

ئالىم ياكى دۆلەتمەن ئاچ كۆز بولسا مۇبادا،
يۈرۈپ يامان يوللاردا، قالار بىر كۈن نومۇسقا.

يۈزنى بەرسەڭ، مىڭنى دەر، كۆزى تويماس ھېچقاچان،
بولسام، دەيدۇ ھۆكۈمران زېمىن بىلەن ئاسمانغا.

---

① دخاپادە— «بايلىق بەرگۈچى» مەنىسىدە بولۇپ، بايلىق ئىلاھى كۆبىرانىڭ ئىسىملىرىدىن بىرى.

چىشى تۆكۈلۈپ، چاچ چۈشەر لېكىن نەپسى قېرىماس، يەتكەندىمۇ قېرىلىق كۆزى بىلەن قۇلاققا.

دەپ توغرا ئېيتقانىكەن.

ئۇلار تاڭ ئاتقاندا كۆلگە يېتىپ كەلدى. بۇ چاغدا مايمۇن شاھقا:

— ئەي ئالىي زات! قۇياشنىڭ يېرىمى كۆرۈنگەندە سۇغا چۈشكەننى چوڭ ئولجا كۈتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بارلىق ئەمەلدارلىرىغا ئېيتقايلا. سۇغا بىللە چۈشكەي. ئۇنىڭدىن كېيىن ئۆزلىرى بىلەن بىز چۈشىمىز ۋە مەن ئۆزلىرىگە مەرۋايىتلار خەزىنىسىنى كۆرسىتىمەن، — دېدى.

ئاخىر شاھنىڭ بارلىق ئەمەلدارلىرى سۇغا چۈشتى ۋە بىر-دەمدىلا رەكشاسەگە يەم بولۇشتى. بۇ ئارىدا شاھ ئۇلارنىڭ كېچەكىسىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ، مايمۇنغا:

— ئاقساقال! ئەمەلدارلىرىم جىم بولۇپ كەتتىغۇ! — دېدى.

مايمۇن بۇنى ئاڭلاپ تېزلىكتە دەرەخ ئۈستىگە چىقتى - دە، شۇ يەردە تۇرۇپ:

— قۇلاق سال، ئەي ياۋۇز شاھ! ئەمەلدارلىرىڭنى سۇدا ياشايدىغان رەكشاسە يەۋەتتى. سەن مېنىڭ جەمەتىمنى ھالاك قىلغانىدىڭ، مەن ئۆچۈمنى ئالدىم. شاھ ئىكەنلىكىڭگە ئېتىبار بېرىپ، سېنى سۇغا چۈشۈرمىدىم. لېكىن سېنىڭ ئۇرۇق - جەمەتىڭمۇ خۇددى مېنىڭ قېرىنداشلىرىمدەك ھالاك بولىدۇ، — دېدى.

بۇنى ئاڭلاپ قاتتىق قايغۇرغان شاھ ئۆيىگە قايتتى. ئۇ كەتكەندە، قارنى تويغان رەكشاسە سۇدىن چىقىپ، خۇرسەنلىك بىلەن:

نەچىدە سۇ سۈمۈردۈك، مەرۋايىتمۇ تاپتىك سەن، دۇشمىنىڭدىن ئۆچ ئالدىك، بەك دانىشمەن ئىكەنسەن. دەدى.

ئىككىنچى ھېكايىنىڭ داۋامى

شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى:
ئاچ كۆزلۈككە بېرىلىپ ناھەقچىلىق قىلما كىم،
ئەقىلسىز شاھ چاندىرادەك ئەيىبلەنگەي بىشەپقەت.
ئالتۇن خەزىنە تاپقان براخمان يەنە:
— ماڭا ئىجازەت بەر، ئۆيگە كېتەي، — دەدى.
— مېنى ئازابقا تاشلاپ قانداق كېتىسەن؟

كىمكى بىشەپقەت بولۇپ دوستىغا سالما مۇشكۈلات،
چۈشكۈسى ئۈدۈل جەھەننەمگە، جازاسى شۇ دېمەك.

دېگەن ئەمەسمۇ! — دەدى بېشىدا چارق ئايلانغان براخمان.
ئالتۇن خەزىنە تاپقان براخمان دەدى:
— ئادەمنىڭ قولىدىن يارىدەم بېرىش كەلسە، بۇ گەپ توغرا، لېكىن ئادەم ئاجىز. ھېچ نەرسە سېنى بۇ ئازابتىن قۇتقۇزالمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئايلىنىۋاتقان چارق سېنى قانچىلىك ئازابلاۋاتقانلىقى ۋە بۇ ئازابقا چىدىيالماي يۇزۈڭنى قانچىلىك پۈرۈشتۇرۈۋاتقانلىقىڭنى كۆرگەنسېرى بۇ يەردىن تېزرەك كېتىشىم كېرەكلىكىنى شۇنچە ئېنىق چۈشىنىۋاتىمەن. بۇنىڭ ئەكسىچە بولغاندا، خۇدا كۆرسەتمىسۇن، مېنىڭ بېشىمغىمۇ بىرەر ئازاب كەلمىگەي.

نە سەۋەب كەيپىڭ ئوسال، چۈشتۈڭمۇ دۈشمەن قولىغا؟
قاچ! قۇتۇل تېزرەك ئەگەر بولساڭلا دۈشمەن قولىدا.

بېشىدا چارق ئايلىنىۋاتقان براخمان دوستىدىن:
— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سورىغاندى، دوستى مۇنداق ھېكايە قىلدى:

توققۇزىنچى ھېكايە

— بىر شەھەردە بخادراسېنا ئىسىملىك شاھ بار ئىدى. ئۇنىڭ بەختسىيار ۋە پەزىلەتلىك بولغان رەتنەۋاتى ئىسىملىك قىزى بار ئىدى. ئۇنى بىر رەكشاسە ياخشى كۆرۈپ قالدى. ئۇ ھەر كۈنى كېچىسى يوشۇرۇنچە كېلىپ، مەلىكىدىن لەززەتلىنەتتى. لېكىن مۇھاپىزەتچىلەر ئۇنى ھوشىيارلىق بىلەن قوغدىغانلىقى ئۈچۈن زادى ئېلىپ قاچالمايتتى. رەتنەۋاتى رەكشاسە بىلەن جۈپ-لەشكەندە بەزگەك تۇتقاندەك قىزىش، تىترەشكە ئوخشاش ھالەت-لەرنى باشتىن كەچۈرەتتى. بىر كۈنى رەكشاسە ئۆيىنىڭ بۇلۇڭىغا يوشۇرۇنۇپ، ئۆزىنى مەلىكىگە كۆرسەتتى. مەلىكە دوستىغا:
— بۇ ئىشنى قارا، قەدىرلىكىم! رەكشاسە دېگەن بىرنېمە مېنى كېچىچە قىينايدۇ. بۇ زالىمدىن قۇتۇلۇشنىڭ چارىسى يوق-مىدۇر؟ — دېدى.
رەكشاسە مەلىكىنىڭ سۆزلىرىنى ياخشى چۈشىنەلمەي: «بۇ يەرگە ۋىكالە دېگەن بىرى كېلىۋاتقان ئوخشايدۇ. ئۇمۇ مەندەك ئۇنى ئېلىپ قاچماقچى بولسىمۇ، لېكىن بۇنى ئەپلەشتۈرەلمىسە كېرەك. ئاتقا ئايلىنىۋالاي - دە، ئاتلار ئارىسىغا قوشۇلۇپ، ئۇنىڭ كىملىكى، قولىدىن نېمە كېلىدىغانلىقىنى بىلىۋالاي» دەپ ئويلىدى.
ئۇ دېگىنىدەك قىلدى. بۇ كېچە ئاتخانىغا ئوغرى كىردى. ھەممە ئاتلارنى بىر - بىرلەپ كۆزدىن كەچۈرۈپ ئاتقا ئايلانغان رەكشاسەنى ھەمىدىن تۇزۇكرەك دەپ تاپتى - دە، ئاغزىغا يۇگەن سېلىپ، ئۈستىگە سەكرەپ مىندى. بۇ چاغدا رەكشاسە: «ئەھ-

ۋالدىن قارىغاندا، بۇ مېنى ئۆلتۈرمەكچى بولغان ۋېكاله بولسا كېرەك. ئەمدى قانداق قىلغۇلۇق؟» دەپ ئويلىدى. ئۇ شۇنداق خىياللار بىلەن بەند بولۇۋاتقاندا ئات ئوغرىسى ئۇنى قامچا بىلەن ئۇرغاندى، رەكشاسە قورققىنىدىن دىر ـ دىر تىترەپ قاراسلاپ چېپىپ كەتتى. بىرئاز ئۆتكەندە ئوغرى ئۇنى توختاتماقچى بولۇپ، تىزگىنىنى تارتسىمۇ، رەكشاسە يەنىمۇ قاتتىقراق چاپتى. ئۇنىڭ تىزگىنلەشكە بوي بەرمەيۋاتقانلىقىنى كۆرگەن ئوغرى: «بۇنىڭدا بىر گەپ بار. بۇ ئات ئەمەس، رەكشاسە بولسا كېرەك. يولدا قۇملۇق ئۇچرىسا شۇئان ئۆزۈمنى يەرگە تاشلاي. ئۇنداق بولمىغاندا ھالاك بولىمەن» دەپ ئويلىدى.

ئوغرى خۇداغا يالۋۇرۇپ جېنىنى قۇتقۇزۇشنى سورىغاندا، ئاتقا ئايلانغان رەكشاسە ئەنجۇر دەرىخى يېنىدىن چېپىپ ئۆتۈشكە باشلىغانىدى. ئوغرى ئۇنىڭ شاخلىرىدىن بىرىگە يېپىشىپ ئۇنىڭغا ئېسىلىپ قالدى. شۇ چاغدا ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىسى بىر ـ بىرىدىن قۇتۇلۇپ، ئازاد بولۇشقا ئۇمىد باغلاپ ناھايىتى خۇشال بولۇشتى.

شۇنى كۆرۈڭكى، رەكشاسەنىڭ دوستى مايمۇن ئەنجۇر دەرىخىدە تۇراتتى. ئۇنىڭ قېچىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ:

— ھەي، نېمانچە قورقۇپ قاچىسەن؟ بۇمۇ ئادەم بالىسىغۇ! ئۇنى يەۋەتمەمسەن! — دېدى.

ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىغان رەكشاسە ئۆز قىياپىتىگە كىرىدى ۋە يەنىلا قورققان ھالدا كەينىگە ئۆرۈلدى. بۇ ئارىدا مايمۇنىڭ رەكشاسەنى چاقىرغىنىنى ئاڭلىغان ئوغرىنىڭ ئاچچىقى كېلىپ، مايمۇننىڭ پەسكە ئېسىلىپ تۇرغان قۇيرۇقىنى، جېنىڭ بارىچە چىشلەشكە باشلىدى. مايمۇن بۇ رەكشاسەدىن كۈچلۈككەن دەپ قورقۇپ، ئۇندىمەي ئاغرىقتا چىدىدى. لېكىن يۇزىنى پۇرۇشتۇرۇپ چىشلىرىنى چىڭ چىشلەپ تۇردى. رەكشاسە ئۇنىڭغا قاراپ تۇرۇپ، بۇ بېيىتنى ئېيتتى:

نەسەۋەب كەيپىڭ ئوسال، چۈشتۈڭمۇ دۈشمەن قولىغا؟
قاچ! قۇتۇل تېزرەك ئەگەر بولساڭلا دۈشمەن قولىدا.

ئىككىنچى ھېكايىنىڭ داۋامى

ئالتۇن خەزىنە تاپقان براخمان يەنە:
— ماڭا ئىجازەت بەرگىن، ئۆيگە كېتەي. سەن ناباب قىلىق-لىرىڭنىڭ ئاقىۋىتىنى كۆرىۋەرگىن، — دېدى.
لېكىن بېشىدا چارق ئايلىنىۋاتقان براخمان:
— گەپ ئادەمنىڭ ئەقلىدە ياكى ئەقىلسىزلىكىدە ئەمەس، خۇشاللىقمۇ، قايغۇمۇ تەقدىر ھۆكۈمى بىلەن بولىدۇ.

ئۇچ ئەمچەكلىك ئايال ۋە دوك سەۋەبلىك ئىلتىپات،
قىلدى تەقدىر قارىغۇغا قايتا يورۇق دۇنيانى.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ! — دېدى.
ئالتۇن خەزىنە تاپقان براخمان بېشىدا چارق ئايلانغان براخ-ماندىن:
— بۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سورىغاندى، ئۇ مۇنداق ھېكايە قىلدى:

ئوننىنچى ھېكايە

— شىمال دىيارىدىكى مەدخۇپۇرام دېگەن شاھەردە مەدخۇسە-نا ئىسىملىك شاھ بار ئىدى. قانداقتۇر ئۇنىڭ خوتۇنى ئۇچ ئەمچەكلىك قىز تۇغدى. شاھ پەرزەنتىنىڭ كۆكسى ئۇچ ئىكەنلە-كىنى ئاڭلاپ، ھەرەم ئاغىسىنى چاقىرتىپ ئۇنىڭغا:
— ئۇنى ئورمانغا ئاپىرىپ تاشلا، ھېچكىم بىلمىسۇن، — دەپ بۇيرۇدى.
— ئۇلۇغ پادىشاھىم! ئۇچ ئەمچەكلىك قىزنىڭ خاسىيەتسىز ئىكەنلىكى مەلۇم. شۇنداق بولسىمۇ، براخمانلارنى چاقىرىپ، قىزنىڭ پېشانىسىگە نېمە يېزىلغانلىقىنى سوراش جائىزدۇر. ھەر ئىككى دۇنيادا گۇناھلار يۇكىدىن خالاس بولغايلا.

نېمىلىكىنى بىلمىسەك سورىۋالغىن زىغىرلاپ،
سوئال سوراپ، مەخلۇقتىن كاھىن قالغان جان ساقلاپ.

دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ! — دېدى ھەرەم ئاغىسى.
شاھ ھەرەم ئاغىسىدىن:
— بۇ ئىش قانداق يۈز بەردى؟ — دەپ سورىغاندى، ھەرەم ئاغىسى مۇنداق ھېكايە قىلدى:

ئون بىرىنچى ھېكايە

— بىر ئورماندا چاناكەرمان ئىسىملىك رەكشاسە ياشايتتى. ئۇ بىر كۈنى ئورماندا كېزىپ يۈرۈپ، بىر براخمانىنى ئۇچراتتى ۋە ئۇنىڭ يەلكىسىگە مىنىۋېلىپ:
— ماڭ، مېڭىۋەر! — دېدى.
براخمان دىر ـ دىر تىترەپ، رەكشاسەنى ئېلىپ كەتتى. ئۇ رەكشاسەنىڭ ئاياغلىرى خۇددى نېلۇپەر ياپراقلىرىدەك زىلۋا ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ:
— نېمىشقا ئايىغىڭ بۇنچە ئىنچىكە؟ — دەپ سورىدى.
— مەن ئايىغىمنى يۇيمىغىچە يەرگە دەسسىمەيمەن. شۇنىڭغا ئەھدە قىلغانمەن، — دېدى رەكشاسە.
براخمان بۇنىڭدىن قانداق قۇتۇلارمەن دەپ ئويلاپ، كۆلگە يېتىپ بارغىنىمۇ سەزمەي قالدى. كۆلگە بارغاندا رەكشاسە:
— بۇ يەردە توختاپ تۇرغىن. مەن سۇغا چۆمۈلۈپ، خۇداغا ئىبادەت قىلىپ كېلەي، — دېدى.
رەكشاسە سۇغا چۈشۈشى بىلەن براخمان: «ھېچ شۇبھە يوقـ كى، ئۇ خۇداغا سېغىنىپ بولۇپ كېلىپ مېنى يەيدۇ. ئەڭ ياخشىسى قېچىپ كېتەي. ئۇ ئايىغىنى يۇيمىغىچە مېنى قوغلاپمۇ كەلمەيدۇ» دەپ ئويلىدى ۋە شۇنداق قىلدى.
رەكشاسە ئەھدىنى بۇزالماي، ئۇنىڭ كەينىدىن قوغلىمىدى.

ئونىنچى هېكايىنىڭ داۋامى

شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى:
نېمىلىكىنى بىلمىسەڭ، سورىۋالغىن زىغىرلاپ،
سوئال سوراپ مەخلۇقتىن، كاھىن قالغان جان ساقلاپ.
ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغان شاھ براخمانلارنى چاقىرىپ:
— قىزىم ئۈچ ئەمچەكلىك بولۇپ تۇغۇلدى. قانداق قىلىشىم كېرەك؟ بۇنىڭ بىرەر چارىسى بارمۇ؟ — دەپ سورىدى.
— ئەي ئالىي زات! ئەگەر قىز بالا مېيىپ بولۇپ تۇغۇلسا، ئۇ كېيىن قانچە پەزىلەتكە ئىگە بولمىسۇن، تۇرمۇشقا چىققاندا ئېرىنى ئۆلۈمگە مەھكۇم قىلىدۇ. ئاڭلىغايلا:

ئۈچ ئەمچەكلىك قىز تاپقان ئاتا هامان خەۋپتە،
قىلغاي قاتتىق ئېھتىيات، بۇ تەقدىرنىڭ بۇيرۇقى.

ئالىي زات ئۇنىڭغا قارىمىغايلا. ئەگەر كىمكى ئالاي دېسە، دەرهال ئۇزىتىۋەتكەيلا ۋە يۇرتتىن چىقىپ كېتىشىنى ئېيتقايلا. شۇنداق قىلسىلا هەر ئىككى دۇنيادا گۇناهتىن خالىي بولغايلا، — دەپ جاۋاب بەردى ئۇلار.
شۇنىڭدىن كېيىن شاهنىڭ چاپارمەنلىرى:
— كىمكى شاهنىڭ ئۈچ ئەمچەكلىك قىزىنى خوتۇنلۇققا ئالسا، ئۇنىڭغا يۈز مىڭ تىللا بېرىلىدۇ، ئەمما كېيىن يۇرتتىن چىقىپ كېتىشى شەرت، — دەپ جاكارلىدى.
بىرنەچچە ۋاقىت ناغرا ـ كانايلارنى چېلىپ، بۇنى هەممىگە ئاڭلاتتى. لېكىن هېچكىم چىقمىدى. بۇ ئارىدا قىز بىگانە كۆزلەردىن يىراقتا ۋايىغا يەتتى.
بۇ شەهەردە بىر ئەما بار ئىدى. ئۇنى دوك مانتخارېكە يېتەكلەپ يۈرەتتى. بىر كۈنى ناغرا ئاۋازىنى ئاڭلىغان ئەما يې-

تەكچىسى بىلەن مەسلىھەتلەشتى.

«ئەگەر ناغرىغا قولىمىزنى تەگكۈزسەك، بىز قىز بىلەن ئالتۇننى ئالىمىز ـ دە، بايلىقلىق ياشايمىز. ئەگەر قىزنىڭ ئەيىبى بىلەن ھالاك بولساق، يوقسۇزلۇق قىينىچىلىقىدىن قۇتۇلىمىز»

ئۇلار شۇنداق مەسلىھەتلىشىپ، ناغرا ئالدىغا كەلدى ـ دە، ئەما ناغرىغا قول تەگكۈزۈپ:

— قىزنى مەن ئالاي، — دېدى.

پادىشاھ خىزمەتكارلىرى بىرىپ شاھقا مەلۇم قىلىپ:

— ئەي ئالىي زات! ناغرىغا بىر ئەما قول تەگكۈزدى. قانداق قىلىشنى ئۆزلىرى بىلگەيلا، — دېيىشتى.

ئەما بولسۇن يا گاچا، تەككەن بولسۇن يا ۋابا،
قىزنى قوشۇپ بېرىڭلار، ئېلىپ كەتسۇن كېچىكمەي.

دېدى شاھ.

شاھدىن ئەمىر بولغاچ، خىزمەتكارلار قىزنى دەريا بويىغا ئېلىپ بېرىپ، ئەماغا يۈز مىڭ تىللا بەردى ۋە توي مۇراسىمىنى ئۆتكۈزدى. ئاندىن قىز ـ يىگىت ئىككىيلەننى قېيىققا ئولتۇرغۇزۇپ، بېلىقچىلارغا:

— ئەما بىلەن ئۇنىڭ خوتۇنى ھەمدە دوكنى باشقا بىر يۇرتقا ئاپىرىپ قويۇڭلار، — دېدى.

بۇيرۇق ئورۇندىلىپ، ئۇچەيلەن باشقا يۇرتقا يېتىپ باردى. ئۇلار بىر شەھەردە ئۆي سېتىۋېلىپ، غەم ـ قايغۇدىن خالاس تۇرمۇش كەچۈرۈشكە باشلىدى. ئۇينىڭ ھەممە ئىشلىرىنى دوك قىلاتتى. ئەما بولسا كۈن بويى كارىۋاتتا يېتىپ، كۆز ئاچماي ئۇخلايتتى.

كۈنلەر شۇنداق ئۆتىۋەردى. بىر كۈنى ئۇچ ئەمچەكلىك قىز

دوك بىلەن ئويناپ، ئېرىگە خىيانەت قىلدى. ئۇ ئۆز مەشۇقىغا:
— ئەي بەرنا يىگىت! ئىككىمىز بىر ياشىساق قانداق ياخشى بولاتتى. ئەمدىن قۇتۇلمايلىمۇ. بىر يەردىن ئوغا تېپىپ كېلىك. ئۇنىڭغا ئۆزۈم بېرىمەن ـ دە، كېيىن بەختىيار ياشايمىز، — دېدى.
ئەتىسى دوك قەيەردىندۇر بىر قارا يىلاننىك ئۆلۈكىنى تاپتى. ئۇنى ئۆيگە ئەكېلىپ خۇشال ھالدا مەشۇقىغا:
— ئەي گۈزىلىم! قارا يىلان تېپىپ كەلدىم. ئۇنى توغراپ داڭقانغا سېلىپ، ھەر خىل دورا ـ دەرمەكلەر بىلەن پىشۇرۇپ، بېلىق ئورنىدا ئەماغا بەرگىن ـ دە، ئۇ دۇنياغا راۋان بولسۇن، — دېدى.
مانتىخارىكە بازارغا كەتكەندە ئايال قارا يىلاننى توغراپ، ھەر خىل دورا ـ دەرمەكلەردىن سېلىپ داڭقانغا ئونتا قويدى. ئاخىرىدا ئۇ ئۆي ئىشلىرىنى قىلىپ يۈرۈپ ئەماغا ئەركىلەپ:
— ئەي ئېسىل زات! سىزنى ياخشى كۆرىدۇ دەپ بېلىق پىشۇرۇۋاتىمەن. قولۇم بوشمايۋاتىدۇ، سىز چۆمۈچ بىلەن داڭقانىنى قوچۇپ تۇرۇڭ، — دېدى.
بۇنى ئاڭلىغان ئەما خۇشال بولغان ھالدا ئورنىدىن تۇرۇپ، لەۋلىرىنى يالاپ، ئاغزىنى تامشىپ داڭقانىنى قوچۇشقا باشلىدى. داڭقانىنى قوچۇغانسېرى كۆزلىرىدىكى ئاق ئاستا ـ ئاستا يوقىلىشقا باشلىدى. داڭقاندىن كېلىۋاتقان ھورنىڭ شېپالىق ئىكەنلىكىنى سېزىپ، بېشىنى تېخىمۇ پەسرەك ئېگىشتۈردى. ئاخىر ئۇنىڭ كۆزى پۈتۈنلەي ئېچىلدى ۋە داڭقانغا قاراپ ئۇنىڭ ئىچىدە قارا يىلان قاياۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ: «بۇ قانداق بولغىنى، ماڭا بېلىق دېيىشكەنىدى، داڭقاندا بولسا قارا يىلان قاياۋېتىپتۇ. مېنى كىم ئۆلتۈرمەكچى ئىكەنلىكىنى بىلىشىم كېرەك. ئۇچ ئەمچەكلىكمۇ ياكى مانتىخارىكەمۇ؟ بەلكى باشقا بىرىدۇر» دەپ ئويلىدى.

ئۇ شۇنداق دەپ، كۆزىنىڭ ئېچىلغانلىقىنى بىلدۈرمەسلىككە قارار قىلدى ۋە ئۆزىنى ئاۋۇالقىدەك تۇتتى. بۇ ئارىدا مانتخارېكە قايتىپ كېلىپ ئۇچ ئەمچەكلىكنى ھېچ ھېيىقماي بىمالال قۇچاقلاپ سۆيۈشكە باشلىدى. بۇنى كۆرگەن ئەمانىڭ شۇ قەدەر غەزىپى تۇتتىكى، قايتىدىن كور بولۇپ قالغىلى تاس قالدى. ئۇ ئىزدەپ ھېچنېمىنى تاپالماي، مانتخارېكەنىڭ پۇتىنى تۇتۇۋالدى - دە، ئۇنى بېشىدىن ئېگىز كۆتۈرۈپ پىرقىرىتىپ ئۇچ ئەمچەكلىك قىزغا ئاتتى. ئۇنىڭ بۇ زەربىسىدىن خوتۇنىنىڭ ئۇچىنچى ئەمچەكى ئىچىگە كىرىپ كەتتى. كۆكرىكى ئۇرۇلغان دوكىنىڭ مەيدىسىمۇ تۇپتۇز بولۇپ قالدى.

ئىككىنچى ھېكايىنىڭ داۋامى

شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمەنكى:

ئۇچ ئەمچەكلىك قىز تاپقان ئاتا ھامان خەۋپتە،
قىلغاي قاتتىق ئېھتىيات، بۇ تەقدىرنىڭ بۇيرۇقى.

ئالتۇن خەزىنە تاپقان براخمان:
— توغرا ئېيتىسەن، بەخت - سائادەت تەقدىرنىڭ ئىلتىپاتى. ھەرقانداق تەقدىر قانچە قۇدرەتلىك بولمىسۇن، ئادەم ھېچقاچان ئەقلىنى يوقاتماسلىقى كېرەك. سەن مېنىڭ سۆزلىرىمگە كىرمەي ئەقلسىزلىق قىلدىڭ! — دېدى.
ئۇ شۇنداق دەپ دوستى بىلەن خوشلىشىپ ئۆز ئۆيىگە قاراپ يول ئالدى.

«نائەقىل ئىشلار» دەپ ئاتالغان بەشىنچى نامە مۇشۇ يەردە ئاياغلاشتى. ئۇنىڭ بىرىنچى بېيىتى مۇنداق ئىدى:

كۆرمەي - باشتىن كەچۈرمەي، ئۇچرىغانغا قول سالساڭ، ساتراشتەك مەھكۇمسەن ئەجەل يەتمەي ئۆلۈمگە.

مەزكۇر نامە ئاياغلاشتى. ئۇنىڭدا «پەنچەكخيانىكە» دەپ ئاتالغان توغرا ۋە ئاقىل ئىش قىلىش سەنئىتى بايان قىلىندى. بۇ نامىنى يەنى «پەنجەتانترا» دەپمۇ ئاتايدۇ.

图书在版编目(CIP)数据

五文经:维吾尔文/托合提·提拉编. —乌鲁木齐:
新疆青少年出版社,2007.11
ISBN978—7—5371—5603—5

Ⅰ.五… Ⅱ.托… Ⅲ.人生观—印度—古代—通俗读物—
维吾尔语(中国少数民族语言) Ⅳ.B821—49

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2006)第 106901 号

责任编辑：阿布里克木·艾山
责任校对：依巴达提·亚森
迪丽达尔·买买提
封面设计：阿里甫·夏

五文经(维吾尔文)

托合提·提拉　编

新疆青少年出版社出版
（乌鲁木齐市胜利路二巷1号　邮编：830049）
新疆新华书店发行
新疆彩印胶印厂印刷
850×1168毫米　32开本　12.25印张
2007年11月第1版　2007年11月第1次印刷
印数：1—3000

ISBN978－7－5371－5603－5　　定价：18.00元
如有印刷装订问题请直接同出版社调换